

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΤΗ ΔΙΑΣΠΟΡΑ

ΘΕΟΔΟΣΙΑ ΜΙΧΕΛΑΚΑΚΗ

**Η εκπαιδευτική πολιτική της Ελλάδας
για τα παιδιά των Ελλήνων μεταναστών
στη Γερμανία (1975-85)**

**ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΤΗ ΔΙΑΣΠΟΡΑ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΣΕΙΡΑΣ: ΜΙΧΑΛΗΣ ΔΑΜΑΝΑΚΗΣ**

— • —
- Αριθμός 3 -

© Πανεπιστήμιο Κρήτης
Παιδαγωγικό Τμήμα Δ.Ε.
Εγκαστήριο Διαπολιτισμικών
και Μεταναστευτικών Μελετών (Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ.)
Πανεπιστημιούπολη Ρεθύμνου
741 00 Ρέθυμνο
Τηλέφωνο: 0831 - 77635, 77605
Fax: 0831 - 77636
e-mail: ediamme@edc.uoc.gr
www.uoc.gr/diaspora
www.ediamme.edc.uoc.gr

Το έργο χορηματοδοτήθηκε από εθνικούς
πόρους και την Ευρωπαϊκή Ένωση στα
πλαίσια του Β' και Γ' ΚΠΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΑΓΩΓΗΣ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ Δ.Ε.
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΔΙΑΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ
& ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΤΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ
(Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ.)

ΠΑΙΔΕΙΑ ΟΜΟΓΕΝΩΝ

Επιστημ. Υπεύθυνος Έργου: Μιχάλης Δαμανάκης

Χορηματοδότηση: Ευρωπαϊκή Ένωση,
Υπουργείο Εθνικής Παιδείας
και Θρησκευμάτων

Φορέας παρακολούθησης: Ε.Υ.Δ. ΕΠΕΑΕΚ

Φορέας υλοποίησης: Πανεπιστήμιο Κρήτης
Παιδαγωγικό Τμήμα Δ.Ε.
Εργαστήριο Διαπολιτισμικών και
Μεταναστευτικών Μελετών
(Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ.)

Συγγραφή τόμου: Θεοδοσία Μιχελακάκη

Σελιδοποίηση τόμου: Χρυσούλα Κελαϊδή

Εξώφυλλο τόμου: Κωνσταντίνα Μεταξά

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	σελ.
Πρόλογος	7
Συντομογραφίες	13
Εισαγωγή	15
1. Στοχοθεσία της μελέτης	18
1.2 Οριοθέτηση Θέματος	18
1.3 Σκοπός και στόχοι της μελέτης	19
1.4 Εμπειρικό υλικό- Πηγές	19
1.4.1 Πρακτικά Βουλής	19
1.4.2 Πρακτικά Μικτής Ελληνογερμανικής Επιτροπής Παιδείας	20
1.4.3 Νομοθετικά / θεσμικά κείμενα	20
1.4.4 Εκθέσεις Συμβούλων Εκπαίδευσης	21
1.4.5 Λοιπές πηγές	21
2. Συζήτηση βασικών εννοιών	22
2.1 Μετανάστευση	22
2.2 Σύγχρονες προσεγγίσεις του μεταναστευτικού φαινομένου	26
2.3 Αιτίες της μετανάστευσης	29
2.4 Συνέπειες της μετανάστευσης	30
2.5 Ομάδες δράσης	33
2.6 Εκπαιδευτική πολιτική	35
2.7 Παράγοντες διαμόρφωσης και μοντέλα ανάλυσης της εκπαιδευτικής πολιτικής	36
3. Η ελληνική μετανάστευση στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία Γερμανίας (ΟΔΓ)	40
3.1 Διαδικασίες ένταξης των Ελλήνων στη Γερμανία	43
3.2 Επαγγελματική και οικονομική ένταξη μεταναστών	44
3.3 Κοινωνική και πολιτική ένταξη μεταναστών	45
3.3.1 Σύλλογοι	47
3.3.2 Κοινότητες	48
3.3.3 Ελληνικά κόμματα	49
3.3.4 Εκκλησία	49
3.4 Πολιτισμική ένταξη	50
3.5 Εκπαιδευτικές συνέπειες της μετανάστευσης	52
3.6 Η γερμανική εκπαιδευτική πολιτική	54
3.7 Η ελληνόγλωσση εκπαίδευση στη Γερμανία	57
4. Θέσεις των ελληνικών φορέων και των οργανώσεων ως προς τις μορφές ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης, την Τεχνική Επαγγελματική Εκπαίδευση, το εκπαιδευτικό προσωπικό και το διδακτικό υλικό	60
4.1 Σύλλογοι Γονέων και Κηδεμόνων	60
4.1.1 Σύλλογος Γονέων και Κηδεμόνων Φραγκφούρτης	62
4.1.2 Σύλλογος Γονέων και Κηδεμόνων Μονάχου- Βαναρίας	64

4.1.3 Σύλλογος Γονέων και Κηδεμόνων Βόρειας Ρηγανίας-Βεστφαλίας	67
4.1.4 Σύλλογος Γονέων και Κηδεμόνων Βάδης-Βυτεμβέργης	69
4.2 Ελληνικές Κοινότητες	70
4.3 Ομοσπονδία Ελληνικών Κοινοτήτων	71
4.4 Σύλλογοι εκπαιδευτικών –Ελληνικές εκπαιδευτικές αρχές	73
5. Θέσεις των κοιμάτων ως προς τις μορφές ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης, την Τεχνική Επαγγελματική Εκπαίδευση, το εκπαιδευτικό προσωπικό και το διδακτικό υλικό	76
5.1. Νέα Δημοκρατία	77
5.2 Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα	81
5.3 KKE εσ.	86
5.4 KKE	89
5.5 Σύνοψη	91
6. Πολιτική του ΥΠΕΠΘ κατά την περίοδο 1975-'81	92
6.1. Μορφές ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης	93
6.2 Τεχνική και Επαγγελματική Εκπαίδευση (Τ.Ε.Ε.)	101
6.3. Στελέχωση της εκπαίδευσης - Εκπαιδευτικό προσωπικό	103
6.4 Διδακτικό υλικό – Αναλυτικά Προγράμματα	108
6.5 Σύνοψη	109
7. Η πολιτική του ΥΠΕΠΘ κατά την περίοδο 1982-1985	114
7.1 Μορφές ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης	116
7.2 Τεχνική και Επαγγελματική Εκπαίδευση	123
7.3 Στελέχωση της εκπαίδευσης/Εκπαιδευτικό προσωπικό	124
7.4 Διδακτικό υλικό – Αναλυτικά Προγράμματα	128
7.5 Σύνοψη	131
8. Συγκριτική θεώρηση της εκπαιδευτικής πολιτικής της Νέας Δημοκρατίας και του Πανελλήνιου Σοσιαλιστικού Κινήματος	134
ΠΗΓΕΣ	141
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	145

Πρόλογος

Το μέγεθος και η σημασία της νεοελληνικής διασποράς ποικίλουν από περίοδο σε περίοδο. Ιδιαίτερα μετά τη «μικρασιατική καταστροφή», την ανταλλαγή των πληθυσμών και τη συνακόλουθη συρρίκνωση του ελληνισμού δημιουργήθηκε και καλλιεργήθηκε στον ελλαδικό χώρο η ιδεολογία της εθνικής ομοιογένειας, πρόγραμμα που, σε συνδυασμό και με τις ψυχροπολεμικές καταστάσεις που ακολούθησαν την έκβαση του δευτέρου παγκόσμιου πολέμου, συνέβαλε στη σε μεγάλο βαθμό παραμέληση του ελληνισμού της διασποράς, και ιδιαίτερα εκείνου των χωρών της Μαύρης Θάλασσας, από το εθνικό κέντρο.

Η μαζική αποδημία 1,2 εκατομμυρίων Ελλήνων κατά τις δεκαετίες του 1950, 1960 και εν μέρει 1970 δημιούργησε, ωστόσο, μια νέα κατάσταση και ένα νέο απόδημο ελληνισμό, κυρίως στην Αυστραλία, στον Καναδά, στις ΗΠΑ και στη Γερμανία.

Ο «ιστορικός ελληνισμός της διασποράς», από τη μια – ο οποίος λόγω της μακραίωνς παραμονής του σε εδάφη εκτός της νεοελληνικής επικράτειας τα θεωρεί πλέον ως πατρογονικά του εδάφη, χωρίς ωστόσο να παραιτείται του προσανατολισμού του προς το εθνικό κέντρο – και από την άλλη ο «απόδημος ελληνισμός», δημιούργημα της μαζικής αποδημίας κυρίως κατά το δεύτερο ήμισυ του 20ού αιώνα, συγκροτούν σήμερα το σώμα της νεοελληνικής διασποράς, την οποία το εθνικό κέντρο φαίνεται να ανακαλύπτει εκ νέου.

Μετά την πτώση της χούντας, το 1974, οι κυβερνήσεις της Νέας Δημοκρατίας επεδίωξαν να επουλώσουν τις πληγές που άφησε η εφτάχρονη δικτατορία και στον απόδημο ελληνισμό και να αποκαταστήσουν τη σχέση του με το εθνικό κέντρο. Οι κυβερνήσεις του ΠΑΣΟΚ, στη συνέχεια, επεδίωξαν να διευρύνουν και να εδραιώσουν αυτή τη σχέση και να δημιουργήσουν ένα κοινό πλαίσιο δράσης για τον ελλαδικό ελληνισμό και τον ελληνισμό της διασποράς.

Η δημιουργία της Ειδικής Μόνιμης Επιτροπής Απόδημου Ελληνισμού στο ελληνικό κοινοβούλιο, η ίδρυση του Συμβουλίου Απόδημου Ελληνισμού και η δημιουργία πολλαπλών δικτύων στα πλαίσια του αποτελούν δείγματα για το ενδιαφέρον του μητροπολιτικού κέντρου, καθώς και τη διαμορφούμενη συναινετική εθνική στρατηγική των συντεταγμένων πολιτικών δυνάμεων της Ελλάδας για τον ελληνισμό της διασποράς.

Η αναγκαιότητα μιας κοινής στρατηγικής και η προώθηση μιας νέας σχέσης μεταξύ μητροπολιτικού κέντρου και διασποράς στη βάση της ισοτιμίας και της αμοιβαιότητας, φαίνεται να γίνονται κατανοητά απ' όλες τις πλευρές, δεδομένου ότι στο διαμορφούμενο παγκόσμιο περιβάλλον η επικοινωνία, οι σχεδιασμοί και η υλοποίησή τους δεν λαμβάνουν πλέον χώρα σε εθνικά πλαίσια, αλλά είτε σε υπερεθνικούς σχηματισμούς, όπως είναι, για παράδειγμα, η Ευρωπαϊκή Ένωση είτε σε παγκόσμιο επίπεδο.

Για τους απανταχού Έλληνες η παγκοσμιοποίηση δεν αποτελεί απειλή, αλλά πρόκληση, δεδομένου ότι ο ελληνισμός ήταν παγκοσμιοποιημένος πριν την παγκοσμιοποίηση. Ζητούμενο, βέβαια, είναι μια νέα σχέση μεταξύ των απανταχού Ελλήνων και μια κοινή στρατηγική που θα τους επιτρέπει να λειτουργούν στο παγκόσμιο γίγνεσθαι όχι μόνο ως «συναισθηματική πολιτισμική κοινότητα», αλλά και ως κοινότητα με υλική βάση, με στέρεα δίντυα επικοινωνίας και με αρχές και αξίες που της διασφαλίζουν μια ειρηνική και δημιουργική συνύπαρξη με τους λοιπούς λαούς της γης.

Είναι προφανές ότι στην αποσαφήνιση αυτού του ζητούμενου, δηλαδή της κοινής στρατηγικής για το μέλλον, συμβάλλουν η γνώση του παρελθόντος και η συνακόλουθη αυτογνωσία, από τη μια, και η εκπαίδευση από την άλλη.

Το πρόγραμμα «Παιδεία Ομογενών»¹, στα πλαίσια του οποίου καταρτίστηκε και η παρούσα μελέτη, ασχολείται κυρίως με την εκπαίδευση στην ελληνική διασπορά. Επειδή, όμως, η εκπαίδευση δεν λειτουργεί σ' ένα κενό, αλλά κάτω από συγκεκριμένες κοινωνικές, οικονομικές, θεσμικές, πολιτικές και πολιτισμικές συνθήκες, οι οποίες είναι με τη σειρά τους ιστορικό προϊόν, ασχοληθήκαμε στα πλαίσια των μελετών που καταρτίσαμε στην πρώτη φάση του προγράμματος (σχολικό έτος 1997/98) και με την ανάλυση αυτών των συνθηκών.

Συγκεκριμένα, με το ξεκίνημα του προγράμματος Παιδεία Ομογενών, τον Ιούνιο του 1997, συγκροτήθηκε ένα δίκτυο από ελλαδίτες επιστήμονες και επιστήμονες ελληνικής καταγωγής, οι οποίοι ζουν και εργάζονται στο εξωτερικό. Αυτοί οι επιστήμονες επεξεργάσθηκαν ένα πλαίσιο, μέσα στο οποίο έπρεπε να καταρτισθούν μελέτες², που θα αφορούσαν στους ακόλουθους τομείς:

- στην αξιολόγηση και αξιοποίηση του υπάρχοντος εκπαιδευτικού υλικού,
- στις δυνατότητες προώθησης της ελληνικής ως ξένης γλώσσας σε αλλόφωνους (ανάπτυξη στρατηγικών)
- στις δυνατότητες εφαρμογής δίγλωσσων εκπαιδευτικών προγραμμάτων σε σχολεία στις χώρες υποδοχής,
- στις συνθήκες διεξαγωγής της ελληνόγλωσσης διδασκαλίας στο εξωτερικό (θεσμικό και οργανωτικό πλαίσιο),
- στους φορείς ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης,
- στις κοινωνικοπολιτισμικές και γλωσσικές προϋποθέσεις (επίπεδα γλωσσομάθειας) των μαθητών,
- στους κοινωνικούς χώρους χρήσης της ελληνικής,
- στη σύνθεση και λειτουργία της οικογένειας,
- στους λόγους αποχής των μαθητών από τα Τμήματα Διδασκαλίας της Ελληνικής και σε στρατηγικές περιορισμού της διαρροής τους,
- στις κατηγορίες (τύπους) εκπαιδευτικών,
- στις επιμορφωτικές ανάγκες των εκπαιδευτικών κατά κατηγορία.

1 Το πρόγραμμα «Παιδεία Ομογενών» στοχεύει στη διατήρηση, την καλλιέργεια και την προώθηση της ελληνικής γλώσσας και του πολιτισμού τόσο σε μαθητές ελληνικής καταγωγής που ζουν στο εξωτερικό και φοιτούν σε σχολεία της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, όσο και σε αλλόφωνους μαθητές που επιθυμούν να μάθουν την ελληνική γλώσσα.

Στόχοι του είναι επίσης η επιμόρφωση των αποσπώμενων και των ομογενών εκπαιδευτικών, η υλοποίηση εκπαιδευτικών προγραμμάτων για ομογενείς μαθητές και, τέλος, η δημιουργία δικτύων επικοινωνίας και βάσεων δεδομένων μέσα από το διαδίκτυο.

2 Χρησιμοποιούμε τον όρο μελέτη και όχι έρευνα, επειδή, σύμφωνα με τις προδιαγραφές του Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης (Κ.Π.Σ.), στο πλαίσιο προγραμμάτων, όπως είναι το Παιδεία Ομογενών, δε χρηματοδοτούνται καθαρά έρευνητικές δραστηριότητες. Είναι όμως δυνατή η διεξαγωγή εφαρμοσμένων μικροερευνών που υπηρετούν την επίτευξη των στόχων του εκάστοτε έργου και δεν υπερβαίνουν τα όριά του.

Πιο συγκεκριμένα, κάθε μελέτη όφειλε να είναι δομημένη στα εξής μέρη (κεφάλαια):

1. Στόχοι της Μελέτης

(Οι στόχοι της μελέτης πρέπει να εξυπηρετούν τις τρεις δράσεις του Τ.Δ.Ε. Παιδεία Ομογενών)

2. Μεθοδολογία της μελέτης

(ποσοτικές και ποιοτικές προσεγγίσεις των δεδομένων)

3. Η παρουσία των Ελλήνων στη χώρα...

- *Ιστορική εξέλιξη:*

(Πότε πήγαν, ποιοι, πώς, γιατί στη/στο... κ.τ.λ., εξέλιξη των αριθμών)

- *Κοινωνικοπολιτισμική σύνθεση του ελληνικού πληθυσμού σήμερα:*

(επάγγελμα, απασχόληση, μιορφωτικό επίπεδο, μικτοί γάμοι κ.τ.λ.)

- *Τόπος/τόποι κατοικίας*

- *Οργάνωση της παροικίας/των παροικών:*

(κοινότητες, διάφοροι σύλλογοι, ομοσπονδίες συλλόγων κ.τ.λ.)

- *Παρουσία στα ΜΜΕ, πολιτιστική ζωή*

- *Εκκλησία*

4. Κοινωνικοί χώροι (γλωσσικές επικράτειες) χρήσης της ελληνικής γλώσσας

5. Φορείς και μορφές ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης.

(Τμήματα Μητρικής Γλώσσας, ελληνικά σχολεία, δίγλωσσα σχολεία, απογευματινά, Σαββατιανά κ.τ.λ.)

5.1 Δίγλωσσα προγράμματα (μοντέλα) εκπαίδευσης

5.2 Οργάνωση και διοίκηση της εκπαίδευσης

6. Αναλυτικά προγράμματα και διδακτικό υλικό

7. Χαρακτηριστικά του μαθητικού πληθυσμού

(κοινωνικοπολιτισμικές, μαθησιακές και γλωσσικές προϋποθέσεις των μαθητών, λόγοι μη φοίτησης σε Τμήματα Ελληνόγλωσσης Εκπαίδευσης κ.τ.λ.)

8. Διδακτικό προσωπικό

(διάφοροι τύποι δασκάλων, προφίλ των δασκάλων, επιμορφωτικές ανάγκες κ.τ.λ.)

9. Γονείς

9.1 Συλλογικά όργανα γονέων και ο ρόλος τους

9.2 Τύποι οικογενειών

9.3 Ο ρόλος της οικογένειας σε σχέση με την ελληνόγλωσση εκπαίδευση

10. Συμπεράσματα προτάσεις

Οι ερευνητές όφειλαν επίσης να προχωρήσουν στην επεξεργασία τυπολογιών που θα τεκμηριώνονταν εμπειρικά και θα αναφέρονταν στους τύπους/μορφές:

α) της ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης

β) της οικογένειας

γ) των μαθητών

δ) των δασκάλων

ε) του διδακτικού υλικού

Το εμπειρικό υλικό που συγκεντρώθηκε στα πλαίσια αυτών των μελετών αξιοποιήθηκε από τις ομάδες παραγωγής διδακτικού υλικού κατά τα επόμενα έτη λειτουργίας του προγράμματος Παιδεία Ομογενών.

Ήδη, όμως, το δεύτερο ήμισυ του έτους 1998 επιχειρήθηκε και μια πρώτη σύνθεση των αποτελεσμάτων των μελετών. Αυτή η συνθετική προσπάθεια οδήγησε το έτος 1999 στην έκδοση ενός συλλογικού τόμου με τον τίτλο: *Παιδεία Ομογενών. Θεωρητικές και εμπειρικές προσεγγίσεις*. Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ., Ρέθυμνο.

Ο τόμος αυτός ο οποίος παρέχει μια εποπτική εικόνα για την ελληνόγλωσση εκπαίδευση σε 10 χώρες (Καναδά, ΗΠΑ, Αργεντινή, Αυστραλία, Βρετανία, Γερμανία, Βέλγιο, Γαλλία, Σουηδία, Αλβανία) και χρησιμοποιείται ως επιμορφωτικό υλικό για τους εκπαιδευτικούς που διδάσκουν την Ελληνική στο εξωτερικό. Είναι ουσιαστικά ο πρώτος τόμος της σειράς: **ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΤΗ ΔΙΑΣΠΟΡΑ**.

Τα βιβλία που εκδίδονται σ' αυτή τη σειρά διαφοροποιούνται από τις λοιπές επιστημονικές εκδόσεις στα πλαίσια του έργου Παιδεία Ομογενών ως προς το ότι το περιεχόμενό τους αναφέρεται στις παροικίες των Ελλήνων και ιδιαίτερα στην ελληνόγλωσση εκπαίδευση σε συγκεκριμένες χώρες διαμονής.

Η συγκεκριμένη σειρά έχει ως κύριο στόχο της, με επίκεντρο την εκπαίδευση, να συμβάλει στη μελέτη και την κατανόηση της ιστορίας της ελληνικής διασποράς. Γι' αυτό και η ιστορική διάσταση κυριαρχεί στις σχετικές αναλύσεις. Συγχρόνως, όμως, επιχειρούνται και συγχρονικές αναλύσεις που είναι αναγκαίες για τη βελτίωση και την προώθηση της ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης στη διασπορά.

Οι μελέτες για τις διάφορες χώρες δεν είναι ομοιογενείς μεταξύ τους, παρ' όλο που κυνήθηκαν στο πλαίσιο που προαναφέρθηκε. Αυτή η διαφοροποίηση οφείλεται τόσο στις ιδιαιτερότητες και στα προβλήματα κάθε χώρας, όσο και στο ερευνητικό δυναμικό που διέθετε κάθε χώρα κατά την κατάρτιση των μελετών.

Εκτός τούτου, σε ορισμένες χώρες, όπως για παράδειγμα στην Αυστραλία και τη Γερμανία, διαθέταμε ήδη πρόσφατες εξειδικευμένες έρευνες, τις οποίες συμπεριλάβαμε και αξιοποιήσαμε κατά την κατάρτιση των μελετών.

Ετσι οδηγούμαστε εκ των πραγμάτων άλλοτε σε δημιουργεύσεις εποπτικές, όπως για παράδειγμα, αυτή για την «Ελληνόγλωσση Εκπαίδευση στον Καναδά» και άλλοτε σε εξειδικευμένες, όπως εκείνη που αφορά στην «Εκπαίδευτική πολιτική της Ελλάδας για τα παιδιά των Ελλήνων μεταναστών στη Γερμανία (1975-1985)».

Πρόθεση μας, ωστόσο, είναι οι εκδόσεις για κάθε χώρα, εφόσον αυτές είναι περισσότερες, να οδηγήσουν στη δημιουργία μιας κατά το δυνατό πληρότερης εικόνας για την εκάστοτε ελληνόγλωσση εκπαίδευση.

Η ελληνόγλωσση εκπαίδευση δεν εξαντλείται φυσικά στην εκπαίδευση των μαθητών ελληνικής καταγωγής, αλλά αφορά και στους αλλόφωνους μαθητές της εκάστοτε χώρας διαμονής, οι οποίοι μαθαίνουν Ελληνικά.

Εντούτοις, το μεγαλύτερο μέρος των μελετών αναφέρεται στην ελληνόγλωσση εκπαίδευση των μαθητών ελληνικής καταγωγής, δεδομένου ότι αυτοί αποτελούν τη συντριπτική πλειοψηφία.

Σ' ότι αφορά τη μελέτη του παρόντος τόμου, ας σημειωθεί ότι αυτή έχεται να φωτίσει με συστηματικό και διεξοδικό τρόπο μια χρονική περίοδο και μια ιστορική φάση της ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης στη Γερμανία, κατά την οποία οι τότε ελληνικές κυβερνήσεις έθεσαν τις βάσεις – ή τουλάχιστον το επιχείρησαν – μιας εκπαιδευτικής πολιτικής για τα ελληνόπουλα σ' αυτή τη χώρα, η οποία πολιτική ισχύει λίγο-πολύ μέχρι σήμερα.

Η δεκαετία 1975-1985 είναι η δεκαετία αποκατάστασης (με ευθύνη των κυβερνήσεων της Ν.Δ.) και διεύρυνσης (με ευθύνη των κυβερνήσεων του ΠΑΣΟΚ) της δημοκρατίας στην Ελλάδα. Είναι η δεκαετία της οριστικής ένταξης της Ελλάδας στην τότε EOK και μετέπειτα Ευρωπαϊκή Ένωση μέσα από διαδικασίες όχι πάντα πολιτικά συναινετικές.

Είναι η δεκαετία της παλινόστησης και της ψευδαίσθησης ότι το μεγάλο μέρος των Ελλήνων μεταναστών στις διάφορες ευρωπαϊκές χώρες και ιδιαίτερα στη Γερμανία θα παλιννοστούσε και άρα η όποια εκπαιδευτική πολιτική της Ελλάδας θα ‚πρεπε να υπηρετεί πρωτίστως αυτό το στόχο.

Σήμερα, περίπου δύο δεκαετίες αργότερα, γνωρίζουμε ότι ο αριθμός των Ελλήνων στη Γερμανία όχι μόνο δεν μειώθηκε, αλλά και ξεπέρασε τις 400.000, πρόγια που δεν είχε συμβεί στο παρελθόν, και ότι οι Έλληνες σ' αυτή τη χώρα δεν είναι πλέον μετανάστες, αλλά ελεύθερα διακινούμενοι «ευρωπαίοι πολίτες».

Επίσης, είναι προφανές ότι η παραμονή των Ελλήνων στη Γερμανία δεν αποτελεί πλέον Provisorium και ότι η Ελλάδα ανήκει σταθερά στον πυρήνα των χωρών οι οποίες από πρώτης πρώτου του 2002 θα έχουν κοινό ευρωπαϊκό νόμισμα.

Η αλλαγή των δεδομένων εγείρει αν όχι το αίτημα αλλαγής της εκπαιδευτικής πολιτικής, τουλάχιστον το αίτημα επανεξέτασής της.

Ποια είναι όμως η εκπαιδευτική πολιτική της Ελλάδας για τα Ελληνόπουλα της Γερμανίας; Κάτω από ποιες προϋποθέσεις προέκυψε αυτή η πολιτική; Ποιες δυνάμεις τη διαμόρφωσαν, ποιες σκοπιμότητες υπηρετούσε τότε και ποιες μπορεί να υπηρετήσει σήμερα;

Σ' αυτά και σ' άλλα συναφή ερωτήματα δίδονται άμεσες ή έμμεσες απαντήσεις από την παρούσα μελέτη.

Η μελέτη δεν είναι ωστόσο ενδιαφέρουσα μόνο από εκπαιδευτικοπολιτικής άποψης, αλλά και από την άποψη της παιδαγωγικής θεωρίας, δεδομένου ότι επιχειρεί να αναλύσει και να ερμηνεύσει την εκπαιδευτική πολιτική ενός «περιφερειακού» εθνικού κράτους για τους πολίτες του, οι οποίοι ζουν στην επικράτεια ενός «κεντρικού», «μητροπολιτικού» εθνικού κράτους.

Παρόλο που η ίδια η συγγραφέας δεν ασχολείται συνειδητά μ' αυτή τη σχέση και με το ποιος είναι ο έγκυρος παιδαγωγικός λόγος σε περιπτώσεις διεθνικών συναντήσεων, το υλικό της και οι αναλύσεις της μπορούν να αξιοποιηθούν και προς αυτή την κατεύθυνση.

Και θα είναι πολύ ενδιαφέρουσα μια τέτοια προσέγγιση, δεδομένου ότι μέχρι σήμερα η εκπαιδευτική πολιτική και η σχετική παιδαγωγική θεωρία συζητούνται στα πλαίσια του εθνικού κράτους.

Προσφέρεται, όμως, ο παιδαγωγικός λόγος, που αναπτύχθηκε με φόντο την εθνική ιδεολογία, για την ανάλυση εκπαιδευτικών διαδικασιών και εκπαιδευτικών πολιτικών που καλούνται να λειτουργήσουν σε πολυεθνοτικά, πολυπολιτισμικά, πολυγλωσσικά και σε κάθε περιπτώση μη «εθνικά ομοιογενή» περιβάλλοντα;

Ρέθυμνο, Οκτώβριος 2001

*Μιχάλης Δαμανάκης
Επιστημονικός Υπεύθυνος
του έργου Παιδεία Ομογενών*

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

- Α.Π.= Αναλυτικό Πρόγραμμα
 Β.Β.= Βάδη-Βυρτεμβέργη
 Β.Ρ-Β= Βόρεια Ρηνανία - Βεστφαλία
 Γ.Γ.Α.Ε.= Γενική Γραμματεία Απόδημου Ελληνισμού
 Δ.Β.= Δυτικό Βερολίνο
 Δ.Γ.= Δυτική Γερμανία
 ΔΕΣ =Δημοκρατική Ενωτική Συνεργασία
 Ε.Ε.= Ευρωπαϊκή Ένωση
 Ε.Ε.Ε.= Διεύθυνση Εκπαίδευσης Ελληνοπαίδων Εξωτερικού
 Εγκ. ΥΠΕΠΘ= Εγκύλιος Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων
 εκδ.= εκδόσεις
 ΕΟΚ= Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα
 ΕΣΥΕ= Εθνική Στατιστική Υπηρεσία Ελλάδος
 Κ.Ε.= Κεντρική Επιτροπή
 Κ.Ε.Μ.Ε.= Κέντρο Εκπαιδευτικών Μελετών και Επιμορφώσεως
 ΚΚΕ= Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος
 ΚΚΕεσ= Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος Εσωτερικού
 ΚΜΚ= Kultur Minister Koferenz
 Μ.Μ.Γ.= Μάθημα Μητρικής Γλώσσας
 Μ.Υ.= Μάθημα Υποδοχής
 Ν.Δ.= Νέα Δημοκρατία
 Ο.Α.Ε.Δ.= Οργανισμός Απασχόλησης Εργατικού Δυναμικού
 Ο.Ε.Δ.Β.=Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων
 Ο.Ε.Κ.= Ομοσπονδία Ελληνικών Κοινοτήτων
 ό.π.= όπως παρατίθεται
 ΟΟΣΑ= Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης
 Π.Δ.= Προεδρικό Διάταγμα
 Π.Ε.Ε.= Πρακτικά Ελληνογερμανικής Επιτροπής
 Π.Σ.Ε.= Πανγερμανική Συντονιστική Επιτροπή
 ΠΑ.ΣΟ.Κ.= Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα
 ΠΑΚ= Πανελλήνιο Αγωνιστικό Κίνημα
 ΠΑΣΚΕΜ= Προοδευτική Αγωνιστική Συνδικαλιστική Κίνηση Ελλήνων Μεταναστών
 Τ.Ο.= τοπική οργάνωση
 ΤΕΕ= Τεχνική Επαγγελματική Εκπαίδευση
 υ.ε.= υπό έκδοση
 ΥΠΕΠΘ=Υπουργείο Εθνικής Παιδείας & Θρησκευμάτων
 ΦΕΚ= Φύλλο Εφημερίδας της Κυβερνήσεως
 χ.χ.= χωρίς χρονολογία

Εισαγωγή

Αντικείμενο της συγκεκριμένης μελέτης είναι η περιγραφή, ανάλυση και ερμηνεία της εκπαιδευτικής πολιτικής της Ελλάδας απέναντι στους Έλληνες μαθητές της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας την περίοδο 1975-'85. Η επιλογή του συγκεκριμένου θέματος έγινε αφενός για να δειχθεί και να αποσαφηνιστεί η εκπαιδευτική πολιτική της Ελλάδας προς τους Έλληνες της Ο.Δ.Γερμανίας και αφετέρου να προσδιοριστεί ο ρόλος που διαδραματίζουν οι οργανώσεις και οι φορείς που δρουν και επηρεάζουν το μεταναστευτικό περιβάλλον τη συγκεκριμένη περίοδο. Οι ιστορικά επικρατούσες συνθήκες είναι αυτές που καθόρισαν την επιλογή της συγκεκριμένης περιόδου. Πιο συγκεκριμένα:

- α. Το ελληνικό πολιτικό προσκήνιο αλλάζει σημαντικά κατά τη μεταπολίτευση του 1974 και εξής. Η επιβολή στρατιωτικής δικτατορίας στην Ελλάδα οδήγησε σε οπισθοδρόμηση όλες τις πτυχές της κοινωνικής και πολιτικής ζωής, γεγονός που επηρέασε σημαντικά και την κοινωνικοπολιτική ζωή των απόδημων Ελλήνων, ιδιαίτερα στον ευρωπαϊκό χώρο. Μετά την πτώση της χούντας δημιουργούνται δύο «νέοι» πολιτικοί σχηματισμοί, η Νέα Δημοκρατία και το ΠΑ.ΣΟ.Κ., ως κυριαρχείς πολιτικές δυνάμεις, που ενεργοποιούνται και αρθρώνουν «νέο» πολιτικό, οικονομικό, κοινωνικό, εκπαιδευτικό λόγο. Με την ανάληψη της εξουσίας και οι δυο κομματικοί σχηματισμοί ενεργοποιούν σχέδια για την εκπαιδευτική πολιτική πραγματικότητα, γεγονός που αναδεικνύει το ιδιαίτερο βάρος που προσέδιδαν στην εκπαίδευση, ως παράγοντα εξέλιξης και προόδου.
- β. Την ίδια περίοδο η ελληνική ομογένεια εντείνει τις πιέσεις της για παροχή ελληνικής παιδείας στα παιδιά της δεύτερης γενιάς μεταναστών. Οι πιέσεις αυτές είναι ιδιαίτερα έντονες στην Γερμανία εξαιτίας κυρίως:
- της ύπαρξης πολλών Ελλήνων μεταναστών,
  - της συνδικαλιστικής τους οργάνωσης,
  - των πολιτικών ζυμώσεων που λαμβάνουν χώρα στις ελληνικές παροικίες στη Γερμανία, ιδιαίτερα σε σχέση με την οργάνωσή τους.

Η προσέγγιση και η ερμηνεία των εκπαιδευτικών επιλογών απαιτεί τον πρότερο καθορισμό και αποσαφήνιση του θεωρητικού πλαισίου, βάσει του οποίου επιχειρείται η ερμηνευτική προσπάθεια, αλλά και των βασικών εννοιών που συγκροτούν τον ευρύτερο όρο εκπαιδευτική πολιτική. Οι διατυπωθείσες θεωρίες για το ρόλο της εκπαίδευσης και γενικότερα του σχολείου ως μηχανισμού του κράτους έχουν περιστραφεί είτε γύρω από τη δομολειτουργική θεωρία, είτε γύρω από τις συγκρουσιακές θεωρίες των μαρξιστών και νεομαρξιστών μελετητών. Η νιοθέτηση της μιας ή της άλλης θεωρητικής προσέγγισης προϋποθέτει επιστημολογικές παραδοχές και θεωρητικές αποσαφήνισεις σχετικά με το ρόλο του κράτους στην εκπαιδευτική διαδικασία, αλλά και την θέση των κοινωνικοοικονομικού σχηματισμού, καθώς και τις επιδράσεις του σε συγκεκριμένο χωροχρόνο.

Η κατανόηση και η ανάλυση των πολιτικών επιλογών που πρωθιστούν, αναστέλλουν ή αναπροσαρμόζουν την εκπαιδευτική πολιτική του κράτους γίνεται με τη μελέτη της πολιτικής/κομματικής ιδεολογίας και της χρήσης της, αλλά και του ευρύτερου

κοινωνικο-πολιτικο-οικονομικού συγκείμενου. Ο όρος εκπαιδευτική πολιτική θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί για να συμπεριλάβει όλη την κοινωνική αλληλεπίδραση, η οποία επηρεάζει την εκπαίδευση. Ο σχεδιασμός της εκπαιδευτικής πολιτικής οριοθετεί ταυτόχρονα την επίδραση της κοινωνίας στην εκπαίδευση, αλλά και της εκπαίδευσης στην κοινωνία και περιλαμβάνει προσπάθειες συνειδητές και οργανωμένες που επηρεάζουν τις διαδικασίες και τα προϊόντα της εκπαίδευσης.

Αναφορικά προς την εκπαίδευση της ελληνικής ομογένειας στην Ο.Δ. Γερμανίας διαφίνεται αναγκαία η αποδοχή ή η απόδοψη θεωρητικών - εμπηνευτικών μοντέλων που θα βοηθήσουν στην περιγραφή, ανάλυση και ερμηνεία του συγκεκριμένου εκπαιδευτικού φαινομένου. Η εξέταση του φαινομένου θα κινηθεί σε μακροεπίπεδο, δηλαδή σε επίπεδο σχεδιασμού εκπαιδευτικής πολιτικής.

Εντούτοις, το προς ανάλυση εκπαιδευτικό φαινόμενο διακρίνεται από μια ιδιαιτερότητα και πολυπλοκότητα, η οποία έγκειται στο γεγονός αφενός των δυο χωρών (Ελλάδα, Γερμανία) με διαφορετικά συμφέροντα και επιδιώξεις και αφετέρου δυο διαφορετικών κομμάτων που εναλλάσσονται στην εξουσία – της Νέας Δημοκρατίας και του Πανελλήνιου Σοσιαλιστικού Κινήματος - των οποίων η ιδεολογία διαχέται στην εκπαιδευτική πολιτική που ασκούν.

Η διάρθρωση της εργασίας αρχικά επιχειρεί να αποσαφηνίσει τις έννοιες-κλειδιά του θέματος και να φωτίσει το ιστορικό συγκείμενο εντός του οποίου εκτυλίσσεται το προς ερεύνηση φαινόμενο.

Πρωταρχικά, επιχειρείται η αποσαφήνιση του θέματος, διατυπώνεται η στοχοθεσία, η σκοπιμότητα και οι περιορισμοί της μελέτης, καθώς και η παρουσίση των κυριότερων πηγών άντλησης υλικού και πληροφοριών, δεδομένου ότι πρόκειται για μια ιστορική μελέτη.

Στο δεύτερο κεφάλαιο προσδιορίζονται οι καθοριστικές έννοιες που τροφοδοτούν την παρούσα εργασία, επιχειρώντας μια συνολική θεωρητική αποτίμηση και εννοιολογική αποσαφήνιση των βασικών όρων του θέματος, όπως άλλωστε προσδιορίζονται από τον τίτλο της ερευνητικής εργασίας. Οι βασικές θεωρητικές έννοιες, «μετανάστευση», «εκπαιδευτική πολιτική» και «ομάδες πίεσης» αποτελούν τις εννοιολογικές παραμέτρους που προσδιορίζουν το θεματικό χώρο της εργασίας, αλλά και οριοθετούν την ιδιαίτερη ερευνητική της πρωτοτυπία. Η αποσαφήνιση και λειτουργικοποίηση των βασικών όρων πραγματοποιείται διαμέσου μιας ενδείας θεωρητικής συζήτησης, διαμορφώνοντας τελικά την ειδικότερη εννοιολογική οπτική/παραδοχή της παρούσας εργασίας, που επιδιώκει την επιστημονική συνάντηση/διαδύνδεση των εννοιών της μετανάστευσης, της εκπαιδευτικής πολιτικής και των ομάδων δράσης και πίεσης που αναπτύσσονται σε μετανάστευτικά περιβάλλοντα.

Στο τρίτο κεφάλαιο επιχειρείται μια διαχρονική παρουσίαση της ελληνικής μετανάστευσης και ειδικότερα στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας. Η διαρθρωτική παρουσίαση των αιτιών που προκάλεσαν την εμφάνιση και έκρηξη του φαινομένου καθώς και των συνεπειών προς το μετακινούμενο πληθυσμό γίνεται ακριβώς για να αναδυθεί το συγκείμενο και η χρονική εξέλιξη του φαινομένου. Παράλληλα, επιχειρείται η διασύνδεση των εννοιών της μετανάστευσης και της εκπαιδευτικής πραγματικότητας έτσι όπως δια-

μιορφώνεται στα πλαίσια ενός μεταναστευτικού περιβάλλοντος.

Το ερευνητικό μέρος της μελέτης στο τέταρτο κεφάλαιο παρουσιάζει τις θέσεις που διατυπώνουν οι φορείς και οι μεταναστευτικές οργανώσεις, αναφορικά με τους παραπάνω διατυπωμένους ερευνητικούς άξονες. Συγκεκριμένα, περιγράφονται οι θέσεις που εκφράζουν οι Σύλλογοι Γονέων και Κηδεμόνων διαφόρων πόλεων και κορατιδίων της Ο.Δ. Γερμανίας, οι Ελληνικές Κοινότητες, η Ομοσπονδία Ελληνικών Κοινοτήτων και οι Σύλλογοι Εκπαιδευτικών.

Στο πέμπτο κεφάλαιο της μελέτης παρουσιάζονται οι θέσεις των ελληνικών κομμάτων που δρουν στο χώρο της Γερμανίας, έχουν διασυνδέσεις με μεταναστευτικές οργανώσεις και εκφράζουν λόγο για τα ζητήματα ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης. Η παρουσίαση των θέσεων γίνεται πάντα με βάση τους άξονες που έχουν ήδη διατυπωθεί. Ας σημειωθεί ότι στο συγκεκριμένο κεφάλαιο γίνεται απλή περιγραφή των θέσεων, έτσι όπως έχουν διατυπωθεί σε φυλλάδια και κομματικά έγγραφα.

Στο έκτο κεφάλαιο, το οποίο αποτελεί και το βασικό κεφάλαιο της ερευνητικής προσπάθειας, περιγράφεται, αναλύεται και εμμηνεύεται η επίσημη εκπαιδευτική πολιτική όπως εκφράζεται από το Υπουργείο Παιδείας κατά την περίοδο διακυβέρνησης της χώρας από τη Νέα Δημοκρατία, δηλαδή το χρονικό διάστημα 1975-'81. Οι πληροφορίες για την συγγραφή του συγκεκριμένου κεφαλαίου έχουν αντληθεί από πρωτογενείς πηγές και κυρίως από τα πρακτικά της Βουλής, τα πρακτικά της Ελληνογερμανικής Επιτροπής Παιδείας, από Προεδρικά Διατάγματα, καθώς και από τις εγκυκλίους και την αλληλογραφία του Υπουργείου.

Η ίδια μεθοδολογία ακολουθείται και για το επόμενο, το έβδομο κεφάλαιο, στο οποίο αναλύεται η εκπαιδευτική πολιτική της δεύτερης ερευνητικής περιόδου, δηλαδή 1981-'85, όπου στην διακυβέρνηση της χώρας βρίσκεται το Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα.

Τέλος, στο όγδοο κεφάλαιο επιχειρείται μια συγκριτική θεώρηση της εκπαιδευτικής πολιτικής της Νέας Δημοκρατίας και του Πανελλήνιου Σοσιαλιστικού Κινήματος απαντώντας στα ερευνητικά ερωτήματα που έχουν ήδη τεθεί στο αντίστοιχο κεφάλαιο και εντοπίζοντας τις κινητήριες δυνάμεις που διαμόρφωσαν την εκπαιδευτική πρόταση των δύο κομμάτων τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο.

Επειδή εμπλέκονται πολλές παράμετροι, οι οποίες επιδρούν ποιοτικά και ποσοτικά σε διαφορετικό βαθμό στο σχεδιασμό και την υλοποίηση εκπαιδευτικής πολιτικής, είναι φυσικό αρκετές απ' αυτές να μην γίνονται αντικείμενο ενδελεχούς έρευνας είτε λόγο έλλειψης πρωτογενών πηγών, είτε λόγω διαπλοκής και συντάντισής τους. Η έρευνα διεξάγεται στο καθορισμένο χρονικό διάστημα της δεκαετίας 1975 - 1985, χωρίς να προσδοκάται, αλλά ούτε και να επιχειρείται μια εξαγωγή συμπερασμάτων που θα αναφέρονται σε άλλο χρονικό διάστημα ή θα προσφέρονται για τον προσδιορισμό μιας γενικότερης συνολικής εμμηνείας της εκπαιδευτικής πολιτικής που ακολουθήσαν οι δύο κεντρικοί για το πεδίο της έρευνας κομματικοί σχηματισμοί, αναφορικά με την εκπαιδευτική πολιτική για τους Έλληνες μετανάστες.

1. Στοχοθεσία της μελέτης

1.2 Οριοθέτηση θέματος

Η όσο το δυνατό μεγαλύτερη αποσαφήνιση των όρων και ο περιορισμός του θέματος διασφαλίζουν την ακριβέστερη και βαθύτερη ερευνησή του. Ο σαφής χωροχρονικός περιορισμός και η χρονολογική οριοθέτηση συγκεκριμένοποιεί και οδηγεί στον πλήρη φωτισμό όλων των παραμέτρων που επηρεάζουν την ερευνώμενη περιοχή (Βάμβουκας, 1988, 97-101).

Στην παρούσα μελέτη τίθενται γενικότερα ερωτήματα σχετικά με την εκπαιδευτική πολιτική που ακολουθείται από ελληνικής πλευράς για τα παιδιά των Ελλήνων μεταναστών της Γερμανίας την δεκαετία 1975-'85. Η ανάληψη του συγκεκριμένου θέματος προήλθε από αναλυτική διερεύνυση της σχετικής βιβλιογραφίας, η οποία με τη σειρά της οδήγησε στην προσπάθεια διερεύνησης ειδικότερων παραμέτρων της ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης. Η επιλογή της συγκεκριμένης περιόδου έγινε για δυο βασικούς λόγους: α. η περίοδος αυτή είναι καθοριστική για την εκπαίδευση των ελληνοπαίδων της Γερμανίας εξαιτίας των πολιτικών, οικονομικών, κοινωνικών ζυμώσεων που λαμβάνουν χώρα τόσο στο ελληνικό όσο και στο γερμανικό έδαφος, και προκαλούν τη γενικότερη συζήτηση εκπαιδευτικών θεμάτων, β. η συγκεκριμένη δεκαετία οριοθετείται από αλλαγή της πολιτικής κατάστασης στην Ελλάδα, γεγονός που σηματοδοτεί νέες εξελίξεις στα εκπαιδευτικά ζητήματα της ομογένειας. Μετά την εφτάχρονη δικτατορία οι μεταπολιτευτικές κυβερνήσεις αρθρώνουν ένα νέο εκπαιδευτικό λόγο. Η εναλλαγή των δυο κυρίαρχων μεταπολιτευτικών κομματικών σχηματισμών – Νέας Δημοκρατίας και Π.Α.Σ.Ο.Κ. – στην άσκηση κυβερνητικής εξουσίας στιγματίζει και οριοθετεί την προσέγγιση που επιχειρούν τα δυο κόμματα.

Είναι γεγονός ότι η εκπαιδευτική πολιτική αυτής της περιόδου διακρίνεται από ένα ελλαδοκεντρικό χαρακτήρα. Αποσπάσθηκαν αρκετές χιλιάδες Ελλήνων εκπαιδευτικών στο εξωτερικό, προωθήθηκε διδακτικό υλικό και ιδρύθηκαν αμιγή ελληνικά σχολεία. Το ενδιαφέρον για την ελληνική εκπαίδευση στο εξωτερικό ανθίζει και έρχεται ως απάντηση στην ακολουθούμενη αφομοιωτική εκπαιδευτική πολιτική της Γερμανίας. Ο χαρακτηρισμός της ως «επιθετικής εκπαιδευτικής πολιτικής» και από τους ίδιους τους μετανάστες, τους φορείς και τους συλλόγους τους δηλώνει την ενεργοποίηση και την εγρήγορση στην οποία είχαν επέλθει τα εκπαιδευτικά ζητήματα των Ελλήνων μεταναστών (Δαμανάκης, 1997β, 37).

Η ασκούμενη εκπαιδευτική πολιτική διαφαίνεται ως συνισταμένη των συνθηκών που επικρατούν τόσο στην Ελλάδα, ως χώρα αποστολής μεταναστών, όσο και τη Γερμανία ως χώρα υποδοχής. Η ιδιαιτερότητα της πολιτικής που εφαρμόζεται είναι ακριβώς ότι προέρχεται από ένα περιφερειακό κράτος, όπως η Ελλάδα, και απευθύνεται προς τους πολίτες της, οι οποίοι είναι ταυτόχρονα και πολίτες ενός άλλου κράτους (Γερμανία).

Είναι αυτονότο ότι οι μεταξύ των δυο κρατών σχέσεις διαμορφώνουν τις συνθήκες και τις προϋποθέσεις, το πλαίσιο εντός του οποίου ασκείται η εκπαιδευτική πολιτική της Ελλάδας. Το κοινωνικό, πολιτικό, οικονομικό, ιστορικό συγκείμενο κυρίως στον ελλαδικό χώρο επηρεάζει την ομογένεια, ιδιαίτερα σε μια ευρωπαϊκή χώρα, όπως η Γερμανία, η οποία συγκεντρώνει πολυπληθή αριθμό Ελλήνων μεταναστών.

Το ερευνητικό ζητούμενο στη συγκεκριμένη μελέτη είναι να εντοπιστεί ο ρόλος που διαδραματίζουν οι επικρατούσες συνθήκες στο σχεδιασμό και την εκπόνηση της εκπαιδευτικής

πολιτικής. Έτσι, επιχειρείται η περιγραφή, ανάλυση και εμμηνεία της εκπαιδευτικής πολιτικής κατά την ερευνούμενη περίοδο από τα δυο κόμματα που κυριαρχούν στο πολιτικό σκηνικό της Ελλάδας και ταυτόχρονα να αναδειχθεί ο ρόλος των ομάδων, των συλλόγων, των οργανώσεων που δρουν σε μεταναστευτικά περιβάλλοντα, αρθρώνοντα εκπαιδευτικό λόγο και επηρεάζοντα το σχεδιασμό αλλά και την υλοποίηση της εκπαιδευτικής πολιτικής.

1.3 Σκοπός και στόχοι της μελέτης

Καταρχήν, σκοπός της έρευνας είναι η περιγραφή του ιστορικού, πολιτικού, οικονομικού και κοινωνικού συγκείμενου εντός του οποίου πραγματοποιείται η συγκεκριμένη εκπαιδευτική πολιτική. Συγκεκριμένα, είναι προς διερεύνηση τα αποτελέσματα των πολιτικών επιλογών των κυβερνήσεων της Νέας Δημοκρατίας και του Π.Α.Σ.Ο.Κ.

Στη συνέχεια αναζητείται η ύπαρξη, η δραστηριοποίηση αλλά και η βαρύτητα φορέων και θεσμών ή άτυπων ομάδων πίεσης και ερευνώνται αφενός οι δυνάμεις που άσκησαν πίεση στη διαμόρφωση της εκπαιδευτικής πολιτικής, αφετέρου η προβολή και λειτουργία της πολιτικής - κομματικής ιδεολογίας στην ανάληψη εκπαιδευτικής δράσης στο επίπεδο σχεδιασμού για την λειτουργία της εκπαιδευτικής διαδικασίας των Ελλήνων μεταναστών στην Ο.Δ. Γερμανίας.

Η ερευνητική προσέγγιση που επιχειρείται επικεντρώνεται στην θέαση της εκπαιδευτικής πολιτικής και του σχεδιασμού της από την οπτική γωνία του ΥΠ.Ε.Π.Θ. και της προσπάθειας του εθνικού κέντρου να «κηδεμονεύσει», κατά κάποιο τρόπο, τους φορείς των μεταναστών σε σχέση με την εκπαίδευση των παιδιών τους. Ταυτόχρονα, είναι εμφανής στην εκπαιδευτική πολιτική που σχεδιάζεται, η απουσία της διαπολιτισμικής θεωρίας, που κυριαρχεί στον ευρωπαϊκό χώρο και ιδιαίτερα στην Γερμανία ως πολυπολιτισμικής κοινωνίας. Το συγκεκριμένο κενό στην υπάρχουσα βιβλιογραφία έρχεται να καλύψει η παρούσα μελέτη εξετάζοντας την ύπαρξη ή μη διαφορετικών πολιτικών επιλογών κατά την άσκηση εκπαιδευτικής πολιτικής από τις αντίστοιχες κυβερνήσεις της Νέας Δημοκρατίας και του Π.Α.Σ.Ο.Κ. σε μια βάση περιγραφική και, κυρίως, με έμφαση στην διερεύνηση, εντοπισμό και ανάδειξη εκείνων των παραγόντων που καθόρισαν και διαμόρφωσαν εκπαιδευτικό λόγο για την ελληνική ομογένεια.

1.4 Εμπειρικό υλικό- Πηγές

Το υλικό της έρευνας στηρίζεται σε πρωτογενείς πηγές, έτσι ώστε να συλλεχθούν στοιχεία που θα οδηγήσουν στην ολοκληρωμένη και σφαιρική θέαση των γεγονότων και για να αποφευχθεί η συλλογή σποραδικών, ασυμπλήρωτων ή ασαφών δεδομένων, τα οποία πολλές φορές έχουν ως αποτέλεσμα την αξιολογική επέμβαση του συγγραφέα σ' αυτά ή τη δική του υποθετική ολοκλήρωση ή συμπλήρωση των δεδομένων (Kaestle, 1985, 4300-4305).

1.4.1 Πρακτικά Βουλής

Η αναζήτηση του τρόπου σχεδιασμού της εκπαιδευτικής πολιτικής από τους κυβερνητικούς μηχανισμούς και οι σχετικές ανασχέσεις που ενδεχόμενα δέχεται αυτός ο σχεδιασμός σε πολιτικό επίπεδο διαφαίνεται από τις συζητήσεις που γίνονται σε κοινοβουλευτικό επί-

πεδο. Τα πρακτικά της Βουλής των Ελλήνων της ερευνούμενης περιόδου περιέχουν τις συζητήσεις και καταγράφουν τις νομοθετικές ωρίμασεις γύρω από τα εκπαιδευτικά ζητήματα που θίγονται κατά καιρούς αναφορικά με την εκπαίδευση των ελληνοπαίδων της Γερμανίας. Η εκπαιδευτική πρόταση που αρθρώνουν τα κόμματα της Ν.Δ. και του ΠΑ.ΣΟ.Κ. τόσο ως κυβέρνηση, όσο και ως αντιπολίτευση φωτίζουν εκτενώς τα ερευνητικά ζητούμενα της συγκεκριμένης μελέτης. Έτσι αναδεικνύεται η διαφορετικότητα, η πιστή ακολουθία ίδιων πολιτικών θέσεων ανάλογα προς την κυβερνητική μεταβολή. Δηλαδή λένε και υποστηρίζουν τα ίδια όταν είναι κυβέρνηση και όταν είναι αντιπολίτευση;

Μέσα από τα κείμενα αυτά αλλά και τα νομοσχέδια που κατατίθενται στην Βουλή προς συζήτηση και ψήφιση διαφαίνεται η επίσημη τοποθέτηση κάθε κομματικού σχηματισμού. Κατά την ερευνούμενη περίοδο δεν ψηφίζεται νομοσχέδιο σχετικά με την ελληνόγλωσση εκπαίδευση στο εξωτερικό. Έτσι δεν υπάρχουν εισηγητικές/αιτιολογικές εκθέσεις. Κυρίως εντοπίζονται ερωτήσεις και επερωτήσεις βουλευτών πάνω σε γενικότερα ή ειδικότερα θέματα που απασχολούν τους Έλληνες μετανάστες της Γερμανίας. Αυτά τα κείμενα αποτελούν το υλικό από το οποίο αντλείται η επίσημη θέση και άποψη κάθε κόμματος.

1.4.2 Πρακτικά Μικτής Ελληνογερμανικής Επιτροπής Παιδείας

Η μορφωτική σύμβαση Ελλάδος - Γερμανίας, η οποία υπογράφηκε στις 17/5/1956 μεταξύ του Βασιλείου της Ελλάδος και της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας προέβλεπε τη σύσταση μιας Μικτής Ελληνογερμανικής Επιτροπής Παιδείας, η οποία θα είχε ως αντικείμενό της τις μεταξύ των δυο χωρών εκπαιδευτικές, πολιτιστικές, μορφωτικές σχέσεις. Η επιτροπή αυτή συνεδρίαζε κάθε δύο χρόνια εναλλάξ στην Ελλάδα και στην Γερμανία και συμμετείχαν σ' αυτήν η ηγεσία και τα στελέχη των Υπουργείων Πολιτισμού και Παιδείας και εκπόδωποι των συλλόγων των μεταναστών.

Μέσα από τα Πρακτικά της Μικτής Ελληνογερμανικής Επιτροπής Παιδείας, ως επίσημου εκφραστή της πολιτικής των δύο κρατών αντλούνται πληροφορίες για την κατάσταση της ελληνικής εκπαίδευσης στην Ο.Δ. Γερμανίας, τα ζητήματα που προέκυπταν, τα αιτήματα και τις προτάσεις που γίνονται από τις δύο χώρες.

1.4.3 Νομοθετικά / θεσμικά κείμενα

Η συνολική θεώρηση του ερευνητικού ζητούμενου και ο πολύπλευρος φωτισμός όλων των παραμέτρων που το συνθέτουν απαιτεί την εξέταση των σχετικών με το θέμα νομοθετικών ωρίμασεων και κανόνων. Οι επιμέρους ωρίμασεις, τα προεδρικά διατάγματα, οι εγκύκλιοι του Υπουργείου Παιδείας με τις οποίες ωρίμιζονται τα θέματα διοίκησης της εκπαίδευσης, αλλά και η αλληλογραφία του Υπουργείου με τους συμβούλους εκπαίδευσης για τη διευθέτηση των επιμέρους θεμάτων που ανακύπτουν αποτελούν υλικό προς ανάλυση και επεξεργασία, προκειμένου να σχηματιστεί ολοκληρωμένη εικόνα σχετικά με την εκπαίδευση των Ελλήνων μεταναστών στη Γερμανία. Κατά την ερευνούμενη χρονική περίοδο αποσύντιον νομοσχέδια σχετικά με τα εξεταζόμενα στην συγκεκριμένη μελέτη ζητήματα, ακριβώς επειδή δεν γίνονται τέτοιου είδους εισηγήσεις στο κοινοβουλευτικό σώμα. Υπάρχουν προεδρικά διατάγματα και Εγκύλιοι που ωρίμιζον επιμέρους θέματα.

1.4.4 Εκθέσεις Συμβούλων Εκπαίδευσης*

Η οργάνωση και διοίκηση της εκπαίδευσης στο εξωτερικό προέβλεπε την ύπαρξη Συμβούλου Εκπαίδευσης στα ελληνικά προξενεία και στις χώρες όπου υπήρχε οργανωμένη ελληνόγλωσση εκπαίδευση. Οι Σύμβουλοι με τη λήξη του ακαδημαϊκού έτους συνέτασαν έκθεση προς το Υπουργείο Παιδείας της Ελλάδας, στην οποία αναφέρονταν όλα τα στοιχεία και τα δεδομένα της εκπαίδευσης για την περιοχή αρμοδιότητάς τους. Οι εκθέσεις περιείχαν στοιχεία σχετικά με τους αριθμούς των μαθητών, των εκπαιδευτικών, των προβλημάτων που προέκυψαν κατά τη διάρκεια του σχολικού έτους κ.α.

Έτσι, στις Εκθέσεις των Συμβούλων Εκπαίδευσης Ο.Δ. Γερμανίας για τα έτη 1975-85 αναφέρονται εκτός από στατιστικά στοιχεία για τα σχολεία και τους μαθητές που φοιτούν σε αυτά και προτάσεις του εκάστοτε Συμβούλου, οι οποίες συνάδουν με την εκπαιδευτική πολιτική του κυβερνώντος κόμματος, μια και οι Σύμβουλοι υλοποιούν την εκπαιδευτική πολιτική της εκάστοτε κυβέρνησης.

1.4.5 Λοιπές πηγές

Η κατανόηση της ερευνώμενης περιόδου απαιτεί εξαντλητική διερεύνηση της πολλαπλότητας των παραμέτρων που εντοπίζονται, γεγονός που ικανοποιείται με τη συστηματική συλλογή περισσότερων πηγών και δεδομένων. Στις πηγές αυτές κατατάσσονται τα δημοσιεύματα του τύπου τα σχετικά με το θέμα, οι δημοσιεύσεις των κομμάτων σε διάφορα έντυπα, τα φυλλάδια και το προεκλογικό υλικό, το οποίο δίνει το στίγμα της πολιτικής θεώρησης του κάθε κόμματος και βοηθά στην αναγωγή συμπερασμάτων σχετικά με τις θέσεις που αναπτύσσονται σε συγκεκριμένα ζητήματα.

Οι Πηγές, δηλαδή έγγραφα, επιστολές, διακηρύξεις κ.λπ. φορέων ή συλλογικών οργάνων προς το Υπουργείο Παιδείας της Ελλάδας αλλά και ο, τιδήποτε άλλο αφορά τις μορφές εκπαίδευσης των ελληνοπαίδων της Γερμανίας, στην πρωτογενή μορφή που αυτά έχουν εκδοθεί από τον Μ. Καναβάκη αποτελούν υλικό προς επεξεργασία. Η συγκεκριμένη έκδοση των πηγών αυτών θεωρείται ιδιαίτερα σημαντική γιατί παρέχει πληροφορίες πρωτογενείς και ανεπεξέργαστες.

* Οι σημερινοί Συντονιστές Εκπαίδευσης ονομάζονται μέχρι την ψήφιση του Νόμου 2413/1996 Σύμβουλοι Εκπαίδευσης και ενσωμάτων το ρόλο τους τόσο διοικητικές όσο και παιδαγωγικές - συμβουλευτικές αρμοδιότητες.

2. Συζήτηση βασικών εννοιών

2.1 Μετανάστευση

Η μετακίνηση πληθυσμών από περιοχή σε περιοχή, από χώρα σε χώρα, από ήπειρο σε ήπειρο ορίζεται ως μετανάστευση ανεξάρτητα από τους λόγους που οδηγούν σ' αυτήν. Ο τόπος προέλευσης και ο τόπος προοισμού διαχωρίζουν την μεταναστευτική κίνηση σε εσωτερική και σε εξωτερική, προσδιορίζοντας αντίστοιχα την μετακίνηση που λαμβάνει χώρα εντός των ορίων ενός κράτους και εκτός των ορίων αυτού. Η διαδικασία αυτή για τους οικονομολόγους σημαίνει κυρίως μεταφορά ενός πολύτιμου οικονομικού μέσου, της ανθρώπινης εργατικής δύναμης, του προλεταριάτου για πολλούς μελετητές, η οποία τροποποιεί τις κοινωνικές και οικονομικές δομές της χώρας της οποίας ο πληθυσμός μετακινείται εντός ή εκτός των γεωγραφικών της ορίων, αλλά και της χώρας που δέχεται τον πληθυσμό αυτό.

Γενικότερα στις κοινωνικές επιστήμες, ο όρος μετανάστευση δηλώνει κάθε μετακίνηση για μόνιμη ή ημιμόνιμη μετεγκατάσταση ατόμων ή ομάδων. Αυτή η ατομική ή ομαδική μετάβαση εμπεριέχει την εγκατάλειψη συγκεκριμένων κοινωνικών δεδομένων και συνθηκών και την αποδοχή νέων διαφορετικών που κυριαρχούν στην κοινωνία εγκατάστασης (Kosiński/Prothero, 1975, 3). Ένας λειτουργικός ορισμός της μετανάστευσης περικλείει τη μόνιμη αλλαγή κατοικίας επισημαίνοντας τα χρονικά και τοπικά χαρακτηριστικά και τις συνθήκες κάτω από τις οποίες αυτή λαμβάνει χώρα. Οι επιμέρους παραγάμετοι που συνοδεύουν και χαρακτηρίζουν την μετακίνηση αυτή εντοπίζονται κυρίως στη μονιμότητα της εγκατάστασης, στην εσωτερική ή εξωτερική, στην ηθελημένη ή μη μετακίνηση (Lee, 1996, 16).

Η διεθνής μετανάστευση χαρακτηρίζεται από δύο δομικά χαρακτηριστικά, τα οποία αποτελούν και τη βασική κινητήρια δύναμη του φαινομένου: από τη μια γίνεται λόγος για μετακινούμενο εργατικό πληθυσμό που αναζητά εργασία σε ξένη χώρα και από την άλλη για πρόσφυγες προερχόμενους από πόλεμο στη χώρα καταγωγής τους. Οι αιτίες αυτές προκαλούν τα μεγάλα μεταναστευτικά φεύγοντα που με την σειρά τους επιφέρουν αλλαγές στις παγκόσμιες κοινωνικές και οικονομικές δομές (Clark, 1986, 44 κ.ε.). Το φαινόμενο της μετανάστευσης δεν πρέπει να ειδωθεί ως φαινόμενο των τελευταίων μόνο αιώνων και να συνδεθεί με την νεώτερη παγκόσμια ιστορία, αλλά κυρίως, οι μελετητές επιβάλλεται να επικεντρωθούν στη θεώρησή του μέσα σε ιστορικό περιβάλλον, ως μια ιστορική συνέχεια. Παρόλο που κυριαρχεί η άποψη ότι ο 20ος αιώνας είναι η εποχή της μετανάστευσης, η ιστορική ανάλυση του φαινομένου δίνει έμφαση στην διαμόρφωση των ευρωπαϊκών κρατών - εθνών κατά τη διάρκεια του 18ου αιώνα.

Η διεθνής μαζική μετακίνηση παραμένει ένα ειδικό και μοναδικό φαινόμενο σ' ένα κόσμο οργανωμένο και χωρισμένο σε αυτόνομα και κυρίαρχα κράτη, τα οποία επιβάλλουν όρια στη διεθνή κινητικότητα γενικά και τη διεθνή μετανάστευση συγκεκριμένα. Το μεταναστευτικό φαινόμενο, επίσης, διαφοροποιείται κατηγοριοποιούμενο με βάση την χρονική διάρκεια της εμφάνισής του και, κυρίως, τις γενεσιοναλγές αιτίες που οδηγούν στην εκδήλωσή του. Ο διαχωρισμός της μετανάστευσης σε ενδοευρωπαϊκή ή υπερόποντια, σε προπολεμική ή μεταπολεμική, σε μόνιμη ή σε προσωρινή, σε οικονομική ή σε πολιτική, σε

εκούσια ή σε αναγκαστική, σε πρωτογενή ή δευτερογενή, σε πλήρη ή μερική, σε συντηρητική και σε καινοτόμο, σε βραχυχρόνια και σε μακροχρόνια γίνεται για τεχνικούς λόγους και για να κατανοηθούν τα διαφοροποιητικά χαρακτηριστικά του κάθε φορά μετακινούμενου πληθυσμού.

Ως κοινωνικό φαινόμενο η μετανάστευση συνδέεται με διαφορετικές κατηγορίες ανθρώπων, διαφορετικές εθνότητες, διαφορετικά κράτη, με διαφορετικούς πολιτικούς, οικονομικούς, κοινωνικούς ή προσωπικούς λόγους που ωθούν το μετακινούμενο πληθυσμό να μετεγκατασταθεί σε ξένη χώρα. Πρωταρχικά θα πρέπει να κατηγοριοποιηθεί και να μετρηθεί ο αριθμός των ατόμων που ορίζονται διεθνώς ως μετανάστες σε μια συγκεκριμένη περίοδο. Για τον Appleyard (1991, 25 κ.ε.) κυριότερες κατηγορίες των μεταναστών είναι οι εξής:

- οι μόνιμοι μετανάστες, σ' αυτούς υπάγονται κυρίως οι υπερπόντιοι μετακινούμενοι πληθυσμοί, οι οποίοι μεταναστεύουν μαζί με την οικογένειά τους και συνήθως καλύπτουν δημιογραφικές ανάγκες της χώρα υποδοχής. Οι Η.Π.Α., ο Καναδάς και η Αυστραλία είναι χώρες που δέχονται αυτού του είδους τους μετανάστες.
- οι προσωρινοί εργατικοί μετανάστες, που προέρχονται ύστερα από υπογραφή συμφωνιών ανάμεσα σε χώρες με διαφορετικό επίπεδο ανάπτυξης. Είναι η πολυπληθέστερη ομάδα μεταναστών.
- οι προσωρινοί επαγγελματίες, οι οποίοι διαφροποιούνται από τους εργάτες μετανάστες ακολφώς γιατί απασχολούνται σε πολυεθνικές εταιρείες.
- οι παράνομοι (λαθραίοι) μετανάστες, οι οποίοι αναζητούν εργασία σε ξένη χώρα, χωρίς να έχουν άδεια παραμονής σ' αυτήν.
- οι πολιτικοί πρόσφυγες, δηλαδή άτομα τα οποία διώκονται λόγω φυλετικής προέλευσης, θρησκείας, εθνικότητας ή πολιτικών πεποιθήσεων.
- οι πρόσφυγες, όπως τους όρισε η Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών το 1951, ο πληθυσμός των οποίων κυμαίνεται περίπου στα 12 εκατομμύρια.

Για τον Zlotnik (1994, 438) η ομάδα των μεταναστών περιλαμβάνει τόσο τα άτομα που αναχωρούν από μια χώρα προέλευσης για να εγκατασταθούν σε μια άλλη, όσο και αυτά που επαναπατρίζονται.

Η πρωτογενής μετανάστευση καλύπτει τις μετακινήσεις εκείνες των πληθυσμών που αποβλέπουν στην κατάληψη παρθένων και μη κατοικούμενων εδαφών, ενώ η δευτερογενής προϋποθέτει επαφή εκείνου που μεταναστεύει με γηγενή πληθυσμό. Με ορόσημο τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και με την κίνηση προς και από την Ευρώπη ως διαφοροποιητικό όριο χωρίζεται η μετανάστευση σε:

- *Προπολεμική υπερπόντια*, με την Ευρώπη ως χώρο αποστολής μεταναστών και την Αμερική ως αποδέκτη. Όλες σχεδόν οι ευρωπαϊκές χώρες διοχετεύουν πληθυσμό προς την αμερικανική ήπειρο, έτσι συντελείται το εντυπωσιακότερο μεταναστευτικό ρεύμα της σύγχρονης εποχής. Η μετανάστευση συνδέεται με την ιστορία των Η.Π.Α. ως αναπόσπαστο κομμάτι, και είναι απόλυτα συνυφασμένη με την προσπάθεια συγκρότησης του αμερικανικού έθνους – κράτους. Οι λόγοι της υπερπόντιας μετανάστευσης εστιάζονται στις προοπτικές (οικονομικές, κοινωνικές) που προσφέρει η νέα ήπειρος αλλά και στην επιδίωξη της

αύξησης του πληθυσμού της. Το φαινόμενο λαμβάνει διαφορετική έκταση ανάλογα με τις συνθήκες στη χώρα υποδοχής και στη χώρα προέλευσης, συνισταμένη, όμως, όλων των υπερπόντιων μεταναστευτικών φευμάτων είναι η οικονομική κρίση που πλήττει τις περισσότερες ευρωπαϊκές οικονομίες (Ιρλανδία, Γερμανία, Ρωσία, Ουγγαρία, Ελλάδα).

- *Προπολεμική ενδοευρωπαϊκή*, η οποία περιλαμβάνει κυρίως αναγκαστικές μετακινήσεις λαών της Ευρώπης ως αποτέλεσμα διαφόρων συνθηκών ειρήνης προκειμένου να εξασφαλιστεί και να διατηρηθεί η εθνική ομοιογένεια των ευρωπαϊκών χωρών.

- *Μεταπολεμική ενδοευρωπαϊκή*, με τα ευρωπαϊκά κράτη να διαδραματίζουν άλλοτε ρόλο χώρας υποδοχής και άλλοτε χώρας αποστολής. Στα πλαίσια της ενδοευρωπαϊκής μεταπολεμικής μετανάστευσης μετακινείται πληθυσμός προς τις δυτικοευρωπαϊκές χώρες κυρίως λόγω της βιομηχανικής ανάπτυξης των χωρών αυτών. Το σχέδιο Marshall για την ανοικοδόμηση και οικονομική ανόρθωση της Ευρώπης ενεργοποιεί μεταναστευτικούς μηχανισμούς στις χώρες της Αγγλίας, Γαλλίας, Βελγίου, Γερμανίας. Μέχρι τη δεκαετία 1970 οι ευρωπαϊκές χώρες εκδηλώνουν ευνοϊκή στάση προς τη μετανάστευση και, σε μερικές περιπτώσεις, π.χ. Γερμανία και Ελβετία, την ενθαρρύνουν φανερά για να αναπληρώσουν ελεγίψεις σε εργατικό δυναμικό.

- *Μεταπολεμική υπερπόντια*, στους κόλπους της οποίας περιλαμβάνεται η μετακίνηση προσφύγων κυρίως προς την Αυστραλία προκειμένου να αντιμετωπιστούν τα δημογραφικά προβλήματα της ηπείρου. Ο προσανατολισμός, όμως, των μεταναστών αλλάζει κατεύθυνση και προκύπτει μεταναστευτικό φεύγοντα αποτελούμενο, κυρίως, από κατοίκους των πρώην ευρωπαϊκών αποικιών. Υπάρχει έτσι, μια ανατροφοδότηση της ευρωπαϊκής δημογραφίας με την επανενσωμάτωση ευρωπαίων πολιτών (Μουσούρου, 1991, 26 κ.ε.).

Η σύνδεση της μετανάστευσης με την κοινωνικοοικονομική και τεχνολογική ανάπτυξη εξηγεί τη μετακίνηση και εγκατάσταση εργατικού δυναμικού σε χώρες όπου παρατηρείται εξέλιξη και εκβιομηχάνιση. Ο διπτός, για πολλούς μελετητές, ρόλος της μετανάστευσης έγκειται στην ανακούφιση των υποανάπτυκτων χωρών από άνεργους – ιδιαίτερα στον αγροτικό τομέα – και την διοχέτευση φθηνού εργατικού δυναμικού προς τις αναπτυγμένες χώρες (Έμκε - Πουλοπούλου, 1986, 25). Εντοπίζονται οι «κατασταλτικές λειτουργίες» που επιτελεί στις χώρες υποδοχής και στις χώρες προέλευσης. Η ενδοευρωπαϊκή μετανάστευση, ιδιαίτερα από το 1945 – 1975, λαμβάνει χώρα ως φαινόμενο οργανωμένο και ελεγχόμενο. Το έλλειμμα εργατικού δυναμικού καλύπτεται με την οργανωμένη πολιτική εισαγωγής του από χώρες με πλεονάζουσα εργατική δύναμη. Οι αρχικοί μετανάστες μετακινούνται στην πλειοψηφία τους μετά την υπογραφή συμφωνιών ανάμεσα στις χώρες ζήτησης και παροχής εργατικής δύναμης. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η συμφωνία Βελγίου – Ιταλίας το 1964, η οποία δέσμευε την Ιταλία για αποστολή 2.000 εργατών την εβδομάδα στο Βέλγιο, προκειμένου να καλυφθούν οι εργατικές ανάγκες στα βελγικά ανθρακωρυχεία, ενώ το Βέλγιο προμήθευε αντίστοιχα την Ιταλία με κάρβουνο.

Η οικονομική κρίση, όμως, της δεκαετίας του '70, ιδιαίτερα στις βιομηχανικά αναπτυγμένες χώρες της Ευρώπης, οδήγησε σε περιοριστικά μέτρα εναντίον της μετανάστευσης. Περιοριστικοί παράγοντες θεωρήθηκαν η αύξηση της ανεργίας, η εξέλιξη της τεχνολογίας, η ανάγκη διατήρησης ισορροπίας ανάμεσα στο ντόπιο και ξένο πληθυσμό

και το αυξανόμενο κοινωνικό και πολιτικό κόστος που προκύπτει από την μετανάστευση. Η κινητικότητα, οι αιτίες που την προκαλούν και οι συνέπειες στους εμπλεκόμενους διαφοροποιούν την παγκόσμια μεταναστευτική κίνηση αλλά και παλιννόστηση. Τα νέα δεδομένα διαμορφώνονται ως εξής:

- υπερπόντια μετανάστευση (1950-55) αλλά και ταυτόχρονη παλιννόστηση Ευρωπαίων από τις υπερπόντιες χώρες,

- επαναπατρισμός ατόμων που είχαν μετακινηθεί πριν από το πόλεμο αλλά και προσέλκυση οικογενειών προς τον εκβιομηχανισμένο βορρά,

- ενδοευρωπαϊκή μετανάστευση από αναπτυσσόμενες χώρες του ευρωπαϊκού νότου με μικρή διάρκεια παραμονής αλλά μείωση της κινητικότητας και της διάρκειας παραμονής.

Η θεώρηση της μετανάστευσης ως αποτέλεσμα δράσης οικονομικών παραγόντων που δρούν σε μικροκοινωνιολογικό επίπεδο και η παρουσίαση του μετανάστη ως εξαθλιωμένου, απογοητευμένου αγρότη με εν δυνάμει μέσα του τη διάθεση για μετακίνηση, δεν αποτελούν για τις σύγχρονες κοινωνιολογικές αναλύσεις της μετανάστευσης τη μοναδική αιτία εμφάνισης του φαινομένου, που συνοδεύει την ανθρώπινη ιστορία. Αντίθετα, προτείνεται η εξέταση μιας δέσμης παραγόντων, που δρούν ταυτόχρονα και αλληλένδετα ο ένας με τον άλλο, και μιας σειράς αιτιών και αποτελεσμάτων που οδηγούν στην εμφάνιση του συγκεκριμένου φαινομένου. Η πολυεπίπεδη και πολυπαραγοντική ανάλυση της μετανάστευσης είναι το «νέο παράδειγμα» που η σύγχρονη μεταναστευτική θεωρία αρχίζει να υποστηρίζει ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του '60 (Lucassen, 1997, 9).

Μια ισορροπημένη προσέγγιση του φαινομένου επιχειρείται από τη νεοκλασική οικονομική θεωρία, η οποία εξηγεί τη μετανάστευση ως οικονομική διαδικασία (ανταλλαγής) ανάμεσα σε διαφορετικές χώρες (Chant/Radcliffe, 1992, 18). Η κοινωνική, οικονομική, πολιτική, πολιτιστική, γλωσσική, θρησκευτική κατάσταση των χωρών προέλευσης και υποδοχής μεταναστών, η ιστορική περίοδος στην οποία εκτυλίσσεται η μετανάστευση, οι διμερείς / διεθνείς σχέσεις, ακόμα και τα αίτια που την προκαλούν, σκιαγραφούν τα πλαίσια ανάλυσης του φαινομένου και καθορίζουν τα ερμηνευτικά σχήματα. Γενικότερα, δεν υπάρχει ένας σαφής και με καθολική ισχύ προσδιορισμός προκειμένου να αναλυθεί η παγκόσμια μεταναστευτική κίνηση. Οι ιδιαίτερες συνθήκες κάτω από τις οποίες λαμβάνει μέρος και εξελίσσεται στο χωροχρόνο η μετανάστευση και η αλληλεπίδραση διαφόρων παραγόντων καθοριστικών των αιτιών και των συνεπειών που αυτή προκαλεί, διαφοροποιούν τη θέση της ως κοινωνικό ή οικονομικό γεγονός, ενώ ταυτόχρονα στερούν από τους μελετητές ένα συγκεκριμένο και αποδεκτό πλαίσιο ανάλυσης και ερμηνείας της.

Τα θεωρητικά μοντέλα στην προσπάθειά τους να δημιουργήσουν γενικές αρχές που να εξηγούν τη μετανάστευση εστιάζονταν - τουλάχιστον πριν το 1970 - στην θεώρηση της ως διαδικασία της οποίας η γεωγραφική επιρροή και δυναμική κατανοείται τμηματικά και χωριστά για κάθε χώρα παρόλο που ήταν προβλέψιμη και καθοριζόμενη. Η αναζήτηση ενός επεξηγηματικού πλαισίου ικανού να εξασφαλίσει στους μελετητές του φαινομένου τις προϋποθέσεις ανάλυσής του, οδήγησε στην επισήμανση τοιων σταδίων βάσει των οποίων ερμηνεύεται η διαδικασία της μετανάστευσης. Πρωτοχρικά λαμβάνεται η απόφαση (decision) για μετανάστευση, ακολουθεί η μετακίνηση (transition) και έπειται η εγκατά-

σταση (adaptation) στη νέα χώρα (Salt, 1989, 12-13). Το απλουστευτικό σχήμα των τριών διαδοχικών σταδίων παρείχε μια δομή ανάλυσης ικανή να εξηγήσει - πάντα σ' ένα γενικό πλαίσιο - τη μεταναστευτική διαδικασία, ενώ ταυτόχρονα προσέφερε ένα «μεταναστευτικό συστηματικό παραδειγματα», όχι κατ' ανάγκη νέο. Η αλληλεπιδραση που εντοπίζεται μεταξύ των συμμετεχόντων στο φαινόμενο χωρών είναι λειτουργικής σημασίας. Η κάλυψη των αναγκών στη χώρα υποδοχής, απενεργοποιεί ταυτόχρονα στη χώρα προέλευσης ζητήματα κοινωνικής έντασης (π.χ. ανεργία).

Η επιστημονική εξέλιξη αυτού του παραδείγματος είναι η εξειδίκευση που προσέφερε στους μελετητές του μεταναστευτικού φαινομένου, ωθώντας τους στην αναζήτηση και την επισήμανση συγκεκριμένων συνεπειών που επιφέρει αυτό, τόσο στη χώρα προέλευσης, όσο και στην χώρα υποδοχής, αλλά κυρίως στον μετακινούμενο πληθυσμό¹.

2.2 Σύγχρονες προσεγγίσεις του μεταναστευτικού φαινομένου

Η αποδοχή ή η απόδοση των σύγχρονων μεθοδολογικών προσεγγίσεων και αναλύσεων του μεταναστευτικού φαινομένου απαιτεί την προηγούμενη συζήτηση της γενικότερης βιβλιογραφίας αλλά και την αναλυτική αποσαφήνιση του όρου μετανάστευση. Η διαφθωτική κατηγοριοποίηση και ανάλυση των προσεγγίσεων έχουν άμεση σχέση με την αναγωγή των αιτιών του φαινομένου σε ατομικούς ή ευρύτερα κοινωνικούς λόγους, δηλαδή σε οικονομικούς, πολιτικούς, εθνικούς. Η προσέγγιση των παραγόντων αυτών με βάση ένα θεμελιώδες πλαίσιο ανάλυσης συμβάλλει στο να αποσαφηνιστούν τα παγκόσμια μεταναστευτικά ζεύματα, αλλά και να διαφοροποιηθούν οι αιτίες που οδηγούν στην μετακίνηση από ορισμένες περιοχές και την εγκατάσταση σε άλλες. Εξάλλου, η σύγκριση των διαφορετικών προορισμών αναδεικνύει μια ανομοιότητα και μια μεταβλητότητα εντός συστήματος, ενισχύοντας την αντίληψη ότι η μετανάστευση είναι μια δυναμική διαδικασία (Nogle, 1994, 329).

Τις τελευταίες δεκαετίες η γνώση για τη μετανάστευση ως βασικό πεδίο έρευνας των δημογραφικών μελετών και αναλύσεων έχει αυξηθεί, εστιάζοντας διαρκώς το ενδιαφέρον των ερευνητών στις αιτίες και στις συνέπειες της ανθρώπινης μετακίνησης και μετεγκατάστασης. Η γνώση για τη μεταναστευτική διαδικασία έχει αυξηθεί τόσο από εμπειρικά δεδομένα και λεπτομερείς αναλύσεις, όσο και από θεωρητικά κατασκευάσματα, που χρησιμοποιούνται ως άξονες προσέγγισης και μελέτης. Αυτές οι κριτικές θεωρητικές κατασκευές βοηθούν στην κατανόηση της αλλαγής και αύξησης του πληθυσμού, ενώ ταυτόχρονα δίνουν το στίγμα των δομικών αλλαγών που επιδέχεται η κοινωνία της οποίας ο πληθυσμός μετακινείται και η κοινωνία η οποία υποδέχεται αυτό τον πληθυσμό.

Η θεώρηση της μετανάστευσης ως κοινωνικού, κατά βάση, φαινομένου, και η επικέντρωση στις κοινωνιολογικές διαστάσεις της παρέχει γενικούς κατευθυντήριους, για την ανάλυση, άξονες, πάντα με την επιφύλαξη της μονόπλευρης και μονομερούς ερμηνείας. Η

¹ Σταδιακά και μέσα στο πλαίσιο ανάλυσης των αιτιών που προκαλούν τη μετανάστευση αλλά και των δημιουργηθέντων αναγκών προκειμένου να αντιμετωπιστεί ως φαινόμενο ατομικής απόφασης αλλά με κοινωνικές προεκτάσεις, αναπτύσσονται πολιτικές, προγράμματα, οργανισμοί βοηθητικοί και ενισχυτικοί για τον μετανάστη.

προτεινόμενη από τους κοινωνιολόγους ταξινόμηση των αιτιών και των παραγόντων που επηρεάζουν τη μετανάστευση, είναι πιθανό να οδηγήσει στην επισήμανση θεμελιωδών διαφοροποιήσεων, οι οποίες περιορίζουν την οπτική γωνία θέασης. Οι συγκριτικές μελέτες απομακρύνουν από αυτή την προοπτική και βοηθούν στο να ληφθούν υπόψη οι ομοιότητες ανάμεσα στους διαφορετικούς τύπους μετανάστευσης (Lucassen, 1997, 32).

Το «επεξηγηματικό μοντέλο» του Gale (1996, 34) σκιαγραφεί και εντοπίζει βασικά επιστημολογικά και μεθοδολογικά ζητήματα που φορούν τη μελέτη και κατανόηση της μεταναστευτικής συμπεριφοράς. Βασική προϋπόθεση του συγκεκριμένου μοντέλου είναι η θεώρηση της απόφασης για μετακίνηση και αλλαγή κατοικίας και οι συνέπειές της εντοπίζονται στις προθέσεις και στις αιτίες που ενεργοποιούν αυτή την απόφαση.

Η παρουσίαση του προς συζήτηση φαινομένου κάτω από το πρίσμα της κοινωνικής και οικονομικής θεώρησης που επιχειρείται από τους περισσότερους μελετητές παρέχει τους άξονες ανάλυσης και ερμηνείας του, ανάγοντας ως κινητήρια και προτρεπτική δύναμη και πόλο έλξης την οικονομική ανάπτυξη, που πραγματοποιείται σε αναπτυγμένες χώρες και την ενδελεχή ανάγκη για ατομική εξέλιξη και ευημερία. Ο χωροχρόνος εκδήλωσης και εξέλιξης της μετανάστευσης τη διαφοροποιεί και την ανάγει σε οικονομικό, πολιτικό, κοινωνικό γεγονός περιορισμένης ή εκτεταμένης κλίμακας. Στην παγκόσμια βιβλιογραφία έχουν αναπτυχθεί θεωρίες και σχολές από θεωρητικούς και κοινωνιολόγους της μετανάστευσης, οι οποίοι προσεγγίζουν και αναλύουν το φαινόμενο από μικροκοινωνιολογική και μακροκοινωνιολογική θεώρηση.

Μια μακροκοινωνιολογική ανάλυση των μεταναστευτικών φενμάτων περικλείει και ενσωματώνει στο πλαίσιο ανάλυσής της το κοινωνικό, πολιτικό, δημιογραφικό και οικονομικό συγκείμενο, εντός του οποίου λαμβάνει χώρα η μετανάστευση. Το οικονομικό, κοινωνικό, πολιτικό πλαίσιο σκιαγραφεί τις συνθήκες κάτω από τις οποίες λαμβάνει χώρα το φαινόμενο και ταυτόχρονα επιμεριζεί και συγκεκριμενοποιεί τις αιτίες και τις συνέπειες εκδήλωσής του. Το κοινωνικό πλαίσιο εμπεριέχει το οικογενειακό και φιλικό δίκτυο, το οποίο με τη σειρά του εντοπίζεται και σε μικροκοινωνιολογικό επίπεδο. Η μετανάστευση δεν πρέπει να αντιμετωπίζεται ανεξάρτητα από τα άλλα επίπεδα του οικονομικού και κοινωνικού κύκλου ζωής, αλλά να αναλύεται στο περιβάλλον ευρύτερων διαδικασιών κοινωνικής μεταβολής (Lucassen, 1997, 28).

Από την άλλη, οι επιστήμονες που επικεντρώνονται στην ιδέα της παγκοσμιοποίησης επισημαίνουν ότι παρότι υπήρχε μια δοπή να ελευθερωθεί η ποσότητα αγαθών και κεφαλαίου, δεν υπήρξε μια παράλληλη παρακολούθηση και έλεγχος, με αποτέλεσμα να ελευθερωθεί ελεγχόμενα ο χείμαρρος του ανθρώπινου δυναμικού σε παγκόσμιο επίπεδο (Zlotnik, 1998, 430).

Σε εθνικό επίπεδο η ανισομερής οικονομική διαδικασία εκφράζεται σχηματικά στη σχέση κέντρου – περιφέρειας, με τη διάκριση ενός αναπτυγμένου κέντρου και μιας περιφέρειας με εξαρτημένη ανάπτυξη. Η τελευταία προμηθεύει με εργατική δύναμη το κέντρο και ενισχύει τη βιομηχανική του ανάπτυξη ακόμα και με πρώτες ύλες. Σ' αυτή τη διαμορφωμένη διεθνή κατάσταση που παράγει και ανατροφοδοτεί τη μετανάστευση, εμπλέκεται το άτομο της περιφέρειας ως μονάδα και επιλέγει τη θέση του στη διεθνή αγορά. Η μετανάστευση,

κατ' αυτό τον τρόπο, διαφαίνεται περισσότερο ως εκούσια, ατομική και αβίαστη απόφαση αλλά πάντα καθορισμένη από το διεθνές συγκείμενο. Καθορισμένη, επίσης, είναι και η θέση που θα καταλάβει ο μετακινούμενος πληθυσμός στη χώρα υποδοχής και η εξελικτική του πορεία προκειμένου να ενσωματωθεί ή και να αφομοιωθεί από τις υπάρχουσες και επικρατούσες κοινωνικές δομές. Έτοι, σε ατομικό επίπεδο, διακρίνεται μια επιθυμία βελτίωσης της οικονομικής κατάστασης, η οποία ορίζεται και κατευθύνεται από το νόμο της προσφοράς και ξήτησης και οδηγεί σε γεωγραφική κινητικότητα των πληθυσμών. Οι συνθήκες στη χώρα προέλευσης αλλά και αυτές στη χώρα υποδοχής και τα κοινωνικά και οικονομικά προβλήματα που αντιμετωπίζουν συγκεκριμένα τμήματα του πληθυσμού λειτουργούν προτερηπτικά στην εκδήλωση του φαινομένου, σύμφωνα με το κοινωνικο-οικονομικό μοντέλο ανάλυσης (Δαμανάκης, 1987, 20).

Μεθοδολογικά για την ανάλυση των παγκόσμιων μεταναστευτικών ρευμάτων είναι απαραίτητα τέσσερα στάδια: 1ο η ποικιλία της έννοιας μετανάστης, η οποία διαφέρει από χώρα σε χώρα παρόλο που τα Ηνωμένα Έθνη έχουν δώσει ένα περιεκτικό ορισμό, 2ο διαχωρισμός των χωρών αποστολής και υποδοχής μεταναστών, ώστε να είναι ξεκάθαρος ο ρόλος καθεμιάς, 3ο σε μακροεπίπεδο διαφαίνεται ένας επιχειρησιακός της εγγύτητας και της συγγένειας μεταξύ των χωρών προέλευσης και προορισμού σε επίπεδο γλώσσας, πολιτισμού, θρησκείας: οι συμμαχίες και οι συμφωνίες που υπογράφονται κατά καιρούς επηρεάζουν τα μεταναστευτικά ρεύματα, 4ο πρέπει να εξεταστεί το μικροεπίπεδο και ο ρόλος του στη διεθνή μετανάστευση (Nogle, 1994, 330). Το μεταναστευτικό φαινόμενο ως μια κυκλική διαδικασία ατομική και ταυτόχρονα συλλογική, που ξεκινάει από προσωπική και αβίαστη απόφαση για μετακίνηση και εγκατάσταση σε ξένη χώρα, για να καταλήξει σε παλιννόστηση και επαναπατρισμό των ίδιων ατόμων / ομάδων μας παρέχει το σκελετό ανάλυσης και αποσαφήνισή του. Η μετανάστευση γίνεται μια αυτοτροφοδοτούμενη διαδικασία. Ένα μεταναστευτικό ρεύμα όταν αρχίσει να κινείται, αποτελεί την κινητήρια δύναμη του ίδιου του ρεύματος. Οι μετανάστες διευκολύνουν τους φίλους και τους συγγενείς τους που έχουν μείνει στην πατρίδα να μεταναστεύσουν, καθώς τους παρέχουν πληροφορίες σχετικά με το πώς να μεταναστεύσουν, πόρους για να πραγματοποιήσουν τη μετακίνηση και βοήθεια στην αναζήτηση εργασίας και κατοικίας (Χάντινγκτον, 1998, 336-7). Αναλυτικότερα, θα μπορούσε να σχηματοποιηθεί η κυκλική αυτή πορεία με τον μετανάστη στο επίκεντρο μιας διαδικασίας στην οποία άλλοτε ασκεί ρόλο παθητικό και άλλοτε ενεργητικό. Η κυκλική κίνηση αρχίζει με τη μετακίνηση πληθυσμού, την εγκατάστασή του, την προσαρμογή/ενσωμάτωσή του στις νέες κοινωνικο-οικονομικές συνθήκες της χώρας υποδοχής, και, ενδεχομένως, τον επαναπατρισμό του και την προσπάθεια επανένταξης στα δεδομένα της πατρίδας του.

Η σύγχρονη ιστοριογραφία και κοινωνιολογία της μετανάστευσης στρέφεται αρχικά στην ερμηνεία και ανάλυση του μεταναστευτικού ρεύματος προς την Αμερική συσχετίζοντάς το με τις διαδικασίες συγκρότησης και αναπαραγωγής του έθνους αλλά και της αφομοιωτικής διαδικασίας που υπόκειται ο μετακινούμενος πληθυσμός (Βεντούρα, 1994, 11). Η σύγχρονη μετανάστευση των μεταπολεμικών χρόνων είναι αποτέλεσμα, περισσότερο της εκούσιας μετακίνησης πληθυσμού με σκοπό τη βελτίωση της οικονομικής του κατάστασης

και λιγότερο αποτέλεσμα θρησκευτικών ή πολιτικών διώξεων.

2.3 Αιτίες της μετανάστευσης

Το μεταναστευτικό φαινόμενο σκιαγραφείται και αναλύεται ως άμεσο αποτέλεσμα οικονομικών παραγόντων και, κυρίως, σχετίζεται με τους δείκτες ανάπτυξης και προόδου των χωρών που είτε αποστέλλουν, είτε δέχονται μετανάστες. Πολλές μελέτες εξετάζουν τα αίτια της μετανάστευσης, προσδιορίζουν τους λόγους επιλογής της χώρας εγκατάστασης και την κοινωνική, οικονομική, πολιτισμική προσαρμογή των μεταναστών στη χώρα υποδοχής ως φαινόμενο κυκλικό, που ενεργοποιεί μηχανισμούς ταξικής αναδόμησης και πολιτικές ενσωμάτωσης, αφομοίωσης, πολυπολιτισμού.

Το εμπηνευτικό σχήμα, που η αμερικάνικη βιβλιογραφία ονομάζει push and pull factors, προσδιορίζει τους παράγοντες εκείνους, που έλκουν ή απωθούν τα άτομα στο να μετακινηθούν από περιοχή σε περιοχή, από χώρα σε άλλη χώρα ή από ήπειρο σε άλλη ήπειρο. Η συζήτηση σχετικά με την διάκριση των αιτιών, που οδηγούν στην εγκατάλειψη του τόπου καταγωγής και τη μετεγκατάσταση σε άλλη χώρα, επικεντρώνονται κυρίως στην αναζήτηση των αιτιών, όπως οι πληροφορίες για τη χώρα υποδοχής, η γεωγραφική απόσταση από τη χώρα μετακίνησης, η ευκολία εύρεσης κατοικίας και εργασίας (Clark, 1986, 47). Ειδικότερα, στους ρυθμιστικούς παράγοντες της μεταναστευτικής κίνησης κατατάσσεται ο τόπος κατοικίας, η απόσταση από τη χώρα μετακίνησης, η διάρκεια των «εργατικών συμβολαίων», το κόστος διαβίωσης, το φυσικό περιβάλλον, η κοινωνική σύνθεση της χώρας υποδοχής, οι δημόσιες υπηρεσίες, το περιβάλλον εργασίας, οι φιλικοί ή συγγενικοί δεσμοί με άλλους μετανάστες, το σύστημα εκπαίδευσης. Ακόμη πιο συγκεκριμένα, στους προτρεπτικούς παράγοντες συμπεριλαμβάνονται οι ευκαιρίες για απασχόληση στη χώρα υποδοχής, η διάθεση μετακίνησης, η αλλαγή οικογενειακής κατάστασης.

Η δημογραφική πίεση στις χώρες του Νότου σε συνδυασμό με την οικονομική εξαθλίωση που συντελείται στις υπανάπτυκτες ή εξαρτημένες οικονομίες έχει ως αποτέλεσμα να δυσχεραίνει ακόμα περισσότερο ο ρυθμός δημιουργίας νέων θέσεων εργασίας και να τροφοδοτείται η μεταναστευτική κίνηση. Η μεταπολεμική ενδοευρωπαϊκή μετανάστευση επιζητούσε την άμεση λύση πρόσκαιρων προβλημάτων, που δημιουργήθηκαν από την ανέημένη ζήτηση εργασίας ως αποτέλεσμα των καταστροφών του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Η ανασυγκρότηση των δυτικοευρωπαϊκών χωρών και η μετέπειτα άνθιση της βιομηχανίας τους επέβαλλε την αναζήτηση φτηνής εργατικής δύναμης από τις χώρες της Νότιας Ευρώπης (Χασιώτης, 1993, 136). Η πολιτική που αναπτύσσουν οι χώρες υποδοχής των μεταναστών και η γενικότερη θεώρηση του μεταναστευτικού φαινομένου ως παραδικού και προσωρινού είχε ως αποτέλεσμα να λάβει η μετανάστευση προς τη Δ. Ευρώπη χαρακτήρα προβληματικό, δημιουργώντας μακροχρόνιες δυσεπίλυτες κοινωνικές και ατομικές ατέλειες και αντινομίες (Φακιολάς/Δημητρόπουλος, 1987, 34).

Συγκεκριμένα, η έλλειψη εργατικού δυναμικού στις χώρες της Δ. Ευρώπης ήταν αποτέλεσμα του χαμηλού ποσοστού πληθυσμιακής αύξησης, της δυσμενούς εξέλιξης και διάρθρωσης του πληθυσμού ηλικιακά, της κάμψης των ποσοστών δραστηριότητας λόγω αύξησης των ετών φοίτησης και λόγω συνταξιοδότησης σε νεαρότερη ηλικία, της τάσης απα-

σχόλησης των γυναικών, της μείωσης της προσφοράς καλοπληρωμένης, ακίνδυνης και αυξημένου κοινωνικού κύρους εργασίας (Εμκε – Πουλοπούλου, 1986, 180).

Η εμπειρία της μετανάστευσης δεν αντιμετωπίζεται, ούτε χαρακτηρίζεται αναγκαστικά ως αρνητική. Για να γίνει κατανοητό αυτό θα πρέπει να αναφερθούμε ξανά στα αίτια που οδηγούν στην μετακίνηση του πληθυσμού και που εντοπίζονται κυρίως στην βελτίωση των οικονομικών συνθηκών ανεβάζοντας το βιοτικό επίπεδο και αλλάζοντας τον τόπο κατοικίας του. Για πολλούς μελετητές αυτό σημαίνει ότι ο μετανάστης, προερχόμενος από αγροτικές περιοχές και περιθωριοποιημένος στον τόπο καταγωγής του, εγκαθίσταται στα αστικά κέντρα της χώρας υποδοχής, αναπτύσσει νέες προσδοκίες απέναντι στα νέα δεδομένα και αρχίζει πλέον μια διαλεκτική και αμφιδρομη αλληλεπίδραση με τη χώρα υποδοχής (Βεντούρα, 1994, 41). Σ' αυτή τη διαδικασία ο μετανάστης βρίσκεται στο κέντρο του πλαισίου καθορίζοντας τη σχέση τόσο με την εθνοτική ομάδα /κοινότητα στην οποία ανήκει και η οποία τον διαφοροποιεί, όσο και με την ευρύτερη κοινωνική ομάδα στην οποία προσπαθεί να ενταχθεί και να γίνει μέλος της.

Η ανάλυση του μεταναστευτικού φαινομένου εκτός από το κοινωνικό, οικονομικό, πολιτικό, ιστορικό συγκείμενο στο οποίο εντάσσεται και το οποίο τελικά καθορίζει και το εργμηνευτικό πλαίσιο προσέγγισής του, αναζητά το ρόλο που διαδραματίζει στην όλη διαδικασία ο μετανάστης ως μονάδα, αλλά και ως εθνοτική ομάδα. Αναλυτικότερα επισημαίνεται, κυρίως από το χώρο των κοινωνικών επιστημών, ότι η εργατική μετανάστευση δεν επιφέρει μόνο οικονομικές και κοινωνικές ανισότητες, που οδηγούν με τη σειρά τους σε διαδικασίες κοινωνικής ένταξης ή αποκλεισμού, αλλά αρχίζουν πλέον να αντιμετωπίζονται οι μετανάστες ως φροείς ιδιαίτερης κουλτούρας και πολιτισμού αρχικά προσανατολισμένου προς αυτόν της χώρας προέλευσης. Ο πολιτισμός αυτός, όμως, εμπλουτίζεται σταδιακά με πολιτισμικά στοιχεία της χώρας υποδοχής για να μετουσιωθεί σε ένα ιδιαίτερο πολιτισμικό κεφάλαιο.

Η διερεύνηση των αιτιών και των κινήτρων των μεταναστευτικών φευγάντων, κυρίως του 20ου αιώνα, αντιμετωπίζει τη μετανάστευση ως οικονομικό φαινόμενο με πολλαπλά κινητήρια ερεθίσματα. Η προσδοκία οικονομικής ανόδου, που εξασφαλίζεται με τη σταθερή και μόνιμη απασχόληση, η καλύτερη αμοιβή, οι πολλαπλές κοινωνικές παροχές αθούν προς μετακίνηση πληθυσμών. Η διατυπωμένη από τον Μ. Νικολινάκο θεωρία σχετικά με την μετανάστευση στην Δ. Ευρώπη εντοπίζει τα αίτια εκδήλωσης του φαινομένου στο πλεόνασμα εργατικού δυναμικού στις χώρες προέλευσης και στη χαμηλή συσσώφευση κεφαλαίου (Νικολινάκος, 1974, 83). Η έλλειψη βιομηχανικής ανάπτυξης στις περιφερειακές χώρες και η «δυσαρμονία ή σύγκρουση συμφερόντων» μεταξύ κέντρου και περιφέρειας προκαλεί την εκδήλωση δομικής βίας και οικονομικού, πολιτικού, στρατιωτικού, επικοινωνιακού και πολιτιστικού ιμπεριαλισμού (Δαμανάκης, 1987, 25).

2.4 Συνέπειες της μετανάστευσης

Σημαντικό στοιχείο για την κατανόηση των αποτελεσμάτων που επιφέρει η μεταναστευτική τάση στις κοινωνικές δομές, είναι η θεώρησή της ως μια δυναμική και όχι απομονωμένη διαδικασία με πολιτικό και κοινωνικό αντίκτυπο. Σε τοπικό και εθνικό επίπεδο

η κίνηση του πληθυσμού είναι συνεχιζόμενη και με πολλαπλές συνέπειες στην πολιτική διαδικασία, στην κοινωνική αλλαγή και στην ικανότητα της κοινωνίας να προσφέρει επαρκές επίπεδο διαβίωσης στους πολίτες της (Clark, 1975, 24). Οι συνέπειες που προκύπτουν από τη μαζική μετακίνηση πληθυσμών έχουν αντίκτυπο τόσο στη χώρα αποστολής, όσο και στη χώρα υποδοχής των μεταναστών και κυρίως στην κοινωνική δομή της καθεμιάς. Η διαρθρωτική παρουσίαση των συνεπειών της μετανάστευσης δεν παραπέμπει μόνο σε οικονομικές και κοινωνικές ανακατατάξεις στις συμμετέχουσες χώρες, αλλά κυρίως ανακινεί ιδεολογικά «ανενεργά» ζητήματα, όπως αυτό της εθνικής και πολιτισμικής ταυτότητας. Στις χώρες υποδοχής διαφαίνεται ένας προβληματισμός και μια αναταραχή σχετικά με αυτά τα ζητήματα, τα οποία επαναπροσδιορίζονται σε σχέση με την ταυτότητα των εισαγόμενων μεταναστών και με τα νέα οικονομικά δεδομένα που δημιουργούνται.

Το μεταναστευτικό φαινόμενο εγείρει και κινεί διαδικασίες που δεν ελέγχονται πάντα από τα εμπλεκόμενα κράτη, ενώ κάποτε εμφανίζονται ως παράνομες πράξεις με άμεσες συνέπειες στο μετακινούμενο πληθυσμό. Σε κάθε μεταναστευτικό ζεύμα και κυρίως όταν υποκινείται από οικονομικούς λόγους, παρατηρούνται φαινόμενα κακομεταχείρισης και εκμετάλλευσης της μετακινούμενης εργατικής δύναμης μέσω της παράνομης διακίνησής της ή ακόμα και με την άνιση μεταχείριση και καταπάτηση των δικαιωμάτων σε σχέση με τον ντόπιο πληθυσμό.

Ήδη, από το 1960, αρχετές χώρες – κλειδιά φιλελευθεροποίησαν τις μεταναστευτικές τους πολιτικές και, συνεπώς, επέτρεψαν την νόμιμη αποδοχή των μεταναστών που προηγούμενα δεν ήταν ευπρόσδεκτοι. Επιπλέον, εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ενός από τα μεγαλύτερα εμπορικά μπλοκ, υπήρξε σημαντική φιλοδοξία η ελευθερία της διακίνησης των πολιτών της (Zlotnik, 1994, 430).

Η θέσπιση διατάξεων με καθολική ισχύ για όλα τα κράτη – μέλη των Ηνωμένων Εθνών είχε ως σκεπτικό την πάταξη της εκμετάλλευσης και της άνισης μεταχείρισης των μεταναστών. Η τήρηση της διάταξης κρίνεται απαραίτητη απ' όλα τα κράτη παρόλα αυτά πάντα παρατηρείται καταπάτησή της.

Η οικονομική προσέγγιση των συνεπειών της μετανάστευσης επικεντρώνεται από οικονομολόγους μελετητές στα πλεονεκτήματα που επιφέρει αυτή αφενός στα μετακινούμενα άτομα, αφετέρου στις χώρες υποδοχής και την επικείμενη ευημερία τους από την εκμετάλλευση αλλοδαπού εργατικού πληθυσμού. Η μείωση των δεικτών φτώχειας και η αύξηση της δοής κεφαλαίου με τη μορφή εμβασμάτων βελτιώνουν την οικονομική κατάσταση της χώρας προέλευσης, αλλά και των μεταναστών. Ταυτόχρονα, αποτρέπονται οι κοινωνικές συγκρούσεις και εντάσεις ή δημιουργούνται νέες στη χώρα υποδοχής των μεταναστών.

Η νεοκλασική θεωρία, για τη μελέτη του φαινούμενου της μετανάστευσης, επικεντρώνει το ενδιαφέρον της στα κέρδη και στις ζημιές που αυτή επιφέρει στη χώρα υποδοχής και στη χώρα προέλευσης, τοποθετώντας το μετανάστη στο κέντρο αυτής της διαδικασίας. Αναλυτικότερα, οι συνέπειες για το μετανάστη, τη χώρα προέλευσης του και υποδοχής οι συνέπειες είναι οι εξής:

α. Χώρα προέλευσης: η μαζική μετακίνηση ατόμων επιφέρει αλλαγές στην πληθυσμια-

κή ανάπτυξη της χώρας της οποίας ο πληθυσμός μεταναστεύει. Οι δημογραφικές επιπτώσεις διαφαίνονται τόσο σε επίπεδο κοινωνικό, όσο και οικονομικό. Μειώνεται άμεσα ο πληθυσμός σε απόλυτους αριθμούς, αλλά ταυτόχρονα και ο αριθμός γεννήσεων εξαιτίας της μείωσης των ατόμων σε αναπαραγωγική ηλικία. Η πτώση της γεννητικότητας, η γήρανση και η αποδυνάμωση του ενεργού πληθυσμού έχουν συνέπειες για τις αναπαραγωγικές ηλικίες, αλλά και η απώλεια ακμαίας εργατικής δύναμης που πλήττει τις παραγωγικές ηλικίες θεωρούνται ως σημαντικές αρνητικές επιπτώσεις στην οικονομική και δημογραφική ανάπτυξη της χώρας.

Έτσι, οι συνέπειες που χαρακτηρίζονται ως κέρδη για τη χώρα προέλευσης, έχουν μια βραχυπρόθεσμη ισχύ και καταλήγουν να λειτουργούν μακροπρόθεσμα ως ζημίες. Για παράδειγμα, η μείωση της ανεργίας και της κοινωνικής έντασης που αυτή δημιουργεί έχει πρόσκαιρο και περιορισμένο θετικό αποτέλεσμα επειδή δημιουργεί στενότητα εργασίας και ειδίκευσης, ιδιαίτερα σε κάποιους ακλάδους της οικονομίας. Με την αθρόα μετανάστευση εξαφανίζεται το πλεονέκτημα της άφθονης προσφοράς εργασίας για την προσέλκυση κεφαλαίων, ενώ η έλλειψη ειδικευμένων εργατών λειτουργεί ως περιοριστικός παράγοντας για την ανάπτυξη της βιομηχανίας (Εμκε – Πουλοπούλου, 1986, 247).

Όμως, η μείωση της ανεργίας και των πιέσεων που αυτή δημιουργεί στην αγορά εργασίας και, κατ' επέκταση, η αποτροπή κοινωνικής έντασης λειτουργούν ως θετικοί παράγοντες για τη χώρα αποστολής μεταναστών. Σε οικονομικό επίπεδο αυξάνεται η ροή κεφαλαίων με τη μορφή εμβασμάτων, το ισοζύγιο πληρωμών, περιορίζεται η κατανάλωση, η ανεργία και αλλάζει το status του εργατικού δυναμικού της χώρας. Η αύξηση των εμβασμάτων από τους μετανάστες θεωρείται ως η πιο σημαντική συνεισφορά προς τη χώρα προέλευσης και την ανάπτυξή της (Appleyard, 1992, 261).

β. Χώρα υποδοχής: Η οικονομική θεωρία υποστηρίζει ότι η διεθνής μετανάστευση είναι ευεργετική και για τις δυο εμπλεκόμενες χώρες. Βέβαια, σε κάθε χώρα υπάρχουν «νικητές και «ηττημένοι». Ειδικότερα, στις χώρες υποδοχής οι ειδικευμένοι εργάτες έχουν μεγαλύτερες αποδοχές και καταλαμβάνουν καλύτερες θέσεις εργασίας. Ακόμα και οι ίδιοι οι εργοδότες οικειοποιούνται και εκμεταλλεύονται την εργατική δύναμη που τους προσφέρεται. Εξάλλου, αυτός είναι ο αντικειμενικός σκοπός της οικονομικής μετανάστευσης. Αντίθετα, οι ανειδίκευτοι εργάτες είτε από τη χώρα προέλευσης, είτε από τη χώρα υποδοχής υπεισέρχονται σε φάση ανταγωνισμού για την εύρεση εργασίας.

Η «πολιτισμική αντίθεση» χρησιμοποιείται ως προκάλυψμα για την οικονομική προστασία των μεταναστών. Η ενεργοποίηση ευεργετικών - προνοιακών προγραμμάτων, όπως επιδόματα ανεργίας, ασφάλιση, ιατρική περίθαλψη, που διασφαλίζουν, θεωρητικά, την ισότιμη αντιμετώπιση μεταναστών και ντόπιων και τα οποία απονομίζονται από τη χώρα προέλευσης, αναπτύχθηκαν στη δεκαετία του 1960 ως μετανάστευτική πολιτική στις ευρωπαϊκές χώρες (Appleyard, 1992, 260).

γ. Μετανάστης και οικογένειά του: Τα κοινωνικοοικονομικά μοντέλα ανάλυσης της μετανάστευσης τοποθετούν την επιλογή της μετανάστευσης στη σφαίρα της προσωπικής

και αβίαστης απόφασης που λαμβάνει το άτομο έχοντας υπόψη του τους ελκυστικούς και αποτρεπτικούς παράγοντες αλλά και τις συνθήκες που επικρατούν στη χώρα προέλευσης και στη χώρα υποδοχής.

Το ψυχολογικό κόστος για το μετανάστη είναι υψηλό κυρίως εξαιτίας της μετάβασής του από ένα πολιτισμικό περιβάλλον, στο οποίο ο ίδιος κατείχε συγκεκριμένη θέση, σε ένα νέο ξένο που του δημιουργεί προβλήματα προσαρμογής και ενσωμάτωσης. Η πρώτη γενιά μεταναστών υιοθετεί αξίες, τρόπους, συμπεριφορές, διαφορετικές από αυτές στις οποίες κοινωνικοποιήθηκε και διαμόρφωσε την ατομική και συλλογική της ταυτότητα. Η οικοδύμηση της εθνοπολιτισμικής ταυτότητας έχει επέλθει ομαλά στο περιβάλλον της χώρας καταγωγής. Μεταβαίνοντας σε μεταναστευτικό περιβάλλον είναι απαραίτητη η υιοθέτηση νέων τρόπων συμπεριφοράς και η αποδοχή αξιών ξένων προς τις γνωστές και οικείες. Η ταυτότητα του μετανάστη μετασχηματίζεται με βάση την αλληλεπίδραση των κοινωνικών δομών και των πολιτισμικών σχημάτων της χώρας καταγωγής και της χώρας υποδοχής, μέσα από τις πολύπλοκες σχέσεις των μεταναστών με τον εθνικό πληθυσμό, των μεταναστών μεταξύ τους και σε συνάρτηση με τον διεθνή συσχετισμό δυνάμεων (Βεντούρα, 1997, 25).

2.5 Ομάδες δράσης

Ως ομάδα ορίζεται μια κατηγορία ατόμων τα οποία πληρούν δύο βασικές προϋποθέσεις: α. το άτομο αναγνωρίζει τον εαυτό του ως μέλος αυτής της κατηγορίας και β. αυτή η αναγνώριση έχει για το άτομο μια συναισθηματική αξία (Tajfel, 1990, 145). Ο Turner (1990, 299) δίνει τον εξής ελάχιστο ορισμό για την ομάδα: δύο ή περισσότερα άτομα, τα οποία κατά κάποιον τρόπο αλληλεξαρτώνται κοινωνικά ή ψυχολογικά για την ικανοποίηση αναγκών, την επίτευξη στόχων ή τη συναινετική επικύρωση στάσεων και αξιών.

Μια κοινωνική ομάδα κατορθώνει να διατηρεί τη συμβολή της στην κοινωνική ταυτότητα του ατόμου, μόνο όταν κατορθώνει θετικά εκτιμώμενη να διακρίνεται από άλλες ομάδες. Η δυναμική που αναπτύσσεται με την συνάντηση περισσότερων των δυο ατόμων αναδεικνύει ένα σύνολο αλληλεξαρτώμενων σχέσεων, οι οποίες συγκροτούν και αναπτύσσουν τη δυναμική της ομάδας. Οι δυναμικές που δημιουργούνται με την συγκέντρωση ατόμων είναι ουσιαστικά όλες οι αλληλεπιδράσεις, οι οποίες δεν υπάρχουν ως αντιδράσεις μεμονωμένων ατόμων, αλλά υφίστανται μόνο κάτω από ορισμένες προϋποθέσεις και σε ορισμένο και συγκεκριμένο χωρο-χρόνο.

Εκτός από τα αντικείμενα, η δράση κατευθύνεται και προς τα ανθρώπινα όντα, οπότε αποβαίνει κοινωνική δράση. Αυτό που προσδιορίζει την κοινωνική δράση είναι η δυνατότητα αναγνώρισης από το άτομο της ύπαρξης άλλων ατόμων, καθώς και η δυνατότητα να κατανοηθεί η συμπεριφορά τους (Καραποστόλης, 1984, 19). Η κοινωνική δράση ορίζεται ως η ατομική συμπεριφορά ενός ατόμου, βάσει υποκειμενικών αξιών, και η προσπάθεια ερμηνείας και κατανόησης αυτών των ενεργειών. Η δράση κοινωνικών ή συλλογικών οντοτήτων (χράτος, οικογένεια, επιχειρηματική μονάδα), κατά τον Weber, δεν είναι δυνατόν να ερμηνευθεί, ούτε να αποδοθεί υποκειμενικό νόημα στις δραστηριότητές τους. Η επίδραση, όμως, που ασκούν αυτές οι συλλογικές οντότητες - οι ομάδες - στα άτομα είναι αδιαμφισβήτητη, ακριβώς διότι τα άτομα συμμορφώνονται στις απαιτήσεις της ομάδας και στη κα-

νονιστική εξουσία της. Η ομάδα, λειτουργεί εξάλλου, και αναπτύσσεται με υποκειμενικά νοήματα, τα οποία συγχλίνουν με ατομικές κοινές αφετηριακές αντιλήψεις.

Η κοινωνική ψυχολογία έχει αναπτύξει πολλές και ποικίλες θεωρητικές προσεγγίσεις αναφορικά με τη δυναμική των μικρών ή μεγάλων ομάδων, οι οποίες επικεντρώνονται είτε στη θεωρία της αλληλεπίδρασης μεταξύ των ατόμων που συμμετέχουν σε μια ομάδα, είτε στην ψυχαναλυτική θεωρία του Freud, είτε στη θεωρία της συναλλαγής (θεωρία της μάθησης σύμφωνα με τη συμπεριφορική προσέγγιση), είτε στη θεωρία των γενικών συστημάτων, είτε στην κοινωνιομετρική προσέγγιση του Moreno².

Μια κοινωνική ομάδα έχει την ικανότητα να διατηρεί τη συμβολή της στην κοινωνική ταυτότητα του ατόμου μόνο όταν κατορθώνει θετικά εκτιμώμενη να διακρίνεται από άλλες ομάδες (Tajfel κ.α., 1990, 284). Όταν δηλαδή παρέχει στα μέλη της την αίσθηση ότι διαφοροποιούνται θετικά από άλλες ομάδες, ότι διαθέτουν θετικά χαρακτηριστικά τα οποία συγκροτούν τη διαφορετική κοινωνική (εθνική) ταυτότητα. Στους κόλπους τέτοιων κοινωνικών ομάδων δημιουργείται θετική ενδο-ομαδική αξιολόγηση, αναπτύσσεται ένα δυναμικό πεδίο δράσης, το οποίο διαφοροποιεί τα μέλη της ομάδας με μέλη άλλων ομάδων σύγκρισης και ενεργοποιεί μηχανισμούς δράσης-αντίδρασης. Η αναπτυσσόμενη δράση εξαρτάται και καθορίζεται, όχι μόνο από τα χαρακτηριστικά των μελών της ομάδας ή από τη δυναμική και την αλληλεπίδραση που αναπτύσσεται μεταξύ των μελών, αλλά και από το κοινωνικό και ομαδικό πλαίσιο εντός του οποίου ενεργοποιούνται (Tajfel κ.α., 1990, 295).

Η διεκδίκηση αιτημάτων, ο επηρεασμός και η μεταβολή των επιλογών είναι βασικός στόχος των ομάδων πίεσης, είτε είναι ιδιωτικές είτε δημόσιες. Ανάλογα, πάντα, με το πλαίσιο δράσης τους αναπτύσσουν μεγαλύτερες προσπάθειες προς τομείς του κρατικού μηχανισμού και εντείνουν τις προσπάθειες επηρεασμού ξεπερνώντας τις λειτουργίες διεκδίκησης, που ανήκουν στις αρμοδιότητές τους, και φτάνουν να ασκούν πραγματική εξουσία αποφάσεων, πίσω από το παραπέτασμα των επίσημων θεσμών (Schwartzenberg, 1984, 419). Ιδιαίτερα συχνή είναι η σύνδεση ομάδων πίεσης με κόμματα, που είτε εξαρτώνται αποκλειστικά απ' αυτά και δρουν κάτω από την επιρροή τους, είτε επηρεάζουν τους κομματικούς σχηματισμούς και τους ελέγχουν.

Τα κοινωνικά γεγονότα, τα οποία επηρεάζουν άμεσα τη ζωή του ατόμου απαιτούν απ' αυτό να οικοδομήσει συστήματα κοινωνικής αιτιότητας, τα οποία συγκροτούν ένα κοινό σύστημα αξιών και κανόνων αποδεκτό από τα μέλη της ίδιας ομάδας. Η συμπεριφορά που αναπτύσσεται στους κόλπους της τελευταίας εξαρτάται από τη λειτουργία των κοινών ταυτίσεων, του corpus των κοινών αξιών και κανόνων. Οι αξίες αυτές είναι εύκαμπτες και μπορούν να διαφοροποιηθούν μέσω της αλληλεπίδρασης τόσο μεταξύ των μελών της ομάδας όσο και από εξωτερικούς παράγοντες (εξω-ομάδα).

Η ύπαρξη συλλογικών οργάνων και πολυποίκιλων ομάδων εκπροσώπησης είναι ιδιαίτερα έντονη σε μεταναστευτικά περιβάλλοντα. Ο λόγος σύστασης οργανώσεων, οι οποίες προβάλλουν ως αυτοσκοπό τους την προάσπιση και διαφύλαξη των συμφερόντων των μεταναστών είναι η εξυπηρέτηση συγκεκριμένων αναγκών των μελών τους. Κυρίως είναι

² Αναλυτικά παρουσιάζονται από τον M. E. Shaw (1981), Group Dynamics. Mc Graw-Hill.

αποτέλεσμα αυτοοργάνωσης, προκειμένου να αντεπεξέλθουν στις μεταναστευτικές συνθήκες, στις οποίες καλούνται να ζήσουν. Η ικανοποίηση αυτών των αναγκών, η επίλυση των άμεσων προβλημάτων και η εξυπηρέτηση των συμφερόντων των μεταναστών οδηγούν στην ίδρυση οργανώσεων και συλλόγων και στο γεμιανικό χώρο (Βλ. ανάλ. Δαμανάκης, 1997, 66-79, καθώς και τα κεφ. 3.3 της παρούσας μελέτης).

Η μαζική εκπροσώπηση και η συμμετοχή σε ομάδες προασπισης συμφερόντων ως φαινόμενο εμφανίζεται και συντελείται στο όνομα του εκδημοκρατισμού και του γενικότερου πνεύματος προνοιακής πολιτικής που αναπτύσσεται σε μεταναστευτικά περιβάλλοντα. Οι περισσότερο δραστήριες συνδικαλιστικές οργανώσεις αναπτύσσονται μέσα στους κόλπους των εργαζομένων και απαιτούν την ικανοποίηση των αιτημάτων των ομάδων που εκπροσωπούν. Οι ομάδες πίεσης αξιώνουν προνόμια και προσχές, διεκδικούν δικαιώματα, αμφισβητούν τις διαδικασίες λήψης αποφάσεων και αναδύονται ως κύριοι προασπιστές και διαπραγματευτές των συμφερόντων της κοινωνικής ομάδας που εκπροσωπούν.

Σε μεταναστευτικό περιβάλλον αναδεικνύεται συστειρωτικός ο ρόλος της θρησκείας γενικότερα και της εκκλησίας ειδικότερα. Όταν ο παράγοντας θρησκεία παραμελείται, τόσο από τη χώρα προέλευσης, όσο και από τη χώρα υποδοχής, όπως στην περίπτωση της ελληνικής μετανάστευσης προς τις χώρες της Ευρώπης, διαφαίνεται μια προσπάθεια κάλυψης του κενού με άλλες οργανώσεις. Οι συνθήκες στη χώρα προέλευσης ασκούν επιρροή στον τρόπο και στη μορφή οργάνωσης των μεταναστών. Έτσι, είναι συχνό το φαινόμενο σε χώρες στις οποίες επικρατεί πολιτική αστάθεια να εμφανίζονται οργανώσεις πολιτικού χαρακτήρα, οι οποίες ενεργοποιούνται σε πολιτικές αντιδράσεις και επεκτείνονται και στο χώρο της διασποράς (π.χ. την περίοδο της εφτάχρονης δικτατορίας στην Ελλάδα πολλές οργανώσεις λειτούργησαν και έδρασαν στον ευρωπαϊκό χώρο, έχοντας άμεση σχέση και εξάρτηση από το μητροπολιτικό κέντρο).

2.6 Εκπαιδευτική πολιτική

Ο προγραμματισμός και η στοχοθεσία που τίθεται προς επίτευξη μέσα από το εκπαιδευτικό σύστημα κάθε χώρας είναι αποτέλεσμα της συνισταμένης και της δράσης παραγόντων και συνθηκών σε συγκεκριμένο ιστορικό χωροχρόνο. Έτσι, οι διαφορές που παρατηρούνται στα εκπαιδευτικά συστήματα εξηγούνται και κατανοούνται από την ύπαρξη συγκεκριμένων πολιτικοοικονομικών συνθηκών, από το επίπεδο ανάπτυξης, από τις κοινωνικοπολιτικές και οικονομικές δομές, από τις σχέσεις κυριαρχίας, ανεξαρτησίας ή εξάρτησης που αναπτύσσονται ανάμεσα στις διάφορες χώρες.

Αντικείμενο της εκπαιδευτικής πολιτικής είναι ο επηρεασμός που ασκεί η κατανομή της εξουσίας και της οργάνωσης στη λήψη αποφάσεων σχετικά με την εκπαιδευτική διαδικασία, αλλά και τα αποτελέσματα αυτής. Υπάρχουν θεωρίες και μοντέλα προσέγγισης και ανάλυσης της εκπαιδευτικής πολιτικής, που άπτονται ευρύτερων επιστημολογικών και ιδεολογικών τοποθετήσεων. Η κατηγοριοποίηση των εκπαιδευτικών μοντέλων και η επικείμενη διαφοροποίησή τους έχει σχέση με τον τρόπο με τον οποίο ερμηνεύουν το ρόλο της εκπαίδευσης στη σύγχρονη κοινωνία. Οι άξονες, βάσει των οποίων επιχειρείται ο διαχωρισμός αυτός, επικεντρώνονται είτε στη θέαση του εκπαιδευτικού συστήματος ως θεσμοθετημένου και νομιμοποιητικού κρατικού οργάνου με αναπαραγωγική λειτουργία, είτε στην

συστημακή ερμηνεία της εκπαίδευσης και της θεώρησής της σε σχέση με τα υπόλοιπα υποσυστήματα (πολιτικό, ιδεολογικό, οικονομικό).

Η χρήση του όρου εκπαίδευτική πολιτική διαφέρει από ερευνητή, από μελέτη σε μελέτη. Δεν είναι απόλυτα ξεκαθαρισμένος και αποσαφήνισμένος όρος με αποτέλεσμα να συγχέεται και η χρήση του να είναι διαφορετική και πολυσήμαντη. Στην προσπάθεια οριοθέτησης και αποσαφήνισης της έννοιας προκύπτει από πολλούς μελετητές ως ορθότερη η χρήση του όρου πολιτική της εκπαίδευσης, αντί για εκπαίδευτική πολιτική. Η πολιτική της εκπαίδευσης είναι γνωστικό και επιστημονικό πεδίο, το οποίο περιλαμβάνει τα προβλήματα και τα ζητήματα που δημιουργούνται μέσα στη σχολική πραγματικότητα. Η εκπαίδευτική πολιτική και πρακτική, νοείται ως θεσμικές ρυθμίσεις και κοινωνικές πρακτικές που καθορίζουν και καθορίζονται από τη συγκρότηση του εκπαιδευτικού λόγου, τη δομή της εκπαίδευσης και τις παιδαγωγικές πρακτικές (Κοντογιαννοπούλου -Πολυδωρίδη, 1995, 11). Η φιλική αλλαγή της δομής, των προγραμμάτων, της ύλης, του τρόπου διδασκαλίας, του χώρου της σχολικής τάξης, του κοινωνικού χώρου του δασκάλου και του μαθητή, μπορούν να τεθούν ως σκοποί της εκπαίδευτικής πολιτικής (Φραγκουδάκη/Κονδύλη, 1982, 116).

Η πολυσημία που εντοπίζεται στον ορισμό και στην αποσαφήνιση του όρου εκπαίδευτική πολιτική προϊδεάζει για τον προβληματισμό που προκύπτει όταν καλούμαστε να ερμηνεύσουμε μια εφαρμοσθείσα ή εφαρμοζόμενη εκπαίδευτική πολιτική. Οι παράμετροι που ο ερευνητής προτάσσει ως σημαντικότερες και βάσει των οποίων επιχειρεί την προσέγγισή του διαφοροποιούνται ανάλογα με το τι ορίζει ως πολιτική.

Στην παρούσα μελέτη ως εκπαίδευτική πολιτική λαμβάνεται οποιαδήποτε διαδικασία η οποία συντελείται μέσα ή έξω από το επίσημο εκπαιδευτικό σύστημα, η οποία, όμως, έχει άμεσες ή έμμεσες συνέπειες στη δομή και στη λειτουργία του, αποδεχόμενοι μ' αυτό τον τρόπο την άποψη του Πυργιωτάκη (1992, 177-178), ότι «το εκπαιδευτικό σύστημα δε λειτουργεί αποκομένο από τα άλλα επιμέρους κοινωνικά συστήματα από τα οποία δέχεται και ασκεί επιδράσεις».

2.7 Παράγοντες διαμόρφωσης και μοντέλα ανάλυσης της εκπαίδευτικής πολιτικής

Η εκπαίδευση, ως θεσμοθετημένο πολιτικό σύστημα δεν είναι ανεξάρτητη από το πολιτικό πλαίσιο λειτουργίας της, το οποίο καθορίζει και επιλέγει, εν τέλει, τα προβλήματα που ανάγονται στην κρατική αρμοδιότητα, τους τρόπους επίλυσής τους, την χρήση των κρατικών πόρων για την εφαρμογή προτάσεων και την κατανομή των αποτελεσμάτων. Αυτό σημαίνει ότι η δομή της εξουσίας είναι αλληλένδετη με την θεσμοθετημένη εκπαίδευση, η οποία με τη σειρά της θέτει σκοπούς και στόχους άμεσα εξαρτώμενους από το κράτος. Εξάλλου, η λειτουργία του σχολείου ως αναπαραγωγικού οργάνου του κράτους έχει αναλυθεί διεξοδικά από πολλούς μαρξιστές και νεομαρξιστές³.

3 Το σχολείο ως μηχανισμός αναπαραγωγής της κυριαρχησίας ιδεολογίας, ως όργανο και εργαλείο άμεσα εξαρτώμενο και επηρεαζόμενο από τους τιθέμενους κρατικούς σκοπούς και στόχους έχει αναλιθεί από κλασικούς νεομαρξιστές αναλυτές. Οι προσεγγίσεις των Althusser, Apple, Bourdieu, Passeron, Πουλαντζά, Τσουκαλά, Μουζέλη, κ.α. ανάγουν το εκπαιδευτικό σύστημα ως κατεξοχήν αναπαραγωγικό ιδεολογικό μηχανισμό του κράτους, το οποίο μεταφέρει την κυριαρχησία ιδεολογία, αναπαράγοντας, ταυτόχρονα, ίδιους τρόπους οικονομικής παραγωγής και κοινωνικής δομής.

Για τον Bourdieu (Καζαμίας, 1993, 181), βέβαια, η εκπαίδευση, ως ιστορικά διαμορφωμένος κοινωνικο-πολιτικός σχηματισμός χαρακτηρίζεται από μια «ανεξαρτησία» από το κράτος και τις κυρίαρχες κοινωνικές δυνάμεις, εμπεριέχει, όμως, και εγκλείει την κυρίαρχη κουλτούρα και ένα σύνολο εννοιών, αξιών, προσανατολισμών, προσδοκιών που της προσδίδουν συγκεκριμένο ιδεολογικό στίγμα και κοινωνικο-πολιτισμική διάσταση. Οι θεωρίες που έχουν κατά καιρούς αναπτυχθεί δίνουν βαρύτητα άλλοτε στη διαδικασία και άλλοτε στο αποτέλεσμα του σχεδιασμού της εκπαιδευτικής πολιτικής. Η εκπαίδευση θεωρείται και λαμβάνεται ως ένα πεδίο επιφρόνησης πολυποίκιλων παραγόντων που τη διαμορφώνουν και την τροποποιούν, ενώ ταυτόχρονα λαμβάνεται και ως ένα corpus με σχετική αυτονομία, με δική του κουλτούρα και ιδεολογία.

Η ερμηνεία της εκπαιδευτικής πολιτικής απαιτεί εξέταση των γεγονότων που προηγούνται της επίσημης διατύπωσης των σκοπών και της εκπόνησης προγραμμάτων. Η πολιτική που εφαρμόζεται στην πράξη σπάνια είναι αυτή που αρχικά σχεδιάζεται. Στη διαδικασία αυτή εμπλέκεται η γραφειοκρατία, της οποίας ο όρος είναι ανασχετικός στην εφαρμογή κυβερνητικών αποφάσεων, ακριβώς επειδή δέχεται πίεση από άτομα ή ομάδες ατόμων. Πολλές μελέτες, όμως, επιβεβαιώνουν την αρχική αίσθηση ότι οι εκπαιδευτικές επιλογές είναι πολιτικές, χωρίς να γίνεται διάκριση των παραγόντων και των διαδικασιών που ενδέχεται να είναι σπουδαιότερες και πιο ιδιόμορφες. Αυτό σημαίνει ότι ερευνάται και ερμηνεύεται μια πολιτική απόφαση που αναφέρεται στο εκπαιδευτικό σύστημα, αγνοούνται όμως οι διαδικασίες και οι παραγόντες που συνετέλεσαν στη λήψη της συγκεκριμένης και όχι άλλης απόφασης. Υποστηρικτές της παραπάνω θεωρίας επικεντρώνονται στα αποτελέσματα των εκάστοτε πολιτικών επιλογών, στα παραγόμενα της εκπαίδευσης και δεν ενδιαφέρονται στη διαδικασία που οδηγεί σ' αυτά.

Μια διαφορετική άποψη εκφράζουν έρευνες στηριζόμενες σε συντελεστές συνάφειας, εντοπίζουν τις σχέσεις θεσμών, ιδεολογιών, κομμάτων και φορέων και εν τέλει προσδιορίζουν τους παράγοντες της εκπαιδευτικής πολιτικής. Ουσιαστικά, το εκπαιδευτικό σύστημα προσεγγίζεται και αναλύεται ως ένας θεσμός, ο οποίος διαμορφώνεται από τις σχέσεις εξουσίας ανάμεσα στις διάφορες οικονομικές, πολιτικές και κοινωνικές ομάδες, οι οποίες αλληλοσυγκρούονται στην «αρένα» του κράτους, ταυτόχρονα, όμως, συμβάλλει στην αναπαραγωγή της υπάρχουσας κοινωνικής δομής, των οικονομικών και κοινωνικών σχέσεων.

Η κατανόηση της σχέσης κράτους- εκπαίδευσης -κοινωνίας, των εκπαιδευτικών προβλημάτων και των πολιτικών που ακολουθούνται παρέχουν το πλαίσιο ερμηνείας και ανάλυσης της εκπαιδευτικής πολιτικής ως συνόλου δράσεων, αλλά και την αναγωγή της ακολουθούμενης πολιτικής σε συγκεκριμένη ιδεολογική τοποθέτηση. Ουσιαστικά, αποσαφηνίζονται μ' αυτό τον τρόπο οι διαδικασίες διαμόρφωσης της εκπαιδευτικής πολιτικής, αλλά και ο τρόπος που η τελευταία επιλέγει προκειμένου να λύσει τα προβλήματα που ανακύπτουν κατά την εκπαιδευτική διαδικασία. Τα προβλήματα αυτά έχουν σχέση με τον τρόπο που τα κατανοεί η θεωρία και η εκπαιδευτική έρευνα, οι φορείς που έχουν συμφέροντα και εμπλέκονται στην διαμόρφωση της εκπαιδευτικής πολιτικής (κόμματα, συνδικαλιστικοί παραγόντες, φορείς και ομάδες πίεσης), τα όργανα που θα εκτελέσουν την ασκούμενη πολιτική (Ζαμπέτα, 1994, 18). Η απόδοση λόγου στην εκπαίδευση, η ελεγ-

ξιμότητα για την επιτυχία των τιθέμενων σκοπών και στόχων επιτυγχάνεται με την αξιολόγηση των αποτελεσμάτων, ώστε να υπάρξει ανατροφοδότηση του συστήματος με νέες αλλαγές και τροποποιήσεις.

Η εμπλοκή αλλά και συνεργασία στη διαδικασία διαμόρφωσης εκπαιδευτικής πολιτικής παραγόντων εκτός εκπαιδευτικού συστήματος είναι πιθανή προκειμένου τα ενδιαφερόμενα μέρη να επιτύχουν τους στόχους και τις επιδιώξεις τους. Έτσι, η κινητοποίηση φορέων και παραγόντων έχω από το στενό εκπαιδευτικό περιβάλλον αλλά με μεγαλύτερη δύναμη και ισχύ επιφέρει το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα. Σε συγκεντρωτικά εκπαιδευτικά συστήματα, όπως το ελληνικό, στα οποία η κεντρική εξουσία διαμορφώνει και σχεδιάζει την εκάστοτε εφαρμοζόμενη εκπαιδευτική πολιτική, ο ρόλος εξωτερικών παραγόντων είναι δεδομένος. Με τον τρόπο αυτό οι διάφορες κοινωνικές ομάδες εμπλέκονται στη διαδικασία προώθησης αλλαγών στο εκπαιδευτικό σύστημα κυρίως λόγω της πολιτικής επιφορής που ασκούν.

Η εκπαιδευτική πολιτική είναι, και για την Archer, ένα γενικότερο πλαίσιο λειτουργίας του εκπαιδευτικού συστήματος που συνεπάγεται τον αποκλεισμό οποιασδήποτε «θεωρίας της ανταλλαγής»⁴. Ουσιαστικά, η εκπαίδευση καλύπτει τις ανάγκες συγκεκριμένων κοινωνικών θεσμών (π.χ. της καπιταλιστικής οικονομίας), αλλά και τα ενδιαφέροντα συγκεκριμένων κοινωνικών στρωμάτων ή ομάδων. Στην πορεία διαμόρφωσης μιας εκπαιδευτικής πολιτικής εμπλέκονται φορείς ή ομάδες συμφερόντων, των οποίων ο ρόλος αναδεικνύεται αναλύοντας τα διάφορα επίπεδα επιφορής τους. Ουσιαστικά, ο ρόλος και ο βαθμός επιδρασής τους ενυπάρχει στις διαδικασίες που προηγούνται πριν από την σύνταξη του τελικού κειμένου, των αρχών και των κανόνων που τίθενται σε εφαρμογή. Για το λόγο αυτό είναι απαραίτητο να φωτίζεται το ιστορικό συγκείμενο μέσα στο οποίο εκτυλίσσεται και διαμορφώνεται μια εκπαιδευτική πολιτική. Οι κοινωνικο-οικονομικές συνθήκες, η χωροχρονική πραγματικότητα φωτίζει και αναδεικνύει τους παράγοντες επηρεασμού.

Συγγενής με την ανάλυση της Archer, αν και παλαιότερη, είναι η τοποθέτηση του Kogan (1975) σχετικά με τη διαδικασία διαμόρφωσης της εκπαιδευτικής πολιτικής. Ο τελευταίος θεωρεί ότι η εκπαιδευτική πολιτική είναι αποτέλεσμα αλληλεπίδρασης κυρίως τριών παραγόντων: των στόχων που τίθενται από το εκπαιδευτικό σύστημα σε ιστορική, διαχρονική εξέλιξη, των επιφορών και επιδράσεων που ασκούν ομάδες συμφερόντων και του ρόλου της κυβέρνησης στην άσκηση της πολιτικής. Ιδιαίτερη βαρύτητα δίνεται στο ρόλο των ομάδων πίεσης, στο βαθμό νομιμότητας που αυτές διαθέτουν και στις σχέσεις που αναπτύσσουν με την κυβερνητική εξουσία.

Τα πεδία δύναμης που επηρεάζουν την εκπαιδευτική πολιτική ως διαδικασίας λήψης αλλά και πραγματοποίησης αποφάσεων, συνδέονται άμεσα μεταξύ τους, έτσι ώστε ο προσδιορισμός και η βαρύτητα του ρόλου του καθενός να καθορίζεται από το άλλο και να μην

4 Η «θεωρία της ανταλλαγής» αναφέρεται στη διάθεση και ανταλλαγή των πόρων (οικονομικών και μη) σε μια κοινωνία. Η διαδικασία αυτή ανταλλαγής και συναλλαγής των πόρων που διαθέτει κάποιος συνδέεται άρρηκτα με τις σχέσεις εξουσίας. Η «γνώση» και η τιμή της ως προϊόν ανταλλαγής δεν είναι πάντα καθορίσιμη και συγκεκριμένη δημιουργώντας θεωρητικά και μεθοδολογικά προβλήματα στους μελετητές της εκπαίδευσης.

είναι πάντα ευδιάκριτος. Σύμφωνα με τους Bowe, Ball και Gold (1992, 20), στο σχεδίασμα της εκπαιδευτικής πολιτικής εμπλέκονται πρωταρχικά οι εξής παράγοντες διαμόρφωσης:

- **το περιβάλλον επιρροής:** στο οποίο τα ενδιαφερόμενα μέρη ασκούν τη δύναμη τους προκειμένου να επηρεάσουν τον ορισμό και τους σκοπούς της εκπαίδευσης. Εξάλλου, η ετερογένεια των ομάδων συμμετοχής εντοπίζεται στην ποικιλία των εκπαιδευτικών στόχων που τίθενται προς υλοποίηση.

- **το περιβάλλον διαμόρφωσης εκπαιδευτικού κειμένου:** τα κείμενα της πολιτικής διαμορφώνονται και διαρθρώνονται σε μια γλώσσα που προτάσσει το «κοινό καλό». «Η παρουσίασή τους βασίζεται ακριβώς επί διεκδικήσεων/απαιτήσεων για δημοφιλείς και πολιτικές αιτιάσεις. Έτσι, τα πολιτικά κείμενα αναπαριστούν την πολιτική».

- **το περιβάλλον της πρακτικής:** στο οποίο εμπλέκονται τα εκτελεστικά όγκανα που υλοποιούν την εκπαιδευτική πολιτική.

Γεγονός είναι ότι η εκπαιδευτική πολιτική ως διαδικασία προσδιορίζεται και επηρεάζεται από πολλούς, διαφορετικούς και συχνά αντικρουόμενους παράγοντες άμεσα ή έμμεσα σχετιζόμενους με το σχεδιασμό και την υλοποίηση της. Η δυναμική που αναπτύσσεται από την συνύπαρξη όλων των παραγόντων δίνει τελικά το εκπαιδευτικό αποτέλεσμα που εφαρμόζεται στην εκπαιδευτική πράξη. Το οικονομικό, πολιτικό, ιδεολογικό σύστημα το οποίο λειτουργεί παράλληλα με το εκπαιδευτικό, σχετίζεται με το τελευταίο, το επηρεάζει, το διαμορφώνει, το τροποποιεί.

Στη πορεία διαμόρφωσης εκπαιδευτικής πολιτικής διαπλέκονται δημόσιοι ή ιδιωτικοί φορείς, ομάδες συμφερόντων, άμεσα ενδιαφερόμενοι, ο ρόλος των οποίων συστηματοποιείται και αναδεικνύεται αναλύοντας τα επίπεδα «διαπραγμάτευσης» και το λόγο που αρθρώνουν αυτές οι ομάδες. Η επίδραση των παραγόντων αυτών συντελείται τόσο σε επίπεδο σχεδιασμού, όσο και σε επίπεδο υλοποίησης. Οι σχέσεις και οι δεσμοί που αναπτύσσονται μεταξύ κεντρικής /εκτελεστικής εξουσίας και των περιφερειακών ομάδων είναι συχνά αποτέλεσμα της παράλληλη δράσης, συνεργασίας ή σύγκρουσης ανάλογα πάντα με τη δομή και τον χαρακτηρισμό του εκπαιδευτικού συστήματος.

Η συνολική εξέταση όλων των παραγόντων που συντελούν στην εκπόνηση μιας εκπαιδευτικής πολιτικής διαφαίνεται απαραίτητη για δυο χυρίως λόγους: αφενός εντοπίζεται το σύνολο των παραγόντων που επηρεάζουν τη σύλληψη, εκπόνηση και εφαρμογή εκπαιδευτικών αλλαγών και ρυθμίσεων και αφετέρου με αυτή τη συνολική διερεύνηση μειώνονται οι εσφαλμένες εμμηνείς και παρεμμηνείς των συμπερασμάτων. Εξάλλου, η εκπαιδευτική πολιτική, σύμφωνα με τον ορισμό που υιοθετούμε στην παρούσα μελέτη, είναι οποιαδήποτε πολιτική ενέργεια που προσδιορίζεται από τη σύλληψη της κοινωνικής πραγματικότητας και που αποτελεί συνισταμένη ειδικότερων πολιτικών στόχων και επιδιώξεων.

3. Η ελληνική μετανάστευση στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία Γερμανίας (ΟΔΓ)

Η μεταναστευτική κίνηση προς την ΟΔΓ καθορίζόταν από τη μεταξύ Ελλάδας και Γερμανίας υπογραφείσα σύμβαση (το 1960) σχετικά με την αποστολή εργατικής δύναμης, αλλά κυρίως από τη ζήτηση αλλοδαπού εργατικού δυναμικού. Η εισαγωγή αλλοδαπών εργατών, που απασχολούνται στη γερμανική αναπτυσσόμενη βιομηχανία, έχει συνδεθεί με την ιστορία της Γερμανίας, ιδιαίτερα μετά τον Β' παγκόσμιο πόλεμο. Ήδη από τις αρχές του αιώνα, ο αριθμός των ξένων εργατών ανέρχεται στο 1.342.294 με καταγωγή κυρίως από Ρωσία, Ολλανδία, Αυστροουγγαρία και Ιταλία. Μετά τον Β' παγκόσμιο πόλεμο, οι αλλοδαποί αυξάνονται στα 8 εκατομμύρια, προκειμένου να καλύψουν τις ανάγκες σε εργατικό δυναμικό της γερμανικής βιομηχανίας. Ακολουθούν οι υπογραφές συμβάσεων μεταξύ Γερμανίας και περιφερειακών μη αναπτυγμένων χωρών (Ιταλία, Ισπανία, Μαρόκο, Τουρκία, Πορτογαλία, Ελλάδα) μετατρέποντάς την σε καθαρά μεταναστευτική χώρα (Καζάκος, 1995, 110). Ενδεικτικό είναι ότι το 1969 το 44% όλων των ξένων εργατών στη Γερμανία έχουν προσληφθεί με κρατικές συμβάσεις (Βεντούρα, 1994, 31).

Η ίδια η ΟΔΓ, αρνούμενη κατηγορηματικά τον χαρακτηρισμό «μεταναστευτική χώρα» και προσπαθώντας να προφυλάξει την οικονομική, κοινωνική και πολιτική της σταθερότητα χαρακτηρίζει τους «εισαγόμενους» εργάτες ως «φιλοξενούμενους εργάτες» (Gastarbeiter).

Από την ανέγερση του Τείχους του Βερολίνου (1961) και την συνακόλουθη αδυναμία της ΟΔΓ να εξοπλίσει την υπό φαγδαία ανάπτυξη βιομηχανία της με φθηνό εργατικό προσωπικό, η μετανάστευση λαμβάνει ανεξέλεγκτες διαστάσεις. Ο έλεγχος σταδιακά αρχίζει να γίνεται αυστηρότερος επιτρέποντας τη μετανάστευση προς τη χώρα σε άτομα που πληρούν συγκεκριμένες προϋποθέσεις. Το 1965 ψηφίζεται νόμος ανασταλτικός ως προς την κατοχή άδειας παραμονής και εργασίας κυρίως, όμως, ως προς την εθνικότητα. Το 1973 τίθεται πλέον ως άμεσος στόχος ο περιορισμός της εισροής μεταναστών με την ταυτόχρονη διατήρηση του αναγκαίου εργατικού δυναμικού. Αποδεικτικό στοιχείο ότι η Γερμανία δεν εγκλείει στους κόλπους της μετανάστες είναι ο χαρακτηρισμός που αποδίδεται στους ξένους που διαμένουν στα εδάφη της και που, κατά την επίσημη ορολογία, αποκαλούνται μειονότητες ή εθνικές ομάδες. Επίσης, τα συμβόλαια που υπογράφονται είναι ετήσια, ώστε να παρέχεται η δυνατότητα αυξομείωσης του εργατικού προσωπικού ανάλογα με τις ανάγκες της οικονομίας. Εξάλλου, με βάση την σύμβαση της 30/3/1960 μεταξύ Ελλάδας – Γερμανίας (άρθρ. 18) προβλέπεται ότι το ελληνικό κράτος άτυπα θα προσλαμβάνει τους εργάτες που προέρχονται από τη Γερμανία και επιστρέφουν στην Ελλάδα (Δαμανάκης, 1987, 29).

Για μεγάλο χρονικό διάστημα η μεταναστευτική πολιτική της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας εστιάστηκε στη στρατευση εργατών από άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Ουσιαστικά, οι υπόλοιπες κατεστραμμένες από τον πόλεμο χώρες ήταν αναγκασμένες να συμβάλλουν σ' αυτό που ονομάστηκε «οικονομικό θαύμα» της δεκαετίας του '50 στη Γερμανία, στέλνοντας εργατικό δυναμικό για την ενίσχυση της γερμανικής βιομηχανίας. Η κινητοποίηση μηχανισμού από οργανώσεις με σκοπό

την εισαγωγή εργατών ιδιαίτερα από τις χώρες του ευρωπαϊκού νότου, αλλά και από ολόκληρη τη Μεσόγειο, είχε ως αποτέλεσμα την υπογραφή μιας σειράς συμφωνιών προκειμένου να επιτευχθεί αυτός ο σκοπός. Πρωταρχικά υπογράφηκε συμφωνία με την Ιταλία (1956) για την αποστολή εργατικού δυναμικού, ακολούθησε η Ισπανία (1960), η Ελλάδα (1960), η Τουρκία (1961), το Μαρόκο (1963), η Πορτογαλία (1964), η Τυνησία (1965), η Γιουγκοσλαβία (1968).

Η μεγάλη επένδυση κεφαλαίου στη γερμανική βιομηχανία είχε ως αποτέλεσμα να αυξηθεί ο βιομηχανικός τομέας κατά 20% μετά το τέλος του Β' παγκοσμίου πολέμου, αλλά και να αυξηθεί ο μεταναστευτικός πληθυσμός της κατά 13 εκατομμύρια (Blaschke, 1993, 363-6).

Μετά την οικονομική κρίση του 1973 σημειώνεται μια αλλαγή στη γερμανική μεταναστευτική πολιτική, η οποία επικεντρώνεται στον έλεγχο και τη ρύθμιση της ροής μεταναστών, ώστε να αποφευχθεί η παρουσία ακόμα περισσότερων αλλοδαπών στα γερμανικά εδάφη. Γενικότερα, η εξέλιξη της μετανάστευσης προς την ΟΔΓ ακολούθησε τρεις διαδοχικές φάσεις: ανάμεσα στο 1955-1973 η πολιτική της στρατολόγησης, η οποία ουσιαστικά προετοίμασε τον δρόμο και δημιούργησε τις προϋποθέσεις για την ύπαρξη εθνοτικών μειονοτήτων στην ΟΔΓ μετά το 1973, όπου τα μέλη των οικογενειών συνενώνονται και παράλληλα με τους συγγενείς των μεταναστών μετακινούνταν επίσης αληρικοί, δάσκαλοι, των οποίων η μετανάστευση υποστηρίζόταν εν μέρει από τις γερμανικές αρχές, κατά την τοίτη φάση οι συγγενείς που μεταναστεύουν βοηθούν στη δημιουργία ομάδων (Blaschke, 1993, 366).

Κατά τη δεκαετία του 1980 διαφοροποιείται το μεταναστευτικό ρεύμα προς την Γερμανία με την ύπαρξη πολλών χιλιάδων μεταναστών που ζητούσαν άσυλο. Κυρίως κατά το 1983-97 η Δ. Γερμανία (από το 1990 Ενωμένη Γερμανία) είχε το μεγαλύτερο αριθμό αιτήσεων για άσυλο σ' ολόκληρη την Ευρώπη. Από τα 4,8 εκατ. αιτήσεις που συμπληρώθηκαν αυτή την περίοδο, το 48% ή τα 2,3 εκατ. έγιναν προς τη Γερμανία. Το γεγονός ότι ο βασικός γερμανικός νόμος εξασφάλιζε το δικαίωμα να ζητηθεί άσυλο, ευθυνόταν σε μεγάλο βαθμό για την επιλογή της Γερμανίας από τα άτομα που χρειάζονταν προστασία. Την 1η Ιουλίου 1993 θεσπίστηκε νόμος για την μείωση των ασύλων αυτών, που είχε ως αποτέλεσμα από τις 322.800 αιτήσεις το 1993, να μειωθούν στις 127.200 το 1994 (Zlotnik, 1994, 442).

Ενισχυτικός παράγοντας στην επιλογή της Γερμανίας ως χώρας εγκατάστασης Ελλήνων είναι η γεωγραφική της εγγύτητα με το μητροπολιτικό – εθνικό κέντρο, την Ελλάδα. Στο μετακινούμενο πληθυσμό, η ιδέα της εγκατάστασης σε μια χώρα συνοδεύεται ταυτόχρονα και από την ιδέα της παλιννόστησης στην πατρίδα. Η προσωρινότητα διαμονής και εργασίας δεν ενυπάρχει μόνο στα συμβόλαια που υπογράφονται με τις γερμανικές εταιρείες, αλλά κυριαρχεί σαν πρόθεση και κινητήρια δύναμη στους μετανάστες. Η απόφαση για μετανάστευση συνδέεται με την καλυτέρευση της οικονομικής κατάστασης το συντομότερο δυνατό. Άρα, η επιλογή χώρας πλησίον του εθνικού κέντρου με προσφορά εργασίας και κατ' επέκταση και οικονομική ανόρθωση, εξυπηρετεί τον Έλληνα μετανάστη και την επικείμενη επιστροφή του.

Πληθυσμιακή εξέλιξη Ελλήνων στην ΟΔΓ	
1971	260.900
1973	407.614
1975	390.455
1977	328.465
1979	286.803
1981	299.300
1983	292.349
1985	280.614
1987	256.396
1989	293.649
1991	336.893

Πηγή: ΥΠΕΞ, Ο Ελληνισμός του Εξωτερικού, 1987, 144

Η ελληνογερμανική συμφωνία που υπογράφεται στις 30.3.1960 δημιουργεί το θεσμικό πλαίσιο και παρέχει στο ελληνικό Υπουργείο Εργασίας τη δυνατότητα να μεσολαβεί στην υπογραφή συμβάσεων ανάμεσα στους Έλληνες μετανάστες και στις γερμανικές εταιρείες. Το γεγονός αυτό δηλώνει ότι η μετανάστευση είναι πολιτικά ελεγχόμενη από τις δυο χώρες παρόλο που, όπως θα δούμε παρακάτω, η Ελλάδα υπογράφει το άρθρο 18 της σύμβασης και δεσμεύεται για επαναπρόσληψη των μεταναστών που παλιννοστούν. Οι διακρατικές συμφωνίες δεν καθορίζουν τον αριθμό των μεταναστών και τη χρονική διάρκεια του συμβολαίου εργασίας, αλλά ταυτόχρονα καθορίζουν τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των μεταναστών.

Ο συσχετισμός μεταξύ ανδρών και γυναικών που μεταναστεύουν προς την ΟΔΓ παρουσιάζει ποσοστό ανδρικής αποδημίας διπλάσιο απ' αυτό του γυναικείου πληθυσμού. Σταδιακά, όμως, η ανισότητα μειώνεται, τα ποσοστά αλλάζουν για να καταλήξουν το 1972, το 43% του μετακινούμενου πληθυσμού να είναι γυναίκες. Η διαμορφωθείσα κατάσταση αιτιολογείται αν ληφθεί υπόψη αφενός η ζήτηση ανδρικού εργατικού δυναμικού και αφετέρου η ανασφάλεια που προέκυπτε από τη μετανάστευση αναφορικά με την επαγγελματική αποκατάσταση γεγονός που δεν επέτρεπε τη μετακίνηση ολόκληρης της οικογένειας (Πατινιώτης, 1990, 212). Ανασταλτικός παράγοντας μπορεί να θεωρηθεί ο χαρακτήρας της γυναικείας μετανάστευσης, η οποία είναι κατεξοχήν εξαρτημένη μετανάστευση. Πρώτα, δηλαδή, μεταναστεύει ο άνδρας της οικογένειας και όταν οι συνθήκες το επιτρέπουν μετακινείται η υπόλοιπη οικογένεια προκειμένου να συγκεντρωθεί σε μια εστία και να ενταχθεί στην παραγωγική διαδικασία ακόμα και η ανειδίκευτη / ανεπάγγελτη νοικοκυρά. Το επίπεδο αμοιβής, εξάλλου, της μετανάστριας είναι υψηλότερο από αυτό του άνδρα και συμβάλλει στην επιθυμία απασχόλησης στο εξωτερικό. Αξίζει να σημειωθεί ότι κατά την προπολεμική μετανάστευση η συμμετοχή της Ελληνίδας υπήρξε περιορισμένη αλλά και ο ρόλος της περιθωριακός ως ανύπαρκτος στην απασχόληση.

Το μορφωτικό επίπεδο των μεταναστών που μετακινήθηκαν προς την Δ. Γερμανία σύμφωνα με έρευνα του ΟΟΣΑ διαφαίνεται ότι ήταν υψηλότερο και με μικρότερο ποσοστό αγραμμάτων τόσο σε σχέση με τον υπόλοιπο μη μετακινούμενο ντόπιο πληθυσμό,

όσο και με τους μετανάστες άλλων χωρών. Εξάλλου έρευνα της ΕΣΥΕ κατέληξε στο συμπέρασμα ότι: α. το 50% αυτών των μεταναστών είχε απολυτήριο Γυμνασίου, β. χαμηλότερο ποσοστό μετανάστευσης διαπιστώνεται στους αναλφάβητους και γ. η μετανάστευση εργήμασε τις αγοραϊκές περιοχές από μορφωμένα άτομα (Εμκε -Πουλοπούλου, 1986, 108). Το μορφωτικό επίπεδο, όμως, των γυναικών τροποποιεί τα ποσοστά, αφού είναι χαμηλότερο από αυτό των ανδρών.

3.1 Διαδικασίες ένταξης των Ελλήνων στη Γερμανία

Η προσαρμογή των μεταναστών στο περιβάλλον της χώρας υποδοχής και η ένταξή τους στις κοινωνικές, οικονομικές, πολιτικές δομές ενεργοποιεί μηχανισμούς και στα δυο εμπλεκόμενα μέρη. Από την πλευρά τους, οι πρώτοι μετανάστες, έχοντας σχεδιάσει μια προσωρινή, περιορισμένης διάρκειας, αλλά, ταυτόχρονα, επικερδή εγκατάσταση στη χώρα υποδοχής αναζητούν διεξόδους και τρόπους πλουτισμού, κοινωνικής εξέλιξης και αποδοχής. Η προσπάθεια αυτή διαφαίνεται από τον όρο που αποδίδουν, ιδιαίτερα οι Έλληνες, στην εκπαίδευση των παιδιών τους, γεγονός που οδηγεί σε κοινωνική κινητικότητα. Η Γερμανία, ως χώρα υποδοχής, αρνείται το χαρακτηρισμό της ως μεταναστευτική χώρα εστιάζοντας την πολιτική αντιμετώπιση της πληθώρας μεταναστών στο έδαφός της - αρχικά τουλάχιστον - στη λήψη μέτρων και στην αναζήτηση πρακτικών εξαρτώμενων από τις ανάγκες της αγοράς εργασίας σε ανθρώπινο δυναμικό. Σταδιακά, με την αύξηση του χρόνου παραμονής των μεταναστών πέρα από τον αρχικό σχεδιασμό και τη μετατροπή του συναισθήματος της προσωρινότητας σε αυτό της μονιμότερης παραμονής, παρά την ύπαρξη ενισχυτικών για την παλινόστηση προγραμμάτων, η γερμανική μεταναστευτική πολιτική μεταλλάσσεται και επικεντρώνεται στην ενσωμάτωση του αλλοδαπού πληθυσμού. Ακολουθώντας τα μοντέλα ενσωμάτωσης των υπερόπτιων - κυρίως - χωρών.

Η εργασιακή και κοινωνική θέση των μεταναστών εξαρτώνται από την οικονομική συγκυρία κατά τη στιγμή της μετανάστευσης σε κρατικό και τοπικό επίπεδο, από τις ευκαιρίες που παρέχει η συγκεκριμένη περιοχή εγκατάστασης (Βεντούρα, 1997, 56). Η ένταξη εξάλλου των μεταναστών στην κοινωνία της χώρας υποδοχής πραγματοποιείται γεωγραφικά και επαγγελματικά, σε τοπικό επίπεδο και στην εργατική τάξη. Η ένταξη μιας εθνικής ομάδας στην κοινωνία της χώρας υποδοχής είναι απαραίτητο να μελετηθεί λαμβάνοντας υπόψη το συνολικό κοινωνικό χώρο, αλλά και την θέση των υπόλοιπων κοινωνικών και εθνικών ομάδων που ζουν στην ίδια κοινωνία.

Η ενσωμάτωση της πρώτης γενιάς μεταναστών είναι μερική και επικεντρώνεται κυρίως στην επαγγελματική και οικονομική τους ένταξη. Σταδιακά ενσωματώνονται στα κοινωνικά και πολιτισμικά δεδομένα, συνεπικουρούμενοι από την πολιτική ενσωμάτωσης ή αφομοίωσης που ακολουθεί η χώρα υποδοχής. Αντίθετα, η δεύτερη γενιά μεταναστών ακολουθεί αντίστροφη πορεία ένταξης από αυτή της πρώτης γενιάς. Η κοινωνικοποίηση που δέχονται τα παιδιά των πρώτων μεταναστών συντελείται σε ένα διπολιτισμικό - διγλωσσικό περιβάλλον, το οποίο τα εντάσσει πρωταρχικά στις πολιτισμικές και κοινωνικές δομές της χώρας υποδοχής και αργότερα στις επαγγελματικές και οικονομικές.

Η οικονομική, κοινωνική, πολιτική, πολιτισμική, μορφωτική προέλευση⁵ των Ελλήνων μεταναστών δεν τους επιτρέπει την πλήρη ενσωμάτωσή τους στα νέα κοινωνικοπολιτικά δεδομένα, στερώντας τους ταυτόχρονα τη δυνατότητα νομικής, επαγγελματικής και οικονομικής εξίσωσης με το ντόπιο πληθυσμό. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να παραμένουν καθόλη τη διάρκεια παραμονής τους στην αλλοδαπή χώρα σταθερά προσανατολισμένοι προς μια πιθανή επιστροφή, η οποία λειτουργούσε ανασταλτικά στην ατομική και συλλογική τους εξέλιξη ως μειονότητα.

Οι διαφοροποιήσεις μεταξύ ντόπιων και ξένων είναι μεγάλες στερώντας από τους μετανάστες οποιαδήποτε πολιτική δραστηριότητα, δικαιώματα ψήφου, εγγραφή σε πολιτικά κόμματα και γενικότερα την ενεργή συμμετοχή και ανάμιξη πέρα από την προδιαγεγραμμένη πολιτική της χώρας υποδοχής. Η έλλειψη νομικής, επαγγελματικής, κοινωνικής και πολιτικής εξίσωσης των αλλοδαπών συνεπάγεται, επίσης, την έλλειψη πλαισίου και κατάλληλης υποδομής που θα εξουδετερώνε την ανασφάλεια και αβεβαιότητα των μεταναστών.

Η ένταξή τους είναι μερική και επικεντρώνεται κυρίως στην οικονομική προσαρμογή στις συνθήκες της χώρας υποδοχής. Κατέχουν, όμως, κατώτερες κοινωνικο-οικονομικά θέσεις εξαιτίας του ότι στερούνται οποιαδήποτε εξειδίκευση και τεχνική κατάρτιση και ότι η επαγγελματική κινητικότητα δεν περιλαμβάνεται στους στόχους του μετανάστη (Μουσούρου, 1991, 64).

3.2 Επαγγελματική και οικονομική ένταξη μεταναστών

Η εργασία είναι ο κύριος άξονας γύρω από τον οποίο περιστρέφεται η οικονομική μετανάστευση. Οι θέσεις εργασίας που αναζητούνται από τη χώρα υποδοχής καθορίζουν την εισροή εργατικού δυναμικού, το οποίο καλείται να καλύψει τις ελλείψεις στους τομείς που αρνούνται να στελεχώσουν οι ντόπιες εργατικές δυνάμεις.

Η εργασιακή θέση και σχέση των μεταναστών εξαρτάται από την οικονομική συγκυρία τη στιγμή της μετανάστευσης και τις επιταγές της αγοράς εργασίας. Συχνό είναι το φαινόμενο άτομα ίδιας εθνικής καταγωγής και προέλευσης να συγκεντρώνονται και να συνωστίζονται σε συγκεκριμένους τομείς εργασίας. Αυτό συμβαίνει επειδή το οικογενειακό δίκτυο – όπως ήδη αναφέρθηκε - λειτουργεί ως πόλος έλξης και συσπείρωσης των μεταναστών προσδιορίζοντας την επαγγελματική αποκατάσταση, αλλά και την κοινωνική τους ένταξη. Η επαγγελματική επιλογή υπόκειται σε ένα περίπλοκο σύστημα διαφοροποίησης και ειράρχησης με βάση την εθνική καταγωγή. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα αφενός να προσδιορίζονται και να περιορίζονται οι δυνατότητες απασχόλησης σε συγκεκριμένους τομείς, και αφετέρου να μονοπωλούνται αυτοί οι τομείς από συγκεκριμένες εθνικές ομάδες.

Η δυνατότητα επαγγελματικής ανόδου σχεδόν δεν υφίσταται για τους Έλληνες εργάτες, αφού στην πλειοψηφία τους και σε σχέση με άλλες εθνικότητες είναι ειδικευμένοι και εκπαιδευμένοι σε μεγάλη επιχείρηση και μάλιστα σε συγκεκριμένη απασχόληση. Το 43%

⁵ Το 85% των Ελλήνων προέρχονταν από αγροτική περιοχή (γεωργοί, κτηνοτρόφοι με μικρές ιδιόκτητες εκτάσεις), το 40% είχε πολύ χαμηλό μορφωτικό επίπεδο (απόφοιτοι πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης) και με πλήρη ζήτηση του κοινωνικοπολιτικού και πολιτιστικού χώρου της Γερμανίας. (Καζάκος, 1995, 155).

των Ελλήνων απασχολούνται σε επιχειρήσεις με προσωπικό πάνω από 1.000 άτομα γεγονός που μειώνει το ποσοστό ειδικευμένων αλλοδαπών εργατών και κατατάσσει τους Έλληνες σε χαμηλή μισθολογική κλίμακα (Πατινιώτης, 1990, 238).

Επίσης, η επιχειρησιακή ιεραρχία ευνοεί την επαγγελματική άνοδο των Γερμανών συναδέλφων δημιουργώντας ταυτόχρονα προστιθέμενές μεταξύ ντόπιων και αλλοδαπών σχετικά με τις οικονομικές απολαβές. Οι ανειδίκευτοι Έλληνες καταφεύγουν σε υπερωρίες προκειμένου να καλύψουν τη μισθολογική διαφορά με τους ντόπιους και αυτό έχει ως αποτέλεσμα να κερδίζουν περισσότερα, στο σύνολό τους ως μετανάστες. Έκφανση της προστιθήσης αυτής είναι η ελλιπής εκπροσώπηση στα γερμανικά εργατικά συνδικάτα και η καχυποψία και δυσπιστία των ξένων προς τους Γερμανούς συναδέλφους. Οι τελευταίοι ανέχονται ή υποστηρίζουν την κυβερνητική πολιτική κατά των αλλοδαπών και κατ' επέκταση δεν υποστηρίζουν τις απεργιακές κινητοποιήσεις τους για βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης και εργασίας.

Αυτός ο καταμερισμός εργασίας ενεργοποιείται από τον αφομοιωτικό μηχανισμό που αναπτύσσει η μεταναστευτική κοινωνία και ο οποίος προσδιορίζει την αρχική επαγγελματική τοποθέτηση των μεταναστών, διαχωρίζει τον τόπο κατοικίας τους από την ντόπια κοινωνία, τους κατατάσσει στις κατώτερα κοινωνικές βαθμίδες για να επιτευχθεί η ειρηνική συνύπαρξη με τους μόνιμους κατοίκους της χώρας. Σταδιακά και ενώ οι μετανάστες προσπαθούν να καταλάβουν καλύτερες θέσεις εργασίας και να βελτιώσουν το επίπεδο και τις συνθήκες ζωής τους διαφαίνεται μια σύγκρουση συμφερόντων με το ντόπιο πληθυσμό, ο οποίος διαισθάνεται και προβλέπει την εξέλιξη των μεταναστών ως επικίνδυνη για τα επαγγελματικά, οικονομικά, κοινωνικά, ακόμα και πολιτιστικά συμφέροντά του.

3.3 Κοινωνική και πολιτική ένταξη μεταναστών

Η εικόνα του μετανάστη ως ατόμου που βιώνει πολιτισμικό σοκ και δοκιμάζεται κάτω από συνθήκες παγίδευσης και εγκλωβισμού, ανάμεσα σε δυο πολιτισμούς, για να καταλήξει σε συμπεριφορά προβληματική, περιθωριακή, δυσλειτουργική με παθολογικές εκφάνσεις, παρουσιάζεται από ένα πλήθος μελετών. Οι πολιτισμικές ιδιομορφίες, όμως, οι οποίες αναγονται στις διαφορετικές ιστορικές συνθήκες διαμόρφωσής τους, αποκτούν νέο νόημα, ισχύ και σημασία για να καταλήξουν στη διαμόρφωση εθνοτικών ταυτοτήτων για την αντιμετώπιση του κοινωνικού αποκλεισμού. Τα σταδιακά διαμορφούμενα χαρακτηριστικά που αναπτύσσονται αυτές οι ταυτότητες έχουν άμεση σχέση και είναι εξαρτώμενα από την θέση των υποκειμένων στην κοινωνική δομή. Η κατηγοριοποίηση, λοιπόν, των μεταναστών σε πολιτικό και κοινωνικό επίπεδο επηρεάζεται άμεσα από το γηγενή πληθυσμό και τη σύγκρουση των πολιτισμικών συστημάτων (Βεντούρα, 1999, 15). Στην οργάνωση και στην εκπροσώπηση των μεταναστών διαδραματίζουν ρόλο οι μηχανισμοί που δρουν τόσο στη χώρα υποδοχής, όσο και στη χώρα προέλευσης. Οι παρεμβάσεις αυτές δημιουργούν αντιφάσεις και συγκρούσεις, οι οποίες επηρεάζουν το μετασχηματισμό της ταυτότητας των μεταναστών.

Οι κοινωνικές δομές της χώρας υποδοχής ανταποκρίνονται σε πιέσεις των οργανώσεων των μεταναστών, εθνοτήτων και κοινοτήτων, οι οποίες ζητούν την παροχή ίσων ευκαιριών σε οποιοδήποτε επίπεδο με το γηγενή πληθυσμό. Λόγω, λοιπόν, της ευνοϊκής οικονο-

μικής, κοινωνικής και πολιτικής συγκυρίας στις δυτικοευρωπαϊκές χώρες, κατά τη μεταπολεμική περίοδο, ένας μεγάλος αριθμός μεταναστών απολαμβάνει περισσότερα δικαιώματα και παροχές σε σχέση με παλαιότερους μετακινούμενους πληθυνμούς.

Από την πλευρά τους οι μετανάστες, μετά την πρώτη περίοδο προσαρμογής στα νέα κοινωνικοπολιτισμικά και οικονομικά δεδομένα της χώρας υποδοχής, οργανώνονται σε συλλόγους και σε κοινότητες. Η οργάνωση αυτή ουσιαστικά αποτελεί ένα «αυτοδύναμο κοινωνικοπολιτισμικό οργανισμό, με ξεχωριστή κοινωνική και πολιτική δομή, η οποία παραχαμένει ο μόνος χώρος συνάντησης των μεταναστών εκτός από τον χώρο εργασίας και παραγωγής. Οι μετανάστες ενεργοποιούνται και εντείνουν τις ενέργειές τους για την εθνική συσπείρωση με άξονα είτε το εθνικό κέντρο και τη διατήρηση των δεσμών με αυτό, είτε την προώθηση των συμφερόντων τους ως μειονοτικής ομάδας. Οι θρησκευτικοί δεσμοί δεν αποδεικνύεται ισχυρός συσπειρωτικός παράγοντας για τους Έλληνες της Δυτικής Ευρώπης, άρα ούτε για τους Έλληνες μετανάστες της Γερμανίας. Οι εκκλησιαστικές οργανώσεις που ιδρύονται στο χώρο διαχωρίζουν τους σκοπούς τους από τις υπόλοιπες πολιτικές, συνδικαλιστικές οργανώσεις, χωρίς όμως να διάκεινται ανταγωνιστικά προς αυτές (Χασιώτης, 1993, 182).

Ειδικότερα, οι Έλληνες αρχίζουν τις προσπάθειες αυτοοργάνωσής τους ήδη από τη δεκαετία του '60 ως αποτέλεσμα της έλλειψης ουσιαστικών μηχανισμών προστασίας του Έλληνα τόσο από το γερμανικό, όσο και από το ελληνικό κράτος. Οι πρώτες οργανώσεις ασχολούνται χυρίως με την παροχή συμπαράστασης στα μέλη τους και τη διατήρηση των σχέσεων και των επαφών με το εθνικό κέντρο, την Ελλάδα (Ζωγράφου, 1997, 98). Σταδιακά, το ενδιαφέρον μετατοπίζεται και επηρεάζεται τόσο από την πολιτική κατάσταση που επικρατεί στην Ελλάδα κατά την εφαετία της δικτατορίας (1967-1974), όσο και από τις συνθήκες διαβίωσης και εργασίας των Ελλήνων στη Γερμανία, με αποτέλεσμα ο ρόλος των κοινοτήτων να γίνει πολιτικός και συνδικαλιστικός.

Εξάλλου, η μεταπολεμική μεταναστευτική κίνηση προς τη Γερμανία συντελείται μέσα σ' ένα διεθνές πλαίσιο δικαιίου οργανωμένο και προστατευμένο από τις διμερείς συμβάσεις και συμφωνίες που υπογράφουν τα συμμετέχοντα μέρη, Ελλάδα και Γερμανία. Οι κρατικές συμφωνίες που υπογράφονται είναι ρυθμιστικές όχι μόνο οικονομικών και επαγγελματικών θεμάτων, αλλά άπτονται, επίσης, και ρυθμίζουν τις σχέσεις εργοδοσίας και εργαζομένων, ενώ ταυτόχρονα προτρέπουν στην ίδρυση συνδικάτων και συλλόγων.

Η γερμανική νομιθεσία δεν προστατεύει ούτε προωθεί τα δικαιώματα των μεταναστών. Το νομικό καθεστώς που ισχύει στο γερμανικό κράτος δεν ευνοεί την ενσωμάτωση των μεταναστών, τουλάχιστον την περίοδο που ερευνούμε. Το νομικό πλαίσιο προστασίας και ασφάλειάς τους αναπτύσσεται πολύ αργότερα, ουσιαστικά μετά την ευρωπαϊκή ενοποίηση και το διεθνές συγκείμενο που προκύπτει απ' αυτήν.

Αντίθετα μάλιστα οι προσπάθειες του γερμανικού κράτους επικεντρώνονται χυρίως στην κηδεμόνευση και καθοδήγηση των συλλογικών οργάνων των μεταναστών. Η Γερμανία ως χώρα υποδοχής αλλοδαπών εργατών κατανέμει και κατατάσσει τους μετανάστες με βάση τη θρησκευτική τους τοποθέτηση σε τρεις γερμανικούς συνδέσμους κοινωνικής πρόνοιας: στην καθολική εκκλησία (Caritas), στην ευαγγελική εκκλησία

(Diakonisches Werk) και στην ομοσπονδία γερμανικών συνδικάτων (Arbeiterwohlfahrt) (Δαμανάκης, 1987, 63). Ο ρόλος των συνδέσμων αυτών είναι κυρίως επικουρικός στις ανάγκες των μεταναστών. Σταδιακά ο μηχανισμός αυτός εξελίσσεται και διογκώνεται καταβάλλοντας προσπάθεια να ελέγξει τις μεταναστευτικές οργανώσεις, τους συλλόγους και τα συνδικάτα. Ο χειρισμός αυτός έχει ως στόχο την αποδυνάμωση των οργανώσεων αυτών και τον σταδιακό αποκλεισμό των μεταναστών από κάθε μορφή λήψης αποφάσεων.

Ταυτόχρονα με την χώρα υποδοχής, τη Γερμανία, προσπάθεια ελέγχου των ομάδων που δρουν στο γερμανικό έδαφος καταβάλλει και η Ελλάδα ως χώρα αποστολής μεταναστών. Η πολιτική αναταραχή που επικρατεί στον πολιτικό χώρο πριν, αλλά και κατά την διάρκεια της εφτάχρονης δικτατορίας, έχει αντίκτυπο στην κοινωνικοπολιτική οργάνωση των Ελλήνων της Γερμανίας. Ιδιαίτερα, κατά την περίοδο της χούντας, οι προσπάθειες άλωσης και ελέγχου των συλλόγων υπήρξαν έντονες από την πλευρά του ελληνικού κράτους. Οι σύλλογοι εκπαιδευτικών και οι οργανώσεις γονέων και κηδεμόνων αναπτύσσουν επαφές με στελέχη της χούντας. Άλλα και αργότερα οι κομματικοί μηχανισμοί απλώνουν τα πλοκάμια τους στο γερμανικό έδαφος και οργανώνουν τους Έλληνες σε διάφορες κομματικές οργανώσεις, προβάλλοντας πάντα ως σκοπό τους την υπεράσπιση των συμφερόντων των μεταναστών.

3.3.1 Σύλλογοι

Η δημιουργία πληθώρας συλλόγων, οργανώσεων, σωματείων είναι ενδεικτική της επιθυμίας για μαζική εκπροσώπηση και αντιπροσώπευση των Ελλήνων μεταναστών και για την κάλυψη των πολλαπλών και πολυποίκιλων αναγκών τους. Το ενδιαφέρον για την ίδρυση συλλόγων και οργανώσεων πηγάζει από την αναγκαιότητα συσπείρωσης και συνεύρεσης με ομοεθνείς πληθυσμούς και την αντιμετώπιση των προβλημάτων μέσα από συνδικαλιστικά και συλλογικά όργανα. Ιδρύονται σύλλογοι συνδικαλιστικοί, πολιτικοί, εθνικοτικοί, θρησκευτικοί, φιλανθρωπικοί, εκπαιδευτικοί (Δαμανάκης, 1987, 66).

Περισσότερο σημαντικός διαφαίνεται ο ρόλος που διαδραματίζουν οι εκπαιδευτικοί σύλλογοι, κυρίως οι Σύλλογοι Γονέων και Κηδεμόνων, αλλά και οι Σύλλογοι Εκπαιδευτικών (προσχολικής, δημοτικής, μέσης, πανεπιστημιακής εκπαίδευσης). Η σημαντικότητα του ρόλου των παραπάνω συλλόγων διαφαίνεται από τη θέση που παίρνουν και την άποψη που υιοθετούν, αναφορικά με την εκπαίδευση των Ελλήνων στη Γερμανία και τις εκάστοτε μορφές που αυτή λαμβάνει. Η διαμόρφωση των θέσεων που υιοθετούσε κάθε Σύλλογος για την ελληνόγλωσση εκπαίδευση στη Γερμανία ήταν συχνά αποτέλεσμα της επιρροής των ελληνικών κομμάτων που κυριαρχούσαν στο χώρο της Δυτικής Ευρώπης κατά τη διάρκεια της δεκαετίας 1974-84. Λειτουργώντας κάτω από συνθήκες σχεδόν εξαρτημένες από τις απόψεις των ελληνικών κομμάτων, διαμορφώνουν αντίστοιχες απόψεις ενισχύοντας ή απορρίπτοντας τις προτεινόμενες, από ελληνικές ή γερμανικές εκπαιδευτικές αρχές, προτάσεις σχετικά με την εκπαίδευση των Ελλήνων στη Γερμανία. Η κομματικοποίηση των εκπαιδευτικών συλλόγων - ιδιαίτερα σε προεκλογικές περιόδους - είχε ως αποτέλεσμα τη διάσπαση και διάσταση των από-

ψεων των μελών τους, οι οποίοι νιοθετούσαν και υποστήριζαν τις απόψεις των κοιματικών καθοδηγητικών στελεχών.

3.3.2 Κοινότητες

Η παρουσία πολλών Ελλήνων συγκεντρωμένων σε μια, συνήθως αστική, περιοχή δημιουργεί μεταναστευτικές εστίες, οι οποίες οργανώνονται σε παροικίες και σε κοινότητες. Σε περιοχές στις οποίες το ελληνικό στοιχείο είναι αυξημένο δημιουργούνται ποικίλες οργανώσεις με σκοπό τη διατήρηση εθνικο-θρησκευτικών, κυρίως, στοιχείων. Όταν πολιτικοί, θρησκευτικοί, ιδεολογικοί, οργανωτικοί, προσωπικοί λόγοι συνυπάρχουν αλλά δεν ταυτίζονται είναι δυνατή η ύπαρξη πολλών κοινοτήτων ακόμα και στην ίδια περιοχή με διαφορετική στοχοθεσία (Χασιώτης, 1993, 18).

Η Οργάνωση Ελληνικών Κοινοτήτων (ΟΕΚ), ως ανώτερο ομοσπονδιακό όργανο των Ελλήνων της Γερμανίας, προσπαθεί με αρμοδιότητες σε πανγερμανικό επίπεδο να συστελλόσει όλες τις ελληνικές κοινότητες και να τις ενώσει κάτω από μια συνομοσπονδία. Από την ίδρυσή της, η ΟΕΚ (1965) καθίσταται ο μαζικότερος και αντιπροσωπευτικότερος φορέας εκπροσώπησης του ελληνισμού σε θέματα γενικότερου μεταναστευτικού ενδιαφέροντος. Είναι σωματείο αναγνωρισμένο, με κοινοφελή - μη κερδοσκοπικό χαρακτήρα και περικλείει στους κόλπους της - σήμερα - περίπου 140 ελληνικές κοινότητες με περισσότερα από 60.000 ταχικά μέλη (Καζάκος, 1995, 126).

Η ανάπτυξη εθνικών κοινοτήτων σε μεταναστευτικά περιβάλλοντα προέρχεται από την ανάγκη του μετακινούμενου πληθυσμού να διατηρήσει συνεκτικούς δεσμούς με τη χώρα προέλευσής του. Έτσι, οι εθνοτικές κοινότητες παρέχουν από τη μια πλευρά το κοινωνικό πλαίσιο για τους ιδιαίτερους προσανατολισμούς των μεταναστών και από την άλλη ένα βαθμό ψυχολογικής υποστήριξης (Μάρκου, 1995, 213).

Οι ρόλοι που αναπτύσσονται στο πλαίσιο δράσης των κοινοτήτων είναι συχνά αντίθετοι με αυτούς, που προσδοκά η κοινωνία υποδοχής από το μετανάστη. Η δράση σε πολιτιστικό επίπεδο εντείνει τις διαφορές των συναντώμενων πολιτισμών έχοντας ως συνέπεια να αυξάνεται το μεταξύ τους χάσμα, ενώ σε συνδικαλιστικό επίπεδο η διεκδίκηση δικαιωμάτων είναι πιθανό να αντικρούεται με τα συμφέροντα της ντόπιας εργατικής τάξης, η οποία με τη σειρά της ενεργοποιείται και αντιτίθεται στην κινητικότητα των μεταναστών. Αυτή η κινητοποίηση καθυστερεί την επιδιωκόμενη αφομοίωση των μεταναστών από την κοινωνία υποδοχής, η οποία αποβλέπει στην απορρόφησή τους παραβλέποντας τον εν δυνάμει πλουραλισμό, την πολυπολιτισμικότητα, την αποδοχή της ετερότητας και της διαφορετικότητας που προτάσσουν και επιβάλλουν μεταναστευτικά περιβάλλοντα.

Γενικότερα οι μεταναστευτικές οργανώσεις παρέχουν προστασία και ασφάλεια στο μετανάστη, ενώ ταυτόχρονα ομαλοποιούν τη μετάβασή του από μια αγροτική, συνήθως, κοινωνία στο νέο αστικό περιβάλλον. Συνεπικουρούν στην επίλυση προβλημάτων που ανακύπτουν από τις προσπάθειες προσαρμογής, ενώ ταυτόχρονα επιβεβαιώνουν τους δεσμούς της ομογένειας με το εθνικό κέντρο, ενδυναμώνουν τις μεταξύ τους σχέσεις και ενισχύουν την πολιτιστική παράδοση (Μάρκου, 1995, 228-9). Η επιδίωξη αυτή πετυχαίνεται μέσα από πληθώρα εκδηλώσεων, κυρίως πολιτιστικών, μέσα από ενημερωτικές συζητήσεις, αθλητι-

κές, ψυχαγωγικές, εοαρταστικές εκδηλώσεις, οι οποίες στοχεύουν στη διατήρηση και καλλιέργεια της γλώσσας και της ελληνικής κουλτούρας

3.3.3 Ελληνικά κόμματα

Η παρουσία ελληνικών κομμάτων στο γερμανικό χώρο είναι άμεσα συνδεδεμένη με την επικρατούσα στην Ελλάδα πολιτική κατάσταση. Οι συνθήκες που διαμορφώνουν το πολιτικό σκηνικό έχουν άμεσο αντίκτυπο στην πολιτική ζωή της ομογένειας, ιδιαίτερα της δυτικο-ευρωπαϊκής λόγω της κοντινής απόστασης και της άμεσης πληροφόρησης που επίκειται.

Κατά τα πρώτα μεταναστευτικά χρόνια (δεκαετία '60) η παρουσία ελληνικών κομμάτων στη Γερμανία είναι σχεδόν ανύπαρκτη, εξαιτίας της επικρατούσας στην Ελλάδα πολιτικής συγκυρίας (δικτατορία). Οι πρώτες προσπάθειες κομματικής οργάνωσης εντοπίζονται στη συσπείρωση των δημοκρατικών/προοδευτικών δυνάμεων ενάντια στο δικτατορικό καθεστώς.

Οι κομματικοί σχηματισμοί που δρουν στην Ελλάδα προσπαθούν να επηρεάσουν την πολιτική τοποθέτηση της ελληνικής παροικίας στη Γερμανία. Η αρχική προσέγγιση των κοινοτήτων, ο μετέπειτα «χρωματισμός» τους και η προσήλωσή τους σε ελληνικά κόμματα οδηγούν τελικά σε «κομματικοποίηση» των ελληνικών κοινοτήτων και στην υιοθέτηση θέσεων και απόψεων ανάλογων με αυτών των κομμάτων (Ζωγράφου, 1997, 100).

Η ίδρυση κομματικών οργανώσεων αποσκοπεί ουσιαστικά στην εκπροσώπηση και στην ταυτόχρονη αντιμετώπιση των προβλημάτων και εξυπηρέτηση των αναγκών και των συμφερόντων. Η διατήρηση των πολιτικών/κομματικών θέσεων και τοποθετήσεων στη Γερμανία, είναι γεγονός δηλωτικού της συνέχισης της επαφής με την Ελλάδα. Παρόλο που η πολιτική/κομματική τοποθέτηση εγκλωβίζει σε συγκεκριμένες επιλογές, είναι θετικό το φαινόμενο υποστήριξης, με ποικίλους τρόπους, των ελληνικών κομμάτων. Η συσπείρωση γύρω από τα κόμματα προσδίδει στους Έλληνες το αίσθημα της ασφάλειας και σιγουρίας στην επικείμενη αντιμετώπιση προβλημάτων που πηγάζουν από τη μειονοτική θέση που βρίσκονται ως μετανάστες (Δαμανάκης, 1987, 70).

Γεγονός είναι ότι όλες οι ελληνικές πολιτικές δυνάμεις προσπαθούν με διαφορετικούς τρόπους η καθεμιά να επηρεάσουν ή να ελέγξουν την ιδεολογική τοποθέτηση των μεταναστών και την ταυτότητά τους (Βεντούρα, 1999, 18).

3.3.4 Εκκλησία

Ο ρόλος που διαδραματίζει η Ελληνική Ορθόδοξη Εκκλησία στην παροικιακή ζωή του ελληνισμού είναι ουσιαστικός και αναγνωρισμένος, ιδιαίτερα στις υπερπόντιες παροικίες. Η κάλυψη των θρησκευτικών αναγκών των Ελλήνων και η ανάγκη για εθνική συσπείρωση υπήρξαν οι καθοριστικοί λόγοι οργάνωσης της ορθόδοξης εκκλησίας σε ολόκληρο τον κόσμο. Εντονότερη είναι η δραστηριοποίησή της στις υπερπόντιες χώρες, όπου οι ανάγκες του ελληνισμού για σύνδεση και επαφή με την ελληνική γλώσσα, τον πολιτισμό, τη θρησκεία είναι εντονότερες. Η δράση της αξιολογείται ως πολυσήμαντη αφού πετυχαίνει να διατηρεί την ελληνική ταυτότητα και την ορθόδοξη θρησκεία ζωντανή, ελέγχοντας παράλληλα, μ' αυτό τον τρόπο, τους παροικιακούς φορείς. Αν στις υπερπόντιες χώρες η Εκκλη-

σία συσπειρώνει και ενώνει την ομογένεια, στον ευρωπαϊκό χώρο, εξαιτίας της αμεσότερης επαφής εθνικού κέντρου-μεταναστών, η εικόνα και ο ρόλος της Ορθόδοξης Ελληνικής Εκκλησίας διαφοροποιείται και συνδετικός κρίκος αποδεικνύεται και η Κοινότητα.

Στην Γερμανία η ελληνική Ορθόδοξη Μητρόπολη ιδρύθηκε στις 5/2/1963 και υπάγεται στο Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως και αναγνωρίστηκε με το Ν.222/29.10.74 ως Νομικό Πρόσωπο Δημοσίου Δικαίου.

Η συμμετοχή της Ορθόδοξης Εκκλησίας στην κοινωνική ζωή της παροικίας υφίσταται μέσα στα πλαίσια της γενικότερης δράσης της για συμπαράσταση στους μετανάστες και στην παροχή στήριξης και εφοδίων για ομαλότερη ένταξη στη γερμανική κοινωνία. Η Ιερά Μητρόπολη συμμετέχει σε διάφορες μεταναστευτικές οργανώσεις υπέρ των αλλοδαπών, υπέρ της κατοχύρωσης του δικαιώματος για πολιτικό άσυλο κ.λπ. Η δράση της επεκτείνεται σε πολλούς τομείς (εργατικών ζητημάτων, φοιτητικής μέριμνας, εκδόσεων).

Παρόλη την -σχεδόν- κοινή στοχοθεσία για παροχή βοήθειας και συμπαράστασης στους μετανάστες οι ακολουθούμενες πρακτικές διαφοροποιούνται δημιουργώντας ανταγωνιστικό κλίμα μεταξύ κοινοτήτων και εκκλησίας. Η παράλληλη δράση κοινοτήτων και εκκλησίας και η προσπάθεια έκφρασης λόγου για τα ζητήματα που απασχολούν τον ελληνισμό της Γερμανίας δημιουργεί προβλήματα εκπροσώπησης. Η Μητρόπολη έχει ως στόχο την θρησκευτική εκπροσώπηση του ελληνισμού, ενώ οι κοινότητες την κοινωνικοπολιτισμική και πολιτική. Η εμπλοκή της εκκλησίας σε ζητήματα πολιτικής και κοινωνικής οργάνωσης δημιουργεί κλίμα πόλωσης και έντονης αντιπαράθεσης. Σταδιακά, καταβάλλεται προσπάθεια οι σχέσεις που αναπτύσσονται με τις ελληνικές κοινότητες και την Ομοσπονδία Ελληνικών Κοινοτήτων (ΟΕΚ) να είναι σχέσεις αλληλοεργασμού, αλληλοκατανόησης και αμοιβαίας συνύπαρξης (Καζάκος, 1995, 150-154).

3.4 Πολιτισμική ένταξη

Η πολιτισμική ένταξη των μεταναστών στα νέα κοινωνικά δεδομένα συντελείται με την αφομοίωση τρόπων και κωδικών συμπεριφοράς, καθημερινών πρακτικών αλλά και την αποδοχή της γλώσσας της χώρας υποδοχής. Βέβαια, η προηγούμενη πολιτισμική κοινωνικοποίηση που έχει δεχθεί το άτομο, το πολιτισμικό και κοινωνικό «έθος» που έχει ήδη ενστερνιστεί στη χώρα προέλευσής του μεταβάλλεται και τροποποιείται με δυσκολία. Η αποβολή στοιχείων της χώρας καταγωγής συντελείται δυσχερώς, ιδιαίτερα για τα άτομα πρώτης μεταναστευτικής γενιάς, τα οποία έχουν μεγαλώσει σε συγκεκριμένες κοινωνικο-οικονομικές αλλά και πολιτικές και πολιτισμικές συνθήκες. Εξάλλου, η θέση που καταλαμβάνει μια ομάδα στην κοινωνική ιεραρχία καθορίζεται από τον αυτοπροσδιορισμό της ίδιας με βάση κυρίως πολιτισμικά κριτήρια. Επίσης, σύμφωνα με τον Ταίνηλος (1997, 72-3), η ταυτότητα μας συγκροτείται εν μέρει από την αναγνώριση (ενίοτε την εσφαλμένη) ή την απουσία της που οι άλλοι επιφυλάσσουν σε μας. Ο συγκερασμός των παραπάνω θέσεων παρέχει το στίγμα για την αντίληψη της ταυτότητας και του τρόπου που αντιλαμβάνεται από το άτομο αλλά και από την ομάδα.

Όπως υποστηρίζει ο Heckmann (Μάρκου, 1995, 231), οι μετανάστες αναπτύσσονται ένα δικό τους κοινωνικοπολιτισμικό σύστημα, ως αποτέλεσμα της αλληλεπίδρασης παραγό-

ντων της χώρας προέλευσής τους και των συνθηκών διαβίωσης και εργασίας της χώρας υποδοχής και μιας εθνικής συλλογικής ταυτότητας, έτσι όπως συντηρείται και καλλιεργείται από πολυποίκιλες δραστηριότητες, αλλά και οργανώσεις. Οι διαδικασίες ανάπτυξης αλλά και συντήρησης του «ιδιαίτερου» αυτού μεταναστευτικού συστήματος / «πολιτισμού» εντοπίζονται στους μηχανισμούς που κινητοποιούνται - συχνά ακούσια - τόσο από τους ίδιους τους μετανάστες, όσο και από τη χώρα, η οποία τους υποδέχεται. Πρωταρχικά εγείρονται αξιώσεις ενσωμάτωσης των μεταναστών στους κόλπους της κοινωνίας υποδοχής, ώστε να μην αποτελούν χωριστό μειονοτικό κομμάτι της. Σταδιακά μεταβάλλεται ο στόχος της ενσωμάτωσης και ενεργοποιούνται μηχανισμοί αφομοιωτικοί.

Η ανάπτυξη θεωρητικών μοντέλων ενσωμάτωσης εντοπίζουν διαφορετικούς κατά χώρα παράγοντες που διαφοροποιούν τη διαδικασία και τα στάδια ένταξης των μεταναστών. Οι Beney και Mayo-Smith (Μάρκου, 1995, 192-3) διακρίνουν αντίστοιχα ο καθένας τρία στάδια ενσωμάτωσης, ενώ οι Price και Park (στο ίδιο, 194-5) τονίζουν τη σημασία και το ρόλο της περιοχής αρχικής εγκατάστασης των μεταναστών στην ομαλή συνύπαρξη με το γηγενή πληθυσμό. Κοινός παρανομαστής των μοντέλων, που έχει αναπτύξει η αγγλοσαξονική βιβλιογραφία είναι η αρχική εγκατάσταση στις υποβαθμισμένες παρυφές αστικών κέντρων, στη βραχύχρονη ειρηνική συνύπαρξη με τον ντόπιο πληθυσμό και τέλος στη σταδιακή αφομοίωση, δηλαδή στην απόρριψη εθνικών χαρακτηριστικών και στην νιοθέτηση νέων πολιτισμικών προτύπων αυτών της χώρας υποδοχής.

Το μοντέλο του Bogadus (στο ίδιο, 196) εστιάζεται περισσότερο στις αντιδράσεις της χώρας υποδοχής, η οποία αρχικά διάκειται θετικά προς τους μετανάστες, σταδιακά όμως, αναπτύσσει συναισθήματα ανταγωνισμού, ξενοφοβίας, φατσισμού που αναπτύσσονται οι κοινωνίες υποδοχής απέναντι στους μετανάστες. Από την πλευρά τους οι τελευταίοι, εξχόμενοι σ' επαφή με τη νέα κοινωνία της διαφορετικής γλώσσας και κουλτούρας, των διαφορετικών προτύπων και αξιών, βιώνουν το «πολιτισμικό σοκ» που τους αποπροσανατολίζει και τους αποδιοργανώνει.

Οι χώρες υποδοχής θα έπρεπε να συνεργαστούν με τις χώρες προέλευσης των μεταναστών εργατών, προκειμένου να εξασφαλίσουν σ' αυτούς και στις οικογένειές τους την απαραίτητη βοήθεια στους τομείς της εκπαίδευσης και της ενημέρωσης για τη διαφύλαξη της εθνικής τους ταυτότητας.

Η αυτοσυνειδησία συνδέεται άμεσα με την πολιτισμική ταυτότητα και την ενεργητική συμπεριφορά και θεωρείται ιδιαίτερης σημασίας στην αντιπαράθεση με ένα ξένο κοινωνικό περίγυρο.

Οι ελληνικές κοινότητες που δρουν σε ολόκληρη τη Γερμανία συμβάλλουν στη διατήρηση της εθνικής και πολιτισμικής ταυτότητας των Ελλήνων, αν και σταδιακά κομματικοποιούνται και εγκλωβίζονται στα κομματικά συμφέροντα. Η διάσπαση στην οποία οδηγούνται είναι αποτέλεσμα της ποικιλομορφίας και της διαφορετικότητας των εκφρασμάτων απόψεων χυρίων για το μείζον εκπαιδευτικό πρόβλημα που ταλανίζει τον ελληνικό πληθυσμό της χώρας.

Η επιμήκυνση της παραμονής στη Γερμανία και η διαρκής αναβολή της παλιννόστησης διαφοροποιούν τις συνθήκες της σχεδιαζόμενης, αρχικά, προσωρινής μετανάστευσης δημι-

ουργώντας μ' αυτό τον τρόπο τις προϋποθέσεις για μακραίωνη παραμονή. Παρόλο τον αρχικό διατυπωμένο σκοπό της μαζικής, οργανωμένης αλλά και σύντομης μετακίνησης προς αναζήτηση εργασίας, τελικά οι διαμορφωθείσες συνθήκες δεν επιτρέπουν πάντα την παλιννόστηση. Η αίσθηση προσωρινότητας έχει ως αποτέλεσμα να δυσχεραίνεται η διαδικασία εποικοδομητικής προσαρμογής των μεταναστών και να διαιωνίζεται η αβεβαιότητα και η αμφιβολία για θέση τους στην νέα κοινωνία.

3.5 Εκπαιδευτικές συνέπειες της μετανάστευσης

Βασική συνέπεια της μετακίνησης πληθυσμού από χώρα σε άλλη χώρα είναι η επιβάρυνση του εκπαιδευτικού συστήματος, ιδιαίτερα στα αστικοβιομηχανικά κέντρα, εξαιτίας της μαζικής ύπαρξης παιδιών σε σχολική ηλικία. Οι μαζικές μετακινήσεις εργαζομένων από τον ευρωπαϊκό νότο στον ευρωπαϊκό βορρά, οδήγησαν τα εκπαιδευτικά συστήματα των χωρών υποδοχής μετακινούμενου πληθυσμού σε νέα δεδομένα, αλλά και σε νέες προκλήσεις. Η εκπαίδευση των παιδιών των μεταναστών αναδύεται ως μείζον και πρωταρχικό ζήτημα, το οποίο εγείρει αξιώσεις τόσο σε θεωρητικό επίπεδο, όσο και σε επίπεδο πρακτικής με τη χάραξη και εφαρμογή συγκεκριμένων μέτρων εκπαιδευτικής πολιτικής. Η αρχικά προσωρινή μετακίνηση εργαζομένων μετατρέπεται σταδιακά σε μόνιμη εγκατάσταση, ιδιαίτερα για τη δεύτερη και τρίτη γενιά μεταναστών, γεγονός που επιβεβαιώνεται από το ποσοστό παλιννοστούντων, το οποίο αποδείχθηκε εξαιρετικά χαμηλό.

Η μονιμότητα παραμονής των μεταναστών προτάσσει πλέον την ανάγκη νέας προσέγγισης της εκπαίδευσής τους, κυρίως εξαιτίας της γλωσσικής και πολιτιστικής πολυμορφίας που διαμορφώνουν τα νέα δεδομένα. Η πολυπολιτισμικότητα που χαρακτηρίζει τις κοινωνίες υποδοχής επιζητεί τη θεωρητική τεκμηρίωση - πρόταση, ταυτόχρονα με την πρακτική εφαρμογή της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης.

Οι θέσεις και οι αποφάσεις της νεοσύστατης - τη δεκαετία του '70 - Ευρωπαϊκής Ένωσης δίνουν το στίγμα της ακολουθούμενης σε ευρωπαϊκό επίπεδο εκπαιδευτικής πολιτικής για τους μετακινούμενους πληθυσμούς. Η συνεργασία μεταξύ των ευρωπαϊκών κρατών σε θέματα εκπαίδευσης αρχίζει ήδη από τα μέσα της δεκαετίας 1970 και συγκεκριμένα με την κατάρτιση προγράμματος δράσης για τη σχολική ένταξη των παιδιών των μεταναστών. Στόχος της Ε.Ε. είναι η ένταξή τους στα εκπαιδευτικά συστήματα των κρατών - μελών, ταυτόχρονα με την καταπολέμηση της σχολικής αποτυχίας. Το άρθρο 12 του κανονισμού της ΕΟΚ σχετικά με την ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων εντός των κρατών μελών της Κοινότητας, όριζε ότι «τα παιδιά ενός πολίτη κράτους μέλους, ο οποίος απασχολείται ή απασχολήθηκε στο έδαφος άλλου κράτους μέλους γίνονται δεκτά στα μαθήματα γενικής εκπαίδευσης, μαθητείας και επαγγελματικής κατάρτισης υπό τους ίδιους όρους όπως και οι πολίτες του κράτους αυτού, αν αυτά τα παιδιά κατοικούν στο έδαφός του. Τα κράτη μέλη ενθαρρύνουν τις πρωτοβουλίες που επιτρέπουν στα παιδιά αυτά να παρακολουθούν τα παραπάνω μαθήματα κάτω από τις καλύτερες συνθήκες» (Λάζος, 1997, 27).

Η εξασφάλιση εκπαιδευτικών προϋποθέσεων και ευκαιριών για τα παιδιά των μεταναστών προβάλλει ως άμεση και επιτακτική ανάγκη και ως κυρίαρχο αίτημα των μεταναστευτικών οργανώσεων. Οι πιέσεις που ασκούνται έχουν ως αποδέκτες τόσο το

γερμανικό, όσο και το ελληνικό κράτος, προκειμένου να μεριμνήσουν για το μείζον ζήτημα της εκπαίδευσης, χωρίς να έχουν πάντα σαφή και ξεκαθαρισμένη άποψη για τη μορφή και την οργάνωσή της.

Η θεώρηση του σχολείου ως χώρου και πεδίου αποκομμένου και ανεξάρτητου από τους κοινωνικούς παράγοντες οδήγησε στο να ληφθούν μέτρα ευκαιριακά, τα οποία στόχευαν σε ad hoc λύσεις (ad hoc πολιτική). Ωστόσο, τα μεμονωμένα μέτρα οδήγησαν σταδιακά στη μορφοποίηση εκπαιδευτικών πολιτικών, έτσι ώστε στις αρχές της δεκαετίας του '70 να μπορούμε να διακρίνουμε σε αρκετά ευρωπαϊκά κράτη (Γαλλία, Βέλγιο, Αγγλία, Γερμανία, Ολλανδία) δύο κατηγορίες μέτρων. Τα μέτρα που εντάσσονται στο Μάθημα Υποδοχής και σε εκείνα που συγκροτούν το Μάθημα Μητρικής Γλώσσας (Δαμανάκης, 1997β, 33).

Στη δεκαετία του '70 και στις αρχές της δεκαετίας του '80 η εκπαιδευτική πολιτική των περισσότερων ευρωπαϊκών κρατών χαρακτηρίζεται από μια τάση αφομοίωσης των «ξένων», ενώ η εκπαιδευτική πράξη χαρακτηρίζεται από αρκετές αντιφάσεις. Στη Γερμανία, για παράδειγμα, ο βασικός θεωρητικός όρος στη σχετική συζήτηση ήταν αυτός της ενσωμάτωσης (intergation), ο οποίος όμως ουσιαστικά ισοδυναμούσε με αφομοίωση (assimilation) (Δαμανάκης, 1997, 34). Στόχος της η κοινωνικοπολιτισμική και μαθησιακή ένταξη των παιδιών των μεταναστών. Παρόλα αυτά, η σταδιακά διαμορφωθείσα εκπαιδευτική πρακτική που αναπτύσσεται, ιδιαίτερα στη περίπτωση της Γερμανίας, και η μονοπολιτισμικά προσανατολισμένη πολιτική, οδηγεί περισσότερο σε απομόνωση των μειονοτικών πληθυσμών, σε περιχαράκωση και περιθωριοποίηση.

Τα παιδιά των μεταναστών είναι συνηθισμένο να αποκαλούνται «δεύτερης γενιάς μετανάστες», παρόλο που ουσιαστικά δεν εμπίπτουν στην κατηγορία «μεταναστών», επειδή ακοιθώς τις περισσότερες φορές δεν έχουν μετακινηθεί από χώρα σε άλλη χώρα. Ο χαρακτηρισμός τους ως «δεύτερης» ή και «τρίτης» γενιάς μετανάστες δεν έχει να κάνει με τη μετακίνηση και εγκατάσταση σε άλλη χώρα, αλλά επικεντρώνεται κυρίως στη διαιώνιση και στη συνέχιση αφενός μιας δεύτερης γενιάς εργατών και αφετέρου στο χαρακτηρισμό τους ως μελών μιας ξένης μειονότητας στους κόλπους μιας μεταναστευτικής κοινωνίας (Βεντούρα, 1994, 60). Τα άτομα δεύτερης μεταναστευτικής γενιάς κοινωνικοποιούνται σε ένα περιβάλλον διπολιτισμικό, που εμπεριέχει στοιχεία από τη μια της χώρας προέλευσης, τα οποία καλλιεργούνται, συντηρούνται και ενισχύονται με τη συναναστροφή με άτομα ίδιας εθνικής προέλευσης και καταγωγής, και από την άλλη της χώρας υποδοχής και του άμεσου κοινωνικού - πολιτισμικού περιβάλλοντος μέσα στο οποίο ζουν και βιώνονται. Η αντιφατική και αντικρουόμενη κοινωνικοποίηση που υφίσταται το άτομο δεύτερης γενιάς διαφέρει οι ζητικά από αυτήν που δέχθηκε ο μετανάστης της πρώτης γενιάς. Ο τελευταίος μετακινήθηκε σε ηλικία και χρονική περίοδο δεχόμενος μια ομαλή κοινωνικοποίηση στη χώρα καταγωγής του και έχοντας διαμορφώσει σαφή προσωπική, κοινωνική και εθνική ταυτότητα. Ερχόμενος, πλέον, σε επαφή με τα κοινωνικά, πολιτισμικά, οικονομικά, πολιτικά στοιχεία του νέου περιβάλλοντος εγκατάστασής του, ο επηρεασμός που δέχεται απ' αυτά είναι σαφώς μικρότερος από αυτόν που υφίστανται τα άτομα δεύτερης και τρίτης γενιάς.

Τα άτομα δεύτερης γενιάς κοινωνικοποιούνται στο ευρύτερο κοινωνικό, οικονομικό, πολιτικό, γεωγραφικό περιβάλλον και στις διαμορφωθείσες μεταναστευτικές συνθήκες της χώ-

ρας υποδοχής, γεγονός που τους προσδίδει κοινωνικοπολιτισμική ευελιξία, άρα και περισσότερες πιθανότητες προσαρμογής και επιβίωσης (Δαμανάκης, 1987, 56), ταυτόχρονα, όμως, δέχονται ισχυρό κατευθυνόμενο προσανατολισμό και προσκόλληση προς τη χώρα προέλευσης, χωρίς από τους γονείς, αλλά και την συναναστροφή με την εθνική μειονότητα.

3.6 Η γερμανική εκπαιδευτική πολιτική

Στη Γερμανία η πολυμορφία που λαμβάνει η ελληνόγλωσση εκπαίδευση, ως αποτέλεσμα της ανεξάρτητης εκπαιδευτικής πολιτικής που ασκεί το κάθε κρατίδιο διατηρώντας πάντα το γενικό πλαίσιο της Επιτροπής Υπουργών, έχει ως συνέπεια τη δημιουργία πολυποίκιλων και διαφορετικών προβλημάτων, ενός μωσαϊκού.

Με την απόφασή της στις 24/5/1976, η Σύνοδος Υπουργών Παιδείας (KMK) χάραξε μια εκπαιδευτική πολιτική «διπλής στρατηγικής» αναφορικά με την εκπαίδευση των παιδιών των μεταναστών. Τα μέτρα που λαμβάνονται «συμβάλλουν στην κοινωνική ενσωμάτωση των αλλοδαπών μαθητών και κρατούν ανοικτή την επανένταξη στα σχολεία της πατρίδας τους» (Δαμανάκης, 1987, 141).

Η οδηγία της KMK αναφέρει ότι: «οι αλλοδαποί μαθητές πρέπει να καταστούν ικανοί να μάθουν τη γερμανική γλώσσα και να αποκτήσουν γερμανικά σχολικά απολυτήρια. Ταυτόχρονα πρέπει να διατηρήσουν και να διευρύνουν τις γνώσεις τους στη μητρική τους γλώσσα. Τα εκπαιδευτικά μέτρα στοχεύουν συνάμα στο να συμβάλλουν στην κοινωνική ένταξη των αλλοδαπών παιδιών για τη διάρκεια παραμονή τους στην ΟΔΓ. Εκτός τούτου τα μέτρα αυτά αποσκοπούν στη διατήρηση της γλωσσικής και πολιτισμικής ταυτότητας των μαθητών» (Ζωγράφου, 1997, 53).

Η αγωγή και εκπαίδευση των παιδιών των μετακινούμενων εργαζόμενων αντιμετώπιστηκε στη λογική της «υπόθεσης του ελλείμματος», λαμβάνοντας το μορφωτικό τους κεφάλαιο ως «ελλειψματικό» και ακολουθώντας, αντίστοιχα, αντισταθμιστική πολιτική. Τα προγράμματα της δεκαπενταετίας 1965-1980, επικεντρώνονταν στην παροχή προϋποθέσεων στα παιδιά των μεταναστών προκειμένου να «εξομοιωθούν» με το ντόπιο πληθυσμό και να ενσωματωθούν στην κοινωνία υποδοχής. Η αντιμετώπιση αυτή διαφρονοποιείται κατά τη δεκαετία 1980 και μετατοπίζεται στην προσέγγιση της «διαφοράς». Δηλαδή, το μορφωτικό κεφάλαιο των μαθητών δεν θεωρείται ως «ελλειψματικό», αλλά ως διαφορετικό από αυτό των μαθητών της χώρας υποδοχής, και αντιμετώπιζεται στη βάση του σεβασμού και της αποδοχής (Δαμανάκης, 1997γ, 79).

Η γερμανική πολιτική για την εκπαίδευση των αλλοδαπών καθορίζόταν από τις ανάγκες της αγοράς και τη ζήτηση σε εργατικό δυναμικό. Οι προσπάθειες για τον περιορισμό του μεγέθους μαζικής εισροής αλλοδαπών στο γερμανικό έδαφος σε συνδυασμό με την ενίσχυση της παλιννόστησης αποτελούν τη στοχοθεσία της γερμανικής πολιτικής. Η Γερμανία από τα μέσα της δεκαετίας του 1960 έως τα μέσα του 1970 ακολουθεί στρατηγική ένταξης των παιδιών των αλλοδαπών στο κοινωνικοπολιτισμικό και, κατά συνέπεια, και στο εκπαιδευτικό σύστημα της Γερμανίας, ενώ ταυτόχρονα επιδιώκει και διευκολύνει μια πιθανή επανένταξη στο σύστημα της χώρας προέλευσής τους. Σταδιακά στα τέλη της δεκαετίας '70 εγκαινιάζεται η πολιτική της αφομοίωσης ιδιαίτερα της δεύτερης γενιάς μεταναστών για να

καταλήξει το 1983 στους βασικούς επιγραμματικούς στόχους:

- ενσωμάτωση των αλλοδαπών εργαζομένων
- περιορισμό της μετανάστευσης
- προώθηση της επιθυμίας για παλιννόστηση (Δαμανάκης, 1987, 46).

Από τα κυριότερα προβλήματα που έχει να αντιμετωπίσει η Παιδαγωγική των Αλλοδαπών (*Auslanderpädagogik*) είναι αυτό της εκπαίδευσης των μεταναστόπουλων. Εξάλλου, το πρόγραμμα δράσης της Γενικής Συνέλευσης των Ηνωμένων Εθνών (1983) για την προστασία των δικαιωμάτων των μεταναστών και των οικογενειών τους ορίζει ότι «τα παιδιά των μεταναστών εργατών θα πρέπει να έχουν τη δυνατότητα να διδάσκονται στη μητρική τους γλώσσα και να μαθαίνουν διάφορες όψεις της πολιτιστικής τους κληρονομιάς, ώστε να μπορέσουν να διαφυλάξουν την εθνική τους ταυτότητα». Η υποχρέωση της χώρας που δέχεται μετανάστες είναι να παρέχει σ' αυτούς δυνατότητες μόρφωσης μέσα από οργανωμένους φορείς και να διασφαλίζει την παροχή ευκαιριών εκπαίδευσης και στους Έλληνες μετανάστες.

Η διδασκαλία της μητρικής γλώσσας για τα παιδιά των μεταναστών ήταν υποχρέωση του γερμανικού κράτους προκειμένου να διατηρηθούν τα στοιχεία της πολιτισμικής κληρονομιάς που μετέφεραν οι μετανάστες της πρώτης γενιάς. Παρόλη τη θεσμική κατοχύρωση του δικαιώματος διδασκαλίας της μητρικής γλώσσας, η γερμανική εκπαίδευτική πολιτική για τους αλλοδαπούς επικεντρώνεται κυρίως στην αφομοίωσή τους στο γερμανικό εκπαίδευτικό σύστημα με τη βοήθεια μέτρων αντισταθμιστικής εκπαίδευσης, ουσιαστικά, δηλαδή, στην εντατική εκμάθηση της γερμανικής γλώσσας προκειμένου να εξαλειφθεί το «ελλειμματικό μορφωτικό κεφάλαιο» των μεταναστών (Μάρκου, 1995, 149 κ.ε.). Τα θέματα εκπαίδευσης των παιδιών αλλοδαπών εργατών ωριμίζονται από το κάθε κρατίδιο της Ομοσπονδιακής χώρας διαφορετικά ακολουθώντας πάντα τις οδηγίες της Συνόδου Υπουργών Παιδείας, η οποία αποτελείται από τους Υπουργούς Παιδείας των κρατιδίων. Στις γενικές κατευθύνσεις που προσδιορίζει η Σύνοδος, τα κρατίδια έχουν το δικαίωμα να διαμορφώσουν δική τους εκπαίδευτική πολιτική, πάντα βάσει των συνθηκών και των παραμέτρων που ισχύουν στο καθένα χωριστά.

Σταδιακά, και ύστερα από πίεση διαφόρων φορέων η εκπαίδευτική πολιτική της Γερμανίας αρχίζει όχι τόσο να διαφοροποιείται, όσο να λαμβάνει περισσότερα μέτρα για τη διδασκαλία της μητρικής γλώσσας των αλλοδαπών. Με τον τρόπο αυτό παρέχει το δικαίωμα διατήρησης της εθνικής και πολιτισμικής ταυτότητας μέσω των Τμημάτων Διδασκαλίας Μητρικής Γλώσσας και προετοιμάζει τους μετανάστες για την πιθανή επιστροφή τους στις χώρες προέλευσής τους. Σύμφωνα, άλλωστε με τις αρχές της διαπολιτισμικής θεωρίας που διαμορφώνεται την ίδια περίοδο σε θεωρητικό επίπεδο, σε πολυπολιτισμικά περιβάλλοντα, η συνάντηση διαφορετικών πολιτισμών και η ισότιμη ανάπτυξή τους θεραπεύεται μέσα από τις αρχές που αναπτύσσει η συγκεκριμένη θεωρία. Αναφορικά με την εκπαίδευση απόμων που ζουν σε πολυπολιτισμικά περιβάλλοντα διακρίνεται αναγκαία η αποδοχή της ετερότητας του άλλου, ως βασική αρχή συνύπαρξης. Η ανάπτυξη τριών βασικών αξιωμάτων της διαπολιτισμικής θεωρίας παρέχει τους άξονες, πάνω στους οποίους βασίζεται η εκπαίδευση των αλλοδαπών σε μεταναστευτικά περιβάλλοντα (Δαμανάκης, 1997a, 99-105).

- *Η ισοτιμία των πολιτισμών,*
- *η ισοτιμία του μορφωτικού κεφαλαίου ατόμων διαφορετικής πολιτισμικής προέλευσης και*
- *η παροχή ίσων ευκαιριών (Δαμανάκης, 1989, 79-81).*

Παρ' όλο που η διαπολιτισμική προσέγγιση βρήκε υποστηρικτές στο Συμβούλιο της Ευρώπης και στα όργανα της Ε.Ε., εξιηγηθήκε και υλοποιήθηκε διαφορετικά, ή δεν υλοποιήθηκε καθόλου, στις διάφορες ευρωπαϊκές χώρες. Η διαπολιτισμική ιδέα βρήκε εφαρμογή περισσότερο σε μεμονωμένα προγράμματα και λιγότερο στην επίσημη εκπαιδευτική πολιτική. Ο όρος «διαπολιτισμικότητα» δεν βρήκε τη θέση του στα Α.Π. (Δαμανάκης, 1997β, 35).

Η αναγνώριση της μητρικής γλώσσας στους αλλοδαπούς μαθητές, θεωρητικά είναι δυνατή, στην πράξη, όμως, λόγω των επικρατούντων συνθηκών, δυσχεραίνει η εφαρμογή της. Η έλλειψη ειδικών προγραμμάτων, διδακτικού υλικού, εγχειριδίων, κατάλληλα επιμορφωμένων εκπαιδευτικών, λειτουργούντων αναστατικά στη λειτουργία του μαθήματος. Η θεωρητική τεκμηρίωση για τη διδασκαλία της μητρικής γλώσσας σχετίζεται με την πιθανότητα παλιννόστησης των αλλοδαπών και την προσπάθεια από γερμανικής πλευράς να τους παρασχεθεί η δυνατότητα να ενταχθούν ομαλά στο εκπαιδευτικό σύστημα της χώρας καταγωγής τους⁶. Η μορφή που λαμβάνει η διδασκαλία της μητρικής γλώσσας, είναι αποτέλεσμα της άποψης που υιοθετεί η γερμανική εκπαιδευτική ηγεσία. Κατά ένα τρόπο, τα παιδιά των μεταναστών που παρακολουθούν το ΜΜΓ θεωρούνται προσωρινοί φιλοξενούμενοι μετανάστες – γεγονός που ενισχύεται από την υπογραφή των εργατικών συμβολαίων περιορισμένης διάρκειας.

Στόχος του Μ.Υ. ήταν και εξακολουθεί να είναι η εισαγωγή των αλλοδαπών μαθητών στο πολιτισμό, στη γλώσσα, στο εκπαιδευτικό σύστημα και στις κοινωνίες των χωρών υποδοχής και περιελάμβανε διάφορες μορφές εκπαίδευσης κοινές για «ντόπιους» και «ξένους» ή ειδικά μόνο για «ξένους», όπως:

- κανονικές τάξεις
- προπαρασκευαστικές τάξεις
- δίγλωσσες τάξεις
- εντατικά γλωσσικά μαθήματα
- φροντιστηριακά τμήματα.

Το ΜΜΓ στόχευε στη διατήρηση και καλλιέργεια της γλώσσας και του πολιτισμού των μεταναστών ή/και της χώρας προέλευσης. Το ΜΜΓ είτε ήταν ενταγμένο στο εκπαιδευτικό σύστημα της χώρας υποδοχής, οπότε χρηματοδοτούνταν απ' αυτήν, είτε λειτουργούσε εκτός του επίσημου εκπαιδευτικού συστήματος, οπότε την ευθύνη γι' αυτό είχαν οι διπλωματικές αντιπροσωπείες των χωρών προέλευσης.

Η επιλογή του σχολείου, δηλαδή η φοίτηση σε ελληνικό ή γερμανικό σχολείο, είναι από-

⁶ Για τον Ζωγράφου (1997, 60) το γερμανικό κράτος με τον τρόπο αυτό απαλλάσσεται από την υποχρέωση κάλυψης των εξόδων για παροχή εκπαίδευσης στους αλλοδαπούς αλλά κυρίως απαλλάσσεται από την υποχρέωση να λάβει μέριμνα για μια δίγλωσση-διπολιτισμική εκπαίδευση.

φαση προερχόμενη αφενός από την ενδεχόμενη παλιννόστηση των γονέων και αφετέρου από τον προσανατολισμό των τελευταίων σε ακαδημαϊκά ή σε επιχειρηματικά επαγγέλματα. Η αστική νοοτροπία καθοδηγεί την εκπαιδευτική και κατ' επέκταση την επαγγελματική επιλογή. Η ενσωμάτωση στο γερμανικό εκπαιδευτικό σύστημα δημιουργεί θεωρητικά ίσες προϋποθέσεις εξέλιξης με αυτές των ιθαγενών παιδιών. Στην πράξη τα ποσοστά Ελλήνων που φοιτούν με επιτυχία στο γερμανικό εκπαιδευτικό σύστημα και μάλιστα στην ανώτερη βαθμίδα της υποχρεωτικής εκπαίδευσης (Gymnasium) διαφεύδουν τις παραπάνω προθέσεις.

Η Γερμανία από τα μέσα της δεκαετίας του 1960 έως τα μέσα του 1970 ακολουθεί στρατηγική ένταξης των παιδιών των αλλοδαπών στο κοινωνικοπολιτισμικό και κατά συνέπεια και στο εκπαιδευτικό σύστημα της Γερμανίας ενώ ταυτόχρονα, επιδιώκει και διευκολύνει μια πιθανή επανένταξη στο σύστημα της χώρας προέλευσής τους. Σταδιακά, όμως, κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1970 εφαρμόζεται η πολιτική της ενσωμάτωσης ή/και της αφομίωσης των παιδιών στο γερμανικό σύστημα (Δαμανάκης, 1997β, 38-39).

3.7 Η ελληνόγλωσση εκπαίδευση στη Γερμανία

Η ιστορική εξέλιξη και πορεία της ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης στη Γερμανία χωρίζεται σε χρονικές περιόδους, οι οποίες έχουν άμεση σχέση και εξάρτηση από την επικρατούσα στην Ελλάδα πολιτική κατάσταση⁷. Έτσι, ως πρώτη φάση θεωρείται η εφταετία 1967-1974, κατά τη διάρκεια της οποίας δε σημειώνονται ιδιαίτερες προσπάθειες βελτίωσης της παρεχόμενης εκπαίδευσης, εξαιτίας του ελέγχου που ασκεί η δικτατορία στην όλη οργάνωση και διοίκηση των ελληνικών φορέων και οργανώσεων. Το αίτημα για ίδρυση ελληνικών σχολείων είναι κυρίαρχο, ταυτόχρονα όμως και ελεγχόμενο από τα στελέχη του ελληνικού Υπουργείου Παιδείας. Η νομιμοποίηση του αιτήματος για αμιγή ελληνικά σχολεία πηγάζει από την ανάγκη διατήρηση της ελληνικής γλώσσας και παράδοσης. Το αίτημα, βέβαια, είναι κυρίαρχο και για τις επόμενες δεκαετίες, παρόλο που αλλάζουν οι συσχετισμοί των δυνάμεων στις οργανώσεις και στους συλλόγους, αλλά και το πολιτικό σκηνικό στον ελλαδικό χώρο, το οποίο επηρεάζει άμεσα τα αιτήματα και τις διεκδικήσεις των ομογενών.

Η δεύτερη φάση (1974-1981) συμπίπτει με τη μεταπολιτευτική περίοδο στην οποία επέρχεται η Ελλάδα και την ταυτόχρονη αλλαγή εκπαιδευτικής πολιτικής για τους αλλοδαπούς από γερμανικής πλευράς. Η εφαρμογή της αφομοιωτικής πολιτικής και της ενσωμάτωσης που τίθεται σε διάφορα κρατίδια της Ομόσπονδης Γερμανίας, εγείρει και ενεργοποιεί μηχανισμούς εναντίωσης στο τιθέμενο σχέδιο. Η εναντίωση αυτή δεν εκφράζεται ομόφωνα από την ελληνική μειονότητα. Σαφώς επηρεασμένες από τις απόψεις των κομματικών μηχανισμών που δρουν στο γερμανικό έδαφος οι θέσεις των συλλογικών οργάνων των Ελλήνων διαφοροποιούνται, προς την εφαρμογή ενός δίγλωσσου εκπαίδευσης. Ταυ-

7 Ο Καναβάκης (1998, 3) οριοθετεί την εξέλιξη της ελληνικής εκπαίδευσης στη Γερμανία σε πέντε περιόδους αρχίζοντας από τα πρώτα μεταναστευτικά χρόνια μέχρι και τη δεκαετία του '90. Συγκεκριμένα: πρώτη περίοδος 1960-1967, δεύτερη περίοδος 1967-1974, τρίτη περίοδος 1974-1980, τέταρτη περίοδος 1980-1990 και πέμπτη περίοδος 1990-.

Ο Γκότοβος (1997, 47) οριοθετεί με παρόμοιο τρόπο την εξέλιξη της ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης στη Γερμανία, χωρίς να περιλαμβάνει την περίοδο μέχρι το 1967.

τόχρονα, το αίτημα για ενσωμάτωση υιοθετείται από πολλές ελληνικές κοινότητες και δευτεροβάθμια όργανα.

Η τρίτη περίοδος (1981-1985) συμπίπτει με την ανάληψη της διακυβέρνησης της Ελλάδας από το Π.Α.Σ.Ο.Κ. και χαρακτηρίζεται από την έντονη στροφή και τη διεκδίκηση παροχής ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης μέσω ελληνικών σχολείων με ελληνικό αναλυτικό πρόγραμμα. Η απότελεσματική μιας τέτοιας διεκδίκησης από πλευράς Ελλήνων γονέων είναι η εξασφάλιση μιας θέσης στα παιδιά τους σε ελληνικά πανεπιστήμια, οδυμώμενοι πάντα από την ιδέα της πιθανής παλιννόστησης.

Όλες οι ενδείξεις που υπάρχουν πείθουν για το γεγονός ότι η ελληνική εκπαιδευτική πολιτική δεν έχει περιλάβει στους στόχους και το σκεπτικό της ούτε την ιδιομορφία της διαβίωσης σημαντικού αριθμού ελληνοπαίδων εκτός Ελλάδας, ούτε τα ιδιάζοντα εκπαιδευτικά προβλήματα των παιδιών των μεταναστών και δεν υπάρχει υποδοχή (σχολεία, εξειδικευμένο προσωπικό, διδακτικό υλικό) για την εφαρμογή της όποιας πολιτικής. Επίσης, στις περισσότερες χώρες υποδοχής υπάρχει πληθώρα ασυντόνιστων μεταξύ τους εκπαιδευτικών φορέων (Μουσούρου, 1982, 169-170).

Το 1971 μόνο το 10% των Ελλήνων μαθητών (40% των Γερμανών) έχουν φοιτήσει σε Γυμνάσιο, γεγονός που σημαίνει ότι δεν έχουν την ίδια σχολική επίδοση. Το γερμανικό εκπαιδευτικό σύστημα έχει τρία είδη Μέσης Εκπαίδευσης: το Γυμνάσιο που οδηγεί στο Πανεπιστήμιο, το Realschule, το οποίο οδηγεί σε διάφορα επαγγέλματα και το Hauptschule (βασικό σχολείο), το οποίο φοιτούν αδύνατοι μαθητές (Hopf, 1997, 95).

Αναλυτικότερα οι μορφές που λαμβάνει η ελληνόγλωσση εκπαίδευση στην Γερμανία, έτσι όπως παρουσιάζονται από τον Δαμανάκη (1987, 113-118) είναι οι εξής:

Οι **προπαρασκευαστικές τάξεις**, οι οποίες λειτουργούν σε διάφορα γερμανικά κρατίδια έχουν ως στόχο τους την προπαρασκευή των παιδιών για την παρακολούθηση των κανονικών γερμανικών τάξεων. Λειτουργούν ήδη από το 1964 σε περιοχές με μικρό αριθμό μαθητών και, χυρίως, όπου δεν λειτουργούν δίγλωσσες τάξεις. Το κυριότερο μειονέκτημα των τάξεων αυτών είναι ότι περικλείουν ανομοιογενή μαθητικό πληθυσμό με διαφορετικές γλωσσικές προϋποθέσεις. Οι προπαρασκευαστικές τάξεις μετατρέπονται συχνά σε εθνικές τάξεις, απομονώνοντας και γκετοποιώντας έτσι τους αλλοδαπούς μαθητές.

Οι **δίγλωσσες τάξεις** λειτουργούν ως προπαρασκευαστικές τάξεις μακράς διάρκειας με τιθέμενο σκοπό την ένταξη των αλλοδαπών μαθητών στις γερμανικές τάξεις. Στο κρατίδιο της BPB καταργούνται σταδιακά επειδή οδηγούν στην απομόνωση των μαθητών, ενώ στη Βαυαρία επεκτείνονται σε όλες τις τάξεις της υποχρεωτικής εκπαίδευσης. Το μοντέλο αυτό εξυπηρετεί διπλό σκοπό: αφενός οι αλλοδαποί μαθητές κρατούνται μακριά από τις κανονικές γερμανικές τάξεις, έτσι προλαμβάνονται οι διαμαρτυρίες των Γερμανών γονέων, αφετέρου η γκετοποίηση αυτή συμβάλλει στη διαιώνιση του status των μεταναστών διατηρώντας ζωντανή την ιδέα της παλιννόστησης. Η μονομερής κοινωνικοποίηση που λαμβάνουν οι αλλοδαποί μαθητές δεν αναπτύσσει σ' αυτούς την απαιτούμενη ανταγωνιστική ικανότητα.

Οι **κανονικές τάξεις**, στις οποίες φοιτούν αλλοδαποί μαθητές. Ο στόχος των τάξεων αυτών είναι η ενσωμάτωση των αλλοδαπών μαθητών και η σταδιακή τους ένταξη στις κανονικές γερμανικές τάξεις. Ακολουθούν το γερμανικό Αναλυτικό Πρόγραμμα και διδάσκονται

σ' αυτές Γερμανοί δάσκαλοι. Η απομόνωση των μαθητών τέτοιων τάξεων είναι δεδομένη, αφού αποκόπτονται εντελώς από το υπόλοιπο εκπαιδευτικό περιβάλλον, ενώ ταυτόχρονα απαιτείται να ενσωματωθούν στη γερμανική κοινωνία.

Το **Μάθημα Μητρικής Γλώσσας**, το οποίο καθιερώθηκε μέσα στα πλαίσια της αναγνώρισης του δικαιώματος των μεταναστών να διδάσκονται τη μητρική τους γλώσσα. Το μάθημα είναι προαιρετικό σε όλα σχεδόν τα κρατίδια, εκτός της Έσσης, γεγονός που δυσχεραίνει τη διδασκαλία του. Η έλλειψη κατάλληλου διδακτικού υλικού, υλικοτεχνικής υποδομής, αναλυτικού προγράμματος και καταρτισμένων εκπαιδευτικών που θα το διδάξουν εντείνουν το πρόβλημα της διδασκαλίας του. Επίσης, η αδιαφορία της γερμανικής πλευράς, η οποία ουσιαστικά είναι υποχρεωμένη να το προσφέρει στους αλλοδαπούς μαθητές. Η αναγκαιότητα του ΜΜΓ στηρίζεται στην προοπτική της παλινόστησης των αλλοδαπών μαθητών και της αφέβαινης παραμονής τους στη Γερμανία. Με την προοπτική αυτή εξυπηρετείται η προσπάθεια της Γερμανίας να καλλιεργήσει την αίσθηση προσωρινότητας στους μετανάστες.

Τα κρατίδια της Βαναρίας, Έσσης, Κάτω Σαξωνίας, BPB και Ρηνανίας-Παλατινάτου, έχουν υπό την εποπτεία τους το ΜΜΓ, ενώ στα υπόλοιπα την ευθύνη έχουν οι διπλωματικές αρχές των χωρών προέλευσης.

Τα **ιδιωτικά σχολεία**, τα οποία λειτουργούν στη Βαναρία και στη BPB, και χρηματοδοτούνται εξ ολοκλήρου από το ελληνικό κράτος. Στόχος των σχολείων αυτών είναι η παροχή ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης σύμφωνα με το ισχύον στην Ελλάδα εκπαιδευτικό σύστημα. Τα σχολεία αυτά ακολουθούν το ελληνικό Αναλυτικό Πρόγραμμα, τα ελληνικά διδακτικά εγχειρίδια και απασχολούν Έλληνες αποσπασμένους εκπαιδευτικούς. Οι τίτλοι σπουδών που παρέχουν δεν αναγνωρίζονται από το γερμανικό κράτος και η μόνη προσφορά τους είναι ότι δίνουν σε ένα ποσοστό των μαθητών τους την ευκαιρία εισαγωγής στα ελληνικά πανεπιστήμια.

4. Θέσεις των ελληνικών φορέων και των οργανώσεων ως προς τις μορφές ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης, την Τεχνική Επαγγελματική Εκπαίδευση, το εκπαιδευτικό προσωπικό και το διδακτικό υλικό

4.1 Σύλλογοι Γονέων και Κηδεμόνων

Κινητήρια και πρωταρχική αιτία ίδρυσης Συλλόγων Γονέων και Κηδεμόνων σε όλες τις μεγάλες πόλεις της Γερμανίας υπήρξε η ανάγκη επίλυσης των σχετικών ζητημάτων για την εκπαίδευση των παιδιών των μεταναστών. Οι γονείς είναι κατεξοχήν υπεύθυνοι για τη μορφή εκπαίδευσης που ακολουθούν τα παιδιά τους, γεγονός που τους κινητοποιεί να διεκδικήσουν - από τη στιγμή που δεν τους προσφέρονται - τις προϋποθέσεις για μια ισότιμη αντιμετώπιση της αλλοδαπής μειονότητας και το σεβασμό της γλώσσας και της κληρονομιάς τους. Η διεκδίκηση εκπαιδευτικών αιτημάτων ένωσε τους Έλληνες γονείς, οι οποίοι απευθύνονταν τόσο στις γερμανικές, όσο και στις ελληνικές εκπαιδευτικές αρχές.

Οι διεργασίες που λαμβάνουν χώρα μέχρι την ίδρυση Συλλόγων σε κάθε πόλη της Γερμανίας αναδεικνύουν ως κινητήρια δύναμη ενεργοποίησης και κινητοποίησης των γονέων την ακολουθούμενη γερμανική εκπαιδευτική πολιτική προς τους αλλοδαπούς και την αντίθεση των γονέων προς αυτή. Όλες σχεδόν οι μειονότητες που ζουν σε γερμανικό έδαφος, δραστηριοποιούνται σ' αυτό τον τομέα και εκφράζουν απόψεις για την εκπαίδευση των παιδιών τους. Η δυναμική έκφραση των απόψεων και των θέσεων που υποστηρίζουν, είναι αποτέλεσμα της αντίστασης προς την αφομοιωτική πολιτική, που εφαρμόζει το γερμανικό κράτος.

Η μαζική ενεργοποίηση των Ελλήνων γονέων και η συμμετοχική τους δράση δεν πηγάζει μόνο από το ενδιαφέρον τους για τα ζητήματα εκπαίδευσης των παιδιών τους, αλλά συσχετίζεται με το ιστορικούντων κόσμο συγκείμενο της συγκεκριμένης εποχής. Όπως ήδη έχει αναφερθεί στο κεφάλαιο 3.1, η ένταξη των Ελλήνων μεταναστών στη γερμανική κοινωνία συντελείται μέσα από την ίδρυση συλλόγων και ελληνικών κοινοτήτων, που σκοπό έχουν να υποβοηθήσουν την ένταξη των μεταναστών στο ντόπιο περιβάλλον και την προώθηση των προβλημάτων που απασχολούν τη μειονότητα. Ιδιαίτερα, κατά την περίοδο μετά την πτώση της δικτατορίας στην Ελλάδα, παρατηρείται έντονη κινητικότητα στις οργανώσεις των Ελλήνων και δραστηριοποίηση, η οποία επικεντρώνεται στην ίδρυση πολλών συλλόγων, με κύριο αντικείμενο τη διευθέτηση εκπαιδευτικών ζητημάτων. Αν και η ίδρυση Συλλόγων Γονέων και Κηδεμόνων έπειτα της ίδρυσης ελληνικών κοινοτήτων, παρόλα αυτά οι σύλλογοι των γονέων κυριαρχούν, υπερέχουν και αριθμώνουν θέσεις για τα σχετικά μενα με την εκπαίδευση θέματα.

Η καταγραφόμενη πληθώρα συλλόγων σηματοδοτεί την έκφραση διαφορετικών απόψεων, οι οποίες λαμβάνουν τη μορφή διεκδικητικών αιτημάτων και διαφοροποιούνται ανά κρατίδιο. Εξάλλου, και η ακολουθούμενη εκπαιδευτική πολιτική προς τους αλλοδαπούς διαφοροποιείται σύμφωνα με το εκάστοτε ισχύον καθεστώς και τη δυνατότητα αυτενέργευσης που ισχύει σε ομοσπονδιακό επίπεδο.

Σε γενικές γραμμές η πορεία που ακολούθησαν οι Σύλλογοι Γονέων και Κηδεμόνων είναι δυνατό να συσχετιστεί και να παραλληλιστεί με την πορεία που είχαν οι ελληνικές κοινωνικές οργανώσεις στη Γερμανία. Στις 8.9.1974 ιδρύεται ο Σύλλογος Γονέων και Κηδεμόνων στο Κάρλσφελντ (Μόναχο), και καταγράφεται ως ο πρώτος του είδους του, για να ακο-

λουθήσει λίγες μέρες αργότερα και ο Σύλλογος Γονέων και Κηδεμόνων Μονάχου (Καναβάκης, 1998, τ.9, 92-93). Σταδιακά δημιουργείται η Ομοσπονδία Συλλόγων Γονέων και Κηδεμόνων, η οποία εκφράζει τη θέση των Ελλήνων μεταναστών σχετικά με εκπαιδευτικά θέματα. Η συνένωση όλων των Συλλόγων Γονέων και Κηδεμόνων κάθε κρατιδίου σε μια ομοσπονδία δημιουργεί επιμέρους συνδικαλιστικά όργανα, τα οποία είναι αναμενόμενο να εκφράζουν διαφορετική το καθένα απόψη, δεδομένου ότι στη Γερμανία κάθε κρατίδιο ακολουθεί ξεχωριστή εκπαιδευτική πολιτική, πάντα όμως, με βάση τις συστάσεις και τις οδηγίες της Συνόδου Υπουργών (Kultusministerkofferenz). Αυτή η πολλαπλότητα απόψεων εξηγεί και τη διαφορετική δραστηριοποίηση, η οποία κλιμακώνεται σε κρατίδια με έντονη ελληνική παρουσία. Γεγονός είναι ότι η πλειοψηφία των συλλόγων των Ελλήνων γονέων επιθυμούν για τα παιδιά τους εκπαίδευση προσανατολισμένη στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα. Η διγλωσση εκπαίδευση περιορίζεται στη μεταφορά του ελληνικού σχολείου και αναλυτικού προγράμματος στη Γερμανία και εξαντλείται στην εκμάθηση της γερμανικής γλώσσας.

Η ποικιλία στις μορφές εκπαίδευσης που υιοθετούνται στα κρατίδια δεν εμποδίζει το αίτημα ίδρυσης ελληνικών σχολείων, αντίθετα συσπειρώνει τους γονείς, οι οποίοι αντιτάσσονται στη γερμανική αφομοιωτική πολιτική. Κατά συνέπεια, είναι αναμενόμενο το γεγονός, οι περισσότεροι γονείς, κατά την ερευνούμενη δεκαετία, να είναι υποστηρικτές της δημιουργίας ελληνικών τάξεων ή σχολείων. Υπάρχουν βέβαια και αυτοί που επιθυμούν πλουραλιστική λύση του εκπαιδευτικού προβλήματος, είναι όμως η μειοψηφία και μάλιστα σε μεμονωμένα κρατίδια (Δαμανάκης, 1987, 76). Η πολυτυμία των εκφρασμένων θέσεων πηγάζει και από την ποικιλομορφία της γερμανικής εκπαιδευτικής πολιτικής, η οποία δεν είναι ενιαία σε όλα τα κρατίδια, αφήνοντας κατ' αυτό τον τρόπο ελευθερία και στους Έλληνες γονείς να δράσουν. Για το λόγο αυτό δεν αποδέχονται όλοι οι σύλλογοι ένα ενιαίο εκπαιδευτικό σύστημα, αλλά συμφωνούν σε βασικά συνεκτικά σημεία.

Στην υιοθέτηση απόψεων υπέρ μιας ελληνόμορφης εκπαίδευσης έπαιξε σημαντικό ρόλο η επιλογή που ασκούσε το εκάστοτε προεδρείο τόσο του τοπικού Συλλόγου Γονέων και Κηδεμόνων, όσο και της Ομοσπονδίας σε πανγερμανικό επίπεδο. Οι προτεινόμενες κάθε φορά λύσεις του φλέγοντος για τους Έλληνες γονείς ζητήματος της εκπαίδευσης, ήταν αποτέλεσμα των κομματικών συσχετισμών και χυρίως της δράσης των μηχανισμών του Π.Α.Σ.Ο.Κ., του Κ.Κ.Ε. και του Κ.Κ.Ε.εσ κατά τη δεκαετία 1975-'85.

Έτσι, οι απόψεις που εκφράζονται από τους συλλόγους είναι αποτέλεσμα αφενός της σύγκρουσης με το γερμανικό κράτος και της αφομοιωτικής πολιτικής που αυτό εφαρμόζει αφετέρου της πολιτικοποίησης και της κομματικοποίησης στην οποία επήλθαν οι σύλλογοι. Εξάλλου, η πληθώρα των συλλόγων αυτών είναι χυρίως αποτέλεσμα της οργανωτικής δράσης των ελληνικών κομμάτων που δρουν στο γερμανικό έδαφος και χυρίως του Κ.Κ.Ε. και του Π.Α.Σ.Ο.Κ., γεγονός που καθορίζει την στάση και τις απόψεις που υιοθετούν οι σύλλογοι. Στις κινητοποιήσεις των συλλόγων έπαιξε καθοριστικό ρόλο, ιδιαίτερα μετά το 1975, η κομματική δράση του Π.Α.Σ.Ο.Κ., το οποίο επηρέαζε και τηγεμόνευε τους συλλόγους (Δαμανάκης, 1987, 130).

Στις 22/5/1980 πραγματοποιείται συνδιάσκεψη των Συλλόγων Γονέων και Κηδεμόνων όλων των κρατιδίων προκειμένου να διατυπωθεί μια ενιαία, κοινή και από όλους αποδε-

κτή άποψη για τα εκπαιδευτικά ζητήματα. Το αίτημα για ίδρυση «σωστού ελληνικού σχολείου, του οποίου το αναλυτικό πρόγραμμα θα λαμβάνει σοβαρά υπόψη τη γερμανική πραγματικότητα» είναι αυτό που κυριαρχεί ανάμεσα στους συλλόγους σε πανγερμανικό επίπεδο (Καναβάκης, 1989, τ.2, 6). Η εναντίωση στην ενσωμάτωση βρίσκεται τους Έλληνες γονείς σύμφωνους, επειδή έχουν έντονη την ιδέα της παιλιννόστησης και προσπαθούν να παράσχουν στα παιδιά τους ελληνική παιδεία προκειμένου να ενταχθούν εύκολα στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα. Επιπλέον, οι γονείς επικεντρώνονται στο αίτημα για παροχή επαγγελματικής εκπαίδευσης και ένταξης των παιδιών τους σε επαγγελματικές σχολές, ώστε σε περίπτωση παραμονής τους στη Γερμανία να αναζητήσουν μια θέση εργασίας σε αυτό τον τομέα.

Η δημιουργία ελληνικών σχολείων εντοπίζεται ως αίτημα ακόμα εντονότερα και, μάλιστα, από τους συλλόγους των γονέων, τους κατεξοχήν αριθμόδιους να αρθρώσουν λόγο για την ελληνόγλωσση εκπαίδευση στη Γερμανία, ιδιαίτερα στις αρχές της δεκαετίας του 1980. Έτσι, η λειτουργία ελληνικού δημοτικού σχολείου προβάλλει ως πρώτηστη ανάγκη, συνδυασμένη με συστηματική διδασκαλία της γερμανικής γλώσσας από Γερμανούς δασκάλους. Ταυτόχρονα, εκφράζεται το αίτημα για επιλογή του εκπαιδευτικού προσωπικού, ώστε αυτό να είναι κατάλληλα μετεκπαιδευμένο και να επιλέγεται με παιδαγωγικά κριτήρια. Η αναγκαιότητα εκπαιδευτικών με προσόντα επαρκή για να διδάξουν σε εκπαιδευτικό σύστημα με συγκεκριμένες ανάγκες, όπως αυτές των μεταναστών, διατυπώνεται ως αίτημα από τους γονείς.

Σημαντικό είναι το γεγονός της σημασίας που αποδίδουν στην κατάρτιση αναλυτικού προγράμματος που θα είναι προσαρμοσμένο στις ιδιαίτερες συνθήκες διαβίωσης των μαθητών. Στο αίτημα αυτό αναγνωρίζεται μια πρώτη μορφή ενός δίγλωσσου αναλυτικού προγράμματος, το οποίο θα περιέχει στοιχεία και από τη γερμανική εκπαίδευτική και κοινωνική πραγματικότητα, όπως αυτή βιώνεται από τα ελληνόπουλα. Η θέση αυτή είναι μια γενικόλογη τοποθέτηση χωρίς να δίνονται ακριβή στοιχεία και κατευθυντήριες γραμμές για τη σύνταξη αυτού του αναλυτικού προγράμματος, το οποίο, μάλιστα, εντοπίζεται ως αίτημα και από άλλους συλλόγους και ομάδες που δρουν στη Γερμανία. Γεγονός πάντως είναι ότι ήδη συζητείται η διαφοροποίηση των αναλυτικών προγραμμάτων και εντοπίζεται το πρόβλημα ότι δεν είναι δυνατό να ισχύουν τα προγράμματα με τα οποία μαθαίνουν ελληνικά οι μαθητές στην Ελλάδα.

Η συνισταμένη που τείνει να επικρατήσει μεταξύ των γονέων σχετικά με τη μορφή της ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης στη Γερμανία είναι η λειτουργία ελληνικών σχολείων, τα οποία θα διδάσκουν με συγκεκριμένα αναλυτικά προγράμματα.

Αναλυτικότερα οι απόψεις που εκφράζονται από τους κυριότερους Συλλόγους Γονέων και Κηδεμόνων που δρουν στη Γερμανία, και οι οποίες δεν είναι πάντα ταυτόσημες, είναι αυτές που παρουσιάζονται στα ακόλουθα υποκεφάλαια.

4.1.1 Σύλλογος Γονέων και Κηδεμόνων Φραγκφούρτης

Ο Σύλλογος Γονέων και Κηδεμόνων Φραγκφούρτης ενεργοποιείται, όπως αναφέρεται στο καταστατικό ίδρυσής του, στην «διατήρηση εθνικής ταυτότητας» των παιδιών και στην «καλλιέργεια εθνικής συνείδησης». Ο συγκεκριμένος σύλλογος εκφράζει με ανακοίνωσή

του στις 23/4/1979 την αντίθεσή του προς τα περιεχόμενα των ελληνικών διδακτικών βιβλίων με τα οποία διδάσκεται η ελληνική γλώσσα στα γερμανικά σχολεία. Θεωρώντας το περιεχόμενο των βιβλίων αναχρονιστικό, σωβινιστικό, αντιδημοκρατικό και αντιπαιδαγωγικό επιζητεί την απόσυρση τους από τα σχολεία και την αντικατάστασή τους με νέα που θα συγχραφούν ώστε να ανταποκρίνονται στο σκοπό ενός δημοκρατικού συντάγματος και στα ισχύοντα αναλυτικά προγράμματα. Στο συγκεκριμένο κείμενο υποστηρίζεται ότι τα διδακτικά βιβλία «καλλιεργώντας το μίσος των παιδιών ενάντια στους λαούς άλλων εθνικοτήτων και με την συστηματική πολεμοκαπηλεία, προετοιμάζουν ψυχολογικά το πολεμικό ήθος των παιδιών. Εμμηνεύουν λανθασμένα το ρόλο της χριστιανικής θρησκείας στην κοινωνία και αποσκοπούν στον θρησκευτικό φανατισμό. Γι' αυτό το λόγο τα χαρακτηρίζουμε και αντιχριστιανικά. Διαστρεβλώνουν την ιστορία του τόπου μας, επηρεάζουν ιδεολογικά τα παιδιά τόσο, που ξεπερνάει τα όρια της ιδεολογικής παιδαγωγικής βίας» (ό.π. στο Καναβάκης, 1989, τ.2, 126-127).

Η προσέγγιση που επιχειρείται σε κείμενο που εκδίδει στις 25/6/1979 ο Σύλλογος Γονέων και Κηδεμόνων Φραγκφούρτης είναι σαφώς επηρεασμένη από τις θέσεις που αναπτύσσει το Κ.Κ.Ε. στα αντίστοιχα εκπαιδευτικά θέματα. Η ανάλυση των συνθηκών εντός των οποίων ζουν οι μετανάστες και η κοινωνικοποίηση που τα παιδιά τους δέχονται παραπέμπει στην διπολιτισμική/διγλωσσική πραγματικότητα. Όπως αναφέρουν οι συγγραφείς του κειμένου «η γλώσσα βοηθά στην κοινωνικοποίηση, η κοινωνικοποίηση έχει σχέση με το περιβάλλον του παιδιού, άρα θα πρέπει η γλώσσα να είναι η γερμανική. Αυτό σημαίνει ότι τα παιδιά των ξένων θα πρέπει να παρακολουθήσουν το ίδιο σχολείο με τα γερμανόπουλα. Παράλληλα θα πρέπει να καλλιεργηθεί η μητρική γλώσσα, για την αποφυγή αποξένωσης του παιδιού από την οικογένειά του και για να διατηρηθεί η κοινωνικοπολιτιστική του ταυτότητα, να κρατήσει τον πολιτισμό, τα ήθη και τα έθιμα της πατρίδας μας. Δυστυχώς, όμως, η μητρική γλώσσα δεν μπορεί να παίξει πρωτεύοντα ρόλο στην κοινωνικοποίηση του παιδιού, γιατί λείπει το ελληνικό περιβάλλον. Άρα το εθνικό σχολείο, σε οποιαδήποτε μορφή του βλάπτει το παιδί διότι το απομονώνει από το βασικό παράγοντα της κοινωνικοποίησής του, δηλαδή το περιβάλλον» (ό.π. στο Καναβάκης, 1989, τ.2, 128).

Την ένταξη στα γερμανικά σχολεία υποστηρίζει με τα ίδια περίπου επιχειρήματα το Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος. Σε φυλλάδια που εκδίδει και σε ανακοινώσεις υποστηρίζει ότι, αφού η κοινωνικοποίηση των παιδιών των μεταναστών συντελείται στο γερμανικό κοινωνικό/πολιτισμικό περιβάλλον, είναι απαραίτητη η φοίτηση σε γερμανικά σχολεία, ώστε να μην αποκόπτεται και να μην γκετοποιείται το μεταναστόπουλο από το άμεσο περιβάλλον του. Ταυτόχρονα βέβαια υποστηρίζει τη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας προκειμένου να έρθει σε επαφή και να γνωρίσει τη γλώσσα και τον πολιτισμό της πατρίδας του.

Η αντίθεση που εκφράζεται στην ίδρυση και λειτουργία ελληνικών σχολείων τεκμηριώνεται από την απομόνωση στην οποία οδηγείται ο μαθητής, ο οποίος δεν κοινωνικοποιείται λαμβάνοντας ερεθίσματα από το γερμανικό κοινωνικό περιβάλλον, αλλά ελλιπή στοιχεία μιας ελληνοκεντρικής κοινωνικοποίησης. Τέτοιους είδους καταστάσεις δημιουργούνται όχι μόνο από τα καθαρά (αμιγή) ελληνικά σχολεία, αλλά ακόμα και από τις προπα-

ρασκευαστικές τάξεις μακράς διαρκείας, «οι οποίες θεωρούνται από πολλούς σαν σχολεία δεύτερης κατηγορίας γιατί εμποδίζουν την ψυχοκοινωνική ανάπτυξη του παιδιού» (ό.π. στο Καναβάκης, 1989, τ.2, 13).

Η επιστημονική τεκμηρίωση της δίγλωσσης εκπαίδευσης προκύπτει από την ύπαρξη μαθητών που προέρχονται από διαφορετικούς πολιτισμούς, μιλάνε διαφορετικές γλώσσες αλλά εντάσσονται στο ίδιο εκπαιδευτικό σύστημα, το οποίο συνήθως λειτουργεί μονοπολιτισμικά-μονογλωσσικά.

Η αντίθεση στην ίδρυση ελληνικών σχολείων είναι έντονη από το συγκεκριμένο σύλλογο και τα επιχειρήματα ανασύρονται από τη θεωρητική επιχειρηματολογία σχετικά με τη διπολιτισμική κοινωνικοποίηση που δέχεται το μεταναστόπουλο.

4.1.2 Σύλλογος Γονέων και Κηδεμόνων Μονάχου- Βαναρίας

Ο Σύλλογος Γονέων και Κηδεμόνων θέτει ως σκοπό, από την ίδρυσή του, την συσπείρωση των Ελλήνων γονέων για την αντιμετώπιση των εκπαιδευτικών προβλημάτων. Σε αντίθεση με το Σύλλογο Γονέων και Κηδεμόνων Φραγκφούρτης, δηλωτικός της στάσης και της άποψης που υιοθετεί είναι ο ξεκάθαρα διατυπωμένος σκοπός ότι «ο σύλλογος προωθεί την ίδρυση ελληνικών σχολείων εκεί όπου οι συνθήκες το επιτρέπουν» (ό.π. στο Καναβάκης, 1989, τ.2, 360).

Ήδη, από το 1976, σε κείμενο προς τα μέλη του συλλόγου διατυπώνει τις απόψεις του εναντίον οποιασδήποτε μορφής ενσωμάτωσης και απαιτεί τη δημιουργία παιδικών σταθμών και την αναγνώριση των λειτουργούντων σχολείων ως δημοσίων ελληνικών σχολείων.

Σε κείμενο που εκδίδει, χωρίς ημερομηνία έκδοσης, στα αιτήματά του αναφέρει τη βελτίωση των ελληνικών σχολείων. Η βελτίωση αιτιολογείται από το γεγονός ότι τα ήδη λειτουργούντα σχολεία «δεν ανταποκρίνονται στις σημερινές ανάγκες και κλείνουν το δρόμο στα παιδιά μας για μια ουσιαστική μόρφωση» (ο.π. στο Καναβάκης, 1989, τ.2, 151).

Το κρατιδίο της Βαναρίας είναι αυτό που είχε υιοθετήσει το «ανοιχτό μοντέλο» εκπαίδευσης αλλοδαπών παιδιών, παρέχοντας τη δυνατότητα ίδρυσης και λειτουργίας αμιγών ελληνικών σχολείων. Αυτή η προώθηση της ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης πραγματοποιείται στα πλαίσια προσωρινής μετανάστευσης και της επικείμενης παλιννόστησης, η οποία καλλιεργείται τόσο από γερμανικής πλευράς, όσο και από τις ελληνικές οργανώσεις και συλλόγους.

Η μορφή της ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης δεν ικανοποιεί τους Έλληνες, οι οποίοι επιδιώκουν «9 υποχρεωτικές τάξεις σε κάθε ελληνικό σχολείο» και «άμεση επεξεργασία ενός ενιαίου αναλυτικού προγράμματος μαθημάτων και για τις 9 υποχρεωτικές τάξεις» (ό.π. στο Καναβάκης, 1989, τ.2, 151).

Σε ανακοίνωση της Ομοσπονδίας Συλλόγων Ελλήνων Γονέων Βαναρίας τον Απρίλιο 1981 αναφέρονται οι θέσεις των συλλόγων γονέων και κηδεμόνων του κρατιδίου και τα αιτήματα που θέτουν αναφορικά με την ελληνόγλωσση εκπαίδευση. Η θέση της Ομοσπονδίας είναι αντίθετη προς τη γερμανική εκπαιδευτική πολιτική της ενσωμάτωσης και αντιπαραθέτει «ένα ελληνικό σχολείο βασισμένο στα πολιτιστικά μας δεδομένα, που να προσφέρει στα παιδιά μας ταυτόχρονα τη δυνατότητα ν' αντιμετωπίσουν τη ζωή αποτελεσματικά τόσο εδώ όσο και στην πατρίδα. Γιατί μόνο ένα ελληνικό σχολείο μπορεί να εξασφαλίσει μια

ανεμπόδιστη και δίκαιη κοινωνική ένταξη των παιδιών μας στην πατρίδα όταν επιστρέψουν» (Καναβάκης, 1989, τ.2, 158). Για τη σωστή λειτουργία ενός τέτοιου σχολείου είναι απαραίτητη αφενός η σύνταξη αναλυτικού προγράμματος που θα είναι βασισμένο στις επιχρηστικές στη Γερμανία κοινωνικές συνθήκες, αφετέρου η επιλογή κατάλληλου εκπαιδευτικού προσωπικού με παιδαγωγικά κοινωνικά προσωπικά το οποίο θα περιλαμβάνει τα κοινωνικοπολιτισμικά χαρακτηριστικά στα οποία ζουν οι Έλληνες μετανάστες είναι ένα διαρκές ξητούμενο, το οποίο αναφέρεται σχεδόν σε κάθε κείμενο που εκδίδεται από τους συλλόγους.

Ιδιαίτερο βάρος δίδεται στην προσχολική αγωγή, η οποία θεωρείται παραμελημένη γεγονός που θα πρέπει να προσεχθεί και να διευθετηθεί, ώστε να ιδρυθούν παιδικοί σταθμοί όπου είναι εφικτό.

Βασικό αίτημα, επίσης, της ομοσπονδίας είναι η αναγνώριση των τίτλων των ελληνικών σχολείων για να μπορούν οι αποτυχόντες στις εξετάσεις για το Λύκειο να μαθητεύουν σε μια γερμανική επαγγελματική σχολή. Βέβαια, σε επιστολή προς τον Υπουργό Παιδείας της Ελλάδας Ταλιαδούρο το 1981, ο σύλλογος εναντιώνεται στην αλλαγή ωρίμωσης, αναφορικά με την εισαγωγή ομογενών φοιτητών σε ελληνικά πανεπιστήμια. Με το προεδρικό διάταγμα 37/81 τροποποιείται ο νόμος 1035/80, ο οποίος όριζε ότι 4% των θέσεων των ελληνικών ΑΕΙ καλύπτονταν από ομογενείς μαθητές. Το νέο Π.Δ. ορίζει ως το κατώτατο όριο εισαγωγής στα ανώτερα και ανώτατα ελληνικά εκπαιδευτικά ιδρύματα το 14 ως βαθμό απολυτηρίου.

Ο συγκεκριμένος σύλλογος αντιτίθεται και κριτικάρει την εκπαιδευτική πολιτική που έχει ακολουθήσει μέχρι τώρα από το κόμμα της Νέας Δημοκρατίας, η οποία βοηθάει απλά στην ενσωμάτωση των ελληνοπαίδων. Συγκεκριμένα «θέτει τη μητρική γλώσσα των Ελλήνων σε δεύτερη μοίρα, αποκλείει τα ελληνόποντα από την ανώτερη και ανώτατη μόρφωση και τα οδηγεί στην καλύτερη περίπτωση σε μια κατώτερη ή το πολύ μέση επαγγελματική σχολή...» (ό.π. στο Καναβάκης, 1989, τ.2, 178).

Η χρήση ορολογίας συγγενικής με αυτήν που χρησιμοποιεί το ΠΑ.ΣΟ.Κ. στις διακηρύξεις και τα φυλλάδιά του⁸ σε συνδυασμό και με την επιστολή του συλλόγου προς τον Α. Παπανδρέου, στις 22/3/80, με αφορμή την επίσκεψη του τελευταίου στη Γερμανία, διαφαίνεται ένας επηρεασμός των ιδεών και των απόψεων που εκφράζει ο σύλλογος, οι οποίες συμφωνούν με αυτές του κόμματος. Εξάλλου, με κείμενο που συντάσσεται στο Κάρλσφελντ στις 13/12/81 και το οποίο υπογράφει η Ομοσπονδία Συλλόγων Γονέων και Κηδεμόνων Βαναρίας διαφαίνεται καθαρά η πολιτική τοποθέτηση της συγκεκριμένης ομοσπονδίας. Το κείμενο απευθύνεται προς την πολιτική ηγεσία του Υπουργείου Παιδείας (Υπουργό Βερνίκη και Υφυπουργούς Μόρδαλη και Λιάνη) και ουσιαστικά είναι μια αναλυτική παρουσίαση τόσο της κατάστασης στη Γερμανία, όσο και των θέσεων του συλλόγου. Από τις πρώτες γραμμές του κειμένου διαφαίνεται η θετική στάση των συγγραφέων προς την τότε νέα

8 Η με μαρξιστική ορολογία ανάλυση του εκπαιδευτικού, κοινωνικού, πολιτικού συστήματος είναι έντονη σε κείμενα και σε ανακοινώσεις που φέρουν την υπογραφή του ΠΑ.ΣΟ.Κ. Εκφράσεις όπως «εθνική ανεξαρτησία, λαϊκή κυριαρχία», «μονοπωλιακό κεφάλαιο» έχουν μεγάλο αριθμό επανάληψης. Ο επηρεασμός από τέτοιου είδους εκφράσεις διαφαίνεται στα κείμενα κάποιων συλλόγων και στις απόψεις που αντοί εκφράζουν.

κυβέρνηση του ΠΑ.ΣΟ.Κ. «Το Διοικητικό Συμβούλιο της Ομοσπονδίας Ελλήνων Γονέων Βαναρίας ... χαιρετίζει τη Νίκη των δυνάμεων της ΑΛΛΑΓΗΣ και τους καταξιωμένους εκπροσώπους των στο Υπουργείο Παιδείας...» (ό.π. στο Καναβάκης, 1989, τ.4. 344). Η δύλωση αυτή παραπέμπει άμεσα στην ευνοϊκή τοποθέτηση του Συλλόγου Γονέων και Κηδεμόνων προς την ελληνική κυβέρνηση. Όλο το κείμενο διακατέχεται από ενθουσιασμό και διάθεση ότι θα επέλθει «αλλαγή» στα εκπαιδευτικά ζητήματα των Ελλήνων μεταναστών. Η εμφανής, εξάλλου, χρήση της λέξης «αλλαγή» προέρχεται από τον σαφή επηρεασμό από το πολιτικό σύνθημα της εποχής, το οποίο νιοθετεί το ΠΑ.ΣΟ.Κ., ιδιαίτερα στην προεκλογική του εκστρατεία.

Οι θέσεις της ομοσπονδίας για τη μορφή εκπαίδευσης, οι οποίες δεν παρουσιάζονται αναλυτικά στο συγκεκριμένο κείμενο, είναι γνωστές από προηγούμενες τοποθετήσεις. Εξάλλου, στο συγκεκριμένο κρατίδιο ισχύει το λεγόμενο «ανοικτό» διγλωσσικό μοντέλο, το οποίο παρέχει δυνατότητες στους μαθητές να επιλέξουν να φοιτήσουν σε προπαρασκευαστικές τάξεις (και μακράς διάρκειας), σε δίγλωσσες, σε κανονικές, σε Τμήματα Μητρικής Γλώσσας ή σε ιδιωτικά σχολεία, δηλαδή σχολεία με ελληνικό πρόγραμμα που χρηματοδοτεί η ελληνική κυβέρνηση.

Ο προβληματισμός των γονέων της Βαναρίας επικεντρώνεται στην τεχνική επαγγελματική εκπαίδευση των παιδιών τους, η οποία «δεν είναι φροντίδα του κράτους, αλλά ασκείται αποκλειστικά από τη βιομηχανία». Το ξήτημα της τεχνικοεπαγγελματικής εκπαίδευσης των παιδιών τοποθετείται στη βάση της παλιννόστησης, ενώ ταυτόχρονα κατηγορείται η μέχρι τότε ελληνική κυβέρνηση (Νέα Δημοκρατία) ότι δεν αντιμετώπισε το πρόβλημα με οργανωμένο σχέδιο.

Τα αναλυτικά προγράμματα απασχολούν το σύλλογο επειδή «καθορίζουν το μορφωτικό περιεχόμενο της σχολικής αγωγής», όπως επίσης και τα διδακτικά εγχειρίδια που χρησιμοποιούνται στα ελληνικά σχολεία της Γερμανίας και τα οποία κρίνονται ως ακατάλληλα. Διαπιστώνονται οι διαφορετικές κοινωνικές και φυσικές συνθήκες ζωής στις οποίες αναπτύσσονται οι Έλληνες μαθητές της Γερμανίας και η ανάγκη για διαφορετικά βιβλία, αλλά και αναλυτικά προγράμματα.

Οι μετανάστες συσπειρώνονται γύρω από συγκεκριμένους χώρους, όπως οι σύλλογοι γονέων και διεκδικούν «μέσω μιας πραγματικά μαξικής και ξωντανής δράσης τα δικαιώματά τους... οι χώροι αυτοί έχουν μετατραπεί σε μια αξιοσημείωτη κοινωνική δύναμη που πιέζει και αναγκάζει τους υπεύθυνους φροείς να σκέπτονται ήδη σε μια γενική αναθεώρηση των θέσεών τους και της τακτικής που ακολούθησαν μέχρι σήμερα απέναντι μας» (ό.π. στο Καναβάκης, τ.2., 181).

«Η συμπαράσταση του ΠΑ.ΣΟ.Κ. στον αγώνα μας για τη δημιουργία σωστού ελληνικού σχολείου στη Βαναρία και γενικά στη Δυτική Γερμανία, με στόχο να μορφώσει τα ελληνόποντα τα οποία ζουν έξω από το φυσιολογικό και κοινωνικό περίγυρο, διαφοροποιώντας ανάλογα τα αναλυτικά προγράμματα και λαμβάνοντας σοβαρά υπόψη την γερμανική πραγματικότητα. Το ΠΑ.ΣΟ.Κ. είναι ο κύριος εκφραστής όλων των μη προνομιούχων Ελλήνων είναι και ο εκφραστής των συμφερόντων των Ελλήνων μεταναστών της Δ. Γ....» (ό.π. στο Καναβάκης, τ.2., σελ. 182).

4.1.3 Σύλλογος Γονέων και Κηδεμόνων Βόρειας Ρηνανίας-Βεστφαλίας

Στο κρατίδιο της Βόρειας Ρηνανίας-Βεστφαλίας (BPB) η εκπαιδευτική πολιτική που ακολουθείται σχετικά με την εκπαίδευση των αλλοδαπών μαθητών εναρμονίζεται στη λεγόμενη «διπλή στρατηγική». Αυτό στην εκπαιδευτική πρακτική σημαίνει ότι οι μορφές εκπαίδευσης περιέχουν προπαρασκευαστικές τάξεις, κανονικές τάξεις για αλλοδαπούς, μάθημα μητρικής γλώσσας και κανονικές γερμανικές τάξεις. Με το μοντέλο αυτό, εγκαινιάζεται η πολιτική της ενσωμάτωσης από τη μια και της περιχαράκωσης των αλλοδαπών από την άλλη (Δαμανάκης, 1989, 113).

Στις συνελεύσεις των Συλλόγων Γονέων και Κηδεμόνων της BPB διατυπώνεται το αίτημα για ίδρυση ελληνικών σχολείων με σκοπό την παροχή ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης στα παιδιά των Ελλήνων μεταναστών. Πιο συγκεκριμένα, προτείνουν στη συνέλευση στις 29/3/75 (ό.π. στο Καναβάκης, τ.1, 1989, 372) την ίδρυση δημοτικών σχολείων στις πόλεις που υπάρχει μεγάλος αριθμός ελληνόπολων και τριετή γυμνάσια στα μεγάλα αστικά κέντρα. Η τοποθέτηση των συλλόγων BPB είναι αυτή που σε γενικές γραμμές κυριαρχεί στο σύνολο σχεδόν των οργανώσεων και των συλλόγων των Ελλήνων. Η προσέγγιση των εκπαιδευτικών ζητημάτων γίνεται με την άρνηση οποιασδήποτε μορφής ενσωμάτωσης, αλλά και εφαρμογής δίγλωσσου μοντέλου διδασκαλίας. Σε αναλυτικά κείμενα που συντάσσει η επιτροπή συλλόγων γονέων και κηδεμόνων BPB διαφαίνεται η ολοκληρωμένη πρότασή της για το σχολικό ζήτημα. Η ενσωμάτωση με τη μορφή που εφαρμόζεται βρίσκει αντίθετους του συλλόγους, θεωρώντας ότι έχει «απερίγραπτα δυσμενή αποτελέσματα και επιπτώσεις στη μόρφωση των ξένων παιδιών» (ό.π. στο Καναβάκης, τ.1, 377). Η αιτιολόγηση για τη θέση αυτή προέρχεται από τα αποτελέσματα ερευνών, οι οποίες εμφανίζουν υψηλά ποσοστά αναλφαβητισμού στα παιδιά των μεταναστών. Αντιτίθενται μάλιστα στην εφαρμογή δίγλωσσου προγράμματος, το οποίο οδηγεί σταδιακά στην πλήρη ενσωμάτωση των παιδιών στο γερμανικό εκπαιδευτικό σύστημα, αφού πρόκειται για διδασκαλία της ελληνικής ως ξένης γλώσσας και όχι ως μητρικής, όπως πραγματικά είναι.

Οι απόψεις αυτές έχουν δεχθεί σαφή επηρεασμό από τη γενικότερη συζήτηση για τα εκπαιδευτικά ζητήματα που απασχολούν την ελληνική μειονότητα, διακρίνεται όμως ένας βαθύτερος επηρεασμός από τις θέσεις που εκφράζει το Π.Α.Σ.Ο.Κ., ως κόμιμα ενεργοποιημένο και δραστηριοποιημένο στο γερμανικό χώρο. Εξάλλου, ο έλεγχος των οργανώσεων αυτών και των συλλόγων από τους ελληνικούς κομματικούς μηχανισμούς έχει τεκμηριωθεί.

Στις 29.5.75 συνήλθαν στο Solingen οι επιτροπές από διάφορες πόλεις του κρατιδίου της Βόρειας Ρηνανίας-Βεστφαλίας και κατέληξαν στις παρακάτω προτάσεις συγκεκριμενοποιώντας τις θέσεις τους για τη μορφή της ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης:

1. «α) Να δημιουργηθούν αυτόνομες ελληνικές τάξεις από την 1η-9η τάξη. β) οι ελληνικές τάξεις πρέπει να είναι ενσωματωμένες στα γερμανικά σχολεία.
2. α) Όλα τα μαθήματα να γίνονται στην ελληνική γλώσσα (εκτός: χειροτεχνίας, ιχνογραφίας, μουσικής, γυμναστικής) β) πρέπει να μελετηθεί από ποια ηλικία πρέπει να αρχίζει η συστηματική διδασκαλία της γερμανικής γλώσσας.
3. Το πρόγραμμα των μαθημάτων πρέπει να καταρτίζεται σε συνεργασία Ελλήνων και Γερμανών δασκάλων.

4. Η ύλη των ελληνικών μαθημάτων πρέπει να προσαρμοσθεί, χωρίς να χάσει την ουσία της, στο εδώ περιβάλλον και τα βιώματα των παιδιών συμπεριλαμβάνουσα και ό,τι χρήσιμο και αφομοιωτικό από την ύλη του γερμανικού συστήματος.
5. Για να λειτουργήσει χωρίς εμπόδια αυτό το σύστημα είναι απαραίτητο: α). τα ενδεικτικά και απολυτήρια των ελληνικών σχολείων να αναγνωρίζονται από τις γερμανικές εκπαιδευτικές αρχές. β). τα ενδεικτικά και απολυτήρια των γερμανικών σχολείων να αναγνωρίζονται από τις ελληνικές αρχές.
6. Να δημιουργηθεί ένας αριθμός Λυκείων (10-12η τάξη) διεσπαρμένα σε όλη τη Γερμανία με υποχρεωτική τη διδασκαλία της γερμανικής γλώσσας.
7. Οι διδάσκαλοι και καθηγητές να έχουν την δυνατότητα να παραμείνουν περισσότερα χρόνια στη Γερμανία. Πρέπει να προετοιμάζονται στην Ελλάδα για την γερμανική γλώσσα.
8. Οι ελληνικές εκπαιδευτικές αρχές στη Γερμανία να βρίσκονται σε στενή επαφή με τα σχολεία, τους δασκάλους, τις επιτροπές γονέων, οι οποίες πρέπει να υπάρχουν σε κάθε σχολείο και να εκλέγονται δημοκρατικά από όλους τους γονείς.
9. Μέχρι την τελική ρύθμιση των εκπαιδευτικού προβλήματος (σύμφωνα με τα παρόντα αιτήματα) να λαμβάνεται σε κάθε περίπτωση υπόψη και η γνώμη των γονέων, για το που θα φοιτήσει το παιδί τους. (Να συνεχιστεί και να επεκταθεί η λειτουργία των προπαρασκευαστικών τάξεων).
10. Η συνέλευση... αντιτίθεται στην προσπάθεια ορισμένων παραγόντων επιλύσεως του εκπαιδευτικού προβλήματος δια της δημιουργίας ιδιωτικών σχολείων στη Γερμανία. Θέλουμε μια οργανωμένη και καλά μελετημένη και ενιαία λύση του εκπαιδευτικού μας ζητήματος. Μεμονωμένα ιδιωτικά σχολεία, καλής ή κακής ποιότητας, δεν εξυπηρετούν καθόλου την υπόθεσή μας. Η παιδεία είναι υποχρέωση του κράτους προς τους πολίτες και όχι κερδοσκοπική επιχείρηση ιδιωτών» (ό.π. στο Καναβάκης, 1989, τ.1, 363-371).

Σημαντική είναι η παράμετρος που εμφανίζεται σε κοινή ανακοίνωση του Συλλόγου Γονέων και Κηδεμόνων BPB, της Ομοσπονδίας Φοιτητικών Ενώσεων και του Συλλόγου Ελλήνων Εκπαιδευτικών BPB το 1979, όπου γίνεται λόγος για την συγγραφή κατάλληλων βιβλίων με βάση τις επικρατούσες στη Γερμανία συνθήκες. Σε κείμενο που εκδίδεται στις 24/11/80 η συντονιστική επιτροπή διατυπώνει την άποψη για ίδρυση ελληνικών σχολείων, όμως με τη μορφή Ersatzschulen, ουσιαστικά προπαρασκευαστικές τάξεις μακράς διάρκειας, το κόστος των οποίων θα καλύπτει το γερμανικό κράτος, και ίδρυση ελληνικών λυκείων στις μεγάλες πόλεις, των οποίων τα έξοδα λειτουργίας θα καλύπτει το ελληνικό κράτος. Επίσης, γίνεται λόγος για σύνταξη αναλυτικών προγραμμάτων που θα ανταποκρίνονται στις σύγχρονες απαιτήσεις και στις συνθήκες της Γερμανίας (ό.π. στο Καναβάκης, 1989, τ.2, 62).

Η δραστηριοποίηση των συλλόγων στο συγκεκριμένο κρατίδιο είναι έντονη γεγονός που εξηγεί τις συχνές εκδόσεις φυλλαδίων, τις ανακοινώσεις και τις επιστολές προς την ελληνική κυβέρνηση και τον Υπουργό Παιδείας. Η επιτροπή Γονέων και Κηδεμόνων της πόλης Solingen επιδεικνύει έντονη δραστηριοποίηση αναφορικά με τα εκπαιδευτικά ζητήμα-

τα σε ένα εκτενές κείμενο προς τους βουλευτές Μ. Ξυλούρη, Ν. Βενιζέλο, Κ. Μπαντουβά, Λ. Κύρκο, Ε. Χατζηνάκη, Κ. Αλαβάνο, Α. Κακλαμάνη αναλύεται διεξοδικά η κατάσταση στη Γερμανία και τα προβλήματα που προκύπτουν σχετικά με την εκπαίδευση των παιδιών των μεταναστών. Το κείμενο κατηγορεί την κυβέρνηση της Ν.Δ. ότι επέδειξε έλλειψη υπευθυνότητας και ενδιαφέροντος σχετικά με τα ζητήματα των Ελλήνων του εξωτερικού και ότι ακολούθει απλά την πολιτική της ενσωμάτωσης που υιοθετούν οι Γερμανοί. Το ύφος του κειμένου είναι δριμύ και οι κατηγορίες που εκτοξεύονται εξίσου σημαντικές. Οι προτάσεις που διατυπώνονται από τους γονείς είναι αυτές που εκφράζουν οι περισσότερες κοινότητες. Προτείνουν, δηλαδή, τη δημιουργία ελληνικών τάξεων και τα μαθήματα να γίνονται στα ελληνικά από Έλληνες δασκάλους ενώ τα μουσικοτεχνικά μαθήματα να διδάσκονται μαζί με τα γερμανόπουλα. Γι' άλλη μια φορά επαναλαμβάνεται το αίτημα για αναλυτικά προγράμματα προσαρμοσμένα στις ανάγκες των μαθητών, για προσαρμογή των βιβλίων στο περιβάλλον της Γερμανίας, ταυτόχρονα με την κατάλληλη προετοιμασία δασκάλων, προκειμένου να αντεπεξέλθουν στις απαιτήσεις του γερμανικού εκπαιδευτικού συστήματος και στις ανάγκες των παιδιών των μεταναστών.

Η ιστοιμία των τίτλων σπουδών που λαμβάνουν οι μαθητές θα πρέπει να αναγνωρίζονται από τις γερμανικές και ελληνικές εκπαιδευτικές αρχές, ώστε να είναι εύκολη η μεταπήδηση και ένταξη στα αντίστοιχα εκπαιδευτικά συστήματα.

Το καταστατικό του συγκεκριμένου συλλόγου αναφέρει ότι ο σύλλογος αποσκοπεί «στην προώθηση των προβλημάτων που αφορούν την προσχολική, σχολική και παραπέδα επαγγελματική, τεχνική και πανεπιστημιακή εκπαίδευση και μόρφωση», στην προβολή των αιτημάτων σε γερμανική και ελληνική πλευρά και «στη διατήρηση της εθνικής συνείδησης» (ό.π. στο Καναβάκης, 1989, τ.2, 365).

Στις 14/8/85 η ομοσπονδία συλλόγων BPB εκδίδει ανακοίνωση στην οποία χαιρετίζει τη νέα ρύθμιση που εξήγγειλε η ελληνική κυβέρνηση για συμμετοχή των ομογενών στα προγράμματα τεχνικοεπαγγελματικής εκπαίδευσης του ΟΑΕΔ. Το αίτημα για τη δημιουργία δυνατοτήτων επαγγελματικής εξειδίκευσης διατυπώνεται από όλους τους συλλόγους γονέων και κηδεμόνων της Γερμανίας και ο συγκεκριμένος σύλλογος το χαρακτηρίζει ως θετική ενέργεια ιδιαίτερα για ελληνόπουλα που παλιννοστούν (ό.π. στο Καναβάκης, 1989, τ.4, 277).

Η πολιτικοποίηση και κομματικοποίηση των Συλλόγων Γονέων και Κηδεμόνων έχει ως αποτέλεσμα την οργάνωση και των μαθητών σε διάφορες οργανώσεις και συλλόγους που πρόσκεινται σε ελληνικά κόμματα. Η δραστηριοποίηση αυτή των μαθητών είναι εντονότερη σε μερικά κρατίδια, προφανώς επηρεασμένη από την αντίστοιχη δραστηριοποίηση των γονέων. Οι διαδηλώσεις και οι διάφορες μορφές διαμαρτυρίες απέναντι στο γερμανικό κράτος επικεντρώνονται στην επικείμενη ενσωμάτωση που επιχειρείται.

4.1.4 Σύλλογος Γονέων και Κηδεμόνων Βάδης-Βυτεμβέργης

Ο Σύλλογος Γονέων και Κηδεμόνων της Β.Β. διαμαρτυρόμενος για τα εκπαιδευτικά προβλήματα που αντιμετωπίζει η ελληνική μειονότητα στη Γερμανία οργανώνει συγκέντρωση/ διαμαρτυρία με κεντρικό αίτημα: «μια σωστή ελληνική εκπαίδευση, σε ελληνικά

σχολεία, με παράλληλη συστηματική διδασκαλία της γερμανικής γλώσσας για τα χιλιάδες ελληνόπουλα, που ζουν στη χώρα αυτή» (ό.π. στο Καναβάκης, 1989, τ.2, 71).

Η Ομοσπονδία Συλλόγων Γονέων και Κηδεμόνων Βάδης-Βυρτεμβέργης σε ανακοίνωσή της το Δεκέμβρη 1979 διατυπώνει τις απόψεις και τα αιτήματα των γονέων της περιοχής κατηγορώντας ταυτόχρονα την ελληνική κυβέρνηση για αδιαφορία. Πρωταρχικό μέλημα είναι η μόρφωση και το μέλλον των παιδιών. Για να επιτευχθεί αυτό απαιτείται η διατήρηση της ελληνικής γλώσσας και παράδοσης, της ταυτότητας των Ελλήνων. Η ευαισθητοποίηση των Ελλήνων γονέων για ό,τι θεωρείται ελληνική ταυτότητα και η προσπάθεια διατήρησης αυτής είναι άμεσα συνδεδεμένη με την:

- «διατήρηση της γλωσσικής, μορφωτικής και παραδοσιακής ταυτότητας των Ελλήνων και όλων γενικά των ξένων παιδιών
- δημιουργία ελληνικών σχολείων με κύρια γλώσσα την ελληνική (ελληνικό πρόγραμμα) και σαν πρώτη ξένη τη γερμανική
- ποιοτική προσαρμογή του διδακτικού προσωπικού και της διδακτέας ύλης στις εδώ συνθήκες ζωής και περιβάλλοντος
- νέα ελληνογερμανική σύμβαση που να ανταποκρίνεται στα δίκαια αιτήματα των γονιών
- αναγνώριση συλλόγων γονέων και κηδεμόνων της Ομοσπονδίας B.B. σαν μοναδικό φορέα Ελλήνων γονιών και έναρξη διαλόγου με ελληνικές και γερμανικές πλευρές» (ό.π. στο Καναβάκης, 1989, τ.2, 75).

Το αίτημα για συγγραφή εγχειριδίων και βιβλίων που θα είναι προσαρμοσμένα στις ιδιαιτεροτήτες συνθήκες που επικρατούν στη Γερμανία, που θα περιέχουν, δηλαδή, στοιχεία και από τη γερμανική κοινωνία προκύπτει ως άμεση ανάγκη και για τους γονείς του συγκεκριμένου κρατιδίου. Η επιδίωξη αυτή σε συνδυασμό με την απαίτηση για λειτουργία ελληνικών σχολείων δηλώνει ότι οι γονείς έχουν ήδη συνειδητοποιήσει ότι η μεταφορά του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος στη Γερμανία δεν είναι η πλέον κατάλληλη. Η λειτουργία ελληνικών δημοτικών σχολείων που θα διδάσκουν με τα ίδια βιβλία την ελληνική και θα έχουν περιεχόμενο προσαρμοσμένο στις ανάγκες των μαθητών που ζουν στην Ελλάδα, διαφαίνεται να μην εξυπηρετεί τις συγκεκριμένες ανάγκες των παιδιών των Ελλήνων μεταναστών.

4.2 Ελληνικές Κοινότητες

Η ύπαρξη πληθώρας ελληνικών κοινοτήτων στο χώρο της Γερμανίας είναι αποτέλεσμα της αυτοοργάνωσης των μεταναστών, αλλά και της πολυφωνίας που τους διακρίνει. Οι κοινότητες εκφράζουν την ανάγκη των μεταναστών για εκπροσώπηση μέσω ενός συλλογικού οργάνου, το οποίο πληροί κάποια βασικά χαρακτηριστικά, π.χ. τα μέλη του έχουν την ίδια γλώσσα, θρησκεία και εθνική καταγωγή. Οι ελληνικές οργανώσεις έχουν ως αποστολή τους την προώθηση των συμφερόντων των Ελλήνων στην ΟΔΓ, τη διατήρηση της εθνικής ταυτότητας και του ελληνικού πολιτισμού. Αυτόματα στο πεδίο δράσης τους ενσωματώνεται το εκπαιδευτικό ζήτημα που απασχολεί ιδιαίτερα τους Έλληνες (Δαμανάκης, 1987, 131).

Οι θέσεις που αναπτύσσονται στις κοινότητες είναι αποτέλεσμα επιλογοής από τα Διοικητικά Συμβούλια των κοινοτήτων. Η πολυσπερμία απόψεων και θέσεων είναι η συνιστα-

μένη των επιρροών που δέχονται από την Ελλάδα οι ελληνικές κοινότητες και συγκεκριμένα από τα ελληνικά πολιτικά κόμματα που δρουν και δραστηριοποιούνται στο χώρο της Γερμανίας. Τα κόμματα που κυριαρχούν στις κοινότητες είναι κυρίως το Π.Α.Σ.Ο.Κ. και το Κ.Κ.Ε., εξαιτίας της οργανωτικής τους δράσης. Συνεπώς, οι απόψεις που εκφράζονται μέσα από τις κοινότητες είναι οι απόψεις των κομμάτων που ελέγχουν τα Διοικητικά Συμβούλια τόσο των κοινοτήτων, όσο και της ΟΕΚ. Σύμφωνα με τον Ζωγράφου (1997, 101) οι εκφρασμένες απόψεις των μελών των κοινοτήτων δεν είναι πάντα αυτές που πραγματικά υιοθετούν τα άτομα που δραστηριοποιούνται σ' αυτές.

Σε κοινή σύσκεψη των αντιπροσώπων των ελληνικών κοινοτήτων και των ισπανικών ενόσεων γνένων επικρατεί το αίτημα για παροχή δυνατότητας μόρφωσης των παιδιών των μεταναστών, ώστε να μη μειονεκτούν έναντι των γερμανόπουλων. Για το λόγο αυτό είναι ανάγκη να δημιουργηθούν μια σειρά από προϋποθέσεις, όπως π.χ. «κατάργηση των απογευματινών σχολείων, ειδικευμένους Γερμανούς δασκάλους για τη διδασκαλία ξένων παιδιών, περισσότερους ξένους δασκάλους, περισσότερες θέσεις στους παιδικούς σταθμούς» (ό.π. στο Καναβάκης, 1989, τ.1, 135). Πιο συγκεκριμένα, ζητούν να παρέχονται οι προϋποθέσεις για επαγγελματική και πανεπιστημιακή εκπαίδευση και, γενικότερα, να έχουν τα εφόδια ώστε να μπορούν να προσαρμοστούν στο ελληνικό και γερμανικό περιβάλλον, χωρίς να απομονώνονται από το γερμανικό κοινωνικό περιβάλλον, να γκετοποιούνται και να περιθωριοποιούνται.

Το αίτημα που προβάλλεται επιταχτικά από τους εκπροσώπους των κοινοτήτων στη συγκεκριμένη ανακοίνωση είναι αυτό της κατάργησης των προπαρασκευαστικών τάξεων μακράς διάρκειας, οι οποίες λειτούργησαν αρχικά ως μεταβατική λύση και τείνουν να πάρουν μονιμότερη μορφή. Παρόλο που το κείμενο δεν έχει ημερομηνία έκδοσης, οι απόψεις που εκφράζονται σ' αυτό μπορούν εύκολα να αναγνωρισθούν ως συγγενικές με αυτές που εκφράζει το Κ.Κ.Ε. Το κείμενο, είναι γραμμένο σε μια περίοδο, προφανώς όπου τα Δ.Σ. των ελληνικών Κοινοτήτων ελέγχονται από μέλη που πρόσκεινται στο Κ.Κ.Ε. Η άποψη για κατάργηση των προπαρασκευαστικών τάξεων εκφράζεται κυρίως από το Κ.Κ.Ε θεωρώντας ότι είναι μέτρο προσωρινό, το οποίο εγκλωβίζει τα ελληνόπουλα και τα περιχαρακώνει.

Σε διαφορετικές χρονικές περιόδους εκφράζεται η άποψη της διατήρησης των προπαρασκευαστικών τάξεων, ιδιαίτερα από εκπροσώπους και οργανώσεις που πρόσκεινται και ελέγχονται από το Π.Α.Σ.Ο.Κ. Το Κ.Κ.Ε αντίθετα τάσσεται υπέρ της κατάργησης των τάξεων αυτών και τη δημιουργία δίγλωσσων τάξεων στις οποίες συμμετέχουν Έλληνες και Γερμανοί μαθητές ταυτόχρονα.

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω οι απόψεις που εκφράζονται από τις μεμονωμένες κοινότητες δεν ταυτίζονται. Ωστόσο υπάρχει κάθε φορά μια κυρίαρχη αντίληψη η οποία εκφράζεται από το Δ.Σ. της Ομοσπονδίας Ελληνικών Κοινοτήτων (ΟΕΚ) και στην οποία θα αναφερθούμε παρακάτω.

4.3 Ομοσπονδία Ελληνικών Κοινοτήτων

Η στάση της ΟΕΚ απέναντι στα εκπαιδευτικά προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι Έλληνες μετανάστες καθορίζεται κατά κανόνα από την στάση που αναπτύσσουν οι Σύλλογοι Γονέων και Κηδεμόνων, ως άμεσα ενδιαφερόμενοι, αλλά και οι Κοινότητες, συγχρό-

νως όμως καθορίζεται και από τα ελληνικά κόμματα στα οποία ανήκουν κάθε φορά τα μέλη του Δ.Σ. της ΟΕΚ. Η Ομοσπονδία έχει, εξάλλου, ως στόχο της την προάσπιση των συμφερόντων των Ελλήνων μεταναστών σε γενικότερα θέματα. Κινείται κυρίως σε συνδικαλιστικό επίπεδο και ο ρόλος της επικεντρώνεται στο να προάγει και να προωθεί τα αιτήματα που προκύπτουν σχετικά με την ελληνική μειονότητα και τα δικαιώματα αυτής. Κατά συνέπεια εκφράζει άποψη για τα εκπαιδευτικά ζητήματα που απασχολούν τους Έλληνες, οι απόψεις, όμως, που νιοθετεί είναι αποτέλεσμα των ατόμων που διοικούν τους συλλόγους και τις κοινότητες. Μέσα στα πλαίσια των δραστηριοτήτων και ενεργοποίησης που επιδεικνύει οργανώνει συνέδρια με θέμα την «εκπαίδευση των ελληνοπαίδων», εκδίδει φυλλάδια και ενημερωτικά δελτία.

Ενδεικτικό της επιφρόνησης που δέχεται από το εκάστοτε Διοικητικό Συμβούλιο, είναι η ανακοίνωση που εκδίδει στις 13-14/2/82 με την οποία αντιτάσσεται στην πολιτική της ενσωμάτωσης που νιοθετεί η γερμανική πολιτική ηγεσία, ταυτόχρονα, όμως, στρέφει τα πυρά προς τις «ελληνικές κυβερνήσεις της δεξιάς, οι οποίες έχουν εγκαταλείψει τα ελληνόπουλα της Γερμανίας στην τύχη τους» (ό.π. στο Καναβάκης, 1989, τ.1, 350). Ήδη στο έκτατο συνέδριο της για το Σχολικό το 1978 η ΟΕΚ τάσσεται υπέρ της ένταξης των Ελλήνων στα γερμανικά σχολεία. Οι συσχετισμοί τότε ήταν υπέρ της Δημοκρατικής Ενότητας (προσκείμενη στο Κ.Κ.Ε), η οποία πρέσβευε την ένταξη ή ενσωμάτωση στο γερμανικό εκπαιδευτικό σύστημα. Στο συνέδριο του 1982, οι παραταξιακοί συσχετισμοί των δυνάμεων αλλάζουν και στα επόμενα συνέδρια κυριαρχεί η άποψη, η οποία γίνεται ευρύτερα αποδεκτή και περιλαμβάνεται στις τελευταίες αποφάσεις των συνεδρίων της ΟΕΚ για «αναβάθμιση της παρεχόμενης παιδείας στα παιδιά των μεταναστών με υποχρεωτική εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας στο γερμανικό σχολικό σύστημα, όπως επίσης και αναβάθμισης των παραχόντων ελληνικών σχολείων...» (Καρπενησιώτης/Κλεισούρας, 1998).

Η αλλαγή των θέσεων της ΟΕΚ, ως συνέπεια της αλλαγής των πολιτικών συσχετισμών στους κόλπους της, αποτελεί ένα από τα πλέον ισχυρά τεκμήρια για τη σχέση της με τα ελληνικά κόμματα.

Σε συνέντευξη του Δ.Σ. της ΟΕΚ ως συλλογικού οργάνου εκπροσώπησης των Ελλήνων, στο εκπαιδευτικό περιοδικό «Προβληματισμοί» δηλώνει ότι ο ρόλος της είναι «αυτός του σταθερού συμπαραστάτη και συναγωνιστή» διατυπώνοντας την άποψη ότι η εκπαίδευση των αλλοδαπών θα πρέπει να τοποθετηθεί σε ευρωπαϊκά πλαίσια με μια συγκροτημένη ελληνική εκπαιδευτική πολιτική (Προβληματισμοί, 2/83, 7).

Η ΟΕΚ τάσσεται υπέρ της προσχολικής και σχολικής εκπαίδευσης των παιδιών μεταναστών στη βάση της διδασκαλίας της μητρικής γλώσσας τόσο για παιδαγωγικούς λόγους, όσο και λόγω του σεβασμού της εθνικής ταυτότητας των μεταναστών. Παράλληλα τάσσεται υπέρ της εντατικής και συστηματικής διδασκαλίας της γερμανικής γλώσσας προκειμένου να βοηθηθούν οι μαθητές στην ομαλή κοινωνικοποίηση και ανάπτυξή τους.

Η μορφή εκπαίδευσης που παρέχει τις προϋποθέσεις για τους παραπάνω στόχους είναι «ένα αυτοδύναμο ελληνικό σχολείο στη Γερμανία, αναγνωρισμένο από ελληνικής και γερμανικής πλευράς...» στις μεγάλες πόλεις, ενώ στις μικρότερες ενταγμένες τάξεις στα γερμανικά σχολεία με ελληνικό πρόγραμμα (Προβληματισμοί, τ.2/83, 5). Απαραίτητη προϋπό-

θεση για σωστή ανάπτυξη των παιδιών αλλά και των ίδιων των μεταναστών είναι ο σεβασμός της εθνικής, γλωσσικής και πολιτιστικής ταυτότητας. Άρα οποιασδήποτε μορφής ενσωμάτωση είναι καταδικαστέα και απορριπτέα. Με έγγραφό της, η Ομοσπονδία χαιρετίζει την ίδρυση ελληνικών σχολείων στη Γερμανία και δηλώνει ότι θα συμπαρασταθεί «ενεργά και άμεσα τόσο στους Έλληνες γονείς και τους συλλόγους τους, όσο και στις ελληνικές εκπαιδευτικές αρχές για τη σωστή συγκρότηση των ελληνικών σχολείων» (ό.π. στο Καναβάκης, 1989, τ.1, 349).

Οι απόψεις της ΟΕΚ προτάσσουν ως κοινή στρατηγική τη συνεργασία των ελληνικών και γερμανικών εκπαιδευτικών αρχών προκειμένου να ληφθούν αποφάσεις και να δημιουργηθούν οι προϋποθέσεις για σωστή εκπαίδευση των παιδιών των Ελλήνων μεταναστών.

4.4 Σύλλογοι εκπαιδευτικών –Ελληνικές εκπαιδευτικές αρχές

Στα πλαίσια ενεργοποίησης των ελληνικών φροέων που δρουν στη Γερμανία συγκροτούνται οι σύλλογοι εκπαιδευτικών, οι οποίοι ουσιαστικά αποτελούν συνδικαλιστικές οργανώσεις που εκφράζουν συγχρόνως άποψη για τα εκπαιδευτικά ζητήματα που απασχολούν τους Έλληνες. Εξάλλου, είναι άτομα ίδιας επαγγελματικής κατηγορίας που εμπλέκονται άμεσα στην εκπαιδευτική πράξη, άρα είναι αναμενόμενο να εκφράζουν άποψη για τα θέματα αυτά. Χαρακτηριστικό είναι ότι οι σύλλογοι εκπαιδευτικών ανανεώνονται διαρκώς εξαιτίας του ότι οι εκπαιδευτικοί αποσπώνται στο εξωτερικό με πενταετή διάρκεια παραμονής προκειμένου να διδάξουν την ελληνική γλώσσα στις ισχύουσες μορφές ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης.

Ο διαχωρισμός όμως των εκπαιδευτικών σε αποσπασμένους και σε μη δημόσιους⁹, οι οποίοι διδάσκουν επί σειρά ετών στην ΟΔΓ, επιφέρει διαφοροποίηση των θέσεων και των απόψεων που υποστηρίζουν. Σημαντική, είναι η επιρροή που ασκούν στους Συλλόγους Γονέων και Κηδεμόνων, τους οποίους εξοπλίζουν με επιστημονικά επιχειρήματα για την υποστήριξη των αιτημάτων και των διεκδικήσεών τους. Η άποψη των Ελλήνων εκπαιδευτικών και των συλλογικών τους οργάνων έχει βαρύνουσα σημασία, επειδή οι γονείς τη θεωρούν ως άποψη «ειδικών» (Δαμανάκης, 1989, 131).

Οι απόψεις που κατά καιρούς εκφράζονται από τους εκπαιδευτικούς δεν αποτελούν μια ολοκληρωμένη θέση, ούτε τάσσονται μαζικά υπέρ της μιας ή της άλλης μορφής εκπαίδευσης. Υπάρχει και εδώ, όπως και σε άλλες οργανώσεις διάσπαση απόψεων, η οποία σχετίζεται με τις ιδιαίτερες συνθήκες και νομικές προϋποθέσεις που ισχύουν σε κάθε κρατίδιο. Αυτή η πολυσχιδία στάσεων και θέσεων, η οποία μάλιστα δε διατυπώνεται πάντα με σαφή και ξεκάθαρο τρόπο, έχει ως αποτέλεσμα να υπερέχει η άποψη συγκεκριμένων συλλόγων, οι οποίοι οργανώνονται και δραστηριοποιούνται περισσότερο από άλλους.

Για παράδειγμα, ο Σύλλογος Εκπαιδευτικών Βόρειας Ρηνανίας – Βεστφαλίας σε ανακοίνωσή του εκφράζει την άποψη ότι θα πρέπει να υπάρχει μια κοινή θέση όλων των ελλη-

⁹ Ουσιαστικά πρόκειται για Έλληνες εκπαιδευτικούς, οι οποίοι διδάσκουν σε ποικίλες μορφές εκπαίδευσης με ισχύον διαφορετικό νομικό καθεστώς από αυτούς που αποσπώνται από την Ελλάδα. Σε ορισμένα κρατίδια προσλαμβάνονται από το γερμανικό κράτος, ανάλογα πάντα με την μορφή εκπαίδευσης που προωθείται από το κρατίδιο.

νικών φορέων, συλλόγων αλλά και γονέων ως προς τη μορφή της ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης, η οποία θα είναι κοινή και θα εκφράζει τους φορείς και τους άμεσα ενδιαφερόμενους. Οι άξονες που θα κινείται η προτεινόμενη μορφή εκπαίδευσης θα πρέπει να περιλαμβάνουν τόσο τη διάθεση της πλειονότητας των γονέων να επιστρέψουν στην Ελλάδα, όσο και την επιθυμία της μειοψηφίας εκείνης που προσανατολίζεται σε πιο μόνιμη παραμονή στη Γερμανία.

Ουσιαστικά τάσσεται υπέρ της δημιουργίας σχεδίου που θα βοηθά την παλιννόστηση εκφράζοντας ταυτόχρονα την αντίθεση στην ίδιαν «αμιγών ελληνικών σχολείων». Τα συγκεκριμένα σχολεία επιβαρύνουν οικονομικά το ελληνικό κράτος, το οποίο επιβαρύνεται τα έξοδα λειτουργίας τους και το χρησιότερο δεν έχουν προοπτική επιβίωσης, αφού οι γονείς που τα υποστηρίζουν θα επιστρέψουν στην Ελλάδα και αυτοί που θα παραμείνουν θα επιλέξουν τα γερμανικά σχολεία (ό.π. στο Καναβάκης, 1989, τ.4, 312).

Διαφορετικές είναι οι απόψεις των εκπαιδευτικών που διδάσκουν το Μάθημα Μητρικής Γλώσσας σε σχολείο του Düsseldorf, οι οποίοι σε ανακοίνωσή τους τάσσονται υπέρ της ένταξης των ελληνόπουλων στο γερμανικό εκπαιδευτικό σύστημα θεωρώντας ως το καταλληλότερο «για μια καλή και δυναμική μόρφωση» των παιδιών. Τα επιχειρήματα επικεντρωνούνται στην καλύτερη ποιότητα εκπαίδευσης που παρέχει το γερμανικό εκπαιδευτικό σύστημα, με επιστημονικά καταρτισμένους εκπαιδευτικούς, σύγχρονες μεθόδους και μέσα διδασκαλίας και με πληθώρα εποπτικών μέσων. Κυρίως, όμως, τα επιχειρήματα επικεντρωνούνται στις προοπτικές που διαφαίνονται να έχουν οι μαθητές που αποκτούν το γερμανικό απολυτήριο, το οποίο εξασφαλίζει περισσότερες και καλύτερες επαγγελματικές προοπτικές (ό.π. στο Καναβάκης, 1989, τ. 7, 75-76).

Σε κείμενο της Γενικής Συνέλευσης καθηγητών Έσσης στις 29/11/82 προβάλλεται ως αίτημα «η δημιουργία Ενταγμένων Δημοτικών Σχολείων και Γυμνασίων με Έλληνα Διευθυντή, ειδικά εκπαιδευμένο και με διδασκαλία 20 ωρών τουλάχιστον εβδομαδιαία από Ελληνες δασκάλους-καθηγητές...».

Ως προς τα διδασκόμενα μαθήματα προκύπτουν διάφορα θέματα που αφορούν κυρίως τη διδασκαλία του μαθήματος των Θρησκευτικών. Ιδιαίτερα το 1983 υπάρχουν αρκετές ανακοινώσεις και τοποθετήσεις για διάφορα θέματα από τους εκπαιδευτικούς της BPB, οι οποίοι, μάλιστα, εκδίδουν ένα περιοδικό εκπαιδευτικών θεμάτων με τίτλο «Προβληματισμοί» και στο οποίο παρουσιάζονται τα εκπαιδευτικά προβλήματα των Ελλήνων της Γερμανίας γενικότερα και του συγκεκριμένου κρατιδίου ειδικότερα. Η περιοδική αυτή έκδοση του Συλλόγου Εκπαιδευτικών BPB περιέχει στην ύλη της άρθρα και τοποθετήσεις, τα οποία παραπέμπουν σε ιδεολογική τοποθέτηση κοντά στα αριστερά κόμματα. Από την τοποθέτηση αυτή προκύπτουν τα σχετικά με τον μαρξισμό άρθρα. Το συγκεκριμένο περιοδικό, δεν περιορίζεται στην έκφραση των απόψεων ενός συγκεκριμένου συλλόγου, αλλά επεκτείνει την ύλη του με αφιερώματα στις θέσεις που αναπτύσσουν διάφοροι φορείς για την ελληνική εκπαίδευση αποκτώντας μ' αυτό τον τρόπο, ιστορική σημασία και σημαντική πηγή άντλησης πληροφοριών.

Οι ελληνικές εκπαιδευτικές αρχές είναι ο φορέας εκείνος ο οποίος εκφράζει άποψη και ενίστε καθορίζει την εφαρμοζόμενη εκπαιδευτική πολιτική. Τα διαφοροποιημένα κατά κρα-

τίδιο εκπαιδευτικά ζητήματα που προκύπτουν τίθενται στον κατάλληλο Σύμβουλο Εκπαίδευσης, ο οποίος αποφαίνεται ανάλογα και τα προωθεί στο Υπουργείο Παιδείας. Ουσιαστικά είναι ο μεταφορέας των ζητημάτων, ο ενδιάμεσος κρίκος ανάμεσα στο εκπαιδευτικό γίγνεσθαι και τους συμμετέχοντες σ' αυτό και τους εκπαιδευτικούς φροντίδες και αρμόδιους. Οι απόψεις που εκφράζει ο εκάστοτε Σύμβουλος Εκπαίδευσης διαφοροποιούνται από τις κείμενες διατάξεις που ισχύουν σε κάθε κρατίδιο αλλά και από τις προσωπικές απόψεις που ο ίδιος υποστηρίζει.

Στις ετήσιες ή εξαμηνιαίες εκθέσεις που υποβάλλονται οι Σύμβουλοι Εκπαίδευσης στο Υπουργείο Παιδείας αναφέρονται αναλυτικά όλα τα ζητήματα που προκύπτουν καθώς και λύσεις που οι ίδιοι προτείνουν. Για παράδειγμα, η εξαμηνιαία έκθεση που συντάσσει και υποβάλλει στο Υπουργείο Παιδείας της Ελλάδας ο Σύμβουλος Εκπαίδευσης περιοχής ευθύνης Βόννης, στις 4/1/85, γίνεται μια συνολική παρουσίαση των συνθηκών, των προβλημάτων αλλά και των λύσεων σχετικά με την ελληνόγλωσση εκπαίδευση στο συγκεκριμένο κρατίδιο. Εκτός από τον αριθμό μαθητών που φοιτούν σε κάθε μορφή εκπαίδευσης αλλά και του διδακτικού προσωπικού που στελεχώνει αυτές τις μορφές, θίγονται ζητήματα όπως οι αρμοδιότητες του κάθε φορέα, η λειτουργία των σχολικών μονάδων και κυρίως των ελληνικών σχολείων (Γυμνασίων, Λυκείων), τα διδακτικά υλικά και Αναλυτικά Προγράμματα που χρησιμοποιούνται και οι αναπροσαρμογές που θα πρέπει να γίνουν προκειμένου να εκσυγχρονιστούν, αλλά και οι επαφές με τις γερμανικές εκπαιδευτικές αρχές και οι συζητήσεις που διεξάγονται σχετικά με τα ζητήματα εκπαίδευσης των Ελλήνων μαθητών (Εγκ. ΥΠΕΠΘ, 4/1/85).

Επίσης, οι Σύμβουλοι Εκπαίδευσης συντάσσουν ετήσιες εκθέσεις οι οποίες αναφέρουν τα ακριβή στατιστικά στοιχεία των μαθητών της περιοχής ευθύνης τους καθώς και τις μορφές εκπαίδευσης που λειτουργούν. Με τον τρόπο αυτό συλλέγονται τα στοιχεία για τον ακριβή αριθμό Ελλήνων μαθητών που φοιτούν σε διάφορες μορφές εκπαίδευσης στη Γερμανία.

5. Θέσεις των κομμάτων ως προς τις μορφές ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης, την Τεχνική Επαγγελματική Εκπαίδευση, το εκπαιδευτικό προσωπικό και το διδακτικό υλικό

Κατά τη διάρκεια της δικτατορίας δραστηριοποιούνται γενικότερα στον ευρωπαϊκό βιορά οι ελληνικές μεταναστευτικές οργανώσεις επηρεασμένες πάντα από την πολιτική κατάσταση που επικρατεί στην Ελλάδα. Η δραστηριοποίηση αυτή είναι εντονότερη σε ιδεολογικά αριστερές οργανώσεις, οι οποίες γίνονται οι πυρήνες ομάδων πολιτικής δράσης και έκφρασης.

Το ενδιαφέρον για την πολιτική είναι ιδιαίτερα έντονο στην Ελλάδα λόγω της εφτάχρονης δικτατορίας, αλλά εξίσου έντονο και στη Γερμανία, όπου συναντώνται τα πολιτικά προβλήματα από τον ελλαδικό χώρο με τα πολυποίκιλα προβλήματα και τις ανάγκες του μετανάστη. Το ενδιαφέρον για την πολιτική αυξάνεται και ταυτόχρονα μεταλλάσσεται σε κομματικό ενδιαφέρον, με την έννοια της ένταξης στα κόμματα και της ενεργοποίησης στο πλαίσιο δράσης τους. Τα κόμματα μαζικοποιούνται και αναπτύσσονται οργανωτικά προσλαμβάνοντας στους κόλπους τους μεγάλο πλήθος μεταναστών. Η οργανωτική ανάπτυξη των πολιτικών κομμάτων παρουσιάζεται εντελώς διαφορετική για το καθένα και έχει σχέση με την ευρύτερη τοποθέτηση απέναντι στο μεταναστευτικό φαινόμενο.

Πιο συγκεκριμένα, για τα κομμουνιστικά, και γενικότερα αριστερά, κόμματα η προσέγγιση της μεταναστευτικής μάζας και η προάσπιση των συμφερόντων της προκύπτει ως άμεσο αποτέλεσμα της θεώρησης που αναπτύσσουν σχετικά με το μεταναστευτικό εργατικό πλεόνασμα και την εκμετάλλευση που αυτό υπόκειται από το καπιταλιστικό αναπτυγμένο κέντρο, δηλαδή τη βιοειο-δυτική Ευρώπη. Τα αιτήματα και οι διεκδικήσεις των εργατικών συνδικάτων προσαρμόζονται και τροποποιούνται ανάλογα με τη σύνθεση του εκάστοτε προεδρείου και διοικητικού συμβούλιου.

Κάτω από αυτές τις προϋποθέσεις εξελίσσονται οι διαδικασίες κομματικής οργάνωσης των Ελλήνων μεταναστών, οι οποίες δεν είναι πάντα συνειδητές και συνειδητοποιημένες. Εξάλλου, η πορεία και ιστορική εξέλιξη των ελληνικών κομμάτων σε γερμανικό έδαφος ενισχύει την άποψη ότι αυτή εξαρτάται από το έρεισμα που έχει το καθένα από αυτά στο μεταναστευτικό χώρο. Να επισημανθεί, βέβαια, ότι η διαφορετική ανάπτυξη έχει άμεση σχέση με την ιδεολογική τοποθέτηση των κομμάτων. Έτσι προκύπτει μια έντονη δραστηριοποίηση, η οποία οδηγεί ακόμα και σε ίδρυση νέων κομμάτων, όπως στην περίπτωση του Π.Α.Σ.Ο.Κ.

Η αναλυτική παρουσίαση της ιστορικής εξέλιξης των κομματικών σχηματισμών φανερώνει δυο διαφορετικές πρακτικές βάσει των οποίων κινηθήκαν και έδρασαν τα ελληνικά κόμματα. Ουσιαστικά υπήρξε ένα δίπολο στη μια πλευρά του οποίου υπήρχαν τα αριστερά κόμματα (Κ.Κ.Ε., Π.Α.Σ.Ο.Κ.), με έντονη δραστηριοποίηση στο μεταναστευτικό περιβάλλον, και στην άλλη μια αδρανοποιημένη Ν.Δ., η οποία δεν θεωρεί απαραίτητη την οργάνωση της εκλογικής της βάσης. Οι πρακτικές αυτές οδηγούν στον έλεγχο των οργανώσεων και των συλλόγων από τα κόμματα του Π.Α.Σ.Ο.Κ. και του Κ.Κ.Ε. αλλά και στην ταυτόχρονη απομάκρυνση της Ν.Δ. από τα προβλήματα των μεταναστών.

Οι εσωτερικές διεργασίες που συντελούνται σε κάθε κόμμα καθώς και η εναλλαγή στην εξουσία – τουλάχιστον για το κόμμα της Ν.Δ. και του Π.Α.Σ.Ο.Κ. - διαμορφώνουν νέες προϋποθέσεις και δεδομένα και διαφοροποιούν τις στάσεις και τις απόψεις τους. Στο πλαίσιο

αυτό εντάσσεται και ο χωρισμός του Κομονυιστικού Κόμματος Ελλάδος, από το Μάιο του 1968, σε δυο διαφορετικά κόμματα, το Κ.Κ.Ε. εσωτερικού και το Κ.Κ.Ε. εξωτερικού, με διαμετρικά αντίθετες, σε ορισμένα ζητήματα θέσεις.

Το ΠΑΚ ιδρύθηκε και έδρασε κυρίως την περίοδο της δικτατορίας συντονίζοντας τον αγώνα εναντίον της. Με την πτώση της χούντας μετατρέπεται σε Π.Α.Σ.Ο.Κ. διαδραματίζοντας σημαίνοντα ρόλο στα μεταπολιτευτικά πολιτικά δρώμενα της Ελλάδας. Οι στόχοι και οι σκοποί οργανώσεων τέτοιου είδους όπως το ΠΑΚ επικεντρώνονται και δραστηριοποιούνται κυρίως στον αγώνα κατά της δικτατορίας αλλά και στην στήριξη του Έλληνα μετανάστη και στην παροχή βοήθειας προκειμένου να αντεπεξέλθει στις ανάγκες που προκύπτουν. Η προστασία των δικαιωμάτων του μετανάστη και η διαφύλαξη και προάσπιση των συμφερόντων του αναφέρονται ως πρωταρχικό μέλημα των περισσότερων ομάδων.

Στα πλαίσια μιας τέτοιας δραστηριοποίησης το ΠΑΚ προσεγγίζει τις μεταναστευτικές οργανώσεις και οργανώνεται υποδειγματικά. Έτσι, το συνδικαλιστικό όργανο του ΠΑΚ η ΠΑΣΚΕΜ (Προοδευτική Αγωνιστική Συνδικαλιστική Κίνηση Ελλήνων Μεταναστών) συνέβαλε στην ίδρυση Συλλόγων Γονέων και Κηδεμόνων σε διάφορες πόλεις κυριαρχώντας σ' αυτές, προβάλλοντας ταυτόχρονα και τις εκπαιδευτικές απόψεις που το ίδιο εξέφραζε (Δαμανάκης, 1987, 67). Οι σχέσεις που αναπτύσσονται ανάμεσα στον κομματικό μηχανισμό του Π.Α.Σ.Ο.Κ. και τις μεταναστευτικές οργανώσεις, στους συλλόγους και τις συνδικαλιστικές ομάδες, είναι αλληλεξαρτώμενες. Η επιρροή που ασκεί το κόμμα στους συλλόγους και αντίστοιχα διαφαίνεται καθοριστική για τις θέσεις που αναπτύσσει κάθε πλευρά.

Η σημαντικότητα που αποδίδεται στο ρόλο που διαδραματίζουν οι σύλλογοι και οι οργανώσεις στο χώρο της Γερμανίας και ειδικότερα στα εκπαιδευτικά ζητήματα, εξηγείται από το γεγονός ότι για το Π.Α.Σ.Ο.Κ. η συλλογική έκφραση και διεκδίκηση αυτημάτων είναι σημαντική παράμετρος της πολιτικής δραστηριοποίησής του ως κόμμα με σοσιαλιστική ιδεολογία.

5.1. Νέα Δημοκρατία

Η συζήτηση για την ελληνόγλωσση εκπαίδευση διογκώνεται κατά την περίοδο, η οποία αποτελεί το πρώτο μισό της ερευνούμενης στη συγκεκριμένη μελέτη περίοδο, δηλαδή μεταξύ 1975-1981. Ο χωρισμός της δεκαετίας 1975-85 σε δυο ημιπεριόδους γίνεται προκειμένου να απομονωθούν και να συγκεκριμενοποιηθούν οι διαφορετικές προσεγγίσεις του θέματος από τα κόμματα που ασκούν την εξουσία στην Ελλάδα τη συγκεκριμένη περίοδο, τη Ν.Δ. και το Π.Α.Σ.Ο.Κ. Για το λόγο αυτό, εκτός από τις επίσημες αποφάσεις και ρυθμίσεις που λαμβάνουν χώρα αυτή την περίοδο μας ενδιαφέρουν οι συζητήσεις που γίνονται σε κοινοβουλευτικό επίπεδο, αλλά και οι διακηρύξεις των κομμάτων, ώστε να αποσαφηνισθεί και να κατανοηθεί η θέση που το καθένα από αυτά εκφράζει αναφορικά με την εκπαίδευση των ελληνοπαίδων στη Γερμανία. Ιδιαίτερα την περίοδο ανάμεσα στα έτη 1975-1979 η συζήτηση για το συγκεκριμένο θέμα γίνεται πολύ επίκαιη και οι εξελίξεις που ακολουθούν είναι εξίσου καθοριστικές για την πορεία του θέματος.

Ειδικότερα για την αποσαφήνιση των θέσεων και του εκπαιδευτικού λόγου που η Νέα Δημοκρατία ως κόμμα εξουσίας αρθρώνει την συγκεκριμένη περίοδο, είναι απαραίτητη η

οριοθέτηση των θέσεών της έτσι όπως αυτές εκφράζονται στις επίσημες διακηρύξεις, στα κομματικά φυλλάδια, αλλά και στις συζητήσεις στη Βουλή σε σχετικές ερωτήσεις βουλευτών. Οι απόψεις που κατά καιρούς εκφράζονται από κομματικά στελέχη λαμβάνονται ως οι επίσημες θέσεις του κόμματος, ιδιαίτερα όταν αυτές εκφράζονται σε συζητήσεις κοινοβουλευτικού επιπέδου.

Η συλλογή πρωτογενούς υλικού από το αρχείο της Ν.Δ. από το οποίο θα αναδεικνύονται οι κομματικές τοποθετήσεις αναφορικά με το θέμα υπήρξε δύσκολη έως αδύνατη, εξαιτίας της έλλειψης ολοκληρωμένης πρότασης, έστω και σε κομματικά προεκλογικά φυλλάδια. Οι θέσεις που εκφράζονται εκ μέρους της Ν.Δ. είναι θέσεις αρμόδιων υπουργών ή συχνά κομματικών στελεχών που ασχολούνται με το θέμα. Οι πληροφορίες που χρησιμοποιούνται προκειμένου να συγκροτηθεί το ιδεολογικό σώμα και η εκπαιδευτική άποψη της Ν.Δ. έχουν αντληθεί είτε από τις συζητήσεις στη Βουλή, είτε από την αλληλογραφία των εκάστοτε υπουργού, η οποία αναφέρεται στην εκπαίδευση των Ελλήνων της Γερμανίας.

Από τις συζητήσεις που λαμβάνουν χώρα στο ελληνικό Κοινοβούλιο κατά την περίοδο 1975-'79, με τη Ν.Δ. στη κυβέρνηση και το Π.Α.Σ.Ο.Κ. σε αντιπολιτευτική θέση, προκύπτει ένας σαφής διαχωρισμός εκ μέρους της Ν.Δ. σχετικά με τους μετανάστες. Η διαφοροποίηση μεταξύ «υπερπόντιων και ενδοευρωπαίων μεταναστών» προκύπτει όχι μόνο από την θεωρητική βιβλιογραφική τεκμηρίωση αλλά και από την πολιτική ηγεσία της χώρας, διαφοροποιώντας αντίστοιχα τους τιθέμενους σκοπούς. Ο διαχωρισμός ανάμεσα στους μετανάστες και η κατηγοριοποίησή τους ανάλογα με την χώρα προορισμού τους, δικαιολογείται λαμβάνοντας υπόψη ότι η μετανάστευση προς τη Γερμανία έλαβε χώρα κάτω από ειδικές και ιδιαίτερες συνθήκες. Ήταν κυρίως αποτέλεσμα όχι της εκούσιας μετακίνησης πληθυσμού, αλλά των διακρατικών συμφωνιών μεταξύ Ελλάδας και Γερμανίας. Στις υπογραφέισες συμφωνίες ορίζονταν ο μετακινούμενος πληθυσμός ως βιομηχανικοί εργάτες με περιορισμένο χρόνο διαμονής στη Γερμανία (Gastarbeiter).

Η επανάληψη της ίδιας άποψης σε τρεις διαφορετικές συνεδρίες του ελληνικού κοινοβουλίου σε σχετικές ερωτήσεις βουλευτών δηλώνει το σαφή καθορισμό της έννοιας εκ μέρους της κυβέρνησης. Θεωρεί ότι οι Έλληνες της Γερμανίας δεν είναι μετανάστες αλλά ένας μετακινούμενος προσωπινά πληθυσμός, ο οποίος θα επιστρέψει στην Ελλάδα, με τη λήξη – προφανώς – της διακρατικής συμφωνίας. Η θεώρηση της ελληνικής ενδοευρωπαϊκής μετανάστευσης ως φαινομένου περιορισμένης διάρκειας τοποθετεί το θέμα της εκπαίδευσης των παιδιών των μεταναστών στη βάση της παλιννόστησης. Αναμένεται, λοιπόν, ότι οι θέσεις που υποστηρίζει η Ν.Δ. κινούνται στο επίπεδο της παροχής ελληνικής παιδείας, προκειμένου να ενσωματωθούν ομαλά στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα με την παλιννόστησή τους. Η προοπτική της παλιννόστησης προτάσσει την παροχή ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης και γενικά όλων των εφοδίων που θα βοηθούσαν τους μετανάστες σε μια επικείμενη παλιννόστηση και επανεγκατάστασή τους σε ελληνικό έδαφος. Αντίθετα για τους υπερπόντιους μετανάστες επιδιώκεται η διατήρηση και καλλιέργεια της ελληνικής ταυτότητας και γενικότερα των σχέσεων με την Ελλάδα.

Οι σκοποί που τίθενται σε εφαρμογή είναι διαφορετικοί ανάλογα με τη χώρα διαμονής των Ελλήνων μεταναστών. Γενικότερα δίδεται βάρος στην εξασφάλιση των συνθηκών εκεί-

νων που επιτρέπουν ομαλή ανάπτυξη των παιδιών των μεταναστών. Το ενδιαφέρον για την εκπαίδευση και την πρόοδο τονίζεται με την ιδιαίτερη αναφορά που γίνεται στις μορφές και στις μεθόδους διδασκαλίας που πρέπει να ακολουθούνται για την ολόπλευρη «ψυχοπνευματική εξέλιξη των Ελληνοπαίδων και να μην παραβλέπεται εκ των ιδιότυπων συνθηκών, υφ' ας ούτοι εν τη ξένη διαβιούν» (Π.Β., 7/6/1976, 5501). Η επισήμανση των ιδιαίτεροτήτων κάτω από τις οποίες αναπτύσσονται και κοινωνικοποιούνται τα παιδιά των μεταναστών παραπέμπει σε μια γενικότερη διαπίστωση που πηγάζει από τις θεωρητικές αναλύσεις και συζητήσεις που λαμβάνουν χώρα τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο. Ακόμα και τα ίδια τα κείμενα που εκδίδονται από τις οργανώσεις των μεταναστών τονίζουν τις ιδιαίτερες συνθήκες διαβίωσης, άρα και κοινωνικοποίησης. Η τοποθέτηση από τον Υφυπουργό Καραπιπέρη, αν και χωρίς την ιδιαίτερη χρήση της σχετικής ορολογίας για διπολιτισμική/διγλωσσική κοινωνικοποίηση, προδιαθέτει για τον επηρεασμό από τη γενικότερη συζήτηση.

Η Νέα Δημοκρατία παρόλο που διαθέτει αρκετή δύναμη στην περιφέρεια της Γερμανίας δεν διαδραματίζει αξιόλογο ρόλο, ούτε εκφράζει συγκεκριμένο λόγο σχετικά με την εκπαίδευση των μεταναστών, τουλάχιστον μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του '80. Οι ιστορικά διαμορφωμένες συνθήκες και η προείδεια της ελληνικής παρουσίας στη Γερμανία ευνοεί κυρίως την οργάνωση αριστερών κομματικών μηχανισμών, οι οποίοι εκφράζουν συγκροτημένη άποψη τόσο σε γενικότερα μεταναστευτικά ζητήματα, όσο και ειδικότερα σε εκπαιδευτικά προβλήματα των Ελλήνων μεταναστών. Η Ν.Δ. δεν οργάνωσε ποτέ τη βάση της προκειμένου να στρατεύσει τους οπαδούς της, αλλά κινήθηκε με ένα αυθορμητισμό παραμένοντας, μ' αυτό τον τρόπο, θεατής των εξελίξεων (Δαμανάκης, 1987, 68).

Η Ν.Δ., παρά τις επίσημες διακηρύξεις της, αντιμετωπίζει πρόβλημα στην οργάνωσή της, ιδιαίτερα μετά τις εκλογές του 1977. Στον ελλαδικό χώρο παραμένει αδύναμη και διαιρεμένη μέχρι το 1983, όπου σταδιακά αρχίζει να αποκτά μια οργανωτική κυνηγότητα, ιδιαίτερος σημασίας για μη αριστερό κόμμα. Ο αριθμός των 200.000 μελών που ανακοινώνει το 1986 δεν φαντάζει υπερβολικός, αλλά αντίθετα φαίνεται να υπερτερεί οργανωτικά έναντι του Κ.Κ.Ε. και του Π.Α.Σ.Ο.Κ. (Κυπριανός, 1997, 43-44). Στο χώρο της Γερμανίας, η Ν.Δ. δεν θέωρησε αναγκαία την οργάνωση των οπαδών της, ιδιαίτερα την περίοδο διακινθέρνησης της χώρας από την ίδια, παρά μόνο το 1981 μετά την εκλογική ήττα. Η οργανωτική ανασυγκρότηση, η οποία επιχειρείται είναι αποτέλεσμα της αίσθησης ότι δέχεται οργανωμένη επίθεση από τον κύριο αντίπαλο της, το Π.Α.Σ.Ο.Κ.

Η φιλελεύθερη Ν.Δ. χαρακτηρίζεται από ορισμένα γνωρίσματα των κομμάτων που παρουσιάζονται στο διεθνή συντηρητικό χώρο και τα οποία συνοψίζονται: στην ιδεολογική ασάφεια του ιδεολογικού της σώματος, στην τάση να εναντιώνεται στις κυρίαρχες ιδεολογίες αλλά ταυτόχρονα να απορριφά, να διδάσκεται, να προσαρμόζεται σε αυτές, στην προσαρμοστικότητα και ευελιξία των θέσεων και των απόψεων που υιοθετεί για το εκάστοτε ζήτημα, στη δυνατότητα να μετασχηματίζεται και κομματικά όταν οι συνθήκες το απαιτούν. Ουσιαστικά για τη Ν.Δ. η περίοδος στην οποία γίνονται προσπάθειες να συγκροτηθεί το ιδεολογικό της σώμα και να ξεφύγει από την «ιδεολογική σύγχυση» στην οποία βρισκόταν, είναι ανάμεσα στο 1977-1979 και κορυφώνεται στο πρώτο συνέδριο του κόμματος στη Χαλκιδική το 1979 (Κατσούδας, 1991, 216-217).

Αξιοσημείωτο σε σχέση με τα παραπάνω είναι το γεγονός ότι η Ν.Δ. εκφράζει σε ξεχωριστό κείμενο τις θέσεις της το 1984, όταν πλέον έχει επέλθει σε αντιπολιτευτική θέση και εκδηλώνει ενδιαφέρον προς τα εκπαιδευτικά προβλήματα των μεταναστών σε μια προσπάθεια προσέγγισης της ομογένειας. Οι βασικές θέσεις της εκπαιδευτικής πολιτικής και των θέσεων που η Ν.Δ. αναπτύσσει μπορούν να συνοψισθούν ως εξής, έτσι όπως συνάγονται από επιστολή του βουλευτή της Ν.Δ. Ι. Βαρβιτσιώτη, στις 8/2/84. Στο συγκεκριμένο κείμενο γίνεται μια συνολική τοποθέτηση του κόμματος και είναι από τα λίγα εξωκοινοβουλευτικά κείμενα στα οποία παρουσιάζονται οι απόψεις της Ν.Δ. Διαπιστώνεται, και από την συγκεκριμένη επιστολή, μια σταθερότητα στις απόψεις που η Ν.Δ. διατυπώνει, η οποία εντοπίζεται και στους λόγους που εκφωνούνται από στελέχη της κατά τη διάρκεια συνεδριάσεων της Βουλής (βλ. αντίστοιχο κεφάλαιο: Η εκπαιδευτική πολιτική του ΥΠΕΠΘ κατά την περίοδο 1975-'81). Οι απόψεις της Νέας Δημοκρατίας πηγάζουν από τη θεώρηση των μετακινούμενων πληθυσμών προς τη Γερμανία ως μετακινούμενων εργατών και όχι ως μεταναστών. Η παραμονή των Ελλήνων στη Γερμανία θεωρείται προσωρινή γεγονός που αποδεικνύουν οι αριθμοί αυτών που παλιννοστούν και από το ότι η Γερμανία είναι «χώρα μη υποδοχής μόνιμων μεταναστών».

Οι βασικές θέσεις, λοιπόν, της Ν.Δ. που αντιστοιχούν στο σχεδιασμό της εκπαιδευτικής της πολιτικής εντοπίζονται ως εξής: «ίδρυση:

- ελληνικών σχολείων τύπου αναπληρωματικών σχολείων (*Erzattschulen*), των οποίων φορέας θα είναι οι ελληνικές προξενικές αρχές στην ΟΔΓ και στα οποία θα παρέχεται κατά κύριο λόγο ελληνόγλωσση παιδεία αλλά και επαρκής γερμανόγλωσση διδασκαλία.
- δίγλωσσων τάξεων μέσα στα γερμανικά σχολεία. Σε αυτές θα είναι οργανικό κοινότητι του γερμανικού σχολείου η ελληνόγλωσση διδασκαλία, θα είναι διπλάσια περίπου της γερμανόγλωσσης στις μικρές τάξεις και θα μειώνεται σταδιακά, ώστε να έχει περίπου αντιστραφεί η σχέση αυτή περί το τέλος της υποχρεωτικής φοιτήσεως.
- πρωινών τμημάτων 5-8/ωρης διδασκαλίας της ελληνικής γλώσσας και των λεγόμενων πατριδογνωστικών μαθημάτων στους μαθητές εκείνους που έχουν ενσωματωθεί και φοιτούν στις κανονικές τάξεις των γερμανικών σχολείων» (ό.π. στο Καναβάκης, 1989, τ. 1, 276-278).

Σχετικά με την επαγγελματική εκπαίδευση των παιδιών των Ελλήνων μεταναστών αριθμητώς τίθεται το θέμα από τον βουλευτή της Ν.Δ. αναφέροντας ότι «είναι αυτονόητο πως το Κόμμα μας δίνει μεγάλη σημασία στην επαγγελματική εκπαίδευση των παιδιών μας». Με τη γενικόλογη τοποθέτηση δεν παρέχονται πληροφορίες για τις θέσεις που το κόμμα υιοθετεί, απλά δηλώνεται το ενδιαφέρον για το συγκεκριμένο θέμα.

Σχετικά με την στελέχωση και την οργάνωση της ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης στο γερμανικό χώρο, οι υιοθετούμενες πρακτικές από το κόμμα της Νέας Δημοκρατίας επικεντρώνονται κυρίως στην τοποθέτηση ελεγχόμενων ατόμων διαιωνίζοντας μ' αυτό τον τρόπο την πάγια τακτική των προηγούμενων δικτατορικών κυβερνήσεων. Η τοποθέτηση εκπαιδευτικών με εξειδικευμένες γνώσεις και προσόντα για τη διδασκαλία στις ιδιαίτερες συνθήκες που διαμορφώνονται σε μεταναστευτικό περιβάλλον εκφράζεται ως γενικόλογη τοποθέτηση. Το ίδιο συμβαίνει και με τα διδακτικά εγχειρίδια που θα πρέπει να χρησιμο-

ποιούνται για τη διδασκαλία της ελληνικής στα ελληνόπουλα του εξωτερικού. Εντοπίζεται η έλλειψη κατάλληλων βιβλίων και η ανάγκη συγγραφής νέων με διαφορετικό περιεχόμενο, αλλά δεν διατυπώνεται ολοκληρωμένη πρόταση για τη συγγραφή τους.

5.2 Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα

Το ΠΑ.ΣΟ.Κ. έθεσε από την ίδρυσή του ως στόχο την οργάνωσή των οπαδών του. Σταδιακά οργανώνει την ελληνική επαρχία αυξάνοντας τα μέλη του, ενώ ταυτόχρονα συντηρεί και επαυξάνει την αρχική του δύναμη στο χώρο της Γερμανίας, ο οποίος αποτελεί την αρχική οργανωτική του βάση (Κυπριανός, 1997, 41). Γεγονός είναι ότι το ΠΑ.ΣΟ.Κ. βρίσκει ήδη πρόσφροδο έδαφος προκειμένου να οργανωθεί σε μεταναστευτικό περιβάλλον, εξαιτίας της προηγούμενης δράσης του Κ.Κ.Ε. και της οργανωτικής δομής στην οποία είχε προχωρήσει. Οι προϋπάρχουσες οργανώσεις και ομάδες πολλαπλασιάζονται και εξαπλώνονται σε ολόκληρη τη Γερμανία.

Το ΠΑ.ΣΟ.Κ. ανεβάζει τα ποσοστά του αυξάνοντας τη δύναμη του στους ελεγχόμενους συλλόγους, κυριαρχεί και επηρεάζει τις εξελίξεις. Η δραστηριοποίησή του αυτή το οδηγεί και στη γραπτή διατύπωση των απόψεών του και στην έκδοση φυλλαδίων στα οποία περιέχονται οι απόψεις του για τα εκπαιδευτικά ζητήματα.

Η άποψη του ΠΑ.ΣΟ.Κ. σχετικά με τη δύναμη των φορέων και των ελληνικών συλλόγων ιδιαίτερα σε θέματα παιδείας, διαφαίνεται από τις συζητήσεις στη Βουλή. Έτσι, σε ερώτηση που κατατίθεται στη Βουλή από τους βουλευτές Α. Αμπατέλου, Μ. Δαμανάκη, Δ. Μαυρόδογλου και Αιμ. Υψηλάντη σχετικά με την εξιγίανση της ελληνικής εκπαίδευσης παιδιών ελληνικής κοινότητας Offenbach, ο τότε υπουργός Παιδείας Απ. Κακλαμάνης δίνει την εξής απάντηση: «... η κυβέρνηση δεν επεμβαίνει στα εσωτερικά των συλλόγων των Ελλήνων μεταναστών στη Δυτική Γερμανία και πολύ περισσότερο δεν χαρακτηρίζει τους συλλόγους αυτούς». Οι ελληνικές κοινότητες προκύπτουν ως ο μαζικότερος φορέας εκπροσώπησης των Ελλήνων και εκφράζουν απόψεις για τα γενικότερα προβλήματα που αντιμετωπίζει ο μετανάστης αλλά και για το πρόβλημα της εκπαίδευσης των παιδιών του. Εκτός από τους συλλόγους σημαντικός είναι ο ρόλος των συλλόγων Γονέων και Κηδεμόνων οι οποίοι χαρακτηρίζονται από το ΠΑ.ΣΟ.Κ. ως «αντιπροσωπευτικότεροι φορείς όσον αφορά το σχολικό και έχουν καταξιωθεί στη συνείδηση των Ελλήνων μεταναστών με τους αγώνες τους».

Οι θέσεις που το ΠΑ.ΣΟ.Κ. εκφράζει αναφορικά με το θέμα της ελληνικής εκπαίδευσης στη Γερμανία καθόσον βρίσκεται στην αντιπολίτευση (1975-1981), συνάγονται από τις ανακοινώσεις που εκδίδονται από τις οργανώσεις που πρόσκεινται στο κόμμα και που ελέγχονται από τον κομματικό μηχανισμό σε πανγερμανικό επίπεδο, από τα φυλλάδια που εκδίδει, από τις συζητήσεις στη Βουλή και από τις θέσεις μεμονωμένων στελεχών του κόμματος. Η συγκρότηση των εκφρασμένων θέσεών του δημιουργούν το ιδεολογικό cōpus του κόμματος που μεταφράζεται με τον εκπαιδευτικό λόγο τον οποίο αφθούνται τόσο κατά τη διάρκεια της αντιπολιτευτικής του πορείας, όσο και κατά τη διάρκεια άσκησης της εξουσίας.

Οι θέσεις που παρουσιάζονται στη συγκεκριμένη μελέτη προκύπτουν από την ανάγνωση και ερμηνεία των φυλλαδίων και των ανακοινώσεων. Η ταύτιση των απόψεων με αυτές των Συλλόγων Γονέων και Κηδεμόνων είναι αποτέλεσμα του ελέγχου και της επιρροής που

ασκεί το ΠΑ.ΣΟ.Κ. στις οργανώσεις των Ελλήνων της Γερμανίας.

Σε εισήγηση για το εκπαιδευτικό που έγινε στη Βόννη στις 11/6/77 αναφέρονται τα «θέματα που απασχολούν το ΠΑ.ΣΟ.Κ. ως Κίνημα προοδευτικό που διεξάγει σκληρό αγώνα για να δημιουργηθεί μια Ελλάδα, πατρίδα των εργαζομένων μέσα στην Ελλάδα και των μεταναστών...» (ό.π. στο Καναβάκης, 1989, 205-216). Ιδιαίτερα δε το ενδιαφέρουν «οι Έλληνες μετανάστες που επιθυμούν και σκέφτονται να γυρίσουν στην πατρίδα τους, θέλουν να μαθαίνουν και να μιλούν τα παιδιά τους τη μητρική τους γλώσσα, δεν θέλουν να αποκοπούν από την κουλτούρα του ελληνικού λαού, κάνουν το παν για να μην αφελληνιστούν και να μορφωθούν τα παιδιά τους».

Διαπιστώνεται ότι η άποψη του ΠΑ.ΣΟ.Κ. για την εκπαίδευση των μεταναστών είναι όμοια με αυτή της Νέας Δημοκρατίας ως προς τη θέση των Ελλήνων στη Γερμανία. Θεωρεί, δηλαδή, τη μετανάστευση προσωρινή και τους Έλληνες ως φιλοξενούμενους εργάτες του γερμανικού κράτους. Η θεώρηση αυτή διαμορφώνει τις απόψεις που εκφράζει αναφορικά με την ελληνόγλωσση εκπαίδευση, οι οποίες επικεντρώνονται στην ιδέα της προσωρινής μετανάστευσης και της επικείμενης παλινόστησης. Η βάση, στην οποία τοποθετείται το ξήτημα είναι αυτή που αντιτίθεται στην ιδέα της ενσωμάτωσης, οποιασδήποτε μορφής και ενεργοποιεί μηχανισμούς αντίστασης στην εφαρμοζόμενη γερμανική εκπαιδευτική πολιτική. Στο ίδιο κείμενο της 11ης Ιουνίου 1977 υποστηρίζεται ότι «έναι εγκληματική η σάση των γερμανικών αρχών για τα παιδιά των ξένων εργαζομένων, όταν χωρίς να αναγνωρίζεται σ' αυτά και στους γονείς τους το δικαίωμα παραμονής στη Γερμανία, τα αναγκάζουν να εκπαιδευτούν και να μορφωθούν πάνω στη βάση της πολιτικής της ενσωμάτωσης» (ό.π. στο Καναβάκης, τ.1, 1989, 208).

Το ΠΑ.ΣΟ.Κ. αντιτίθεται στην ιδέα της ενσωμάτωσης οποιασδήποτε μορφής θεωρώντας ως απαραίτητη προϋπόθεση για την ισότιμη αντιμετώπιση όλων των πολιτών της Γερμανίας, την παροχή του δικαιώματος διδασκαλίας της μητρικής γλώσσας. Η μορφή που λαμβάνει αυτή η διδασκαλία για το ΠΑ.ΣΟ.Κ. επικεντρώνεται κυρίως με τη δημιουργία ελληνικών σχολείων τα οποία θα παρέχουν καθαρά ελληνική παιδεία. Η παράλληλη διδασκαλία της γερμανικής παρέχει τα εφόδια για την ομαλή ένταξη των παιδιών των μεταναστών στη γερμανική κοινωνία.

Το κυριότερο κείμενο από το οποίο αντλούνται πληροφορίες για τις απόψεις του Πανελλήνιου Σοσιαλιστικού Κινήματος αναφορικά με την εκπαίδευση των ελληνοπαίδων είναι το φυλλάδιο τον οποίο εξέδωσε το 1978 η Νομαρχιακή Επιτροπή ΠΑ.ΣΟ.Κ στη ΔΓ και ΔΒ. Σε αυτό αναλύονται οι θέσεις του ΠΑ.ΣΟ.Κ. γενικότερα για τη παιδεία, ειδικότερα για την εκπαίδευση των παιδιών των μεταναστών, παρουσιάζονται οι συνθήκες που επικρατούν στην Γερμανία, αλλά και οι προτάσεις για τις μορφές της ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης. Ορισμένες από τις απόψεις έχουν ήδη εκφραστεί σε παλαιότερα έγγραφα, φυλλάδια, ανακοινώσεις.

Εξάλλου για το ΠΑ.ΣΟ.Κ. (Νομαρχιακή Επιτροπή ΠΑ.ΣΟ.Κ. στη ΔΓ/ΔΒ, 1978) «η παιδεία της ΟΔΓ έχει τους προσανατολισμούς που επιβάλλει η δομή μιας μητρόπολης του καπιταλισμού και καλύπτεται κάτω από την παραπλανητική επιγραφή, στον καθένα μια ευκαιρία, ή στην παραλλαγή ίσες ευκαιρίες για όλους. Αποτελούν όμως, οι λεγόμενες ίσες ευκαιρίες και δυνατότητες ανάπτυξης του κάθε μαθητή;»

Οι απόψεις που το ΠΑ.ΣΟ.Κ. εκφράζει μέσα από το φυλλάδιο περιστρέφονται γύρω από τη μαρξιστική ανάλυση της μετανάστευσης και των συνεπειών που αυτή επιφέρει στην εκπαίδευση των παιδιών των μεταναστών. Επικεντρώνεται στη περίπτωση των Ελλήνων της Γερμανίας για να καταλήξει στις θέσεις που το ίδιο νιοθετεί για την εκπαίδευση των Ελλήνων. Οι στόχοι της εκπαιδευτικής πολιτικής του ΠΑ.ΣΟ.Κ. εκφράζονται ως εξής (Η εκπαιδευτική πολιτική του ΠΑ.ΣΟ.Κ. στην ΟΔΓ και ΔΒ, χ.χ., 3-4):

1. «Ιδρυση πρωινών ελληνικών σχολείων που θα δώσει εκτός των άλλων και μια ουσιαστική δυνατότητα επιλογής στους Έλληνες γονείς. Τα ελληνικά σχολεία θα είναι σωστά δημοκρατικά σχολεία, με εκσυγχρονισμένα αναλυτικά προγράμματα προσαρμοσμένα το γερμανικό περιβάλλον, με κατάλληλα προετοιμασμένο διδακτικό προσωπικό, με προσαρμοσμένα στο εδώ περιβάλλον σχολικά βιβλία και με αποκεντρωμένη δημοκρατική οργάνωση που θα στηρίζεται στη συμμετοχή – κοινωνικοποιημένο σχολείο – όλων των ενδιαφερομένων, δηλαδή γονέων, δασκάλων και μαθητών.
2. Απόκτηση τουλάχιστον απολυτηρίου βασικής εκπαίδευσης (Hauptschule).
3. Κατοχύρωση της δυνατότητας επαγγελματικής εκπαίδευσης για όλα τα ελληνόπουλα που δεν θα επισκεφθούν το Λύκειο.
4. Δημιουργία προϋποθέσεων για ανώτερη και ανώτατη εκπαίδευση, τόσο εδώ όσο και στην Ελλάδα.
5. Προσαρμογή του Αναλυτικού και Ωρολογίου προγράμματος – ιδιαίτερα στη φάση αυτή – στα διάφορα σχολικά μοντέλα (δίγλωσσα).
6. Δημιουργία μιας τέτοιας σχολικής δομής που θα επιτρέπει την σχολική κινητικότητα των μαθητών, τη μετακίνησή τους δηλαδή από το ένα σχολείο στο άλλο με το μικρότερο δυνατό σχολικό κόστος
7. Σύνταξη προγράμματος επιμόρφωσης ενηλίκων
8. Παροχή τέτοιων ευκαιριών στα παιδιά, ώστε ήδη από τη νηπιακή τους ηλικίας να μπορούν να αναπτύξουν ελεύθερα όλες τις δυνατότητες και κατά συνέπεια την πρωτικότητά τους.
9. Διαφύλαξη της εθνικής και πολιτιστικής ταυτότητας των Ελληνόπουλων.
10. Λήψη επιπρόσθετων ειδικών βοηθητικών μέτρων που θα συμβάλλουν στο ξεπέρασμα των διπολιτισμικών και διγλωσσικών δυσκολιών των παιδιών.
11. Κατοχύρωση της δυνατότητας επαγγελματικής εκπαίδευσης και η εξασφάλιση θέσεων μαθητείας στα ελληνόπουλα καθώς και στα άλλα μεταναστόπουλα.
12. Εξασφάλιση θέσεων στους γερμανικούς παιδικούς σταθμούς».

Όπως φαίνεται στο συγκεκριμένο κείμενο «η εκπαιδευτική πολιτική του ΠΑ.ΣΟ.Κ. στην ΟΔΓ/ΔΒ πρέπει να υπηρετεί το γενικότερο πολιτικό στόχο του κινήματος, δηλαδή την προγραμματισμένη επιστροφή όλων των Ελλήνων μεταναστών και των παιδιών τους στην Ελλάδα». Ο στόχος αυτός είναι αποτέλεσμα της γενικότερης τοποθέτησης του ΠΑ.ΣΟ.Κ. απέναντι στο φαινόμενο της μετανάστευσης. Θεωρώντας την μαζική μετακίνηση Ελλήνων εργατών προς τις «ευρωπαϊκές μητροπόλεις» «κατάρα και όχι ευλογία», όπως συνήθιζαν οι ελληνικές κυβερνήσεις να χαρακτηρίζουν το φαινόμενο, νιοθετεί απόψεις που ενθαρρύνουν την ιδέα της παλιννόστησης. Η αντιμετώπιση της μετανάστευσης ως προσωρινής

μετακίνησης πληθυσμών, γεγονός που ενισχύεται από τα συμμετέχοντα μέρη και η θεώρησή της ως φαινομένου εξάρτησης ανάμεσα στην αναπτυγμένη μητρόπολη (Γερμανία) και την αναπτυσσόμενη περιφέρεια (Ελλάδα), οδηγεί στην ενίσχυση της ιδέας της παλιννόστησης και της επιστροφής όλων των Ελλήνων μεταναστών. Η υπογραφείσα με την Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας συμφωνία προβλέπει ότι οι Έλληνες που μεταναστεύουν προς τη συγκεκριμένη χώρα θα παραμείνουν σ' αυτήν ως προσωρινοί φιλοξενούμενοι εργάτες. Κατά συνέπεια, το ενδεχόμενο της επιστροφής στην Ελλάδα είναι έντονο ιδιαίτερα στην πρώτη γενιά μεταναστών, όπως επίσης και στη δεύτερη. Η ανάγκη που προκύπτει για εκπαίδευση των παιδιών των μεταναστών είναι ορατή, προσανατολίζεται όμως και επηρεάζεται από τις επικρατούσες συνθήκες στον μεταναστευτικό περίγυρο. Η νιοθέτηση της ιδέας της παλιννόστησης από το Π.Α.Σ.Ο.Κ. (αλλά και από τα υπόλοιπα κόμματα, Ν.Δ., Κ.Κ.Ε., Κ.Κ.Ε.εσ) κατανοείται από την εμπηνεία που αποδίδουν στο φαινόμενο της μετανάστευσης, το οποίο το διαχωρίζουν από την οικονομική μετακίνηση πληθυσμών σε ενδοευρωπαϊκό επίπεδο. Ουσιαστικά, δηλαδή, οι Έλληνες που μεταναστεύουν προς τον ευρωπαϊκό βορρά μετακινούνται για οικονομικούς λόγους και αντιμετωπίζονται, από τα κόμματα, αφενός ως συναλλαγματική δύναμη και αφετέρου ως πληθυσμός προσανατολισμένος προς την παλιννόστηση.

Δεν είναι τυχαίο ότι επαναλαμβάνεται στη συνέχεια του κειμένου (Η εκπαίδευτική πολιτική του Π.Α.Σ.Ο.Κ. στην ΟΔΓ/ΔΒ, χ.χ., 10) ότι «η δομή του ελληνικού σχολείου... εκπονήθηκε κύρια για τους μαθητές που σκοπεύουν να παλιννοστήσουν. Κύριος σκοπός του είναι να δώσει στους μαθητές αυτούς τέτοια εφόδια ώστε να ενταχθούν στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα και στην ελληνική κοινωνία χωρίς μεγάλες δυσκολίες. Παράλληλα οφείλει να παράσχει στους μαθητές τέτοια γλωσσικά, πολιτιστικά κ.α. στοιχεία τα οποία: α. καθιστούν δυνατή μια επικοινωνία με το εδώ κοινωνικό περιβάλλον και β. επιτρέπουν την κοριτική συμμετοχή στην επαγγελματική και κοινωνική ζωή της Γερμανίας σε περίπτωση μονίμου παραμονής σ' αυτήν. Γενικός και θεμελιώδης σκοπός του μοντέλου αυτού (...) είναι να δημιουργήσει ολοκληρωμένα, ελεύθερα, κοριτικά και δημοκρατικά σκεφτόμενα άτομα, ικανά να ζήσουν στην ελληνική κοινωνία αλλά και στη γερμανική».

Σε εισήγηση από συνδικαλιστικό παράγοντα της περιοχής Φραγκφούρτης γίνεται μια αναλυτική παρουσίαση της κατάστασης στην οποία βρίσκεται η ελληνική εκπαίδευση στη Γερμανία. Επιχειρείται μια συνολική προσέγγιση των εκπαιδευτικών ζητημάτων, ενώ ταυτόχρονα αναφέρεται η επιχειρηματολογία που νιοθετεί το Π.Α.Σ.Ο.Κ. σχετικά με τη μορφή της ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης. Ως επίσημο έγγραφο της Τ.Ο. καταδεικνύει τις απόψεις που νιοθετεί το συγκεκριμένο κόμμα (ό.π. στο Καναβάκη, 1989, τ.1,240-255).

Σύμφωνα με τον Καναβάκη (1998, τ. 9, 13) οι συγγραφείς του συγκεκριμένου κειμένου είδαν το εκπαιδευτικό πρόβλημα στη διάσταση του άμεσου κοινωνικού περιβάλλοντος (Γερμανία), στη διάσταση του γονικού χώρου (Ελλάδα) και στη διάσταση της οικουμενικότητας. Οι απόψεις που διατυπώνονται είναι αποτέλεσμα της ιδεολογικής συγχρότησης και τοποθέτησης του Π.Α.Σ.Ο.Κ., το οποίο θέτει ως στόχο την παροχή ελληνικής παιδείας στα ελληνόπουλα του εξωτερικού για να μην αφελληνιστούν.

Αναφορικά με τα θέματα, τη δομή, το χαρακτήρα και το περιεχόμενο των διδακτικών βιβλίων με τα οποία θα διδάσκονται τα ελληνόπουλα της Γερμανίας το Π.Α.Σ.Ο.Κ. εκφρά-

Ζει συγκεκριμένες απόψεις ξεφεύγοντας από τη γενικολογία των υπολοίπων κοιμάτων. Οι προτάσεις που διατυπώνονται στο φυλλάδιο σχετικά με την εκπαιδευτική πολιτική που το ΠΑ.ΣΟ.Κ. νιοθετεί αναφορικά με το θέμα της εκπαίδευσης αναφέρονται γενικότερα στα διδακτικά βιβλία για την εκπαίδευση των Ελλήνων του εξωτερικού, αλλά παίρνοντας τη Γερμανία ως παραδειγμα. Διαπιστώνεται ότι τα βιβλία προορίζονται για μαθητές με συγκεκριμένες δυσκολίες στη γλώσσα, εξαιτίας των ιδιαίτερων συνθηκών που επικρατούν σε μεταναστευτικά περιβάλλοντα. Αναγνωρίζεται, δηλαδή, ο διπολιτισμικός, διγλωσσικός χαρακτήρας της κοινωνικοποίησης που δέχονται τα παιδιά των αλλοδαπών. Η χρησιμοποιούμενη από το ΠΑ.ΣΟ.Κ. ορολογία εξυπηρετεί την περιγραφή της κατάστασης. Είναι σαφής ο προβληματισμός που ενυπάρχει σχετικά με τις ανάγκες των παιδιών των μεταναστών και της ιδιαίτερης εκπαίδευσης που απαιτείται. Ουσιαστικά, μέσα από αυτές τις διαπιστώσεις εντοπίζονται τα πρώτα σπέρματα της επιχειρηματολογίας και της διαμόρφωσης των θέσεων και των απόψεων που το συγκεκριμένο κόμμα εκφράζει.

Η διεξοδική ανάλυση όλων των παραμέτρων και η περιγραφή των συνθηκών κοινωνικοποίησης διαπιστώνεται ότι είναι διαφορετικές από αυτές στην Ελλάδα, «επομένως και οι παραστάσεις που αναπτύσσει ο μαθητής απ' την επικοινωνία του με το περιβάλλον» (Η εκπαιδευτική πολιτική..., 27). Η μαρξιστική ανάλυση του θέματος διαφαίνεται από τη χρήση συγκεκριμένης ορολογίας, όπως αυτή που αναφέρει ότι οι μετανάστες «προέρχονται κατά κανόνα από τις πιο καταπιεσμένες τάξεις της πατρίδας μας», «δεν έχουν τη μόρφωση που θα έπρεπε να είχαν», «υφίστανται την προπαγάνδα του κράτους στο οποίο δουλεύουν», «υφίστανται την προπαγάνδα μιας προηγμένης καπιταλιστικής κοινωνίας» (σελ. 27).

Για τους λόγους αυτούς, όπως αναλύονται στο φυλλάδιο του ΠΑ.ΣΟ.Κ., προτείνεται να διατυπωθούν ειδικοί σκοποί αγωγής σε όλα τα μαθήματα και «προσαρμογή των βιβλίων στους ειδικούς σκοπούς της αγωγής» με ταυτόχρονη «προσαρμογή της γλώσσας στην πραγματικότητα του ξένου κράτους» (όπως παραπάνω σελ. 27). Στις παραπάνω προτάσεις περιλαμβάνεται και η συγγραφή ειδικού βιβλίου για το δάσκαλο.

Οι προτάσεις συγκεκριμενοποιούνται σε επιμέρους στόχους και σημεία τα οποία θεωρούνται ως προβληματικά από τους συντάκτες του φυλλαδίου. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι τονίζεται διαρκώς το αίτημα για προσαρμογή των βιβλίων στις συνθήκες του εξωτερικού και στην πραγματικότητα, έτσι όπως αυτή διαμορφώνεται στη Γερμανία. Απότερος σκοπός είναι η διατήρηση της ταυτότητας του μαθητή και η «καλλιέργεια της σοσιαλιστικής συνείδησης» προκειμένου αυτός να μη γίνει «ένα αντικείμενο που θα αναπαραγάγει την καπιταλιστική κοινωνία» (ό.π. Η εκπαιδευτική πολιτική..., 27).

Οι προτάσεις του ΠΑ.ΣΟ.Κ. για την ελληνόγλωσση εκπαίδευση αναφέρονται και στις θεσμικές μεταρρυθμίσεις που απαιτούνται προκειμένου να μετατραπούν οι ελληνικές εκπαιδευτικές υπηρεσίες σε «θεσμούς άσκησης υπεύθυνης εκπαιδευτικής πολιτικής, ταγμένης στην υπηρεσία της σωστής ελληνικής μόρφωσης των ελληνόπουλων» (Η εκπαιδευτική πολιτική..., 31). Για το σκοπό αυτό απαιτείται: αποκέντρωση των εκπαιδευτικών υπηρεσιών, κοινωνικοποίηση της εκπαίδευσης με πλατιά και ενεργητική συμμετοχή όλων των ενδιαφερομένων, εκδημοκρατισμός των υπηρεσιών, αξιοκρατικά κριτήρια επιλογής εκπαιδευτικών.

Οι συγγραφείς του κειμένου επιχειρούν να διαχωρίσουν και να διαβαθμίσουν σε διά-

φορα επίπεδα τη σχεδιαζόμενη εκπαιδευτική πολιτική. Το ελληνικό Υπουργείο Παιδείας αποτελεί το κέντρο αποφάσεων και σχεδιασμού της εκπαιδευτικής πολιτικής. Σε επίπεδο Ομοσπονδίας εντοπίζεται το δεύτερο επίπεδο διαμόρφωσης εκπαιδευτικής πολιτικής, σε σχέση με τη χώρα υποδοχής, τη Γερμανία και μάλιστα σε επίπεδο κρατιδίου και τέλος σε επίπεδο σχολείου. Η διαβάθμιση αυτή παραπέμπει σε θεωρητικά μοντέλα ανάλυσης της εκπαιδευτικής πολιτικής, όπως παρουσιάστηκαν στο κεφάλαιο 2.7 το Π.Α.Σ.Ο.Κ. ακολουθεί στην προσέγγιση που επιχειρεί, πιθανόν χωρίς την απαιτούμενη θεωρητική τεκμηρίωση, τον εντοπισμό των παραγόντων που επιδρούν στην διαμόρφωση και άσκηση μιας «σωστής» εκπαιδευτικής πολιτικής.

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι αποδίδει συγκεκριμένο και μάλιστα με ιδιαίτερη βαρύτητα φόρο στις συνδικαλιστικές ομάδες, στις ομοσπονδίες και στους συλλόγους. Η βαρύτητα αυτή αιτιολογείται από το γεγονός ότι το συγκεκριμένο κείμενο είναι προϊόν συνεργασίας των μελών και των οπαδών του Π.Α.Σ.Ο.Κ., οι οποίοι, ταυτόχρονα, δραστηριοποιούνται στους συλλόγους γονέων και κηδεμόνων, στις ελληνικές κοινότητες και αποτελούν τις ομάδες δράσης και πίεσης καθορίζοντας, ενίστε, με τις απόψεις που υιοθετούν τη στάση του ελληνικού κράτους.

Εξάλλου, όπως έχει ήδη σημειωθεί, η σχέση μεταξύ μεταναστευτικών οργανώσεων και φορέων και ελληνικού κράτους είναι λεπτή και αλληλένδετη. Οι υιοθετούμενες από την κάθη πλευρά απόψεις επηρεάζουν αντίστοιχα και τις θέσεις της άλλης πλευράς. Διαχωριστικό όριο είναι δύσκολο να τεθεί και να καθοριστεί το σημείο επηρεασμού του καθενός.

5.3 Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας Εσωτερικού

Έπειτα από την σύγκρουση του 1968 ανάμεσα στα στελέχη του που είχαν καταφύγει στις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης, από το τέλος του εμφυλίου πολέμου, και αυτών που εργάζονταν στην παρανομία στο εσωτερικό της χώρας, το Κ.Κ.Ε. διασπάσθηκε σε δύο κόμματα: το φιλοσοβιετικό και «օρθόδοξο» Κ.Κ.Ε. και το Κ.Κ.Ε. Εσωτερικού (ΚΚΕεσ), με παραλλαγές «νέας αριστεράς» που διακηρύσσει ένα τρίτο δρόμο για τον σοσιαλισμό και την δημοκρατία (Μάνεσης, 1986, 36-7). Το Κ.Κ.Ε.εσ είναι δημιούργημα των εσωτερικών αντιθέσεων μέσα στο ΚΚΕ γεγονός που το εγκλώβισε σε συγκεκριμένη προδιαγεγραμμένη πορεία εξαιτίας αφενός της ονομασίας του, γεγονός ενδεικτικό της νοοτροπίας του και αφετέρου της εσωτερικής-οργανωτικής του δομής, η οποία δεν ανανεώθηκε. Ουσιαστικά παρέμεινε πάντα αιχμάλωτο της πλατιάς ιστορικής διάστασης των κοινωνικών αγώνων που είχε επιτελέσει χωρίς όμως να μπορεί να προσελκύσει τη λαϊκή μάζα, να την εκφράσει και να αποτελέσει τον κεντρικό φορέα νέων λαϊκών ταξιδιών αγώνων (Νικολινάκος, 1980, 121-2).

Το Κ.Κ.Ε.εσ. κάνοντας χρήση της μακροχρόνιας οργανωτικής του πείρας επέκτεινε και εντατικοποίησε τους πυρήνες οργάνωσής του σε ομοσπονδιακό επίπεδο αυξάνοντας τη δύναμη και την επιρροή του (Δαμανάκης, 1987, 67). Η δράση του στην ομογένεια της Γερμανίας αναδεικνύεται σημαντική εξαιτίας της δραστηριοποίησής του στους συνδικαλιστικούς χώρους και ιδιαίτερα οργανώνοντας Συλλόγους Γονέων και Κηδεμόνων σε πανγερμανικό επίπεδο. Το συνδικαλιστικό όργανο μέσω του οποίου ενεργοποιείται είναι η «Δημοκρατική Ενωτική Συνεργασία» (ΔΕΣ), η οποία εκφράζει τις εκπαιδευτικοπολιτικές απόψεις του ΚΚΕεσ.

Οι θέσεις που υιοθετεί το κόμμα συγγενεύουν μ' αυτές του Π.Α.Σ.Ο.Κ., υποστηρίζοντας την παροχή ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης σε ελληνικές τάξεις στα γερμανικά σχολεία. Βασικό τουν επιχείρημα είναι ότι είναι υποχρέωση της Γερμανίας ως χώρα υποδοχής μεταναστών να παρέχει τις προϋποθέσεις για τη διδασκαλία της μητρικής γλώσσας των μεταναστών. Ο σεβασμός της γλώσσας και της εθνικής πολιτιστικής κληρονομιάς του μετακινούμενου πληθυσμού είναι απαραίτητες προϋποθέσεις για την ισότιμη ανάπτυξη των παιδιών των μεταναστών. Η αρχή αυτή που υιοθετείται από το Κ.Κ.Ε.εσ. έχει τη βάση της τόσο στις συνθήκες μεταναστευτικού περιβάλλοντος, όσο και στο θεωρητικό προβληματισμό σχετικά με την εκπαίδευση των αλλοδαπών και τις συνθήκες που διαμορφώνονται σε πολυπολιτισμικά περιβάλλοντα. Αντιτίθεται στην ιδέα της ενσωμάτωσης διότι με τη μορφή που αυτή λαμβάνει στο γερμανικό εκπαιδευτικό σύστημα, γίνεται απλά μια αναπαραγωγή της εργατικής τάξης με την εκπαίδευση άλλης μιας γενιάς μεταναστών εργατών. Η παροχή του δικαιώματος διδασκαλίας της μητρικής γλώσσας με ταυτόχρονη διδασκαλία της γερμανικής γλώσσας δίνει την δυνατότητα στα παιδιά των μεταναστών να επιλέγουν, σε μεγαλύτερη ηλικία, ποιο από τα δύο συστήματα επιθυμούν να ακολουθήσουν.

Το Κ.Κ.Ε.εσ. σε φυλλάδια και κείμενα τα οποία δημοσιεύει αναλύει τις απόψεις και τις προτάσεις του αναφορικά με τα ζητήματα που απασχολούν τους Έλληνες της Γερμανίας και ειδικότερα στα εκπαιδευτικά προβλήματα που αντιμετωπίζουν τα παιδιά τους. Σε προηγούμενη της Κ.Ε. το Γενάρη του 1974 (ό.π. στο Καναβάκης, 1989, τ.1, 301-307) οι προτάσεις που γίνονται για την εκπαίδευση είναι οι εξής:

- «να δημιουργηθούν ελληνικά δημοτικά σχολεία, όπου υπάρχουν αρκετά ελληνόποιουλα και ελληνικά γυμνάσια στις πόλεις όπου υπάρχουν αρκετοί Έλληνες. Όλα τα μαθήματα να γίνονται στην ελληνική γλώσσα. Εξαίρεση μόνο μπορούν να αποτελούν τα μαθήματα της χειροτεχνίας, ιχνογραφίας, μουσικής και γυμναστικής, που μπορούν να γίνονται στη γερμανική γλώσσα. Η 9χρονη εκπαίδευση να είναι υποχρεωτική.
- το μάθημα των γερμανικών να γίνεται αποκλειστικά με Γερμανούς δασκάλους. Σε ποια τάξη στα γερμανικά να πηγαίνει ο μαθητής να εξαρτιέται από τις γνώσεις του των γερμανικών και όχι από τις επιδόσεις του στα άλλα μαθήματα. Να δημιουργηθούν βασικοί κύκλοι μαθημάτων γερμανικής για προχωρημένους μαθητές. Αν χρειάζεται να δημιουργούνται και κύκλοι εντατικών μαθημάτων για τα παιδιά που έχονται στη Δ.Γ. σε μεγάλη ηλικία και δεν προλαβαίνουν να τελειώσουν ένα από τους βασικούς κύκλους μαθημάτων.
- τα σχολεία να ενσωματωθούν για οργανωτικούς και οικονομικούς λόγους στα γερμανικά σχολεία.
- οι Έλληνες δάσκαλοι να υπάγονται στις γερμανικές σχολικές αρχές.
- το περιεχόμενο της διδασκαλίας να προσαρμοστεί στο περιεχόμενο των γερμανικών σχολείων.

Τέτοια στοιχεία εξασφαλίζουν στα παιδιά μας:

- την συνέχιση των σπουδών τους σε σχολείο της πατρίδας μας, αν θελήσουμε ή αναγκαστούμε να γυρίσουμε πίσω
- την σχολική επιτυχία και την πραγματική δυνατότητα να μπορέσουν τα παιδιά μας να

συνεχίσουν σε ανώτερες και ανώτατες σχολές

- *την καλύτερη εκμάθηση της γεωμανικής γλώσσας, γιατί θα έχουν περισσότερο καιρό μπροστά τους και δεν θα ζουν κάτω από την ψυχολογική πίεση, που νοιώθουν σήμερα στα προκαταρκτικά τμήματα ή στα γεωμανικά σχολεία».*

Το 1977, οι φίλοι του Κ.Κ.Ε.εσ. Μονάχου εκδίδουν ένα κείμενο για τα εκπαιδευτικά ζητήματα που απασχολούν τους Έλληνες της Γεωμανίας στο οποίο γίνονται ειδικότερες προτάσεις για το «σχολικό» ζήτημα. Οι στόχοι που τίθενται είναι η διατήρηση του μαθήματος των Μαθηματικών και στις τρεις τάξεις του Γυμνασίου, η εξασφάλιση της πορείας των μαθητών που δεν συνεχίζουν στο Λύκειο και η βελτίωση του Λυκείου. Οι επιμέρους προτάσεις αναφέρονται στην τυπική αναγνώριση των ελληνικών Γυμνασίων Μονάχου ως ισότιμων με τα ελληνικά γυμνάσια, στην εξασφάλιση θέσεων μαθητείας για τα παιδιά που θέλουν να ακολουθήσουν τεχνικοεπαγγελματική κατεύθυνση. Συγκεκριμένα:

- «*ελληνόγλωσσες τάξεις ενταγμένες στα γεωμανικά σχολεία από την πρώτη μέχρι την ένατη τάξη και ελληνικά σχολεία.*
- *στις τάξεις αυτές να γίνονται όλα τα μαθήματα στην ελληνική εκτός από τα μουσικοτεχνικά και τη γυμναστική που θα πρέπει να γίνονται μαζί με τους Γεωμανούς μαθητές. Το μάθημα των γεωμανικών θα πρέπει να γίνεται από Γεωμανούς δασκάλους.*
- *Θα πρέπει να εξασφαλιστεί η αναγνώριση των απολυτηρίων και από την γεωμανική και από την ελληνική πλευρά και η μεταπήδηση στο γεωμανικό σχολικό σύστημα εφόσον το θέλει ο μαθητής.*
- *η διδακτέα ύλη, το πρόγραμμα, το περιεχόμενο των σχολικών βιβλίων πρέπει να 'ναι προσαρμοσμένα στο περιβάλλον που ζουν τα παιδιά*
- *οι δάσκαλοι πρέπει να προετοιμάζονται ειδικά για την υπηρεσία στη Γεωμανία, πρώτα-πρώτα όσον αφορά τη γλώσσα. Νομίζω ότι θα πρέπει να σκεφτούμε την αξιοποίηση Ελλήνων εκπαιδευτικών που σπουδάζουν στη Γεωμανία.*

Η επιδίωξη μιας τέτοιας λύσης βέβαια δε σημαίνει ότι δεν υποστηρίζουμε τα ελληνικά σχολεία που ήδη υπάρχουν και ότι δεν παλεύουμε για να γίνουν καλύτερα» (Προβληματισμοί, 1/83, 1983, 12-13).

Σε γραπτή διακήρυξη του Κ.Κ.Ε.εσ για τα δικαιώματα των μεταναστών (χ.χ.) αναφέρονται οι απόψεις για ζητήματα εκπαίδευσης μεταναστών. «*Το σχολικό πρόβλημα πρέπει να αντιμετωπιστεί σύμφωνα με τη θέληση της πλειοψηφίας των Ελλήνων γονιών και των συλλόγων τους και ανάλογα με τις ιδιαιτερότητες κάθε περιοχής, ώστε να εξασφαλιστεί στα παιδιά μας εκπαίδευση βασισμένη στη μητρική γλώσσα με εντατική διδασκαλία τη γεωμανικής, ισότιμη με την εκπαίδευση των γεωμανόπουλων. Μια εκπαίδευση που να επιτρέπει τόσο την παλινόστηση και ένταξη στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα, όσο και την παραμονή στην ΟΔΓ/ΔΒ χωρίς μειονεκτήματα στην επαγγελματική και επιστημονική σταδιοδρομία των παιδιών των μεταναστών. Για μια τέτοια εκπαίδευση είναι απαραίτητη η επεξεργασία κατάλληλων βιβλίων και άλλων διδακτικών μέσων, καθώς και η επιλογή ειδικά εκπαιδευμένων Ελλήνων δασκάλων αλλά και η αξιοποίηση του ελληνικού επιστημονικού δυναμικού στο εξωτερικό» (ό.π. στο Καναβάκης, 1993, τ.6, 253-254).*

5.4 Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας

Το Κ.Κ.Ε. έχει συγκεκριμένο ρόλο και συγκεκριμένες προοπτικές ως κόμμα με σαφή προσανατολισμό προς μαρξιστικά –λενιστικά πρότυπα. Προσεγγίζει λαϊκές μάζες των οποίων αποτελεί σημαντικό παράγοντα έκφρασης αιτημάτων, έχει τη δυνατότητα να τις κινητοποιεί και να τις κατευθύνει εξυπηρετώντας ταυτόχρονα τους πολιτικούς του στόχους ως κόμμα (Νικολινάκος, 1980, 123). Η ιδεολογική – πολιτική του τοποθέτηση επηρεάζεται από τους στόχους της σοβιετικής πολιτικής, η οποία αντιτάσσεται στον ευρωκεντρισμό και στην ιδέα της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, μένοντας προσκολλημένο σε ένα σοσιαλισμό κατά τα πρότυπα των ανατολικών χωρών. Αυτή η αντίθεση προς την ενωμένη Ευρώπη, καθορίζει και τις θέσεις που το κόμμα αναπτύσσει έναντι της εκπαίδευσης των παιδιών των Ελλήνων μεταναστών.

Το Κ.Κ.Ε. έχει υιοθετήσει το μοντέλο ενσωμάτωσης των αλλοδαπών παιδιών στο γερμανικό εκπαιδευτικό σύστημα θεωρώντας ότι είναι η καλύτερη δυνατή προοπτική. Η τοποθέτηση του Κ.Κ.Ε. πηγάζει από την ιδεολογική του συγκρότηση ως κόμμα ιδιαίτερα ευαισθητοποιημένο στα μεταναστευτικά προβλήματα. Εξάλλου, στους κόλπους του εγκλείει μεγάλα ποσοστά μεταναστών, οι οποίοι ενεργοποιούνται και διαμορφώνουν τις απόψεις που το συγκεκριμένο κόμμα υιοθετεί. Οι απόψεις που εκφράζει το Κ.Κ.Ε. για τη μετανάστευση επικεντρώνονται στη θεώρησή της ως φαινομένου άμεσα εξαρτώμενου από τα καπιταλιστικά κέντρα, τα οποία εκμεταλλεύονται τους μετανάστες δημιουργώντας εργατικά προλεταριάτα. «Κύριο χαρακτηριστικό της κατάστασης μέσα στην οποία ζει ο μετανάστης είναι η αβεβαιότητα, η από πολλές μεριές σκόπιμα διατηρημένη αίσθηση της προσωρινότητας» (ό.π. στο Καναβάχης, 1989, τ.1, 279).

Το Κ.Κ.Ε. είναι το μόνο ελληνικό κόμμα, το οποίο υποστηρίζει θεναρά την ενσωμάτωση των Ελλήνων μεταναστών στους κόλπους της γερμανικής κοινωνίας. Ως μοναδική λύση στην αδιέξοδη εκπαίδευση των Ελλήνων αλλά και των αλλοδαπών γενικότερα, θεωρεί την ένταξή τους στις κανονικές γερμανικές τάξεις, άποψη που την στηρίζει στην αρχή της «διεθνούς εργατικής αλληλεγγύης» (Δαμανάκης, 1987, 128). Για το Κ.Κ.Ε. ενσωμάτωση σημαίνει «παροχή όλων των νομικών προϋποθέσεων αλλά κυρίως των ουσιαστικών όρων για την πλήρη και ισότιμη συμμετοχή των αλλοδαπών σαν τέτοιων, χωρίς δηλαδή την παραίτησή τους από τη ιδιαίτερη εθνική τους ταυτότητα, σ' όλες τις πτυχές της κοινωνικής, οικονομικής, πολιτικής και πνευματικής ζωής της δυτικογερμανικής κοινωνίας» (Προβληματισμό, 1/84, 7).

«Το ΚΚΕ ξητά να ενταχθούν τα παιδιά στα κανονικά γερμανικά σχολεία, με υποχρεωτική εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας και κουλτούρας. Μέσα σ' αυτά και η ενίσχυση των εξωσχολικών φροέων που βοηθάνε τη διατήρηση της εθνικής ταυτότητας. Η θέση μας αυτή εναρμονίζει το κοινωνικό περιβάλλον (ΟΔΓ) με την εκπαίδευση, δίνει βάσεις στα παιδιά να προχωρήσουν σε όλες τις βαθμίδες της επιστημονικής εκπαίδευσης, τους εξασφαλίζει τη διατήρηση της εθνικής τους ταυτότητας και διευκολύνει, σε περίπτωση επαναπατρισμού, την ένταξή τους στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα ή στη παραγωγή με τους ίδιους όρους με τους ντόπιους νέους» (Προβληματισμό, τ.1/84, 1984, 10).

Ιδιαίτερη βαρύτητα δίδεται στο μάθημα της μητρικής γλώσσας διότι είναι αυτό που βοηθά στη διατήρηση της πολιτιστικής ταυτότητας των αλλοδαπών. «Πέρα από τη δυνατό-

τητα προσαρμογής στο ελληνικό σχολείο σε περίπτωση επιστροφής η γνώση της γλώσσας, η εκτίμηση του πολιτισμού της χώρας προέλευσης βοηθά στην κατανόηση μεταξύ γονιών και παιδιών, βοηθά να ξεπεραστούν οι δυσκολίες τόσο περισσότερο που το παιδί του μετανάστη ζει σε μια κοινωνία που οι αξίες και ο πολιτισμός της διαφέρουν απ' αυτόν της πατρίδας ή αποδούπτονται από τους γονείς» (Καναβάκης, 1989, τ.1, 288).

Το Κ.Κ.Ε. προτείνει την ίδρυση παιδικών σταθμών ώστε «η φροντίδα για τα παιδιά των μεταναστών ν' αρχίζει από τους παιδικούς σταθμούς και την προσχολική εκπαίδευση».

Σε αφιέρωμα του περιοδικού «Προβληματισμοί» (τεύχος 1/84) του συλλόγου Ελλήνων εκπαιδευτικών Βόρειας Ρηνανίας Βεστφαλίας η θέση του Κ.Κ.Ε. επικεντρώνεται ξανά στην διδασκαλία της μητρικής γλώσσας υποστηρίζοντας ότι «τα παιδιά των μεταναστών συνδέονται αντικειμενικά με τη γλώσσα, τη παράδοση και τον πολιτισμό της χώρας από όπου κατάγονται, της Ελλάδας για τα Ελληνόπουλα. Και επιβάλλεται να μάθουν καλά τη γλώσσα αυτή, να εξοικειωθούν με τα καλύτερα στοιχεία της παράδοσης και να γνωρίσουν και να καλλιεργήσουν τον πολιτισμό και την πνευματική δημιουργία της πατρίδας τους, για να μπορέσουν να διατηρήσουν και στην ΟΔΓ την εθνική τους ταυτότητα και να ενταχθούν γρήγορα και ανώδυνα στην κοινωνική ζωή της Ελλάδας, σε περίπτωση επιστροφής» (Προβληματισμοί, 1984, τ.1, 6).

Αναφορικά με την ενσωμάτωση, το Κ.Κ.Ε. οριοθετεί το περιεχόμενο του όρου ως την «παροχή όλων των νομικών προϋποθέσεων, αλλά κυρίως των ουσιαστικών όρων για την πλήρη και ισότιμη συμμετοχή των αλλοδαπών σαν τέτοιων, χωρίς δηλαδή την παραίτηση τους από την ιδιαίτερη εθνική τους ταυτότητα, σ' όλες τις πτυχές της κοινωνικής, οικονομικής και πνευματικής ζωής της δυτικογερμανικής κοινωνίας».

Σε κείμενο της Δημοκρατικής Ενότητας (συνδικαλιστικό όργανο του Κ.Κ.Ε.) αναφέρεται ξεκάθαρα η άποψη για τη λειτουργία ελληνικών σχολείων, στα οποία αντιτίθεται το κόμμα. «Το χωριστό ελληνικό σχολείο, εκτός από το εκεί σωβινιστικό κλίμα που τα ευνοεί, στο βάθος το θέλουν οι επίσημες κυβερνήσεις των ξένων αυτών χωρών. Εποι εύκολα «γκετοποιείται» το ξένο εργατικό στοιχείο κι αυτούς τους βολεύει όποια ώρα θέλουν να διώξουν τους μετανάστες...» (ό.π. στο Καναβάκης, 1993, τ. 6, 256-257).

«Για τα παιδιά όμως, η σπουδή τους στα ξένα σχολεία (...) θα είναι κέρδος για την μελλοντική τους επιτυχία είτε συνεχίσουν τη μόρφωσή τους οπουδήποτε, είτε ενσωματωθούν στην εκεί αγορά εργασίας, είτε γυρίσουν στην πατρίδα»....

Οι βασικές θέσεις που εκφράζονται στο συγκεκριμένο κείμενο για την «εκπαίδευση και την διατήρηση της εθνικής ταυτότητας των παιδιών των Ελλήνων μεταναστών» είναι οι εξής:

«να φοιτήσουν τα ελληνόπουλα στα ξένα σχολεία (στις ανεπτυγμένες χώρες του εξωτερικού) όλων των βαθμίδων και να βοηθηθεί, να στηριχθεί ηθικά» ...και «... όχι χωριστές και μόνιμες 'τάξεις υποδοχής'. Άλλα μέσα στα πολυθέσια δημοτικά σχολεία να λειτουργήσουν «προσωρινές φροντιστριακές ομάδες» που θα τις αναλάβουν, δάσκαλοι, γνώστες της γερμανικής γλώσσας, παιδαγωγικά και ψυχολογικά εξοπλισμένοι» (ό.π. στο Καναβάκης, 1993, τ.6, 259).

Επίσης, σε έγγραφό της η Δημοκρατική Ενότητα (χ.χ.) – πιθανότατα γράφτηκε το 1982 – καταδικάζει την απόφαση ίδρυσης 41 ελληνικών σχολείων στην ΟΔΓ θεωρώντας ότι περιπλέκει ακόμα περισσότερο το σχολικό πρόβλημα και θέτει εμπόδια για τη σωστή αντιμετώπιση του. Η στάση αυτή της Δ.Ε. είναι συνεπής προς τις διαχρονικές και τις εκφρασμέ-

νες παλαιότερα απόψεις της. Θεωρεί την ίδρυση αμιγών ελληνικών σχολείων ως πράξη η οποία «γκετοποιεί» και «απομονώνει» τα παιδιά των Ελλήνων μεταναστών. Ενδιαφέρουσα είναι η άποψη που υποστηρίζεται στο κείμενο και η ερμηνεία που δίνεται στην προσπάθεια δημιουργίας τέτοιων σχολείων. Υποστηρίζει η Δ.Ε. ότι «τελικά όμως την ευθύνη για ίδρυση ελληνικών σχολείων δεν τολμά να αναλάβει ούτε η ελληνική ούτε η γερμανική κυβέρνηση, και οι δυο πλευρές προσπαθούν να τη φορτώσουν στους ίδιους τους γονείς, υποχρεώνοντάς τους στην ουσία να υπογράφουν απαράδεκτες αιτήσεις μεταγραφής των παιδιών τους από τα γερμανικά στα ελληνικά σχολεία, ώστε να φαίνεται ότι μόνο μετά από πίεση των ίδιων των γονέων ιδρύονται ελληνικά σχολεία, άρα αν τα παιδιά τους μείνουν αμόρφωτα θα φέρουν οι ίδιοι την ευθύνη» (Δ.Ε., χχ.).

5.5 Σύνοψη

Η θεώρηση της μετανάστευσης ως φαινομένου μόνιμου ή προσωρινού καθορίζει το πλαίσιο και το πρόσμα κάτω από το οποίο διαμορφώνονται οι απόψεις και οι θέσεις των κομμάτων αλλά και των μεταναστευτικών οργανώσεων σχετικά με τη μορφή που η ελληνόγλωσση εκπαίδευση θα λάβει στη Γερμανία. Οι απόψεις που διατυπώνονται από τα κόμματα που κυριαρχούν στον ελληνικό πολιτικό στίβο και αναπτύσσουν σχέσεις και δεσμούς με το μεταναστευτικό πληθυσμό στο χώρο της Γερμανίας μπορούν να επικεντρωθούν σε δύο κύριες κατευθύνσεις.

Πιο συγκεκριμένα, η Νέα Δημοκρατία προσανατολισμένη στην ευρωπαϊκή ένταξη της Ελλάδας υποστηρίζει την ίδρυση σχολείων στα οποία θα διδάσκεται επαρκώς τόσο η ελληνική όσο και η γερμανική γλώσσα παρέχοντας μ' αυτό τον τρόπο τη δυνατότητα ένταξης στο ελληνικό ή γερμανικό αντίστοιχα εκπαιδευτικό σύστημα.

Κοντά σ' αυτή τη θέση βρίσκεται και το Κομμονιστικό Κόμμα Ελλάδος, το οποίο όμως, επικεντρώνεται στην ενσωμάτωση των αλλοδαπών στη γερμανική κοινωνία, άρα και στο εκπαιδευτικό σύστημα, στη λογική μιας αριστερής διεθνιστικής ιδεολογίας.

Η θέση του Πανελλήνιου Σοσιαλιστικού Κινήματος σχετικά με τα συγκεκριμένα θέματα εδράζεται στον οραματισμό μιας καθολικής παλινόστησης των Ελλήνων μεταναστών, ιδιαίτερα του ευρωπαϊκού βιορρά, και κατά συνέπεια επιδιώκει την παροχή εκπαίδευσης ελλαδοκεντρικής, η οποία θα προσφέρει δυνατότητες ομαλής ένταξης στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα και στην ελληνική κοινωνική πραγματικότητα. Η σχολική δομή που προτάσσεται από το Π.Α.Σ.Ο.Κ. έγκειται στην δημιουργία προοπτικών που θα διευκολύνουν την οριζόντια μαθητική κινητικότητα από τον ένα τύπο σχολείου στον άλλο.

Το ΚΚΕ εσ. εμφανίζεται να υποστηρίζει απόψεις συγγενικές μ' αυτές του Π.Α.Σ.Ο.Κ. Προτείνει την ίδρυση ελληνικών δημιοτικών σχολείων όπου υπάρχουν αρκετά ελληνόπουλα προκειμένου να διατηρηθεί η ελληνική γλώσσα και παράδοση.

Η πρόταση του Κομμονιστικού Κόμματος Ελλάδος τεκμηριώνεται και θεμελιώνεται σε μια δίγλωσση μορφή εκπαίδευσης που να εξασφαλίζει προοπτικές στους Έλληνες μαθητές να ενταχθούν ομαλά και στο γερμανικό εκπαιδευτικό σύστημα. Η στοχεύσεια βέβαια αυτή είναι κοινή σε όλα τα κόμματα. Η μετουσίωσή της σε εκπαιδευτική πρόταση και σε εκπαιδευτική πολιτική διαφρονούνται σε συνάρτηση πάντα και με τη γενικότερη ιδεολογική τοποθέτηση.

6. Πολιτική του ΥΠΕΠΘ κατά την περίοδο 1975-'81

Η επιλογή και κυρίως η εφαρμογή εκ μέρους μιας κυβέρνησης συγκεκριμένης εκπαιδευτικής πολιτικής, όπως έχει ήδη δειχθεί σε προηγούμενο κεφάλαιο, αντλείται από ένα συμπαγές ή περίπου προσδιορισμένο ιδεολογικο-πολιτικό σώμα. Οι ιδεολογικές αφετηρίες και παραδοχές που μετουσιώνονται σε εφαρμοσμένη πολιτική τροποποιούνται και επηρεάζονται από αναπροσαρμογές, ακυρώσεις και τροποποιήσεις της εκπαιδευτικής πολιτικής που σε μεγάλο βαθμό οφείλονται σε εξωτερικούς παράγοντες, δηλαδή σε κοινωνικές ή επαγγελματικές ομάδες πίεσης, οι οποίες αποβλέπουν στον επηρεασμό της κυβερνητικής πολιτικής. Κατά συνέπεια, διακρίνεται η παράλληλη και συχνά αλληλοεξαρτώμενη δράση δύο γενικών παραγόντων διαμόρφωσης μιας εκπαιδευτικής πολιτικής: των εσωτερικών παραγόντων που άπτονται στο ιδεολογικο-πολιτικό σώμα αρχών και θέσεων και των εξωτερικών, που περιλαμβάνουν τις κοινωνικές και επαγγελματικές ομάδες πίεσης.

Με βάση αυτές τις δύο γενικές κατηγορίες παραγόντων επιχειρείται η προσπάθεια ανάλυσης της εκπαιδευτικής πολιτικής που το κόμμα της Ν.Δ. εφάρμοσε κατά την περίοδο διακυβέρνησης της Ελλάδας (1974-1981). Ο εντοπισμός των βασικών παραγόντων που επηρέασαν την ασκούμενη εκπαιδευτική πολιτική προκύπτει από τη συνεξέταση και τη συνολική θεώρηση όλων των παραμέτρων που είναι δυνατό να ενταχθούν σε αυτές τις γενικές κατηγορίες ανάλυσης και ερμηνείας εκπαιδευτικών γεγονότων και πρακτικών.

Η Νέα Δημοκρατία, ως νεοσύστατο κόμμα, κατά τα πρώτα χρόνια της ίδρυσή της (1974-77), χαρακτηρίζεται από μια «σύγχυση», η οποία σταδιακά οδηγεί στη συνειδητοποίηση και αναζήτηση της ιδεολογικής της βάσης και ταυτότητας και στην ταυτόχρονη συγκρότηση και οριοθέτηση του ιδεολογικού corpus της. Η εκπαιδευτική πολιτική που ακολουθεί για τους Έλληνες μετανάστες, είναι δυνατό να διερευνηθεί και να ερμηνευθεί με βάση κυρίως την ανάλυση των γεγονότων και την τοποθέτησή τους στην ιστορική εξέλιξη και συγκυρία και στην αναζήτηση των αιτιών που οδηγούν στη συγκεκριμένη πολιτική πρακτική.

Η εμφανής έλλειψη κομματικών κειμένων με τη μορφή διακηρύξεων ή φυλλαδίων, τα οποία θα ανέλνων τις θέσεις και τις απόψεις του συγκεκριμένου κόμματος, παραπέμπει στην αναζήτηση από άλλες πηγές των απόψεων του και την ταυτόχρονη εξαγωγή συμπερασμάτων σχετικά με την μορφή που η ελληνόγλωσση εκπαίδευση λαμβάνει στη Γερμανία, την τεχνικοεπαγγελματική εκπαίδευση, τη στελέχωση και το διδακτικό προσωπικό καθώς και το διδακτικό υλικό που χρησιμοποιείται, κατά την περίοδο διακυβέρνησης της χώρας από τη Νέα Δημοκρατία.

Το ενδιαφέρον της Ν.Δ. σε επίπεδο διακηρύξεων και εξαγγελιών για τα προβλήματα εκπαίδευσης των παιδιών των Ελλήνων μεταναστών της Δυτικής Γερμανίας, εκφράζεται στις σχετικές συζητήσεις της Βουλής και στις τοποθετήσεις των στελεχών της κυβέρνησης και ιδιαίτερα των αρμόδιων υπουργών και υφυπουργών σε ερωτήσεις και επερωτήσεις βουλευτών για γενικότερα ή ειδικότερα εκπαιδευτικά ζητήματα. Ενδεικτική του ενδιαφέροντος αυτού θεωρείται η από τον Υφυπουργό Β. Κοντογιαννόπουλο τοποθέτηση σε σχετική ερώτηση στη Βουλή στις 13/12/1976, αναφορικά με τις ελληνογερμανικές συνομιλίες που σχετίζονται με τη μορφή που η ελληνική εκπαίδευση θα λάβει στη Γερμανία. Το σύστημα εκπαίδευσης θα «ικανοποιεί» τις απόψεις της ελληνικής πλευράς και θα εξασφαλίζει την «απόλυτον ψυχοπνευ-

ματικήν εξέλιξιν και κοινωνικήν ανέλιξιν των Ελληνοπαίδων» είτε αυτοί επιστρέφουν στην Ελλάδα και συνεχίσουν τις σπουδές τους είτε παραμείνουν στη Γερμανία (Π.Β. 13/12/76, 2185). Η τοποθέτηση ενέχει θέση υπόσχεσης για την ακολουθούμενη πολιτική, η οποία εμφανώς επικεντρώνεται στην εξασφάλιση των προϋποθέσεων για παροχή εκπαίδευσης προσανατολισμένης τόσο στη χώρα υποδοχής (Γερμανία), όσο και στη χώρα προέλευσης (Ελλάδα).

Η εκδήλωση ενδιαφέροντος ενυπάρχει σε όλες σχεδόν τις συζητήσεις που διεξάγονται στη Βουλή των Ελλήνων και οι θέσεις που ο εκάστοτε υπουργός υποστηρίζει αποτελούν ένα είδος δέσμευσης. Χαρακτηριστικά είναι τα λόγια του Υπουργού Παιδείας Π. Ζέπου, στις 13/8/1975, ότι το Υπουργείο προτίθεται να φέρει στη Βουλή σχέδιο νόμου, το οποίο θα ρυθμίζει όλα τα συναφή θέματα της εκπαίδευσης στο εξωτερικό, λαμβάνοντας μάλιστα υπόψη του τις υποδείξεις και τις προτάσεις των ειδικών επιτροπών, που έχουν ήδη συσταθεί. Παράλληλα εκφράζεται η βούληση, τα πορίσματα που οι αρμόδιες επιτροπές θα καταθέσουν ερευνώντας τα ζητήματα που προκύπτουν, να ληφθούν υπόψη στη διαμόρφωση ενός ρυθμιστικού νόμου που θα κατατεθεί στη Βουλή προς ψήφιση.

Η γενικότερη θέση της Ν.Δ., σχετικά με τους σκοπούς και τους στόχους που η ελληνική εκπαίδευση θα πρέπει να επιδιώκει στη Γερμανία, συνοψίζεται στην απάντηση του Υφυπουργού Καραπιτέρη, στη Βουλή, σε ερώτηση του βουλευτή του Π.Α.Σ.Ο.Κ. Ι. Κουτσοχέρα. Στην απάντησή του ο Υφυπουργός αναφέρει τα εξής σημεία της σχεδιαζόμενης εκπαίδευτικής πολιτικής τα οποία επιδιώκει να υλοποιήσει η Ν.Δ.: «αφ' ενός η τήρησης στενής επαφής προς την εν Ελλάδι εκπαίδευσιν και την ελληνικήν καθόλου κοινωνίαν, αφ' ετέρου δε η σωστή παιδεία των μαθητών ούτως ώστε η πρόσδος γενικώς και ειδικώτερον εις την φιλοξενούσαν χώραν να εξασφαλίζεται το δυνατόν καλύτερον» (Π.Β., 17/6/76, 5504).

Άλλα και μετά το τέλος της κυβερνητικής θητείας ο πρώην Υφυπουργός Παιδείας της Ν.Δ., Β. Κοντογιαννόπουλος, σε τοποθέτησή του στη Βουλή, δίνει ως εξής το στύγμα της ακολουθούμενης και εφαρμοζόμενης εκπαιδευτικής πολιτικής του κόμματός του. Αναφέρει ότι έγινε προσπάθεια εφαρμογής μιας σύνθετης και ευέλικτης εκπαιδευτικής πολιτικής, η οποία επικεντρώνονταν «αφενός στην ενίσχυση των προσπαθειών των μεταναστών να διατηρήσουν τα παιδιά τους την ελληνικότητά τους, τη γλώσσα τους και γενικότερα τους πολιτιστικούς δεσμούς τους με την Πατρίδα... αφετέρου δε την παροχή ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης στα παιδιά των μεταναστών, που δεν έχουν πάρει ακόμα οριστική απόφαση για την εγκατάστασή τους, ώστε να μπορούν όσο γίνεται με λιγότερο δυσμενείς επιπτώσεις, είτε να παραμείνουν στη χώρα υποδοχής εάν το αποφασίσουν, είτε να επανέλθουν στην Πατρίδα και να ενταχθούν στο εκπαιδευτικό της σύστημα και στην κοινωνική και οικονομική ζωή του τόπου μας» (Π.Β., 19/10/82, 355).

6.1. Μορφές ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης

Η σχεδιαζόμενη εκπαιδευτική πολιτική της Ν.Δ. επικεντρώνεται στην παροχή εκπαίδευσης που να μην υστερεί σε σχέση με αυτή που παρέχεται στην Ελλάδα, αλλά ταυτόχρονα να εξασφαλίζει τη δυνατότητα παρακολούθησης του γερμανικού εκπαιδευτικού συστήματος σε περιπτώση παραμονής στη χώρα. Κατά συνέπεια οι μορφές που λαμβάνει αυτή η εκπαίδευση σχετίζονται είτε με δίγλωσσες τάξεις, είτε με ελληνικά σχολεία/τμήματα. Όπως υπογραμ-

μίστηκε ήδη, η έλλειψη κοιματικών κειμένων που να υπογράφονται από τη Ν.Δ. στερεί τη δυνατότητα από τον μελετητή διαμόρφωσης ενός συμπαγούς, ολοκληρωμένου και θεωρητικά ελέγχιμου corpus ιδεών και απόψεων σχετικά με τις θέσεις που το κόμμα προεσβεύει για την εκπαίδευση των παιδιών των Ελλήνων μεταναστών. Ουσιαστικά, ο σχηματισμός αυτού του corpus αναδύεται και διαμορφώνεται έμμεσα από τις τοποθετήσεις των υπουργών και υφυπουργών Παιδείας, καθώς και από τα θεσμικά και νομικά έγγραφα του Υπουργείου.

Σχετικά με τις συζητήσεις στη Βουλή, την περίοδο διαχυβέρνησης της χώρας από τη Ν.Δ. (1974-1981) πρέπει να σημειωθεί ότι αυτές προκύπτουν περισσότερο από ερωτήσεις των βουλευτών της αντιπολίτευσης και σε μικρότερο ποσοστό από πρωτοβουλίες βουλευτών του κυβερνώντος κόμματος. Οι συχνά επαναλαμβανόμενες ερωτήσεις επί των ίδιων ζητημάτων («σχετικώς με την εκπαίδευση των Ελληνοπαίδων στη Δυτική Γερμανία») δηλώνουν την επικέντρωση σε ορισμένα γενικότερα θέματα. Επίσης, αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι το ζήτημα εξαντλείται συνηθέστερα σε ερωτήσεις δίχως να επεκτείνεται σε αναλυτικές τοποθετήσεις μέσω επερωτήσεων, στις οποίες θα μπορούσαν να παρουσιαστούν ολοκληρωμένες οι απόψεις και οι θέσεις των κομμάτων που συμμετέχουν σ' αυτές. Κατά την συγκεκριμένη περίοδο πραγματοποιείται μόνο μία εκτενής συζήτηση έπειτα από επερωτήση βουλευτών της αντιπολίτευσης.

Η Ν.Δ. υποστηρίζει ότι ακολουθεί σχεδιασμένη εκπαιδευτική πολιτική, η οποία αντιτίθεται στις γερμανικές επιδιώξεις και βλέψεις σχετικά με την εκπαίδευση των αλλοδαπών, γεγονός που τη διαφρονοποιεί από τις κυβερνήσεις των υπολοίπων χωρών. Η συνόντητα συναντήσεων με εκπροσώπους γερμανικών εκπαιδευτικών αρχών υποδηλώνει το ενδιαφέρον σχετικά με τα ζητήματα εκπαίδευσης που προκύπτουν. Μάλιστα, όπως αναφέρει ο Υπουργός Παιδείας Γ. Ράλλης, η Ελλάδα είναι η μόνη χώρα, η οποία αντιτίθεται στην αφομοιωτική γερμανική πολιτική (Π.Β., 22/10/76, 436). Αξιοσημείωτο στη συγκεκριμένη ιστορική στιγμή είναι το γεγονός ότι ο κατεξοχήν αριθμός υπουργός χαρακτηρίζει τις συνομιλίες αυτές ως «διαπραγματεύσεις». Τα εκπαιδευτικά ζητήματα προκύπτουν ως θέματα προς διαπραγμάτευση, και όχι ως αιτήματα όπως εκφράζονται από την πλευρά των γονέων και των συλλόγων τους. Μάλιστα τα αιτήματα σχετικά με τις μορφές εκπαίδευσης δεν γίνονται άμεσα αποδεκτά και παραπέμπονται στο συμβούλιο Υπουργών όλων των κρατιδίων.

Ας σημειωθεί ότι η Ν.Δ. διαχωρίζει τους Έλληνες μετανάστες σε αυτούς που μεταναστεύουν σε υπεροπόντιες χώρες και εκείνους που μετακινούνται εντός των ευρωπαϊκών κρατών. Κατ' αυτό τον τρόπο, η ελληνική εκπαίδευση για τους Έλληνες μαθητές του εξωτερικού διαχωρίζεται με βάση την χώρα προορισμού των μεταναστών. Υπάρχουν χώρες μόνιμης εγκατάστασης και χώρες προσωρινής μετακίνησης. Η διαβάθμιση αυτή επιχειρείται από τον Υπουργό Παιδείας Ε. Αβέρωφ και παραπέμπει στο χαρακτηρισμό των μετακινούμενων πληθυσμών ως μόνιμων μεταναστών και ως προσωρινών φιλοξενούμενων εργατών, ιδιαίτερα προς τις χώρες του ευρωπαϊκού βορρά.

Η διαφρονοποίηση αυτή επεκτείνεται και στα παιδιά των μεταναστών προσδιορίζοντας ανάλογα τους προς επίτευξη σκοπούς της σχεδιαζόμενης εκπαιδευτικής πολιτικής. Συγκεκριμένα για τα παιδιά των Ελλήνων μεταναστών στις υπεροπόντιες χώρες επιδιώκεται η διατήρηση των δεσμών με την Ελλάδα και η καλλιέργεια της συνείδησης της ελληνικής κα-

ταγωγής, ενώ για τα παιδιά των μετακινούμενων σε ευρωπαϊκές χώρες εργατών τίθεται ως σκοπός η διατήρηση στενής επαφής με την ελληνική εκπαίδευση και κοινωνία προκειμένου να εξασφαλίζεται η γενικότερη μόρφωση και πρόοδος και να διευκολύνεται η αναμενόμενη επανένταξη στην ελληνική κοινωνία.

Οι απόψεις αυτές διατυπώνονται σε κάθε συζήτηση στη Βουλή για θέματα σχετικά με την ελληνόγλωσση εκπαίδευση στο εξωτερικό. Ο διαχωρισμός προκύπτει από όλους τους υπουργούς και υφυπουργούς της Ν.Δ., αλλά και του Π.Α.Σ.Ο.Κ., όταν αναλαμβάνει την εξουσία. Σε κάθε ερώτηση ή επερώτηση που τίθεται προς το κοινοβούλευτικό σώμα η απάντηση είναι σχεδόν πάντα η ίδια, χωρίς να διαφοροποιείται ουσιαστικά. Χαρακτηριστική μάλιστα είναι η αιτιολόγηση της απάντησης που δίδει ο Υφυπουργός Χρ. Καραπιτέρης στις 6 Οκτωβρίου 1976 στην ερώτηση του βουλευτή Ι. Κουτσοχέρα σχετικά με την εκπαίδευση των ελληνοπαίδων της Γερμανίας. Αναφέρει ότι η επίλυση του προβλήματος της εκπαίδευσης των παραπάνω ατόμων είναι δυσχερής επειδή δεν πρόκειται για παιδιά Ελλήνων μεταναστών σε υπερπόντιες χώρες, αλλά για παιδιά Ελλήνων μετακινούμενων εργατών, οι οποίοι φιλοξενούνται στις χώρες, κυρίως, της δυτικής Ευρώπης (Π.Β. 6/10/1976, 19).

Εξάλλου, δύο είναι οι επιδιώξεις τις οποίες έχει θέσει σε εφαρμογή η Ν.Δ., σύμφωνα με τον Υφυπουργό Κοντογιαννόπουλο, γενικότερα για τους Έλληνες μετανάστες στο εξωτερικό. Ο πρώτος στόχος είναι «η φροντίδα ώστε όλοι οι Έλληνες του Εξωτερικού να διατηρήσουν την Ελληνική τους ταυτότητα, να διατηρήσουν τους δεσμούς τους με τη μητέρα Ελλάδα και να τους κάνουμε να νιώθουν πραγματικά υπερήφανοι για την προέλευσή τους». Ο δεύτερος μεγάλος στόχος είναι να βοηθήσουμε τους συμπατριώτες μας που δεν έχουν πάρει ακόμα απόφαση αν θα μείνουν οριστικά ή αν θα επιστρέψουν από τη χώρα που έχουν μεταναστεύσει. Και στο σημείο αυτό το πρόβλημα παρουσιάζεται στη Δυτική Γερμανία...» (Π.Β., 10/10/80, 424).

Σε απάντηση του υφυπουργού Παιδείας Β. Κοντογιαννόπουλου προς τον αντιπολιτευόμενο βουλευτή Κ. Μπαντουβά, αναφέρεται ότι η μορφή εκπαίδευσης που λαμβάνουν οι ελληνοπαίδες εξωτερικού ποικίλει και διαφοροποιείται ανάλογα με τη χώρα εγκατάστασής τους. Συμπεριλαμβάνοντας την Αμερική, τον Καναδά, την Αυστραλία και την Αφρική στις χώρες μόνιμης εγκατάστασης και τις χώρες της Δυτ. Ευρώπης σε χώρες μη μόνιμης εγκατάστασης, διαφοροποιεί αντίστοιχα τις προσφερόμενες μορφές εκπαίδευσης. Έτσι, στη Γερμανία παρουσιάζονται να ισχύουν οι ακόλουθες μορφές εκπαίδευσης: αυτοτελή ελληνικά σχολεία με ελληνικό αναλυτικό πρόγραμμα αναγνωρισμένα ως ισότιμα δημόσια σχολεία της Ελλάδας, απογευματινά τμήματα διδασκαλίας της μητρικής γλώσσας, δίγλωσσα τμήματα σχολείων, προπαρασκευαστικές τάξεις με ελληνικό πρόγραμμα και εντατική διδασκαλία της γερμανικής (Π.Β., 11/4/78, 4267).

Ένα μήνα αργότερα σε ερώτηση του ίδιου βουλευτή δίδεται από τον υφυπουργό το ίδιο κείμενο προς απάντηση, χωρίς να αλλάζει η παραμικρή λεπτομέρεια. Η ακοιβήσ διατύπωση των ίδιων επιχειρημάτων, συσχετιζόμενη με μια γενικότερα συγκή επανάληψη ίδιων θέσεων σε θέματα που αφορούν την ελληνόγλωσση εκπαίδευση στη Γερμανία συγκροτεί μια πρωτόλεια θεώρηση των βασικών πολιτικό-εκπαιδευτικών αρχών, που οριοθετούν άλλωστε και τις συγκεκριμένες επιλογές. Ως πρώτη επισήμανση, ας σημειωθεί εδώ ότι η ορθή επανάληψη ίδιων κειμένων δεν εκλαμβάνεται ως σταθερότητα απόψεων και θέσεων, ιδιαί-

τερα όταν πρόκειται για παρουσίαση μιας κοινά αποδεκτής πραγματικότητας, αλλά περισσότερο μια έτοιμη, δοκιμασμένη και συχνά χρησιμοποιούμενη απάντηση, η οποία εξυπηρετεί κοινοβουλευτικές σκοπιμότητες.

Στις 26/5/78, δίδεται μια σφαιρικότερη εικόνα της εκπαιδευτικής κατάστασης στη Γερμανία και γίνονται αναφορές σε συγκεκριμένες μορφές εκπαίδευσης. Παρουσιάζεται το διγλωσσο μοντέλο εκπαίδευσης (δηλαδή οι ενταγμένες διγλωσσες τάξεις), το οποίο εφαρμόζεται στο κρατιδιο της Βάδης-Βυτεμβέργης για τις τάξεις Α', Β' και Ε' και θα ολοκληρωθεί μέχρι το 1981 σε όλη την 9ετή υποχρεωτική εκπαίδευση. Στην παρουσίαση του διγλωσσού μοντέλου εκπαίδευσης από τον υπουργό τονίζεται η δυνατότητα που παρέχει στους μαθητές «να εκμάθουν τη γερμανική γλώσσα και να διατηρήσουν ταυτόχρονα την εθνική τους ταυτότητα, να καλλιεργήσουν τη μητρική τους γλώσσα, ώστε να παρασχεθεί σ' αυτούς η δυνατότητα, εφόσον παραμείνουν στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας ή σε περίπτωση που θα επιστρέψουν στην πατρίδα τους να ενταχθούν επιτυχώς στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα και στην ελληνική κοινωνία» (Π.Β., 26/5/78, 4277).

Αναλυτική περιγραφή των εκπαιδευτικών συνθηκών στα ομόσπονδα γερμανικά κρατίδια γίνεται και στη συνεδρίαση της ελληνογερμανικής επιτροπής στις 2-3 Μαρτίου 1977, από τον εκπρόσωπο κάθε κρατιδίου, ο οποίος αναφέρει ότι σε γενικές γραμμές ακολουθείται η πολιτική της ενσωμάτωσης, έτσι όπως την ορίζει η γερμανική εκπαιδευτική πολιτική. Η ένταξη στο εκπαιδευτικό σύστημα της Γερμανίας τίθεται ως πρωταρχικός σκοπός σχεδόν από τα περισσότερα ομόσπονδα κρατίδια. Ουσιαστικά πρόκειται για αφομοίωση του αλλοδαπού πληθυσμού, ο οποίος αναγκάζεται να ενταχθεί στην κοινωνία της χώρας υποδοχής (Γερμανία) χωρίς τη διατήρηση της γλώσσας και του πολιτισμού του.

Οι γερμανικές εκπαιδευτικές αρχές αναφέρουν σε συγκεκριμένες συζητήσεις/συναντήσεις ότι προσφέρουν δυνατότητες διατήρησης της γλώσσας της χώρας προέλευσης των μεταναστών με ποικίλες διατάξεις και νομοθεσίες αλλά κυρίως με την παροχή του μαθήματος μητρικής γλώσσας στα παιδιά των αλλοδαπών. Εξάλλου, η οδηγία της 25ης Ιουλίου 1977 του Συμβουλίου Υπουργών της Ευρώπης επιβάλλει ως υποχρεωτική τη διδασκαλία της μητρικής γλώσσας στα παιδιά των μετακινούμενων πληθυσμών, αναγκάζοντας με αυτό τον τρόπο και τη Γερμανία να παράσχει το δικαίωμα αυτό στους αλλοδαπούς υπηκόους της.

Κατ' επέκταση η αναφορά των εκπαιδευτικών αρχών στη συνεδρίαση της 5ης-7ης Μαρτίου 1980 ότι τα ομοσπονδιακά κρατίδια παρέχουν και δημιουργούν τις δυνατότητες για διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας πηγάζει από την Οδηγία της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ο όρος που χρησιμοποιείται δεν είναι πάντα αυτός της ένταξης ή της ενσωμάτωσης αλλά ακόμα και αυτός της αφομοίωσης, ο οποίος παραπέμπει σε πλήρη αποδοχή της γλώσσας και του πολιτισμού της χώρας υποδοχής με ταυτόχρονη παραγκώνιση αυτών της χώρας προέλευσης.

Στην παραπάνω συνεδρίαση της ελληνογερμανικής επιτροπής εντοπίζεται και μια αντίφαση λόγων από την πλευρά των γερμανικών εκπαιδευτικών αρχών. Παρόλο που η διδασκαλία της μητρικής γλώσσας είναι κατοχυρωμένο δικαίωμα των μεταναστών, σύμφωνα με την Οδηγία της 25ης Ιουλίου 1977, αλλά και της συγκεκριμένης αντιπροσωπείας, της επιφυλάσσεται το status μιας ξένης γλώσσας στο γερμανικό εκπαιδευτικό σύστημα.

Στον ίδιο χρόνο και σε ερώτηση των Ε. Βερνβάκη, Στ. Τζουμάκα και Α. Κακλαμάνη

σχετικά με την εκπαίδευση στην περιοχή Αννόβερου, ο Υφυπουργός Β.Κοντογιαννόπουλος αναφέρει ότι οι ελληνικές εκπαιδευτικές αρχές έχουν ήδη αρχίσει διαπραγματεύσεις με αρμόδιους φορείς και παραγόντες του Υπουργείου Παιδείας της Κάτω Σαξονίας για την εφαρμογή δίγλωσσου μοντέλου εκπαίδευσης. Η επιλογή της συγκεκριμένης μορφής εκπαίδευσης δεν προκύπτει, από αυτό το κείμενο, ως αίτημα όλων των Ελλήνων, αλλά περισσότερο ως τοπικό ζήτημα που απασχολεί τους μετανάστες ενός κρατιδίου. Η εμφάνιση επιμέρους ζητημάτων που αναζητούν διαφορετική μεταχείριση και λύση, είναι αναμενόμενη εξαιτίας της διαφορετικής νομοθεσίας που ισχύει σε κάθε γερμανικό κρατίδιο. Ο διαφορετικός χειρισμός των εκπαιδευτικών θεμάτων και ο σχεδιασμός εκπαιδευτικής πολιτικής ανάλογης των συνθηκών που επικρατούν στο εκάστοτε κρατίδιο, παρέχει στους Ομοσπονδιακούς Υπουργούς και αρμόδιους εκπαιδευτικούς φορείς την ευελιξία να χειρίζονται την εκπαίδευση των αλλοδαπών με διαφορετικό τρόπο.

Συνεπώς, τα διαφορετικά δεδομένα που ισχύουν σε κάθε ομόσπονδο κράτος διαφοροποιούν τις ανάγκες και κατ' επέκταση και τα αιτήματα που ζητούν επίλυση. Ταυτόχρονα, όμως, δυσχεραίνουν και τις προσπάθειες των ελληνικών κυβερνήσεων να διεκδικήσουν ή να απαιτήσουν μια συνολική αντιμετώπιση του θέματος της εκπαίδευσης των ελληνικού πληθυσμού της Γερμανίας.

Ο ίδιος υφυπουργός, Β. Κοντογιαννόπουλος, σε άλλη συνεδρίαση παρουσιάζει ως άμεση επιδιώξη του Υπουργείου Παιδείας την εφαρμογή στη Γερμανία του δίγλωσσου μοντέλου εκπαίδευσης, το οποίο μάλιστα θα ενταχθεί στο πρωτό πρόγραμμα των γερμανικών σχολείων. Το δίγλωσσο μοντέλο προκύπτει ως πρόταση προερχόμενη από τις επιτροπές που έχουν συσταθεί με σκοπό τη μελέτη των εκπαιδευτικών ζητημάτων. Το προτεινόμενο μοντέλο παρουσιάζεται ως αυτό που δίδει τη δυνατότητα στα παιδιά για γενική μάθηση και μόρφωση και κυρίως «προαγάγει την ελληνομάθειά τους κατά τις απαιτήσεις των αντίστοιχων ελληνικών αναλυτικών προγραμμάτων» αποκτώντας ταυτόχρονα επαρκείς γνώσεις στη γερμανική. Ειδικότερα, αναφέρεται ότι σύμφωνα με το μοντέλο αυτό «η ελληνόγλωσση διδασκαλία μπαίνει μέσα στο ενιαίο και συντονισμένο πρωτό πρόγραμμα, σε όλη την κλίμακα του βασικού σχολείου (τάξεως 1ης έως 9ης) και θα απαλλαγούν τα παιδιά από τη φοίτηση σε δυο σχολεία. Το προτεινόμενο σχέδιο δίδει τη δυνατότητα να προκόψουν γενικά τα παιδιά σε γενική μάθηση, να προαγάγουν την ελληνομάθειά τους κατά τις απαιτήσεις των αντίστοιχων ελληνικών προγραμμάτων, αλλά και να αποκτήσουν επαρκή γερμανομάθεια...» (Π.Β., Συνεδρίασις Κ', 17/11/78, 611).

Το σκεπτικό για την κατάρτιση ενός τέτοιου μοντέλου, το οποίο βασίζεται στη δίγλωσση διδασκαλία τεκμηριώνεται από τη Ν.Δ. ως το καταλληλότερο για τα παιδιά του εξωτερικού, ακοιβώς επειδή τους παρέχει τη δυνατότητα να ενταχθούν, οποιαδήποτε στιγμή, είτε στο ελληνικό, είτε στο γερμανικό εκπαιδευτικό σύστημα. Τα επιχειρήματα αυτά, ουσιαστικά, αντλούνται από τις θέσεις που έχουν ήδη διατυπωθεί από τη Ν.Δ., τόσο για τη θεώρηση και αντιμετώπιση των Ελλήνων της Γερμανίας όχι ως μεταναστών, αλλά ως προσωρινά φιλοξενούμενων εργατών, κυρίως, όμως, από την προοπτική της παλινόστησης των μετακινούμενων αυτών πληθυσμών, η οποία, εξάλλου, καλλιεργείται συστηματικά και από άλλους φορείς. Πίσω από τις διακηρύξεις αυτές και τις προτάσεις που υποστηρίζει η Ν.Δ. θα μπορού-

σε να διακρίνει κάποιος την επιστημονική συζήτηση και τον προβληματισμό αναφορικά με την εκπαίδευση των παιδιών τα οποία αναπτύσσονται σε μεταναστευτικό περιβάλλον. Την πρόταση για δίγλωσσο μοντέλο διδασκαλίας η Νέα Δημοκρατία την παρουσιάζει και στη συνεδρίαση της Ελληνογερμανικής Επιτροπής στις 2 και 3 Μαρτίου 1977 ως βασικό αίτημα προς τη γερμανική πλευρά. Πιο συγκεκριμένα προτείνεται 9ετής υποχρεωτική φοίτηση σε δίγλωσσο σχολείο, όπου αυτό είναι δυνατό, παράλληλα όμως με την παροχή μαθήματος μητρικής γλώσσας σε όλα τα τμήματα που φοιτούν Έλληνες μαθητές. Η γερμανική πλευρά αναφέρει ότι έχει ήδη ενεργήσει προς αυτή την κατεύθυνση προσφέροντας προγράμματα που βιοηθούν στην ενσωμάτωση προς τη γερμανικό εκπαιδευτικό σύστημα αλλά και στην επανένταξη στο ελληνικό, σε περίπτωση παλινόρθησης. Αναφέρει μάλιστα ότι η προσφορά των ωρών διδασκαλίας της γερμανικής εξαρτάται και από την θέληση των γονέων. Οι θέσεις και τα αιτήματα που εκφράζουν οι Έλληνες γονείς απονομάζουν από την επιχειρηματολογία της ελληνικής αντιπροσωπείας, γεγονός που συνάδει με την ήδη διαπιστωθείσα άποψη ότι η Ν.Δ. δεν λαμβάνει υπόψη της τα αιτήματα των Ελλήνων γονέων (Π.Ε.Ε., 2-3/3/77, 3).

Αναλύοντας, μάλιστα, την υπάρχουσα κατάσταση σε κάθε κρατίδιο χωριστά διαφαίνεται μια θετική στάση προς την ασκούμενη γερμανική εκπαίδευτική πολιτική, η οποία κατά βάση δεν αντιτίθεται με τις ελληνικές επιδιώξεις, έτσι όπως εκφράζονται από τη Ν.Δ. Συγκεκριμένα, η ελληνική αντιπροσωπεία στη συνεδρίαση της Ελληνογερμανικής Επιτροπής της 2ας και 3ης Μαρτίου 1977, αναφέρει τα εξής: «η ελληνική πλευρά, εκφράζει την ικανοποίηση της για την κατανόηση που συνάντησε από τις γερμανικές αρχές στις επαφές που πραγματοποιήθηκαν ως τώρα καθώς και για την αποδοχή των γενικών αρχών του δίγλωσσου συστήματος εκπαιδεύσεως. Παράλληλα, όμως, μεταφέρει και τη μεγάλη ανησυχία των Ελλήνων γονέων για την βραδύτητα με την οποία φαίνεται ότι πρόκειται να εφαρμοστεί...» (Π.Ε.Ε., 2-3/3/77, 7).

Η περιορισμένη επιχειρηματολογία αφήνει μεν να διαφανεί η επιδίωξη μιας σφαιρικής, όχι απαραίτητα μονομερώς προσανατολισμένης προς το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα, εκπαίδευσης, αδυνατεί, όμως, να πείσει για την ισχύ των επιχειρημάτων. Μια αναλυτικότερη και διεξοδικότερη ανάπτυξη των απόψεων που υιοθετεί, η οποία εμφανώς ελλείπει από τον κειμενικό λόγο της Ν.Δ. θα έπειθε και θα αποσαφήνιζε περισσότερο τις θέσεις και τα επιχειρήματα που υιοθετεί. Στις συζητήσεις των συνεδριάσεων της ελληνογερμανικής επιτροπής παιδείας αναφέρονται οι πρακτικές δυσκολίες που ενέχει η διπλή φοίτηση των μαθητών σε δύο σχολεία, χωρίς, απαραίτητα να τεκμηριώνεται η αναγκαιότητα του δίγλωσσου μοντέλου. Μάλιστα το επιχείρημα των ελληνικών φορέων και οργανώσεων και κυρίως των συλλόγων Γονέων και Κηδεμόνων, για απομόνωση και «γκετοποίηση» των μαθητών που φοιτούν σε δίγλωσσες τάξεις/σχολεία, η Ν.Δ. το αντιπαρέχεται θεωρώντας ότι δεν υφίσταται, εφόσον οι Έλληνες μαθητές θα φοιτούν σε γερμανικά σχολεία και επιπλέον θα διδάσκονται από κοινού με τους Γερμανούς μαθητές.

Η έκφραση απόψεων χωρίς ιδιαίτερη επιχειρηματολογία που διακρίνει τις τοποθετήσεις της Ν.Δ. διαφαίνεται αδύναμη συγκρινόμενη με αυτές των υπολοίπων κομμάτων που δρουν στη Γερμανία και εκφράζουν λόγο για τα εκπαιδευτικά προβλήματα των Ελλήνων μεταναστών. Κατά την ερευνούμενη χρονική περίοδο και ενώ ασκεί κυβερνητικά καθήκο-

ντα, το κόμμα της Ν.Δ. και οι εκπρόσωποί του εκφράζουν μια μετριοπαθή στάση προς τους τιθέμενους από τους μετανάστες προβληματισμούς για εκπαιδευτικά ζητήματα. Παρατηρείται μια έντονη επανάληψη των ίδιων λόγων, σε επερωτήσεις που γίνονται στη Βουλή, ενώ ταυτόχρονα απουσιάζει οποιαδήποτε άλλη γραπτή έκφραση και κατάθεση των θέσεων και των απόψεων που νιοθετεί. Παρόλο που στην εκπαιδευτική πράξη, τα δίγλωσσα μοντέλα εφαρμόζονται από την γερμανική εκπαιδευτική πολιτική, ως θεσμοθετημένη μορφή εκπαίδευσης, δεν υποστηρίζονται από τους Έλληνες γονείς, θεωρώντας ότι με τον τρόπο αυτό παραμελείται η ελληνική γλώσσα και ο πολιτισμός. Η Ν.Δ., όπως έχει ήδη δειχθεί, δεν ελέγχει ούτε ασκεί έντονη επιρροή στους συλλόγους και στις οργανώσεις των Ελλήνων της Γερμανίας. Η διάσταση αυτή των απόψεων ανάμεσα στο κυβερνών στην Ελλάδα κόμμα και στις απόψεις των Ελλήνων γονέων, ερμηνεύεται από την έλλειψη επαφής και ελέγχου μεταξύ τους και είναι συνέπεια της μειωμένης πολιτικής απήχησης / επαφής με τις κοινωνικές μάζες και της αδυναμίας της να οργανώσει τη βάσης της και να προσεγγίζει τους πολίτες, ιδιαίτερα εκτός των πλαισίων του εθνικού κράτους.

Η αδράνεια που παρουσιάζει η Ν.Δ. αυτή την περίοδο ερμηνεύεται αφενός -όπως ήδη έχει δειχθεί- από την ελλιπή διασύνδεσή της με τις κοινωνικές δομές και βάσεις, των οποίων τα αιτήματα και τις επιδιώξεις νιοθετεί, προσάγει και προασπίζει ένα κόμμα και αφετέρου από την αδράνεια και παθητικότητα στην οποία επέρχονται τα κόμματα που ασκούν εξουσία (Σπουρδαλάκης, 1990, 90). Εξάλλου, ένα φιλελεύθερο κόμμα, άρα και η Ν.Δ., η οποία ενέχει χαρακτηριστικά φιλελεύθερου κόμματος, είναι ο πολιτικός χώρος με τις μικρότερες σταθερές οργανωτικές διασυνδέσεις με την κοινωνία. Ουσιαστικά, δεν διαθέτει σχεδόν καθόλου παραρτηματικές οργανώσεις, ούτε προσκείμενα εργατικά συνδικάτα ή άλλες επηρεαζόμενες μορφές συλλογικής έκφρασης, και δεν είναι ο εκφραστής συμφερόντων συγκεκριμένων ομάδων (Διαμαντόπουλος, 1991, 49).

Ταυτόχρονα, οι θέσεις της Ν.Δ. παραπέμπουν σε μια προσανατολισμένη και θετικά προσκείμενη προς τη γερμανική εκπαιδευτική πολιτική στάση, και ερμηνεύονται ως αποτέλεσμα του ευρωπαϊκού προσανατολισμού της προς τις ιδέες και τις απόψεις μιας ευρωπαϊκής συνύπαρξης και συνεργασίας. Η ίδια αργείται την κατηγορία που της προσάπτει η αντιπολίτευση ότι ακολουθεί τη γερμανική πολιτική χωρίς αντιρρήσεις και παραθέτει το επιχείρημα ότι είναι η μοναδική χώρα που αριθμεί μεγάλο αριθμό μεταναστών στη Γερμανία, και αντιστέκεται σθεναρά στην αφομοιωτική γερμανική πολιτική.

Σημαντική παράμετρος της στάσης που νιοθετεί η Ν.Δ., η οποία δεν εδράζεται σε συμπαγή ιδεολογικο-πολιτικά επιχειρήματα, αλλά μάλλον υποδηλώνει μια μετριοπαθή και εναρμονισμένη στις γερμανικές επιδιώξεις στάση, προκύπτει από συζήτηση στην Βουλή με γενικό θέμα την εκπαίδευση των Ελληνόπουλων στο εξωτερικό. Στην τοποθέτηση του Υφυπουργού Παιδείας Β. Κοντογιαννόπουλου εντοπίζεται η έλλειψη επιχειρημάτων σχετικά με την εφαρμογή δίγλωσσου προγράμματος. Όπως ήδη διατυπώθηκε, από την Ν.Δ. απουσιάζει εμφανώς η επιχειρηματολογία, η οποία θα στήριζε τις εκάστοτε αποφάσεις που λαμβάνει. Στη συγκεκριμένη, όμως, κοινοβουλευτική συζήτηση απουσιάζει η επιστημονική τεκμηρίωση και περισσότερο δηλώνεται μια τάση προσαρμογής προς τις γερμανικές εκπαιδευτικές διατάξεις. Ερωτώμενος ο Υφυπουργός για το σκεπτικό εφαρμογής δίγλωσσου

προγράμματος απαντάει με ασάφεια ότι: «το προσφέρουμε ως μια εναλλακτική λύση για τους γονείς, οι οποίοι έχουν αυτοί την ευθύνη της επιλογής της μιας ή της άλλης μορφής εκπαίδευσεως» (Π.Β., 20/10/80, 426).

Η τεκμηρίωση για την αδράνεια που επιδεικνύει η Ν.Δ. αναφορικά με τα θέματα της εκπαίδευσης, προκύπτει επίσης από τις ελληνογεωμανικές συνομιλίες στα πλαίσια της ελληνογεωμανικής επιτροπής. Στη συνεδρίαση της 2ας-3ης Μαρτίου 1977, η ελληνική αντιπροσωπεία, απαρτιζόμενη από τον Υπουργό Παιδείας Γ. Ράλλη και στελέχη του υπουργείου Παιδείας, εκφράζει τη γενικότερη ευχαρίστησή της προς την γεωμανική πλευρά για την ακολουθούμενη εκπαίδευτική πολιτική. Οι Έλληνες εκπρόσωποι εκφράζουν ικανοποίηση για τα μοντέλα δίγλωσσης διδασκαλίας που λειτουργούν στη Βαναρία. Ωστόσο, όπως, έχει ήδη δειχθεί σε αντίστοιχο κεφάλαιο, οι θέσεις του σύλλογου γονέων και κηδεμόνων Μονάχου και Βαναρίας διαφέρουν ως προς την άποψη που εκφράζει στη συγκεκριμένη συζήτηση η Ν.Δ. Ο σύλλογος της Βαναρίας επιδιώκει τη δημιουργία ελληνικών σχολείων και αντιτίθεται στην ιδέα της ενσωμάτωσης. Η διάσταση αυτή των απόψεων που εκφράζονται από τους Έλληνες γονείς και από το κυβερνών κόμμα της Ν.Δ., φανερώνει τη διάσταση θέσεων μεταξύ κόμματος και λαϊκής βάσης, έστω κι αν αυτή προέρχεται από εξωελλαδικό χώρο.

Βέβαια σε μια επόμενη συνεδρίαση της Μικτής Ελληνογεωμανικής Επιτροπής γίνεται αναφορά, από τους εκπρόσωπους του ελληνικού υπουργείου Παιδείας, στις απόψεις των Ελλήνων γονέων. Η ελληνική πλευρά αναφέρει ότι υπάρχει μια μικρή ομάδα Ελλήνων γονέων που επιθυμεί την ενσωμάτωση, οι οποίοι σχεδιάζουν μια μόνιμη παραμονή στη Γερμανία. Η συντριπτική, όμως, πλειοψηφία εκφράζει την άποψη δημιουργίας εναλλακτικής λύσης απέναντι σ' αυτήν της ενσωμάτωσης που επιχειρείται από το γεωμανικό κράτος (Π.Ε.Ε., 2-3/3/80, 8). Στο σημείο αυτό πρέπει να τονιστεί ότι η άποψη που εκφράζεται στη συγκεκριμένη συνεδρίαση από τα στελέχη του Υπουργείου Παιδείας, κατά συνέπεια από την κυβέρνηση, η οποία ελέγχει τα θεσμικά της όργανα, είναι αυτή της ίδρυσης ιδιωτικών ελληνικών σχολείων που να προσφέρουν ικανοποιητική διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας. Η Ν.Δ., κατά βάση, προερχείται την ίδρυση ενός δίγλωσσου σχολείου, το οποίο θα παρέχει δυνατότητα ένταξης είτε στο γεωμανικό, είτε στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα. Η εκφρασμένη, όμως, στη συγκεκριμένη συνεδρίαση άποψη αφήνει να διαφανεί μια αδιαμφισβήτητη επιρροή από το γενικότερο αίτημα των Ελλήνων γονέων, οι οποίοι επιθυμούν αμιγώς ελληνόγλωσση εκπαίδευση για τα παιδιά τους – έτσι τουλάχιστον μεταφράζεται το αίτημα για εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας. Το αίτημα των γονέων θα ικανοποιήσει μερικά χρόνια αργότερα το Π.Α.Σ.Ο.Κ. αναλαμβάνοντας την εξουσία.

Στην πορεία εντοπίζεται μια στροφή από τα δίγλωσσα σχολεία προς τις δίγλωσσες και τις αναπληρωματικές τάξεις. Συγκεκριμένα στη συνεδρίαση της 9ης-12ης/6/81 αναφέρονται τα εξής: «θα πρέπει να αναπτυχθούν δίγλωσσες τάξεις ή να καταστεί δυνατή η ίδρυση αναπληρωματικών τάξεων. Αυτά αποτελούν τις εναλλακτικές δυνατότητες για μια μορφή διδασκαλίας που ανταποκρίνεται στη βούληση των γονέων» (Π.Ε.Ε., 9-12/6/81, 7).

Σταδιακά, και όσο η κυβέρνηση της Ν.Δ. οδεύει προς το τέλος της θητείας της, διαφαίνεται μια υποψία επηρεασμού των θέσεων και των απόψεων της από τα συλλογικά όργανα και οι φορείς των Ελλήνων μεταναστών. Στη συνεδρίαση της ελληνογεωμανικής επιτροπής

της 9ης-11ης/6/81 και στη σχετική αλληλογραφία που συνοδεύει την συνεδρίαση, τα κυβερνητικά στελέχη αναφέρονται στην ύπαρξη πολλών χιλιάδων Ελλήνων εργατών στη Δ. Γερμανία, των οποίων η άποψη και η θέση για την μορφή της ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης πρέπει να λαμβάνεται υπόψη στις συνομιλίες με τις γερμανικές αρχές. Τονίζεται ιδιαίτερα και επαναλαμβάνεται ότι η άποψη των γονέων πρέπει να έχει βαρύνουσα σημασία στη χάραξη της πολιτικής, ώστε να είναι σε θέση οι ίδιοι να επιλέγουν τη μορφή εκπαίδευσης που επιθυμούν για τα παιδιά τους. Ο εκδημοκρατισμός που διαφαίνεται στην πρακτική χειρισμού εκπαιδευτικών θεμάτων από τα στελέχη του Υπουργείου Παιδείας πηγάζει από την πιθανή επιρροή των αιτημάτων που εκφράζουν οι Έλληνες γονείς μέσω των συλλογικών τους οργάνων, τα οποία ωστόσο επηρεασμένα κυρίως από το ανερχόμενο ΠΑ.ΣΟ.Κ. αναπτύσσουν έντονες και συστηματικές πρωτοβουλίες και ασκούν σοβαρές πιέσεις προς κάθε κατεύθυνση. Ενώ, δηλαδή, η Ν.Δ. δεν έχει οργανωμένη βάση στην Γερμανία, ώστε να γίνει δέκτης των αιτημάτων και των επιδιώξεων της κοινωνικής μάζας, εντούτοις αντιλαμβάνεται σταδιακά τη σημασία των αιτημάτων και αναδιαμορφώνει αντίστοιχα τις θέσεις της. Η ευελιξία θέσεων παρέχει στη Ν.Δ. τη δυνατότητα υιοθέτησης μετριοπαθούς στάσης απέναντι σε καίρια ζητήματα τόσο απέναντι στους Έλληνες μετανάστες, όσο και στις γερμανικές εκπαιδευτικές αρχές. Με τον τρόπο αυτό πετυχαίνεται η πρόσληψη μηνυμάτων/αιτημάτων από τους συλλογικούς φορείς, τα οποία μετουσιώνονται σε εκπαιδευτικοπολιτικές θέσεις, και κατ' επέκταση πολιτικές πρακτικές.

Θέμα που απασχολεί τους ελληνικούς φορείς και συλλόγους στη Γερμανία είναι αυτό της αναγνώρισης των τίτλων των ελληνικών σχολείων ως ισότιμων αυτών των γερμανικών σχολείων. Η γερμανική πλευρά δεν αναγνωρίζει τους τίτλους από τα ελληνικά σχολεία με αποτέλεσμα να εμποδίζεται η οριζόντια σχολική μετακίνηση των μαθητών. Το αίτημα τίθεται συχνά από τους γονείς και συζητείται και στη Βουλή σε ερωτήσεις ή επερωτήσεις βουλευτών. Εξάλλου, η ελληνογερμανική μορφωτική σύμβαση της 17ης Μαΐου 1956 αναφέρει τα εξής: «τα συμβαλλόμενα μέρη θα εξετάσουν εν τω πλαισίῳ της κείμενης νομοθεσίας και των οργανισμών των ιδρυμάτων κατά πόσο και υπό ποιους όρους δύνανται να αναγνωρισθούν δι' ακαδημαϊκούς σκοπούς και, εις ορισμένας περιπτώσεις, δι' επαγγελματικούς τοιούτους ακαδημαϊκούς τίτλου, διπλώματα, απολυτήρια και ενδεικτικά της μιας χώρας ως ισότιμα προς τους αντιστοίχους ακαδημαϊκούς τίτλους, διπλώματα, απολυτήρια και ενδεικτικά της ετέρας χώρας» (Μορφωτική Σύμβασης, 17/5/1956, 676).

Οι τίτλοι σπουδών και τα απολυτήρια από μορφές ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης που ισχύουν στο εξωτερικό αναγνωρίζονται ως ισότιμα με τα ελληνικά παρέχοντας έτσι τη δυνατότητα μετακίνησης από σχολεία του εξωτερικού σε σχολεία της Ελλάδας. Το Π.Δ. 155/78 ωθεί όλα τα ζητήματα σχετικά με την εγγραφή μαθητών σε ελληνικά σχολεία, τα οποία είναι αναγνωρισμένα από το ελληνικό κράτος.

6.2 Τεχνική και Επαγγελματική Εκπαίδευση (Τ.Ε.Ε.)

Εκτός από τις μορφές υποχρεωτικής εκπαίδευσης, ως μείζον αίτημα που απασχολεί τους ελληνικούς φορείς στη Γερμανία, συχνές είναι οι αναφορές, κυρίως από τους Συλλόγους Γονέων και Κηδεμόνων, για την επαγγελματική εκπαίδευση των Ελλήνων μαθητών.

Το ζήτημα προκύπτει από τους Έλληνες γονείς ως ανησυχία για το επαγγελματικό μέλλον των παιδιών τους, τα οποία αποτυγχάνουν στη φοίτησή τους στο γερμανικό εκπαιδευτικό σύστημα. Ο Υφυπουργός Β.Κοντογιαννόπουλος σε τοποθέτησή του στη Βουλή, στις 21/4/1978 σχετικά με την επαγγελματική εκπαίδευση των Ελλήνων στη Γερμανία, αναφέρει ότι το θέμα απασχολεί το Υπουργείο Παιδείας και έχει μεριμνήσει ώστε οι εκπαιδευτικές αρχές στη Βόνη «έχουν αναλάβει προσπάθεια απογραφής του ανειδίκευτου δυναμικού μας στη Δυτική Γερμανία από ηλικίας 16-25 ετών, με στόχο την μελέτη και σε συνεργασία με τις γερμανικές αρχές, την εξεύρεση λύσεως για την επαγγελματική τους κατάρτιση» (Π.Β., 10/7/79, 4270). Την ίδια απάντηση δίδει και ένα μήνα αργότερα στις 26 Μαΐου 1978 σχετικά με την εκπαίδευση των ελληνοπαίδων Δ. Γερμανίας.

Επίσης, στη Συνεδρίαση στις 17 Νοεμβρίου 1978, ο ίδιος Υφυπουργός δηλώνει ότι έχουν ήδη διεξαχθεί έρευνες στη Γερμανία σχετικά με την επαγγελματική κατάσταση των Ελλήνων και την απαίτηση για επαγγελματική εξειδίκευση. Άμεση επιδιώξη της κυβέρνησης είναι, σύμφωνα με τον Υφυπουργό, η συνεργασία με τις γερμανικές αρχές προκειμένου να επιτευχθεί η επαγγελματική εκπαίδευση και των Ελληνοπαίδων μέσω της οργάνωσης ειδικών προγραμμάτων. Η τοποθέτηση, από πλευράς πολιτικής της οποίας στο ζήτημα της επαγγελματικής εκπαίδευσης, αποδεικνύει ότι αποτελεί φλέγον θέμα για τους μετανάστες, το οποίο, μάλιστα, επαναλαμβάνεται με μεγάλη συχνότητα από τους ελληνικούς φορείς στη Γερμανία. Η τοποθέτηση της Ν.Δ. θα μπορούσε να χαρακτηρισθεί ως γενικόλογη και ασαφής, χωρίς συγκεκριμένες προτάσεις προς εφαρμογή. Η αναφορά που γίνεται στο θέμα και η επανάληψη του ίδιου κειμένου σε διαφορετικές κοινοβουλευτικές συνεδριάσεις παραπέμπει περισσότερο σε μια εκ του προχείρου αντιμετώπιση του ζητήματος. Οι αναφερόμενες έρευνες που διεξήχθησαν στη Γερμανία, αποσιάζουν από οποιοδήποτε δημόσιο έγγραφο. Το ίδιο, όμως, συμβαίνει και με τις πρωτοβουλίες και τις αποφάσεις τις οποίες δεσμεύεται ότι θα υλοποιήσει.

Περισσότερο διαφαίνεται μια προσπάθεια μετατόπισης του ζητήματος της τεχνικοεπαγγελματικής εκπαίδευσης προς τις γερμανικές εκπαιδευτικές αρχές, κυρίως με την οργάνωση προγραμμάτων συμπλήρωσης της βασικής εκπαίδευσης για τους νέους που δεν την έχουν ολοκληρώσει, προκειμένου να καλλιεργηθούν οι δυνατότητες και οι επιθυμίες τους (Π.Β., 17/11/99, 611).

Η ιστορική επισκόπηση και εξέταση του ζητήματος της τεχνικοεπαγγελματικής εκπαίδευσης αφήνει να διαφανεί μια συνήτηση σε επίπεδο διεκδίκησης από πλευράς συλλόγων, ομάδων, φορέων και μια «υποσχεσιολογία» από πλευράς κυβερνώντος κόμματος. Το φαινόμενο δεν είναι χαρακτηριστικό μόνο για το κόμμα της Ν.Δ., αλλά εμφανίζεται και κατά την περίοδο διακυβέρνησης από το ΠΑ.ΣΟ.Κ. Γενικά φαίνεται να ισχύει αυτό που υποστηρίζει ο Σπουδαλάκης (1990, 109) ότι δηλαδή τα κόμματα είναι μεν εκφραστές της κοινής γνώμης, των αιτημάτων και των διεκδικήσεών της, αλλά ταυτόχρονα με την άσκηση εξουσίας μεταλλάσσονται σε φορείς κρατικής και γενικότερα πολιτικής εξουσίας. Κατ' αυτό τον τρόπο αντιμετωπίζονται τα σχετικά με την τεχνικοεπαγγελματική εκπαίδευση ζητήματα, χωρίς ιδιαίτερο προγραμματισμό και μέριμνα.

Ενδεικτική είναι η απάντηση του Υφυπουργού Β. Κοντογιαννόπουλου σε ερώτηση των βουλευτών Ι. Κουτσοχέρα, Ι. Δαβιδόπουλου, Κ. Παπαδημητρίου, Η. Κατριβάνου, Σ. Μιχε-

λογιάννη και Ε. Βερυβάκη «σχετικώς με την επαγγελματική εκπαίδευση Ελληνοπαίδων στη Δυτική Γερμανία». Η ακοιβήση παράθεσης της απάντησης παρέχει τη δυνατότητα για εντοπισμό και ανάλυση των προθέσεων του Υπουργείου σχετικά με τη ρύθμιση του ζητήματος της τεχνικής επαγγελματικής εκπαίδευσης των παιδιών των Ελλήνων μεταναστών, που διατυπώνεται ως αίτημα από τους γονείς και τα συλλογικά τους όργανα, αλλά κυρίως της γενικόλογης τοποθέτησής του σε ένα ζήτημα που απασχολεί έντονα τους μετανάστες. Ο υφυπουργός αναφέρει ότι το πρόβλημα της επαγγελματικής εκπαίδευσης απασχολεί το Υπουργείο και για το λόγο αυτό «ήδη σε πρώτο στάδιο οι εκπαιδευτικές μας αρχές στη Βόνη έχουν αναλάβει την προσπάθεια απογραφής του ανειδίκευτου δυναμικού μας στη Δυτική Γερμανία από ηλικίας 16-25 ετών, με στόχο τη μελέτη και σε συνεργασία με τις γερμανικές αρχές, την εξεύρεση λύσεως για την επαγγελματική τους κατάρτιση» (Π.Β., 21/4/78, 4270).

Η σύσταση ομάδων ειδικών που θα μελετήσουν το συγκεκριμένο θέμα είναι άμεσος σκοπός της κυβερνητικής της Ν.Δ., η οποία μάλιστα καλεί να συμμετέχει και εκπρόσωπος του συλλόγου Γονέων και Κηδεμόνων Μονάχου και περιχώρων. Οι ομάδες αυτές, σύμφωνα με τον υφυπουργό, θα επιζητήσουν τη συνεργασία των γερμανικών αρχών και υπηρεσιών προκειμένου να υποβάλλουν σχετικές μελέτες στο ελληνικό υπουργείο Παιδείας για λύση του προβλήματος.

Τακτική της Ν.Δ. καθόλη την διάρκεια διακυβέρνησης (1974-'81) τουλάχιστον για τα εκπαιδευτικά ζητήματα είναι η σύσταση ειδικών επιτροπών για τη μελέτη και προώθηση λύσεων ενός προβλήματος. Αυτή η τακτική παρέχει τη δυνατότητα στη κυβερνητική να κωλυσιεργεί, αναμένοντας πορίσματα, να προωθεί λύσεις ως επιστημονικά ενδεδειγμένες και να απωθεί τις οποιεσδήποτε ευθύνες της από τη λήψη συγκεκριμένων μέτρων.

Η ακοιβήση επανάληψη της απάντησης στις 26/5/78 (περίπου ένα μήνα αργότερα) από τον ίδιο Υφυπουργό σε ερώτηση του Κ. Μπαντουβά γενικότερα για την εκπαίδευση των Ελλήνων του εξωτερικού, δηλώνει βέβαια μια σταθερότητα στις θέσεις του κόμιματος, αλλά δηλώνει ταυτόχρονα και μια «στασιμότητα» των ενεργειών, οι οποίες έχουν ήδη εξαγγελθεί και των οποίων τα αποτελέσματα αναμένονται προκειμένου να σχεδιαστεί η ακολουθούμενη εκπαιδευτική πολιτική. Εξάλλου στην ίδια απάντηση επαναλαμβάνονται, για μία ακόμα φορά, οι ισχύουσες στη Γερμανία μιօρφές ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης, με το ίδιο κείμενο, που έχει ήδη κατατεθεί και σε άλλη συνεδρίαση της Βουλής.

Το θέμα επαναλαμβάνεται και στις ελληνογερμανικές συνομιλίες χωρίς να αντιμετωπίζεται σε μια βάση σχεδιασμού και υλοποίησης συγκεκριμένων στόχων και σκοπών. Από τη γερμανική πλευρά αναφέρεται στη συνεδρίαση της 2-3/3/80 (Π.Ε.Ε., 2-3/3/'80, 9) ότι το ζήτημα απασχολεί και τις γερμανικές εκπαιδευτικές αρχές, οι οποίες καλούν τους Έλληνες μαθητές να ανταποκριθούν στην υποχρεωτική επαγγελματική φοίτηση που ισχύει στα γερμανικά κρατίδια.

6.3. Στελέχωση της εκπαίδευσης - Εκπαιδευτικό προσωπικό

Το εκπαιδευτικό προσωπικό που στελεχώνει την ελληνική εκπαίδευση στη Γερμανία αποτελείται από Έλληνες εκπαιδευτικούς αποσπασμένους από την Ελλάδα, οι οποίοι υπάγονται στις ελληνικές εκπαιδευτικές αρχές που λειτουργούν στη Γερμανία, αλλά και ντόπιους εκπαι-

δευτικούς. Για παράδειγμα, για την εκπαίδευση των παιδιών των Ελλήνων μεταναστών της Γερμανίας αποσπάσθηκαν το 1975, σύμφωνα με το Ν.Δ. 965/1970, αρθρο 3, παρ. 2, 732 δάσκαλοι και 38 νηπιαγωγοί, γνώστες της γερμανικής γλώσσας προκειμένου να διδάξουν στις ελληνικές τάξεις. Οι αποσπασθέντες εκπαιδευτικοί υπηρετούν στα ελληνικά σχολεία για τρία χρόνια, σταδιακά, όμως, η νομοθεσία τροποποιείται στα πέντε χρόνια, σύμφωνα και με τις υποδείξεις των γερμανικών εκπαιδευτικών αρχών. Η τροποποίηση αυτή υποστηρίζεται και από την αριμόδια συσταθείσα επιτροπή, η οποία μελετά τα προβλήματα της ελληνικής εκπαίδευσης στη Γερμανία, αλλά επιβάλλεται και από το γεγονός της ύπαρξης πολλών Ελλήνων φοιτητών στα γερμανικά Πανεπιστήμια, οι οποίοι υπηρετούν, ταυτόχρονα, και ως εκπαιδευτικοί.

Γενικότερα, τα ζητήματα τοποθέτησης εκπαιδευτικών σε σχολεία του εξωτερικού ρυθμίζονται από το Π.Δ. 384/80, στο οποίο αναφέρεται ότι ο διορισμός διεξάγεται από τον Υπουργό Παιδείας μετά από αίτηση και υποβολή δικαιολογητικών όλων των ενδιαφερομένων προς τις προξενικές αρχές και υπηρεσίες της χώρας στην οποία επιθυμούν να διοριστούν.

Ο Υφυπουργός Β. Κοντογιαννόπουλος υποστηρίζει ότι οι εκπαιδευτικοί που αποστέλλονται επιλέγονται, σύμφωνα με συγκεκριμένα κριτήρια, ως καταλληλότεροι να επιτελέσουν το σκοπό της εκπαίδευσης των Ελλήνων στο εξωτερικό, «οι καταλληλότεροι δια την εκπλήρωσιν της λεπτής και υψηλής αποστολής των» (Π.Β., NB', 1977, 2184). Η γνώση της γερμανικής γλώσσας αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση προκειμένου να αποσπασθούν οι εκπαιδευτικοί, για το λόγω ότι «συντελεί εις την αποδοτικωτέραν λειτουργίαν» των ελληνικών τάξεων. Μάλιστα στη 3η συνεδρίαση της Μικτής Ελληνογερμανικής Επιτροπής στις 5-7 Μαρτίου 1980, οι συμμετέχοντες από την ελληνική πλευρά εκπαιδευτικοί αξιωματούχοι εκφράζουν το αίτημα οι προς απόσπαση στη Γερμανία εκπαιδευτικοί να διδάσκονται τη γερμανική γλώσσα σε παραρτήματα του Ινστιτούτου Goethe στην Αθήνα και στη Θεσσαλονίκη, αλλά και στη Γερμανία για τουλάχιστον δύο μήνες (Π.Ε.Ε., 2-3/3/80,6). Με τον τρόπο αυτό εξασφαλίζεται η πληρότερη προετοιμασία για το γερμανικό εκπαιδευτικό σύστημα αλλά και γλωσσική κατάρτιση των εκπαιδευτικών που πρόκειται να διδάξουν τα ελληνόπουλα στο εξωτερικό.

Σε επόμενη συνεδρίαση η ελληνική αντιπροσωπεία επιμένει στο ζήτημα της διδασκαλίας της γερμανικής γλώσσας στους Έλληνες εκπαιδευτικούς που θα εργαστούν στη Γερμανία. Προτείνει, μάλιστα, να δίνονται υποτροφίες ώστε να ενισχυθούν τα εντατικά τμήματα κατά τις θερινές διακοπές για τους εκπαιδευτικούς που αποσπώνται για πρώτη φορά (Π.Ε.Ε., 9-12/6/81, 7).

Η επιμόρφωση των εκπαιδευτικών, που επιλέγονται να μετακινηθούν και να εργασθούν στα ελληνικά σχολεία της Γερμανίας, προοφέρει ως αίτημα των Ελλήνων γονέων και των συλλόγων τους, προφανώς γνωρίζοντας τις ιδιαίτερες συνθήκες μάθησης και διδασκαλίας (προβλ. αντίστοιχα κεφάλαια). Η τοποθέτηση / πρόταση στη Βουλή του υφυπουργού Κοντογιαννόπουλου για οργάνωση «ειδικού εντατικού, ετήσιας διάρκειας, σεμιναρίου στην Αθήνα και Θεσσαλονίκη, για εκμάθηση της γερμανικής και για σχετική με το έργο των εκπαιδευτικών αντών παιδαγωγική ενημέρωση» είναι δηλωτική του ενδιαφέροντος που επεδείκνυε η κυβέρνηση της Ν.Δ. για την εκπαίδευση των εκπαιδευτικών (Π.Β., Συνεδρίασις Κ', 17/11/78, 611).

Σύμφωνα με τον Υπουργό, η μετεκπαίδευση και επιμόρφωση των αποσπασμένων εκπαιδευτικών γίνεται και με φροντίδα του ελληνικού κράτους, όπως επίσης και η αποστολή

διδακτικών βιβλίων και εποπτικών μέσων (Π.Β., 10/7/79). Σε σχετική απάντηση που δίδει ο Υφυπουργός Καραπιτέρης το 1976, αναφέρει ότι το Υπουργείο υποβάλλει σε ταχύρρυθμη μετεκπαίδευση τους αποσπασμένους εκπαιδευτικούς πριν ακόμα αποσταλούν στο εξωτερικό, αλλά και κατά τη διάρκεια της παραμονής τους, παρακολουθώντας σεμινάρια εκπονούμενα από τις χώρες υποδοχής (Π.Β., 7/6/76, 5502). Η έλλειψη παραθεσης στοιχείων καταδεικνύει ότι η τοποθέτηση του Υφυπουργού, προφανώς δεν προκύπτει από πραγματικά δεδομένα, αλλά περισσότερο αναφέρεται σε μια κατάσταση την οποία επιθυμεί η κυβέρνηση να πραγματοποιήσει. Κυρίως μεταποτίζεται η ευθύνη επιμόρφωσης προς το γερμανικό κράτος και αφού αποσπασθούν οι εκπαιδευτικοί, με την αιτιολόγηση ότι με τον τρόπο αυτό συμμετέχει και η φιλοξενούσα χώρα. Όπως αναφέρει ο Υφυπουργός Παιδείας Π. Ζέπος (Π.Β., MZ', 16/12/75, 1582), η μετεκπαίδευση των Ελλήνων εκπαιδευτικών σε γερμανικά Πανεπιστήμια και Παιδαγωγικά ιδρύματα επεκτείνεται και μάλιστα έχει διάρκεια δύο χρόνων. Η μετεκπαίδευση αυτή ενέχει διπλό όφελος: για τους φιλοπρόσδοδους εκπαιδευτικούς περισσότερα προσόντα και για το κράτος εξασφαλίζοντας αξιόλογα στελέχη χωρίς οικονομική επιβάρυνση». Η ιδιαίτερη σημασία που δίδεται στην μετεκπαίδευση των αποσπασμένων εκπαιδευτικών έγκειται στην αποτελεσματικότητα του έργου τους και στην προσφορά τους στους ελληνόπαιδες (Π.Ε.Ε., 9-12/6/81, 8).

Η μετεκπαίδευση των εκπαιδευτικών σε γερμανικά εκπαιδευτικά ιδρύματα και πανεπιστήμια ενθαρρύνεται κυρίως γιατί εξοπλίζει με περισσότερα εφόδια και μάλιστα χωρίς οικονομική επιβάρυνση του ελληνικού κράτους (Π.Β., Σύνοδος Β' Συνεδρίαση MZ', 16/12/75, 1582). Η τοποθέτηση του Υπουργού Παιδείας, Π. Ζέπον, κινείται στα πλαίσια της διαπίστωσης ότι η μετεκπαίδευση Ελλήνων εκπαιδευτικών από γερμανικές εκπαιδευτικές αρχές αποτελεί θετική προϋπόθεση προκειμένου να αντεπεξέλθουν στα καθήκοντά τους. Η αντιμετώπιση της ανάγκης για συμπληρωματική και εξειδικευμένη επιμόρφωση πάνω στις ιδιαιτερες ανάγκες και απαιτήσεις του διδασκαλικού έργου όταν αυτό υλοποιείται σε μεταναστευτικό περιβάλλον, δεν διαφαίνεται να είναι στις άμεσες επιδιώξεις της ελληνικής κυβέρνησης. Ουσιαστικά ενθαρρύνει την προσπάθεια για μάθηση των «φιλοπρόσδοδων διδασκάλων» τονίζοντας ότι είναι προς ωφέλεια και του «κράτους».

Η αντιμετώπιση του ζητήματος της μετεκπαίδευσης Ελλήνων εκπαιδευτικών από γερμανικά εκπαιδευτικά ιδρύματα απασχολεί και τον Υφυπουργό Παιδείας, Β. Κοντογιαννόπουλο, ο οποίος σε απάντησή του στη Βουλή, αναφέρει ότι ήδη μετεκπαίδευονται 250 δάσκαλοι στα Πανεπιστήμια του Esslingen και Dortmund, ενώ γίνεται προσπάθεια να επεκταθεί η επιμόρφωση σε ολόκληρη την Γερμανία (Π.Β., 26/5/78, 4277). Η στάση της ελληνικής κυβέρνησης σχετικά με το ζήτημα επιμόρφωσης και μετεκπαίδευσης αποσπασμένων εκπαιδευτικών είναι δυνατό να χαρακτηριστεί ως αντιφατική και διφορούμενη. Αρχικά, εντοπίζεται η ανάγκη για επιπλέον διδασκαλία των δασκάλων που καλούνται να διδάξουν στο εξωτερικό, λόγω των ιδιαιτερών συνθηκών διδασκαλίας και μάθησης κάτω από τις οποίες θα διδάξουν. Οι γνώσεις σχετικά με την διπολιτισμική/διγλωσσική κοινωνικοποίηση που έχουν δεχθεί τα παιδιά των μεταναστών θεωρούνται ως απαραίτητες προϋποθέσεις. Ο εντοπισμός αυτών των αναγκών δεν ενεργοποιεί μηχανισμούς άμεσης αντιμετώπισης του προβλήματος, πριν ακόμα οι εκπαιδευτικοί αποσπασθούν, ώστε να διασφαλιστούν τα

απαιτούμενα προσόντα, αλλά αντίθετα παραμελείται και παραγκωνίζεται. Το γεγονός ότι επαφίεται στη διάθεση που θα εκδηλώσουν οι αποσπασμένοι εκπαιδευτικοί και στα «φιλοπρόοδα αισθήματά τους», από τη μια, και από την άλλη στην «ευαισθησία» των γερμανικών εκπαιδευτικών αρχών να επιμορφώσουν τους αλλοδαπούς εκπαιδευτικούς, είναι δηλωτικό της έλλειψης σχεδιασμού και προγράμματος μιας εκπαιδευτικής πολιτικής που θα καλύψει τις ανάγκες εκπαίδευσης των Ελλήνων στη Γερμανία.

Εκτός από την αποστολή εκπαιδευτικών, οι οποίοι θα διδάσκουν στα σχολεία της Γερμανίας, εξίσου σημαντική είναι η στελέχωση της εκπαίδευσης με διοικητικό προσωπικό, με αντικείμενο το συντονισμό και την επίλυση ζητημάτων που προκύπτουν. Ιδιαίτερο ρόλο αποδίδει σε αυτή την στελέχωση η κυβέρνηση της Ν.Δ., και για το λόγο αυτό σε συνεδρίαση της 7ης/6/1976, παρουσιάζεται η πρόταση για την οργάνωση της εκπαίδευσης στο εξωτερικό. Γίνεται μάλιστα ιδιαίτερη αναφορά στη τοποθέτηση ενός συμβούλου εκπαίδευσης, ως αρμόδιου στην σύνταξη αναλυτικών και ωρολόγιων προγραμμάτων, διδακτικών βιβλίων, μεθόδων και οργανώσεως σχολείων. Το γεγονός είναι άμεσα σχετιζόμενο με το γενικότερο αίτημα που εκφράζεται από διάφορους φορείς της ελληνικής ομογένειας, για αλλαγή στελεχών και τοποθέτηση νέων στις διοικητικές θέσεις του εξωτερικού. Το αίτημα προβάλλεται επιτακτικά από συλλόγους και οργανώσεις που αυτοχαρακτηρίζονται ως «δημοκρατικές» και «προοδευτικές». Ουσιαστικά, όμως, είναι κατάλοιπο της εφτάχρονης δικτατορίας στην Ελλάδα, η οποία στην προσπάθειά της να ελέγχει την ελληνόγλωσση εκπαίδευση στη Γερμανία, είχε τοποθετήσει άτομα συγκεκριμένης ιδεολογίας στις διοικητικές θέσεις (Δαμανάκης, 1987, 67).

Εξάλλου, ο ίδιος Υφυπουργός (Καραπιπέρης) αναφέρει τα εξής: «εκπαιδευτικοί οίτινες απεσπάσθησαν εις σχολεία του εξωτερικού κατά την περίοδον της δικτατορίας, εφ' όσον επέδειξαν ασυμβίβαστον προς την ιδιότητάν των συμπεριφοράν ήδη ανεκλήθησαν» (Π.Β., 7/6/76, 5502). Η προσπάθεια απομάκρυνσης των εκπαιδευτικών αλλά και των στελεχών της εκπαίδευσης, οι οποίοι είχαν επιδείξει οποιαδήποτε σχέση με το δικτατορικό καθεστώς, δεν αποτελεί στοχοθεσία μόνο της Ν.Δ., ως πρώτης μεταπολιτευτικής κυβέρνησης, η οποία, μάλιστα, δέχεται πιέσεις από μεταναστευτικούς φορείς, αλλά και των επόμενων κυβερνήσεων, δηλαδή του ΠΑ.ΣΟ.Κ.

Η επιλογή προσωπικού για την οργανωτική στελέχωση της ελληνικής εκπαίδευσης στη Γερμανία θεωρείται πολιτική απόφαση βαρύνουσας σημασίας, λόγω της βαρύτητας του ρόλου του Συμβούλου. Συγκεκριμένα, ο Σύμβουλος σε κάθε κρατίδιο αποτελεί τον δίαινο ή ακόμα και τον εκπρόσωπο της επίσημης ελληνικής εκπαιδευτικής πολιτικής, ο οποίος εξουσιοδοτείται να συνομιλεί με τις γερμανικές εκπαιδευτικές αρχές εκτός των ελληνικών εθνικών ορίων, προφανώς εκφράζοντας τις απόψεις και τις θέσεις της κυβέρνησης που τον τοποθετεί στην συγκεκριμένη θέση. Για τους λόγους αυτούς, η συζήτηση σχετικά με την επιλογή των εκπαιδευτικών συμβούλων του εξωτερικού απασχολεί όλους τους εμπλεκόμενους φορείς (γονείς, συλλόγους, εκπαιδευτικούς, υπουργείο, πολιτική ηγεσία). Χαρακτηριστικά

για τη σημασία της επιλογής και του ρόλου του Συμβούλου είναι τα λόγια του βουλευτή Β. Κοντογιαννόπουλου, ο οποίος αναφέρει στη Βουλή ότι ο εκπαιδευτικός σύμβουλος είναι ο κυριότερος παράγοντας της εκπαιδευτικής πολιτικής της Ελλάδας στη Γερμανία (Π.Β., Συνεδρίαση ΡΔ', 28/5/82, 4203). Για το λόγο αυτό, άλλωστε, σε ύστερη τοποθέτησή του το Οκτώβριο του 1982, ο πρώην Υφυπουργός Κοντογιαννόπουλος τονίζει ως ένα από τα σημαντικότερα στοιχεία της εκπαιδευτικής πολιτικής της Ν.Δ. την καθιέρωση του θεσμού των εκπαιδευτικών συμβούλων, οι οποίοι «βοηθούν τις τοπικές κοινοτικές αρχές, τους τοπικούς φορείς των μεταναστών και την εκκλησία στην γενικότερη προσπάθειά τους για τη διατήρηση της ελληνικότητας των παιδιών, των Ελλήνων μεταναστών» (Π.Β., 19/10/82, 356).

Κληρονομώντας τις επιλογές του δικτατορικού καθεστώτος, δηλαδή τη στελέχωση της ελληνικής εκπαίδευσης με στοιχεία «φιλοχουντικά», η κυβέρνηση της Νέας Δημοκρατίας, πιέζεται να ανακαλέσει από τις θέσεις αυτές οποιονδήποτε έχει επιδείξει συμπεριφορά φιλικά προσκείμενη προς την δικτατορία. Το αίτημα πηγάζει ως ανάγκη αλλά και απαίτηση της ομογένειας να απομακρυνθούν τα στελέχη της εκπαίδευσης που ασκούσαν κατά την προηγούμενη εφταετία έλεγχο στις ελληνικές οργανώσεις και κοινότητες. Η ανάκληση του διδακτικού προσωπικού αντιμετωπίζεται ως πολιτικό θέμα με ιδεολογικές προεκτάσεις, όπως ακριβώς και η επιλογή και τοποθέτησή του. Εξάλλου, ο Υπουργός Παιδείας είναι εξουσιοδοτημένος να επιλέγει το προσωπικό που θα στελεχώνει τα γραφεία εκπαίδευσης στο εξωτερικό.

Βέβαια, αυτό είναι το βασικότερο αίτημα ολόκληρης της πολιτικής και εκπαιδευτικής κοινότητας και στον ελλαδικό χώρο. Η «αποχουντοποίηση» του εκπαιδευτικού συστήματος λειτουργησε περίπου ως «κυνήγι μαγισσών» δημιουργώντας αιτήματα από τους εμπλεκόμενους φορείς (συλλόγους, οργανώσεις, συνδικαλιστικά όργανα κ.ά.).

Η πίεση που ασκείται στο κυβερνών χόμια της Ν.Δ., από τους συλλογικούς φορείς των Ελλήνων μεταναστών, έχει ως αφετηρία της το αίσθημα του ελέγχου και της «αστυνόμευσης», από το οποίο προσπαθούν να απεγκλωβιστούν οι ελληνικές κοινότητες. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση εκπαιδευτικού συμβούλου που απασχολεί σε αρκετές συνεδρίες το κοινοβουλευτικό σώμα. Ο Υφυπουργός Καραπιπέρης χωρίς να αναφέρει το όνομα του συμβούλου αιτιολογεί την επιλογή της Ν.Δ. στη συνεδρίαση της 7ης Ιουλίου 1976 (Π.Β., 7/6/76, 5501). Για τον ίδιο σύμβουλο ένα μήνα αργότερα παρουσιάζει ξανά και αναλύει τα τυπικά προσόντα του (Π.Β., 24/7/76, 61). Το θέμα τίθεται προς συζήτηση από τον βουλευτή της Ν.Δ., Β. Κοντογιαννόπουλο, ο οποίος παρουσιάζει αναλυτικά τα τυπικά χαρακτηριστικά του συγκεκριμένου συμβούλου, στην προσπάθεια να διευκρινίσει τους λόγους αυτής της ανάκλησης. Μάλιστα κατηγορεί την κυβέρνηση ότι ουσιαστικά εκτελεί τις αποφάσεις που λαμβάνουν οι Νομαρχιακές Επιτροπές του Π.Α.Σ.Ο.Κ. στη Γερμανία (συγκεκριμένα στο Düsseldorf).

Στην ίδια συνεδρίαση, ο υφυπουργός αναφέρει το θέμα του κόστους της στελέχωσης και οργάνωσης, από το ελληνικό κράτος, των εκπαιδευτικών αρχών στη Γερμανία, τονίζοντας ότι το ύψος των δαπανών ανέρχεται στο ποσό των 330.000.000 δοχ. (Π.Β., 7/6/76, 5501). Η αναφορά στο οικονομικό κόστος της εκπαιδευτικής πρακτικής στο συγκεκριμένο κείμενο ερμηνεύεται αφενός από τις θεωρητικές αναλύσεις και μοντέλα σχεδιασμού εκπαιδευτικής πολιτικής (κόστος/αποτέλεσμα – input/output) και αφετέρου από την προσπάθεια της Ν.Δ. – όπως και κάθε κυβερνησης – να εκδηλώσει το ενδιαφέρον της παρουσιάζοντας

συγκεκριμένο κόστος για την πολιτική της. Ουσιαστικά, δηλαδή, η παρουσίαση οικονομικών δεικτών διασφαλίζει την προβολή του ενδιαφέροντος της κυβέρνησης για την ελληνόγλωσση εκπαίδευση στη Γερμανία.

6.4 Διδακτικό υλικό – Αναλυτικά Προγράμματα

Η Νέα Δημοκρατία, έχοντας ασπαστεί το αίτημα για παροχή ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης στα παιδιά των Ελλήνων μεταναστών της Γερμανίας, προωθεί την δημιουργία βιβλίων με περιεχόμενο που να εξυπηρετεί συγκεκριμένες σκοπιμότητες και ανάγκες, όπως αυτές περιγράφονται από ποικίλους μεταναστευτικούς φορείς. Έτσι, με την υπ. αρθμ. 8716 απόφαση στις 25.1.1975 και Φ.815.3/9/51250, η οποία αναφέρεται στην σύσταση ειδικών επιτροπών έργο των οποίων είναι η σύνταξη αναλυτικού και ωρολογίου προγράμματος για την εκπαίδευση των παιδιών των Ελλήνων στη Γερμανία και την Αντραλία, καταβάλλει προσπάθεια να ρυθμίσει το συγκεκριμένο θέμα. Έργο, επίσης, των επιτροπών είναι η εξέταση της κατάστασης του διδακτικού και εποπτικού προσωπικού (Π.Β., Συν. Ζ', 17/10/75, 161).

Η αναφορά προς τις συγκεκριμένες επιτροπές και το έργο που έχουν επωμισθεί να προσκομίσουν στους αρμόδιους υπουργούς επαναλαμβάνεται σε όλες σχεδόν τις ερωτήσεις που γίνονται προς τον Υπουργό και Υφυπουργό Παιδείας κατά τα επόμενα έτη. Η σύσταση επιτροπών ειδικών στο να μελετήσουν τα ιδιαίτερα προβλήματα της εκπαίδευσης της ελληνικής ομογένειας στη Γερμανία είναι δηλωτική του ενδιαφέροντος που επιδεικνύει η κυβέρνηση της Ν.Δ. Τα πρόσωπα, οι συστάσεις και προτάσεις, στις οποίες καταλήγουν οι απαρτιζόμενες από υπεύθυνους διαφόρων υπουργείων επιτροπές, επικεντρώνονται κυρίως στην εκπόνηση αναλυτικών προγραμμάτων ειδικά για την εκπαίδευση στη Γερμανία. Το γεγονός της διαφοροποίησης των αναλυτικών προγραμμάτων όταν αυτά απευθύνονται σε παιδιά του εξωτερικού προκύπτει ως αίτημα των γονέων και των διαφόρων συλλόγων και νιοθετείται και προβάλλεται ως στόχος της σχεδιαζόμενης εκπαιδευτικής πολιτικής. Μάλιστα, ο Υφυπουργός δεσμεύεται στη συγκεκριμένη τοποθέτησή του ότι το εκπονούμενο αναλυτικό πρόγραμμα και γενικότερα οι προτάσεις των επιτροπών θα ληφθούν υπόψη και στις ελληνογερμανικές συνομιλίες στις οποίες ρυθμίζονται θέματα εκπαίδευσης στις αντίστοιχες χώρες.

Έτσι, στη συνεδρίαση της ελληνογερμανικής επιτροπής, η γερμανική αντιπροσωπεία αναφέρει ότι έχει ήδη υπογραφεί συμφωνία για τη μετάφραση εγκεκριμένων διδακτικών βιβλίων για μαθητές που φοιτούν σε δίγλωσσες τάξεις, ενώ τονίζεται η ανάγκη συγγραφής ενός σύγχρονου και κατάλληλου αναγνωστικού από Έλληνες και Γερμανούς εκπαιδευτικούς. Ενώ οι κατά καιρούς εκφρασμένες από την ελληνική πλευρά προτάσεις διακρίνονται από μια αιροιστολογία και γενικολογία, στη συγκεκριμένη συνεδρίαση η γερμανική πλευρά τονίζει τη χρησιμότητα κατάρτισης ενός γερμανικού λεξιλογίου για το μάθημα της Πατριοδιγνωσίας των τάξεων 1-4 και ενός αντίστοιχου ελληνικού λεξιλογίου για τους μαθητές που διδάσκονται γερμανικά σε μεγαλύτερες τάξεις, αφήνοντας έτσι να διαφανεί η πρόθεση για συγκεκριμένα μέτρα.

Η απόφαση για έκδοση διδακτικών βιβλίων κατάλληλων για τους Έλληνες μαθητές της Δυτικής Γερμανίας γίνεται μέσα στα πλαίσια καλυτέρευσης των συνθηκών εκπαίδευσης. Το ξήτημα απασχολεί την κυβέρνηση της Ν.Δ. και σε απάντηση του Υφυπουργού Β.Κοντο-

γιαννόπουλου σε σχετική ερώτηση, αναφέρεται ότι έχει αρχίσει ήδη η έκδοση των πρώτων βιβλίων Μαθηματικών της Α' και Β' τάξης για να ακολουθήσει και η εκτύπωση των βιβλίων και για τις υπόλοιπες τάξεις (Π.Β., 26/5/78, 4277). Εξάλλου, ο ίδιος Υφυπουργός δεσμεύεται ότι το «Υπουργείο Παιδείας φροντίζει πάντοτε ώστε οι αποστολές των διδακτικών βιβλίων και οδηγιών – βοηθημάτων κλπ. – να προωθούνται στα σχολεία ευθύς μόλις εκδοθούν από τον Ο.Ε.Δ.Β.» (Π.Β., Συνεδρίασις ΡΗ'- 4/5/79, 4133). Το θέμα βέβαια της καθυστερημένης αποστολής των βιβλίων θίγεται με μεγάλη συχνότητα στα κείμενα και στις ανακοινώσεις που εκδίδονται οι φορείς των μεταναστών. Πάγιο αίτημα είναι να αποστέλλεται με την έναρξη της σχολικής χρονιάς όλο το διδακτικό υλικό ώστε να μην καθυστερεί η ουσιαστική έναρξη των μαθημάτων.

Ακόμα και σε παλαιότερη απάντηση του υφυπουργού Καραπιτέρη (Π.Β.7/6/1976, 5502), θίγεται το ζήτημα της προσαρμογής των σχολικών προγραμμάτων και βιβλίων στη σχολική πραγματικότητα της γερμανικής κοινωνίας. Η επισήμανση της ανάγκης για προσαρμογή ή ακόμα και συγγραφή ειδικών βιβλίων με τα οποία θα διδάσκονται τα παιδιά των Ελλήνων μεταναστών προκύπτει από τη γενικότερη συζήτηση για τις διαφορετικές συνθήκες κοινωνικοποίησής τους.

Σε επίσημη τοποθέτηση της Ν.Δ. δεν γίνεται λεπτομερής αναφορά για την μιօρφή και το περιεχόμενο των βιβλίων και των Αναλυτικών Προγραμμάτων που θα πρέπει να δημιουργηθούν προκειμένου να εξυπηρετούν τις ανάγκες των Ελλήνων μαθητών της Γερμανίας. Η άποψη και η πολιτική της Ν.Δ. συνάγεται έμμεσα από τις θέσεις που αναπτύσσει ο Συντονιστής Συμβούλων Εκπαίδευσης, Κ. Χάρης, σχετικά με τα διδακτικά βιβλία και τα Αναλυτικά Προγράμματα. Αναφέρει, λοιπόν, στην τοποθέτηση του στις 19/1/1978 ότι: «ιδιαίτερη έμφαση δίδεται στην ανάγκη για κατάλληλα αναλυτικά προγράμματα και βιβλία. .... Εξάλλου, σύμφωνα με τη βασική άποψη που διατυπώθηκε παραπάνω, τα αναλυτικά προγράμματα των ελληνόγλωσσων μέρους του όλου προγράμματος χρειάζονται φιλικές αλλαγές. Ιδίως για τα μαθήματα της Μελέτης του Περιβάλλοντος, της Γεωγραφίας, της Ιστορίας και της Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής πρέπει να γίνουν δραστικές αναπροσαρμογές των ελληνικών προγραμμάτων σε συσχέτιση με τα αντίστοιχα γερμανικά ή και κατάρτιση νέων σε συνεργασία με τη γερμανική πλευρά. Άλλα και στο γλωσσικό μάθημα, για την ύλη του νεοελληνικού λόγου πρέπει να προβλέπονται παιδευτικά χρήσιμα και ενδιαφέροντα κείμενα που θα αναφέρονται στο φυσικό, κοινωνικό και πολιτιστικό περιβάλλον όχι μόνο της Ελλάδος, αλλά και της Γερμανίας γενικότερα» (Καναβάκης, 1989, τ.1, 61-2).

Στους λόγους του Συμβούλου Εκπαίδευσης διακρίνεται η διπολιτισμική διάσταση της κοινωνικοποίησης των παιδιών των μεταναστών και η ανάγκη συγγραφής βιβλίων που να περιέχουν στοιχεία από τη χώρα υποδοχής και από τη χώρα προέλευσης. Ας σημειωθεί εδώ ότι δεν γίνεται καμία αναφορά σε κανένα σημείο στην τοποθέτηση του Κ. Χάρη, σχετικά με τη διατήρηση και καλλιέργεια της εθνικής ταυτότητας των Ελληνοπαίδων, σκοπός και στόχος που τίθεται από τις κυβερνήσεις του ΠΑ.ΣΟ.Κ.

6.5 Σύνοψη

Η εξέταση της εκπαιδευτικής πολιτικής, που η κυβέρνηση της Ν.Δ. ακολούθησε κατά την

πρώτη μεταπολιτευτική περίοδο, 1974-1981, διαχρίνεται από κάποιες γενικότερες τάσεις ως προς τα ζητήματα της εκπαίδευσης των παιδιών των Ελλήνων μεταναστών της Γερμανίας. Οι στάσεις και οι απόψεις που εκφράζει το κόμμα έχουν ήδη δειχθεί στο αντίστοιχο κεφάλαιο, έτσι όπως έχουν αναχθεί μέσα από τις εκφράσεις στελεχών και εκπαιδευτικών αξιωματούχων της κυβέρνησης, μέσα από τους λόγους και τις πολιτικές πρακτικές που εφαρμόζονται. Σημαντική παράμετρος της προσπάθειας αναγωγής μιας ιδεολογικής πλατφόρμας πάνω στην οποία θα στηριχθεί και θα αναλυθεί η εκπαιδευτική πολιτική που ακολουθεί η Ν.Δ., πηγάζει από τον χαρακτηρισμό της ως φιλελεύθερου κόμματος. Η αποδοχή του χαρακτηρισμού προκύπτει από τα θεωρητικά σχήματα που αποδέχεται η Ν.Δ. ως κόμμα νεοσύστατο και με σαφή προσανατολισμό προς τον συντηρητικό πολιτικό χώρο, γεγονός που της επιβάλλει συγκεκριμένη πρακτική και δράση (Μάνεσης, 1986, 31).

Επίσης, η στάση και τοποθέτηση που η Ν.Δ. υιοθετεί είναι απαραίτητο να συσχετισθεί και να προσεγγιστεί κάτω από το πρίσμα αφενός της φιλευρωπαϊκής της διάθεσης και προοπτικής και αφετέρου της καλλιέργειας της ιδέας της παλιννόστησης προς τους Έλληνες μετανάστες. Η φιλοδυτική τοποθέτηση της εξωτερικής πολιτικής, ο σαφής ευρωπαϊκός προσανατολισμός και η μετατόπιση του κέντρου βάρους των σχέσεων στον άξονα Ελλάδα – Δυτική Ευρώπη, οδηγούν την Ν.Δ. να υποβάλλει αίτηση για ένταξη της Ελλάδας στις Ευρωπαϊκές Κοινότητες, κάνοντας ένα θεμελιώδες και καθοριστικό βήμα στην εξωτερική πολιτική, το οποίο επηρεάζει όλες τις πτυχές δράσης του νεοσύστατου κόμματος (Ροζάκης, 1986, 115). Το γεγονός αυτό, συσχετιζόμενο με την εκπαιδευτική πολιτική που η γερμανική πλευρά θέτει προς εφαρμογή για τους αλλοδαπούς πολίτες της, η οποία συνάδει με την αντιμετώπιση των μεταναστών ως φιλοξενούμενων εργατών, βοηθά στην ανάλυση και ερμηνεία των εφαρμοζόμενων εκπαιδευτικών μέτρων και στην ανάδειξη των παραγόντων που τα επηρεάζουν.

Αυτή η φιλευρωπαϊκή διάθεση που επεδείκνυε η Ν.Δ. «ενοχλεί» την αντιπολίτευση και κυρίως το Π.Α.Σ.Ο.Κ., το οποίο, ακόμα και μετά την άνοδο στην εξουσία, κατηγορεί την προηγούμενη κυβέρνηση ότι αν και εμφανώς κατέχεται από μια θετική διάθεση απέναντι στην ευρωπαϊκή ένταξη, δεν προωθεί όσο θα μπορούσε τα εκπαιδευτικά ζητήματα των Ελλήνων της Γερμανίας, ούτε τα διαπραγματεύεται μέσα από την διαδικασία ένταξης στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα.

Η διαπίστωση άμεσου επηρεασμού των απόψεων που η Ν.Δ. διατυπώνει από τις θέσεις της γερμανικής πλευράς, εντοπίζεται σε πολλά σημεία και κυρίως στις συνομιλίες με τις γερμανικές εκπαιδευτικές αρχές, όπου οι Έλληνες εκπαιδευτικοί αξιωματούχοι, επιλεγμένα από τη Ν.Δ. στελέχη, διατηρούν μια μετριοπαθή και διαλλακτική στάση προς τις γερμανικές θέσεις. Η σύγχρονη αποφεύγεται συστηματικά και περισσότερο διαφαίνεται μια τάση εξομοίωσης των θέσεων των δυο πλευρών, με την ελληνική πλευρά να υποχωρεί.

Ταυτόχρονα, απουσιάζει η αποδοχή, υιοθέτηση και προβολή των αιτημάτων που εκφράζονται από τους φορείς και τις οργανώσεις των Ελλήνων, γεγονός που είναι δυνατό να ερμηνευθεί από την αδυναμία της Ν.Δ. να προσεγγίσει και να εκπροσωπήσει την ελληνική μειονότητα και να ασπαστεί τα αιτήματά της. Η διάσταση αυτή καθιστά το κυβερνούν κόμμα απλό μεταφορέα του απόχρων των θέσεων που οι μεταναστευτικές οργανώσεις διατυπώνουν.

Σε συγκεκριμένα ζητήματα, όπως αυτό της μιορφής που θα έχει η ελληνόγλωσση εκπαί-

δευση, η Ν.Δ. φαίνεται να υποστηρίζει την ίδρυση δίγλωσσων τάξεων, ακολουθώντας τις επιταγές της γερμανικής πολιτικής και μερίδιας Ελλήνων γονέων. Η έκφραση της εκπαιδευτικής της άποψης διατυπώνεται μέσα από τους λόγους, τις διακηρύξεις και τις εξαγγελίες των ατόμων που η ίδια επιλέγει προκειμένου να στελεχώσει τις διοικητικές θέσεις στη Γερμανία. Συγκεκριμένα, ο Συντονιστής Συμβούλων Εκπαίδευσης, Κ. Χάρης, τοποθετείται από την Ν.Δ. ως Συντονιστής Συμβούλων Εκπαίδευσης Δυτικής Ευρώπης, και αναπτύσσει απόφεις για ένα δίγλωσσο μοντέλο εκπαίδευσης, αλλά και γενικότερα για τα ζητήματα που απασχολούν την ελληνική μειονότητα στη Γερμανία.

Αναφέρει, λοιπόν, ο Κ. Χάρης, σε εισήγησή του στις 19/1/1978, σχετικά με το δίγλωσσο μοντέλο εκπαίδευσης που προτείνει ο ίδιος και προωθεί η ελληνική κυβέρνηση: «το σχέδιο αυτό προβλέπει τάξεις των 20-25 Ελλήνων μαθητών, ενταγμένες στα γερμανικά σχολεία, με πρόγραμμα δίγλωσσο, σε σύνθεση (μαθήματα, περιεχόμενά τους, γλώσσα διδασκαλίας τους κατά τάξη):

- a) που θα σέβεται και θα καλλιεργεί την εθνική γλώσσα και την πολιτιστική παράδοση του παιδιού, ενώ παράλληλα θα το οδηγεί στην κατάκτηση της γλώσσας της χώρας που το φιλοξενεί και στην αφομοίωση του πολιτισμού της, έτσι ώστε οι δυο πολιτιστικές επιδράσεις, σε μια εναρμονισμένη σύζευξη, να μην απολήγουν σε διχασμό και στειρότητα, αλλά σε αρτίωση και εμπλοντισμό της προσωπικότητας του παιδιού.
- b) που θα του εξασφαλίζει μάθηση όσο γίνεται αρτιότερη και αμφιδύναμη, ώστε, κατά τις προοπτικές που θα δημιουργηθούν στην πορεία του, να μπορεί να εντάσσεται επιτυχώς το ένα ή στο άλλο εκπαιδευτικό σύστημα και στην αντίστοιχη κοινωνική και επαγγελματική ζωή» (ό.π. στο Καναβάκης, 1989, τ. 1, 59-60).

Το μοντέλο, που προτείνεται από το Σύμβουλο Εκπαίδευσης, εναρμονίζεται σε γενικές γραμμές με αυτό που ακολουθεί η κυβέρνηση της Ν.Δ., η οποία άλλωστε έχει επιλέξει και έχει τοποθετήσει τον συγκεκριμένο σύμβουλο στην διοικητική αυτή θέση. Η χρήση επιστημονικής ορολογίας και αντίστοιχων επιχειρημάτων πηγάζει από τη θεωρητική κατάρτιση του συμβούλου, αξίζει, όμως, να σημειωθεί ότι είναι το μοναδικό γραπτό κείμενο που αποδίδεται σε εκπαιδευτικό στέλεχος της κυβέρνησης της Ν.Δ., το οποίο επιχειρεί μια συνολική παρουσίαση της εκπαιδευτικής κατάστασης στη Γερμανία. Η απόδοση του συγκεκριμένου κειμένου στην Ν.Δ. γίνεται επειδή αφενός αυτό δημοσιεύεται σε περίοδο διακυβέρνησης της χώρας από το συγκεκριμένου κόμμα και αφετέρου δίνει το στίγμα της ακολουθείας εκπαιδευτικής πολιτικής δια στόματος του επίσημου αντιπροσώπου του ελληνικού κράτους στο γερμανικό χώρο και κατεξοχήν αρμόδιου για εκπαιδευτικά ζητήματα.

Εξάλλου, ο όρος που ο εκάστοτε Σύμβουλος Εκπαίδευσης ασκεί, αποδεικνύεται από το γεγονός ότι είναι το άτομο που ασκεί, δεν εφαρμόζει απλά, την εκπαιδευτική πολιτική της κυβέρνησης που τον διορίζει στη συγκεκριμένη θέση, αλλά λαμβάνει αποφάσεις σε καθημερινά ζητήματα και είναι ο εκπρόσωπος της Ελλάδας προς το γερμανικό κράτος. Ουσιαστικά, μέσα στα όρια των αρμοδιοτήτων του σχεδιάζει και υλοποιεί τις εκπαιδευτικές επιταγές εκτός των ορίων του εθνικού κράτους (Ελλάδα). Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι με την αλλαγή των κυβερνήσεων ανακαλούνται οι διορισμένοι εκπαιδευτικοί σύμβουλοι και στη θέση τους τοποθετούνται νέοι, οι οποίοι πρεσβεύουν και υιοθετούν τις θέσεις της

κυβέρνησης που τους επιλέγει. Ενδεικτικό είναι το γεγονός ότι σε πολλές συζητήσεις κοινοβουλευτικού επιπέδου γίνεται λόγος για τις αλλαγές στην διοίκηση/στελέχωση της ελληνικής εκπαίδευσης στο εξωτερικό, ιδιαίτερα δε στη Γερμανία, όπου οι επικρατούσες και διαμορφωθείσες συνθήκες ευνοούν την ελλαδική ανάμεικη.

Οι προσπάθειες δημιουργίας ενός «δίγλωσσου μοντέλου» εκπαίδευσης δεν καταλήγουν να γίνουν ποτέ εκπαιδευτική πράξη για λόγους που κυρίως εστιάζονται:

- στην αποδοτικότητα των τότε τοπικών γερμανικών κυβερνήσεων να νιοθετήσουν και να χρηματοδοτήσουν ένα δίγλωσσο μοντέλο εκπαίδευσης
- στην αρνητική στάση των ελληνικών πολιτικών δυνάμεων που δρούν το ίδιο χρονικό διάστημα στη Γερμανία
- στην ανάπτυξη αρνητικής δυναμικής στους κόλπους των Συλλόγων Γονέων και Κηδεμόνων, οι οποίοι υποστήριζαν την δημιουργία «ελληνικών σχολείων» (Δαμανάκης, 1999, 32).

Σχετικά με τα ζητήματα τεχνικοεπαγγελματικής εκπαίδευσης, η Ν.Δ. νιοθετεί μια αόριστη και ταυτόχρονα πολυδιάστατη αλλά με πλεονεκτήματα γι' αυτήν θέση, η οποία εντοπίζεται κυρίως στην αναφορά για επικείμενες μελέτες και έρευνες που διεξάγονται προκειμένου να καταγραφούν τα πραγματικά δεδομένα, αλλά και οι ανάγκες για επαγγελματική εκπαίδευση των Ελλήνων μαθητών της Γερμανίας. Στην ουσία, δεν παρουσιάζεται καμία πρόταση ή τεκμηριωμένη άποψη σχετική με το θέμα, το οποίο αντιμετωπίζεται στη βάση της μελλοντικής μέριμνας και φροντίδας. Ουσιαστικά, το θέμα της τεχνικής επαγγελματικής εκπαίδευσης των ελληνοπαίδων αντιμετωπίζεται ως θέμα δευτερεύουσας σημασίας, όπως περίπου συμβαίνει και με την εντός Ελλάδος σχετική εκπαιδευτική πολιτική.

Αναφορικά με την στελέχωση της ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης και την επιμόρφωση/κατάρτιση των εκπαιδευτικών που αποσπώνται στα σχολεία της Γερμανίας, η Ν.Δ. διαφαίνεται να επιμένει στην αντικειμενική επιλογή εκπαιδευτικών με τυπικά και ουσιαστικά προσόντα αλλά και στην κατάλληλη προετοιμασία τους προκειμένου να αντεπεξέλθουν στις ιδιαίτερες συνθήκες διδασκαλίας που επικρατούν στην αλλοδαπή. Δεν καταθέτει συγκεκριμένη πρόταση στη Βουλή, αλλά τονίζει σε κάθε τοποθέτησή της ότι είναι υπέρ της θεσμοθέτησης μιας συστηματικής επιμόρφωσης των Ελλήνων εκπαιδευτικών. Χαρακτηριστική, όμως, είναι η στάση που επιδεικνύει η Ν.Δ. για το θέμα αυτό μεταθέτοντάς το στην αρμοδιότητα των γερμανικών εκπαιδευτικών αρχών. Ουσιαστικά, αυτό συμβαίνει για δύο λόγους: αφενός το ελληνικό κράτος δεν διαθέτει ούτε μηχανισμούς, ούτε κονδύλια διαθέσιμα προς το σκοπό αυτό, αφετέρου επωφελείται από το χρηματοδοτούμενο από την Ευρωπαϊκή Ένωση πρόγραμμα «ALFA» για επιμόρφωση δασκάλων των παιδιών των αλλοδαπών εργαζομένων σε χώρες της Κοινής Αγιοράς, το οποίο λειτουργεί το 1978 σε κρατίδια της Γερμανίας.

Εξάλλου, η διδασκαλία της γερμανικής γλώσσας προς τους εκπαιδευτικούς οι οποίοι καλούνται να εργαστούν σε οποιαδήποτε μορφή ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης και η γνώση του γερμανικού εκπαιδευτικού συστήματος, θεωρείται ως υποχρέωση της γερμανικής πλευράς, η οποία αναλαμβάνει και το ανάλογο κόστος. Γεγονός, πάντως, είναι ότι πολλοί Έλληνες εκπαιδευτικοί επιμορφώνονται είτε στο Ινστιτούτο Goethe σε Αθήνα και Θεσσαλονίκη, πριν ακόμα μετακινηθούν προς τη Γερμανία, είτε σε γερμανικά Πανεπιστήμια, τα

οποία καταρτίζουν αντίστοιχα προγράμματα.

Οι θέσεις που η Ν.Δ. αναπτύσσει σχετικά με τα διδακτικά υλικά με τα οποία θα διδάσκονται τα ελληνόπουλα του εξωτερικού, αλλά και τα Αναλυτικά Προγράμματα βάσει των οποίων θα γίνεται αυτή η διδασκαλία, διατυπώνεται με ακρίβεια από τον Συντονιστή Συμβιόλων Εκπαίδευσης. Θεωρώντας ότι τα υπάρχοντα διδακτικά βιβλία είναι κατάλληλα μόνο για τα Ελληνόπουλα εντός Ελλάδας, διαπιστώνεται η ανάγκη για συγγραφή νέων με διαφορετικό επίπεδο, περιεχόμενο και δομή που να εξυπηρετούν συγκεκριμένες ανάγκες.

Η ποσοτικοποίηση των εκφρασμένων θέσεων, που μετουσιώνονται σε εκπαιδευτική πολιτική, αφήνει να διαφανεί η τάση της Νέας Δημοκρατίας προς την υποστήριξη συγκεκριμένων μορφών ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης. Σε όλα τα επίσημα έγγραφα της περιόδου διαχύβερνησης από τη Νέα Δημοκρατία γίνονται κάποιες γενικότερες τοποθετήσεις σε θέματα που αναφέρονται στην ελληνόγλωσση εκπαίδευση στην Γερμανία. Ενδεικτικό είναι ότι σε 9 από τις 15 εκτενείς κοινοβουλευτικές συζητήσεις επισημαίνονται αναφορές που δηλώνουν το ενδιαφέρον της κυβέρνησης για τους Έλληνες μετανάστες γενικότερα και ειδικότερα για τους Έλληνες μετανάστες της Γερμανίας. Οι αναφορές και οι επισημάνσεις, που εντοπίζονται σε αυτά τα έγγραφα, σκιαγραφούν την θεώρηση της Ν.Δ. αναφορικά με το φαινόμενο της μετανάστευσης και την διαφοροποίηση των μεταναστών σε υπερπόντιους και ενδοευρωπαϊκούς.

Πιο συγκεκριμένα, η παρουσίαση του δίγλωσσου μοντέλου εκπαίδευσης ως του καταληλότερου συστήματος για τα παιδιά των Ελλήνων της Γερμανίας σε 5 από τις 15 συνεδριάσεις και συζητήσεις στη Βουλή, τεκμηριώνει την ήδη διαπιστωθείσα άποψη του κόμματος προς μια μορφή εκπαίδευσης προσανατολισμένης τόσο σε μια πιθανή ένταξη στο γερμανικό εκπαιδευτικό σύστημα, όσο και προς μια επικείμενη παλιννόστηση. Η διαπίστωση ενισχύεται και από το γεγονός ότι και στις ελληνογερμανικές συζητήσεις προτείνεται ως σωστότερη λύση, στο ζήτημα επιλογής κατάλληλης μορφής εκπαίδευσης για τους ελληνοπαίδες, το δίγλωσσο μοντέλο. Είναι χαρακτηριστικό το γεγονός ότι δεν αναφέρεται ούτε παρουσιάζεται οποιαδήποτε άλλη μορφή εκπαίδευσης σε κανένα έγγραφο της περιόδου 1975-'81, παρά μόνο κάποιες αναφορές προς τα αμιγή σχολεία τα οποία θα προσφέρουν ελληνική παιδεία σε όσους επιθυμούν να επιστρέψουν στην Ελλάδα.

Τα θέματα αναφορικά με την Τεχνική και Επαγγελματική Εκπαίδευση παρουσιάζονται αναλυτικά σε τρεις (3) συζητήσεις στην Βουλή, σε δύο (2) απλά θίγονται ως ζητήματα που απασχολούν την κυβέρνηση, ενώ δεν απασχολούν τους συμμετέχοντες στις ελληνογερμανικές συνομιλίες σε καμία συνεδρίαση.

Διαπιστώνεται ότι το κυριότερο θέμα που προωθεί, εξετάζει και διατυπώνει άποψη η κυβέρνηση είναι αυτό της στελέχωσης των σχολείων με κατάλληλο διδακτικό προσωπικό καθώς και η επιλογή προσωπικού για τα γραφεία εκπαίδευσης. Σε δεκαπέντε (15) συζητήσεις στη Βουλή γίνονται συνολικά δέκα (10) αναφορές σχετικές με το θέμα. Από αυτές οι οκτώ (8) παρουσιάζουν αναλυτικά τις θέσεις των στελεχών και στις άλλες δύο (2) απλά γίνονται αναφορές επί του θέματος.

Το διδακτικό υλικό και τα Αναλυτικά Προγράμματα εμφανίζονται σε εφτά (7) από τις δεκαπέντε (15) συνεδριάσεις της Βουλής, αλλά μόνο στις τρεις (3) από αυτές αναλύονται οι θέσεις της Νέας Δημοκρατίας.

7. Η πολιτική του ΥΠΕΠΘ κατά την περίοδο 1982-1985

Η ιστορική εξέλιξη των εκπαιδευτικών ζητημάτων των Ελλήνων μεταναστών στη Γερμανία είναι άμεσα εξαρτώμενη και επηρεαζόμενη από τις εντός Ελλάδας επικρατούσες εκπαιδευτικές και πολιτικές συνθήκες. Η άποψη αυτή τεκμηριώνεται από την αναλυτική εξέταση της πορείας της ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης στη Γερμανία και τη συνάρτηση και συσχέτισή της με τις αλλαγές στον ελληνικό πολιτικό βίο.

Η αλλαγή στην κυβερνητική εξουσία στο τέλος του 1981 και η ανάληψη της διακυβέρνησης της Ελλάδας από το κόμμα του ΠΑ.ΣΟ.Κ. εγείρει αξιώσεις στους Έλληνες της Γερμανίας, οι οποίοι με επιστολές και ανακοινώσεις που εκδίδουν, χαιρετίζουν τη νέα κυβέρνηση και διατυπώνουν αιτήματα σχετικά με την εκπαίδευση των παιδιών τους. Η οργάνωση του ΠΑ.ΣΟ.Κ. στη Γερμανία του επιτρέπει να ελέγχει και να κατευθύνει - κατά κάποιο τρόπο - τους αγώνες και τις επιδιώξεις των Ελλήνων.

Πέρα όμως από τον έλεγχο που ασκεί προς τους συλλόγους και τις οργανώσεις, παρουσιάζει δείγματα επιφανειακής ενασχόλησης με τα γενικότερα προβλήματα του απόδημου ελληνισμού ιδρύοντας Υφυπουργείο Ελληνισμού με Υφυπουργό τον Α. Φωτήλα, γεγονός για το οποίο κατηγορείται από τη Ν.Δ. Η άσκηση πολιτικής (κάθε είδους και μορφής και σε κάθε επίπεδο) εκτός των ορίων του εθνικού κράτους δυσχεραίνεται, ακριβώς διότι δεν ασκείται εκτελεστική εξουσία, δε λαμβάνονται αποφάσεις και δεν ψηφίζονται νόμοι με ισχύ εκτός Ελλάδος. Απλά συντονίζονται οι προσπάθειες άλλων υπουργείων και δημιουργούνται δεσμοί ανάμεσα στους απόδημους και το ελληνικό κράτος. Τα επιχειρήματα αυτά τεκμηριώνονται την άποψη του βουλευτή της Ν.Δ. Α. Ανδριανόπουλου, ο οποίος κατηγορεί την κυβέρνηση σχετικά με το σκεπτικό ίδρυσης του συγκεκριμένου Υφυπουργείου.

Οι θέσεις που το ΠΑ.ΣΟ.Κ. αναπτύσσει σχετικά με τα εκπαιδευτικά ζητήματα, που απασχολούν τους Έλληνες μετανάστες της Δυτικής Γερμανίας, έχουν διατυπωθεί σε ποικίλα έντυπα, ακόμα και προεκλογικού χαρακτήρα, αλλά και σε επίσημες συζητήσεις στη Βουλή. Η έκδοση φυλλαδίου από τη Νομαρχιακή Επιτροπή ΠΑ.ΣΟ.Κ. στη Γερμανία, στο οποίο αναλύονται διεξοδικά οι θέσεις και οι απόψεις που το κόμμα υιοθετεί, μας παρέχει πληροφορίες, ενώ, ταυτόχρονα, δίνει το στίγμα της εκπαιδευτικής πολιτικής που θα ακολουθήθει. Ομως, και σε επίσημες συζητήσεις στη Βουλή το ΠΑ.ΣΟ.Κ., κυρίως ως αντιπολίτευση, εκφράζει σφαιρικά τις θέσεις του για την ελληνόγλωσση εκπαίδευση στη Γερμανία και την μορφή που αυτή θα λάβει.

Η βασική επιδίωξη του ΠΑ.ΣΟ.Κ. τόσο ως αντιπολίτευσης, όσο και ως κυβέρνησης είναι η παροχή ελληνόγλωσσης παιδείας προς τους Έλληνες μετανάστες, προκειμένου να ενσωματωθούν ομαλά στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα σε μια επικείμενη παλιννόστηση. Ο σαφής προσανατολισμός προς την ιδέα της παλιννόστησης καλλιεργείται και ενισχύεται με ποικίλους τρόπους και, κυρίως, με τις διακηρύξεις και τοποθετήσεις στελεχών του κόμματος, οι οποίες αναλύουν το μεταναστευτικό φαινόμενο υπό το πρόσμα της μαρξιστικής θεώρησης, δηλαδή της εξάρτησης ανάμεσα στο κέντρο (Γερμανία) και την περιφέρεια (Ελλάδα). Άλλα και η ασκούμενη εκπαιδευτική πολιτική και όλες οι παραμετροί που την απαρτίζουν παραπέμπουν σ' αυτήν ακριβώς την ιδέα της παλιννόστησης. Οι θέσεις αυτές του ΠΑ.ΣΟ.Κ. πηγάζουν από την θεώρηση της μετανάστευσης ως φαινομένου που ταλαν-

ξει τη νεοελληνική κοινωνία, τις συνέπειες του οποίου υφίστανται πλέον τα παιδιά της δεύτερης και τρίτης μεταναστευτικής γενιάς. Η πρόταση, λοιπόν, που υιοθετεί επικεντρώνεται στην επιστροφή των μεταναστών στην Ελλάδα, ώστε να μην υφίσταται πλέον η εκμετάλλευση από το γερμανικό κράτος, αλλά και να μην αφελληνίζονται τα παιδιά των Ελλήνων μεταναστών.

Η παροχή εκπαίδευσης επικεντρωμένης στα ελληνικά πρότυπα και με βάση τα ελληνικά αναλυτικά προγράμματα τίθεται ως πρωταρχικός σκοπός της σχεδιαζόμενης πολιτικής. Το σύνθημα με το οποίο το Π.Α.Σ.Ο.Κ. εγείρει τις λαϊκές μάζες και τις συσπειρώνει γύρω από τις κομματικές του οργανώσεις είναι αυτό της «εθνικής ανεξαρτησίας – λαϊκής κυριαρχίας», έτσι όπως διατυπώνεται στη διακήρυξη της 3ης Σεπτεμβρίου 1974. Το ίδιο σύνθημα υιοθετείται και μεταφέρεται στο φυλλάδιο που εκδίδει η τοπική οργάνωση Π.Α.Σ.Ο.Κ. στο Βερολίνο και στο οποίο αναλύονται οι θέσεις και οι απόψεις του κόμματος σχετικά με το σχολικό ζήτημα των Ελλήνων της Γερμανίας. Το συγκεκριμένο σύνθημα παρέχει τις κατευθυντήριες γραμμές της εκπαιδευτικής πολιτικής, οι οποίες επικεντρώνονται στην παροχή ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης προκειμένου να διασφαλιστεί και να διατηρηθεί η εθνική ταυτότητα των Ελλήνων.

Η έννοια της εθνικής ταυτότητας και της διατήρησής της είναι θέμα με μεγάλη συχνότητα εμφάνισης σε πολιτικά κείμενα και τοποθετήσεις βουλευτών και στελεχών του συγκεκριμένου κόμματος. Οι τοποθετήσεις των κομματικών στελεχών κατευθύνονται και επηρεάζονται από τον πιθανό κίνδυνο του εξευρωπαϊσμού, άρα και αφελληνισμού των Ελλήνων μεταναστών. Γνώμονας των θέσεων του κόμματος είναι αφενός ο προσανατολισμός προς την επικείμενη παλιννόστηση και αφετέρου προς την διατήρηση της εθνικής ταυτότητας, η οποία «κινδυνεύει» να αλλοιωθεί από τη γερμανική εκπαιδευτική πολιτική.

Έτσι, η επερώτηση βουλευτών του Π.Α.Σ.Ο.Κ. προς την κυβέρνηση της Ν.Δ. τον Οκτώβριο του 1980 παρέχει μια σφαιρική εικόνα των απόψεων που το κόμμα πρεσβεύει. Βέβαια, η επερώτηση θα πρέπει να τοποθετηθεί στο ιστορικό συγκείμενο, το οποίο παραπέμπει σε προεκλογική περίοδο, όπου σαφώς η δημιουργία εντυπώσεων είναι το πρώτο μέλημα των κομμάτων. Καθόλη την αντιπολιτευτική περίοδο, 1974-81, το Π.Α.Σ.Ο.Κ. φέρει θέματα εκπαίδευσης των μεταναστών της Γερμανίας προς συζήτηση στη Βουλή. Μόλις ένα χρόνο πριν τις εκλογές, οι οποίες, τελικά, το αναδεικνύουν πρώτο κόμμα, γίνεται επερώτηση και εκτενής συζήτηση σε κοινοβουλευτικό επίπεδο. Η χρονική τοποθέτηση του γεγονότος δεν είναι τυχαία και σίγουρα εξυπηρετεί συγκεκριμένες πολιτικές σκοπιμότητες, οι οποίες ανάγονται στην εκδήλωση ενδιαφέροντος για τα προβλήματα των μεταναστών, αλλά και στην άσκηση κριτικής προς το κυβερνών κόμμα της Ν.Δ. ότι παραμελεί τα συγκεκριμένα θέματα.

Από τον πρώτο χρόνο διακυβέρνησης της χώρας από το Π.Α.Σ.Ο.Κ. επιχειρείται μια προσπάθεια αποσαφήνισης των στόχων της σχεδιαζόμενης εκπαιδευτικής πολιτικής, η οποία επικεντρώνεται, όπως ήδη αναφέρεται στη διακήρυξη της 3ης Σεπτεμβρίου, «στην επιστροφή των μεταναστών και στην αρμονική κοινωνική, οικονομική και πολιτιστική ένταξη τους στην Πατρίδα. Η κυβέρνηση μας, η κυβέρνηση του Π.Α.Σ.Ο.Κ., δοκιμάζει από καιρό να υλοποιήσει ένα πρόγραμμα εμπέδωσης μιας εκπαιδευτικής πολιτικής, που να καλύπτει και να εκπληρώνει τις ανάγκες των παιδιών και των γονιών τους, ένα πρόγραμμα

που θα προάγει την Παιδεία των Ελληνόπουλων, τόσο εκείνων των οικογενειών που αποφάσισαν να παραμείνουν στο εξωτερικό, όσο και εκείνων που σχεδιάζουν να επιστρέψουν στην Πατρίδα. Γι' αυτό το σκοπό η εκπαιδευτική μας πολιτική είναι υποχρεωμένη να ενισχύσει με όλα τα δυνατά μέσα και τα ενταγμένα και τα ελληνικά σχολεία, με γνώμονα πάντα την παρεμπόδιση κάθε μορφής εθνικής, πολιτικής και πολιτιστικής αλλοτρίωσης των παιδιών μας, που ζουν στο εξωτερικό» (Π.Β., 19/10/82, 361).

Οι προσπάθειες του Π.Α.Σ.Ο.Κ. ως κυβερνητικής εξουσίας να ικανοποιήσει τα αιτήματα των Ελλήνων γονέων δημιουργώντας τις προϋποθέσεις εκείνες, που θα παρέχουν όσο γίνεται περισσότερο «ελληνική παιδεία», το εγκλωβίζει σε συγκεκριμένες λύσεις. Οι υποσχέσεις που δίνει όταν βρίσκεται στην αντιπολίτευση, γίνονται δεσμεύσεις όταν αναλαμβάνει να ασκήσει την εξουσία. Ως κόμιμα υποκύπτει στην παγίδα ικανοποίησης αιτημάτων, που, όπως είναι φυσικό, δεν ικανοποιούν ολόκληρο τον πληθυσμό, ιδιαίτερα δε όταν αυτός ο πληθυσμός διακρίνεται από συγκεκριμένα χαρακτηριστικά και γνωρίσματα, όπως οι μετανάστες. Όπως πολύ συχνά αναφέρεται από κομματικά στελέχη, στους μεταναστευτικούς κόλπους ενυπάρχουν ομάδες γονέων που επιδιώκουν διαφορετική μορφή εκπαίδευσης για τα παιδιά τους, ανάλογα με τις μελλοντικές τους επιδιώξεις.

Στα πλαίσια της γενικότερης αντιμετώπισης των ζητημάτων των απόδημων Ελλήνων εντάσσεται η με το Π.Δ. 1288/82 σύνταση της Γενικής Γραμματείας Απόδημου Ελληνισμού (Γ.Γ.Α.Ε.), ως αρμόδιου οργάνου να συντονίζει τις γενικότερες ενέργειες σε θέματα που αφορούν τους απόδημους Ελληνες. Ειδικότερα, με το Π.Δ. 104, αρ. 6/1983, η Γ.Γ.Α.Ε. έχει ως αρμοδιότητα «τη μελέτη και εισήγηση μέτρων για την εκπαίδευση των παιδιών των απόδημων Ελλήνων, όπως για την έκδοση διδακτικών βιβλίων προσαρμοσμένων στις ανάγκες τους, την ειδική επιμόρφωση των δασκάλων, την κατάρτιση των εκπαιδευτικών προγραμμάτων, την επιχορήγηση ελληνικών σχολείων εξωτερικού...».

7.1 Μορφές ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης

Με γνώμονα τις ανάγκες των μαθητών και τις ιδιαίτερες συνθήκες ανάπτυξής τους σε μεταναστευτικό περιβάλλον διαμορφώνεται η εκπαιδευτική πρόταση του Πανελλήνιου Σοσιαλιστικού Κινήματος σχετικά με τη μορφή εκπαίδευσης των μαθητών ελληνικής καταγωγής που ζουν στη Γερμανία. Αναφέρονται μάλιστα ως καθοριστικότεροι παράγοντες διαμόρφωσης της εκπαιδευτικής πολιτικής «οι μαθησιακές ανάγκες των μαθητών, οι οποίες απορρέουν από την ειδική γλωσσική, ψυχολογική και κοινωνικοπολιστική τους κατάσταση» και, συγκεκριμένα, από την «απόλυτη ανάγκη να διατηρήσουν και να καλλιεργήσουν τη μητρική τους γλώσσα... και να μάθουν τη γλώσσα της χώρας που τα φιλοξενεί, που όμως προϋποθέτει την ανάπτυξη σε ικανοποιητικό βαθμό της μητρικής τους γλώσσας» (Π.Ε.Ε. 16-18/11/83, 5). Σύμφωνα με την παραπάνω θέση, η διδασκαλία της μητρικής γλώσσας είναι ιδιαίτερα σημαντική, προκειμένου να εξασφαλίζονται στα ελληνόπουλα οι προοπτικές που θα αποτρέπουν τον αφελληνισμό τους και θα οδηγούν στην επαγγελματική τους αποκατάσταση. Εκτός από τις καθαυτές ανάγκες των μαθητών λαμβάνεται σοβαρά υπόψη και η άποψη των γονέων και οι προοπτικές για παλιννόστηση ή μόνιμη εγκατάσταση που οι ίδιοι εκφράζουν.

Η τοποθέτηση των βουλευτών Δ. Παπαδημητρίου, Ε. Βερυβάκη, Ι. Μιχελογιάννη και Ι. Κουτσοχέρα στην επερώτηση της 10ης Οκτωβρίου 1980 γίνεται συνολικά για το θέμα της εκπαίδευσης των Ελλήνων του εξωτερικού. Δε γίνεται αναφορά στις συνθήκες και τα δεδομένα μιας συγκεκριμένης χώρας, αλλά θίγονται τα γενικότερα εκπαιδευτικά προβλήματα, που απασχολούν τους Έλληνες μετανάστες.

Η αναλυτική παρουσίαση και κριτική των μορφών ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης που λειτουργούν στο εξωτερικό αφήνει να διαφανεί μια τάση προς την παροχή μιας ελληνοκεντρικής μορφής εκπαίδευσης και κυρίως εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας. Η αιτιολόγηση αυτής της θέσης έγκειται στο γεγονός της ενίσχυσης της εθνικής ταυτότητας των ελληνοπαίδων, που αποτελεί άλλωστε πρωταρχικό στόχο του ελληνικού κράτους. Η συγκεκριμένη μορφή εκπαίδευσης, που προτείνεται από τον βουλευτή του Π.Α.Σ.Ο.Κ., Δ. Παπαδημητρίου, είναι αυτή της δημιουργίας «ελληνικών τάξεων μέσα στα ξένα σχολεία, δηλαδή ελληνικών προγραμμάτων στην ελληνική γλώσσα, προσαρμοσμένα στις εκπαιδευτικές, κοινωνικές και λοιπές συνθήκες της χώρας υποδοχής, με παράλληλη διδασκαλία σαν πρώτης ξένης γλώσσας της χώρας υποδοχής» (Π.Β., 10/10/80, 414).

Η προτεινόμενη το 1980 μορφή εκπαίδευσης, που διατυπώνεται από ομάδα βουλευτών του Π.Α.Σ.Ο.Κ., με υπόδειξη του αρχηγού του κόμματος, όπως αναφέρουν οι ίδιοι, τροποποιείται και συγκεκριμενοποιείται αργότερα. Η βασική κατευθυντήρια γραμμή, που κυριαρχεί σε όλες τις τοποθετήσεις, είναι η εξασφάλιση ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης και συγκεκριμένα η διδασκαλία της μητρικής γλώσσας. Η σταδιακή αποσαφήνιση και συγκεκριμενοποίηση της μορφής αυτής επέρχεται με την άνοδο του Π.Α.Σ.Ο.Κ. στην εξουσία στα τέλη του 1981.

Ήδη σε ερώτηση αντιπολιτευόμενων βουλευτών το Νοέμβριο 1982, ο Υφυπουργός Παιδείας Π.Μώραλης ανακοινώνει ότι πρόθεση της κυβέρνησης είναι η ίδρυση και λειτουργία αιμιγών ελληνικών σχολείων στη Γερμανία και ότι στο πλευρό της έχει την στήριξη των ελληνικών κοινοτήτων. Το αίτημα για ίδρυση ελληνικών σχολείων είναι διάχυτο και εκφράζεται από διάφορους συλλόγους και οργανώσεις ιδιαίτερα σε κρατίδια με την ύπαρξη μεγάλου αριθμού Ελλήνων.

Ο τιθέμενος σκοπός από την κυβέρνηση του Π.Α.Σ.Ο.Κ. σχετικά με τους Έλληνες μετανάστες της Δυτικής Ευρώπης, έτσι όπως διατυπώνεται σε συζήτηση στη Βουλή, είναι ο εξής: «η εκπαιδευτική πολιτική της κυβέρνησης... στοχεύει στην ενίσχυση του προγράμματος ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης και την διατήρηση της εθνικής ταυτότητας» (Π.Β., 8/11/82, 698).

Η σοσιαλιστική τοποθέτηση του Π.Α.Σ.Ο.Κ. και η έλλειψη ευρωπαϊκού προσανατολισμού – τα πρώτα χρόνια της διακυβέρνησης τα χώρας - θεωρεί το κυβερνών κόμμα να προτάσσει τη διατήρηση της εθνικής ταυτότητας στους πρωταρχικά τιθέμενους σκοπούς της εκπαιδευτικής του πολιτικής. Η αντίληψη και η ιδέα ότι η εθνική ταυτότητα του Έλληνα πρέπει να διασφαλιστεί και να μην αφομοιωθεί από τη γερμανική πολιτική ενεργοποιεί και εγείρει τους (εκπαιδευτικούς) μηχανισμούς που θα τη διατηρήσουν. Η ίδρυση ελληνικών σχολείων που θα παρέχουν καθαρά ελληνόγλωσση εκπαίδευση, θα ακολουθούν παρόμοιο αναλυτικό πρόγραμμα με τα εντός Ελλάδας σχολεία και οι τίτλοι που θα παρέχουν θα είναι ισότιμοι με αυτούς των ελληνικών σχολείων, θεωρείται από την κυβέρνηση του Π.Α.Σ.Ο.Κ. ως μέτρο που

εξυπηρετεί τους σκοπούς της αλλά που ταυτόχρονα συνάδει με τα αιτήματα των Συλλόγων Γονέων και Κηδεμόνων. Εξάλλου, οι βουλευτές και τα στελέχη του ΠΑ.ΣΟ.Κ. επαναλαμβάνουν συχνά ότι η γνώμη που εκφράζουν οι σύλλογοι Γονέων και Κηδεμόνων αλλά και τα αιτήματα που διατυπώνουν έχουν για την κυβέρνηση βαρύνοντα σημασία.

Η ίδρυση σχολείων με καθαρά ελληνικό πρόγραμμα και περιεχόμενο δεν επιτρέπεται σε όλα τα ομόσπονδα κρατίδια παρόλο που η Οδηγία της ΕΟΚ αναφέρει ότι τα παιδιά των μεταναστών υπόκεινται σε υποχρεωτική σχολική φοίτηση και, μάλιστα, τους παρέχεται η δυνατότητα διδασκαλίας της μητρικής τους γλώσσας και πολιτισμού. Την οδηγία αυτή χρησιμοποιεί ο Υπουργός Εξωτερικών Ι. Χαραλαμπόπουλος για να απαντήσει σε ερώτηση του αντιπολιτευόμενου βουλευτή Μ. Παπακωνσταντίνου σχετικά με τη δυνατότητα εκμάθησης της μητρικής γλώσσας για τα παιδιά των Ελλήνων μεταναστών και τις κείμενες διατάξεις. Η απάντηση από τον Υπουργό Εξωτερικών σε θέμα που αγγίζει τις αρμοδιότητες του Υπουργείου Παιδείας γίνεται προφανώς για να δειχθεί ότι τα θέματα της ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης αφορούν και το παραπάνω υπουργείο, το οποίο συνδράμει με τις πρεσβευτικές και προξενικές αρχές που διαθέτει (Π.Β., 10/1/84, 2820). Βέβαια, η ερώτηση του βουλευτή Μ. Παπακωνσταντίνου απαντάται και από τον Υφυπουργό Παιδείας Π. Μώραλη, ο οποίος περιγράφει τη γενικότερη κατάσταση και το έργο που έχει επιτελέσει η κυβέρνηση του στο χώρο της Γεωμανίας.

Όμως, και στις ελληνογερμανικές συνομιλίες, η ελληνική πλευρά επιχειρεί να ενσωματώσει ένα επιπλέον άρθρο στην υπογραφέίσα το 1956 μορφωτική σύμβαση Ελλάδας-Γερμανίας, το οποίο αναφέρεται στην δυνατότητα «ίδρυσης ισότιμων αναγνωρισμένων ιδιωτικών σχολείων ή τάξεων στα κοινά σχολεία...». Ουσιαστικά η ελληνική αντιπροσωπεία επιχειρεί να νομιμοποιήσει την ίδρυση των ιδιωτικών ελληνικών σχολείων, την λειτουργία των οπίων έχει ήδη εξαγγείλει. Συγκεκριμένα, αναφέρεται στο άρθρο που συνοδεύει την 10η Σύνοδο της Μικτής Ελληνογερμανικής Επιτροπής ότι «στα σχολεία ή τις τάξεις αυτές θα διδάσκονται εντατικά και οι δυο γλώσσες και θα επιδιώκεται η διατήρηση και καλλιέργεια της πολιτιστικής ταυτότητας της προέλευσης των μαθητών, καθώς επίσης η ομαλή κοινωνική και πολιτιστική προσαρμογή στη χώρα υποδοχής. Η γλώσσα καθενός από τα εκτός του πατριδογνωστικού χύλου μαθήματα θα αποφασίζεται σε συνεργασία των αρμόδιων εκπαιδευτικών αρχών των δυο χωρών, με γνώμονα τις γλωσσικές δυνατότητες, τις ανάγκες και τις προοπτικές μελλοντικής εγκατάστασης των μαθητών. Ιδιαίτερα θα λαμβάνεται υπόψη τόσο για τη γλώσσα διδασκαλίας όσο και για τα περιεχόμενα των μαθημάτων αυτών η δεδηλωμένη προοπτική παλιννόστησης και επανένταξης των μαθητών στο σχολικό σύστημα της χώρας προέλευσης» (Π.Ε.Ε., 26-27/9/83, 2).

Ο σαφής προσανατολισμός του κειμένου προς τις ελληνικές επιδιώξεις διαφαίνεται αντιπαραβαλλόμενος με αντίστοιχα κομματικά κείμενα του ΠΑ.ΣΟ.Κ., αλλά και με τις τοποθετήσεις των βουλευτών του κόμματος στη Βουλή. Η χρήση εκφράσεων με συγκεκριμένο νοηματικό περιεχόμενο, αλλά και η επανάληψη της ίδιας επιχειρηματολογίας παραπέμπει σε συντάκτη υπέρμαχο των ελληνικών αιτημάτων για παροχή ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης στους Έλληνες μετανάστες της Γεωμανίας. Η επισήμανση της δέσμευσης και για τα δύο συμβαλλόμενα κράτη γίνεται εμφανώς για διπλωματικούς λόγους, εφόσον αφενός η γεωμανική

παρουσία στην Ελλάδα δεν είναι τόσο έντονη, ώστε να τίθεται θέμα μελλοντικής μαζικής παλιννόστησης, άρα και επανένταξης στο γερμανικό εκπαιδευτικό σύστημα, αφετέρου έχει ήδη δειχθεί, στην ίδια συνεδρίαση της ελληνογερμανικής επιτροπής, ότι η γερμανική γλώσσα διδάσκεται με ικανοποιητικό τρόπο στην Ελλάδα και μάλιστα παρέχοντας αναγνωρισμένους τίτλους. Το ίδιο θέμα επαναλαμβάνεται και στην επόμενη σύνοδο της ελληνογερμανικής επιτροπής δηλώνοντας την εμπιονή της Ελλάδας στην διεκδίκηση του αιτήματος.

Η επανάληψη της επικείμενης παλιννόστησης ως επιχείρημα για τη δυνατότητα / υποχρέωση διδασκαλίας της μητρικής γλώσσας είναι επιχείρημα που αναμφισβήτητα προσάπτεται στην κυβέρνηση του ΠΑ.ΣΟ.Κ.

Αναφέρεται η δυνατότητα επιλογής της ελληνικής γλώσσας ως πρώτης ξένης γλώσσας στο γερμανικό εκπαιδευτικό σύστημα για τα Ελληνόπουλα που φοιτούν σ' αυτό. Το μέτρο αυτό σεξίζει να σημειωθεί ότι έχει ήδη προταθεί από την γερμανική αντιπροσωπεία στις ελληνογερμανικές συνομιλίες. Στο σημείο αυτό μπορούν να γίνουν δύο επισημάνσεις: αφενός ότι ο Υφυπουργός παρουσιάζει ως επίτευγμα της κυβέρνησης του τη δυνατότητα επιλογής της ελληνικής ως πρώτης ξένης γλώσσας, η οποία στην πραγματικότητα αποτελεί παροχή της γερμανικής εκπαιδευτικής πολιτικής και αφετέρου ότι το ΠΑ.ΣΟ.Κ. ως κυβέρνηση, ενώ «αντιστέκεται» περισσότερο απ' ό,τι η Ν.Δ. στις προτάσεις της γερμανικής πλευράς και προβάλλει αντιρρήσεις εικολότερα – ίσως εγκλωβισμένο στα αντι-εοκικά και αντιευρωπαϊκά του αισθήματα – στην πρακτική αντιμετώπιση των ζητημάτων ακολουθεί τις προτάσεις και τις παραχωρήσεις που η γερμανική πλευρά παρέχει.

Οι θέσεις που το ΠΑ.ΣΟ.Κ. έχει αναπτύξει απέναντι στην ένταξη της Ελλάδας στις Ευρωπαϊκές Κοινότητες θα μπορούσαν να ερμηνευθούν σε σχέση με τη γενικότερη τοποθέτηση και θεώρηση της Ελλάδας ως χώρας περιφερειακής του καπιταλισμού, άρα άμεσα εξαρτημένης από τα καθιερωμένα καπιταλιστικά κράτη. Συνεπώς, η αντίθεση στην ένταξη στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα, την οποία υποστήριζε η Ν.Δ., υπήρξε έντονη, τουλάχιστον μέχρι το 1977, όπου οι θέσεις αυτές μεταβάλλονται οριακά και βαθμιαία (Ροζάκης, 1986, 122).

Μάλιστα, η αναφορά που γίνεται στη Δ' σύνοδο της Μικτής Ελληνογερμανικής Επιτροπής (MEE) (16-18 Νοεμβρίου 1983) παρουσιάζει την ελληνική πλευρά να ζητάει περισσότερες διευκολύνσεις, σύμφωνα με την οδηγία της ΕΟΚ, και τη γερμανική πλευρά να διάκειται θετικά στα αιτήματα για αποτελεσματικότερη και πληρότερη λειτουργία της ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης στη Γερμανία. Το γεγονός εκπλήσσει, εξαιτίας της διαλλακτικότητας την οποία εμφανίζει το ΠΑ.ΣΟ.Κ., από το οποίο θα αναμενόταν μια δυναμικότερη διαπραγμάτευση των ζητημάτων που το απασχολούν. Ουσιαστικά, δηλαδή, ακολουθεί τη στάση της Ν.Δ., την οποία κατηγορούσε, ενώ βρισκόταν το ίδιο σε αντιπολιτευτική θέση, ότι ακολουθεί τις γερμανικές εκπαιδευτικές επιταγές/προσταγές, χωρίς να απαιτεί και να επιδιώκει.

Η επανάληψη του στόχου για διατήρηση της γλωσσικής και πολιτιστικής ταυτότητας ενισχύει την άποψη για τη σπουδαιότητα των ζητημάτων αυτού. Εμφανής είναι η απουσία οποιασδήποτε συζήτησης για τη διαμορφούμενη ταυτότητα των Ελλήνων μεταναστών, ιδιαίτερα αυτών της δεύτερης γενιάς, για τους οποίους προορίζονται τα συγκεκριμένα μέτρα.

Η θέληση και η επιθυμία των Ελλήνων γονέων για μόνιμη παραμονή στη Γερμανία ή για επιστροφή στην Ελλάδα δίνουν ωστόσο τις κατευθυντήριες γραμμές άσκησης εκπαίδευτι-

κής πολιτικής από τα στελέχη του ΠΑ.ΣΟ.Κ.

Ετσι, η εξαγγελία ίδρυσης 42 σχολικών μονάδων (Δημοτικών, Γυμνασίων, Λυκείων), τον Αύγουστο του 1982, στο κρατίδιο της BPB, που προσφέρονταν καθαρά ελληνόγλωσση εκπαίδευση στα ελληνόπουλα της Γερμανίας, παρουσιάζεται ως μέτρο άμεσα εναρμονισμένο με τις απαιτήσεις των Ελλήνων γονέων. Τα έξοδα για τη λειτουργία των σχολείων αυτών επιβαρύνουν αποκλειστικά την ελληνική κυβέρνηση, η οποία ουσιαστικά εμπλέκεται σε μια περιπέτεια με οικονομικές – και όχι μόνο – συνέπειες. Εμμένοντας στην παροχή ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης ίδρυνε τα ελληνικά σχολεία, τα οποία χαρακτηρίζονται ως ιδιωτικά, γεγονός που επιβάλλει την κάλυψη των εξόδων λειτουργίας τους. Μάλιστα, όπως αναλύει ο Δαμανάκης (1987, 158), «η άρνηση της περιφερειακής χώρας – Ελλάδας να αποδεχτεί τους εκπαιδευτικοπολιτικούς όρους της χώρας υποδοχής είναι συνδεδεμένη με υψηλές οικονομικές επιβαρύνσεις για την πρώτη και οικονομικά οφέλη για τη δεύτερη».

Για την Γερμανία, που ως χώρα υποδοχής έχει την υποχρέωση σύμφωνα με την οδηγία του Συμβουλίου της 25ης Ιουλίου 1977, να λαμβάνει μέτρα για την διδασκαλία της μητρικής γλώσσας και του πολιτισμού των μεταναστών, η απόφαση της ελληνικής κυβέρνησης την απαλλάσσει από την υποχρέωση αυτή μεταθέτοντας τις ευθύνες και τις επιβαρύνσεις στο ελληνικό κράτος. Η οικονομική στήριξη των σχολείων αυτών είναι το γεγονός που εγείρει την αντιπολίτευση να εναντιωθεί στην απόφαση ίδρυσης ελληνικών σχολείων. Για το λόγο αυτό το θέμα της ίδρυσης των παραπάνω σχολείων απασχολεί κατ' επανάληψη το κοινοβουλευτικό σώμα. Έτσι, με ερωτήσεις των βουλευτών Ι. Λαυρεντίδη και Χ. Ερμείδη, ο Υφυπουργός Π. Μώραλης παρουσιάζει διεξοδικά και αναλυτικά τις συνθήκες κάτω από τις οποίες σχεδιάστηκε η λειτουργία αυτών των σχολείων. Η απάντηση του Υφυπουργού δε χαρακτηρίζεται από επιχειρηματολογία σχετικά με την ορθότητα της απόφασης για ίδρυση ελληνικών σχολείων, αλλά κυρίως περιγράφει τα πραγματικά δεδομένα που βοηθούν ή αναστέλλουν τη λειτουργία των σχολείων αυτών. Εντοπίζονται οι δυσκολίες στην κάλυψη των εξόδων λειτουργίας τους και κυρίως στην εύρεση αιθουσών, χωρίς να αναπτύσσονται επιχειρήματα για το σκεπτικό ίδρυσή τους (Π.Β., 13/1/83, 2752). Ήδη, τον Οκτώβριο του 1982, σε συζήτηση στη Βουλή, έπειτα από επερώτηση βουλευτών της Ν.Δ., ο Υφυπουργός Μώραλης αναφέρεται στην ίδρυση των συγκεκριμένων σχολείων, η οποία έγινε κάτω από «στενότητα κονδυλίων», αιτιολογώντας την απόφαση αυτή ότι «στηρίχθηκε σε χωροταξική μελέτη των αναγκών για παροχή της ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης και στις προτάσεις των ελληνικών φορέων της δυτικής Γερμανίας» (Π.Β., 19/10/82, 362). Και συνεχίζοντας αναφέρει ότι: «η απόφαση πιστεύομε ότι αναπληρώνει μια ουσιαστική ανάγκη, μετά την απόφαση της γερμανικής κυβέρνησης να περιορίσει την ελληνόγλωσση διδασκαλία στις ενταγμένες ελληνικές τάξεις. Και δώσαμε ιδιαίτερη έμφαση στη συνεργασία όλων των ελληνικών φορέων για την ίδρυση και στήριξη των ελληνικών σχολείων. Για την εξασφάλιση των αναγκαίων αιθουσών, γι' αυτά τα ελληνικά σχολεία, έγιναν οι απαραίτητες ενέργειες προς τις γερμανικές, πολιτικές και εκπαιδευτικές, αρχές».

Επειδή, το ζήτημα διαρκώς ανακινείται και επανέρχεται προς συζήτηση, ο ίδιος Υφυπουργός αναγκάζεται να δώσει περισσότερες εξηγήσεις σε επόμενη συνεδρίαση τον Μάιο 1983. Στην ερώτηση που τίθεται από τους βουλευτές Β. Μπεκίρη και Ν. Αναστασοπούλου

παρατίθενται στοιχεία προς το κοινοβουλευτικό σώμα, τα οποία έχουν ως στόχο να αναδείξουν την αναγκαιότητα της ίδρυσης σχολείων ή τύπων τάξεων, που να προσφέρουν ελληνόγλωσση εκπαίδευση στο μεγάλο αριθμό Ελλήνων μεταναστών της Γερμανίας. Ουσιαστικά αναφέρονται τα στατιστικά δεδομένα που παρουσιάζουν το μεγαλύτερο ποσοστό του ελληνισμού να έχει ενσωματωθεί (70%) ή να μην διδάσκεται καθόλου ελληνικά (45%). Τα στοιχεία έχουν αντληθεί προφανώς από τις εκθέσεις των εκπαιδευτικών συμβούλων, που έχουν τοποθετηθεί σε κάθε κρατίδιο, προκειμένου να συντονίζουν την ελληνόγλωσση εκπαίδευση και χρησιμοποιούνται εδώ ως αποδεικτικά στοιχεία ενισχύοντας την ορθότητα αυτής της απόφασης. Με την επιχειρηματολογία αυτή, η κυβέρνηση του ΠΑ.ΣΟ.Κ. ουσιαστικά καλύπτει το κενό που εντοπίστηκε σε προηγούμενη ερώτηση σχετικά με την ίδρυση και λειτουργία των ελληνικών σχολείων στη Γερμανία. Κατά κάποιο τρόπο αιτιολογείται η απόφαση ίδρυσης αναπληρωματικών και συμπληρωματικών σχολείων ως λύση στο αδιέξοδο πρόβλημα που κληροδοτήθηκε από την κυβέρνηση της Ν.Δ. Στη συγκεκριμένη απάντηση του Υφυπουργού Π. Μώραλη επαναλαμβάνεται ο σκοπός ίδρυσης των ελληνικών σχολείων στη Γερμανία, οποίος στοχεύει στην «κατοχύρωση της διδασκαλίας της ελληνικής γλώσσας και πολιτιστικής ταυτότητας των Ελληνοπαίδων» (Π.Β., 20/5/83, 6632).

Ας σημειωθεί ότι από γερμανικής πλευράς, η μόνη τοποθέτηση σχετικά με την ίδρυση αυτών των σχολείων είναι η υπόσχεση που δίδεται στα πλαίσια των ελληνογερμανικών συνομιλιών ότι θα γίνει σύσταση προς τους αρμόδιους φορείς (Δήμους, Κοινότητες) «να μην απαιτούν υψηλά ενοίκια», προκειμένου να διαθέτουν σχολικούς χώρους, στους οποίους στεγάζονται τα ελληνικά σχολεία (Π.Ε.Ε., 16-18/11/83, 2). Στην ίδια σύνοδο διαφαίνεται μια θετική στάση από γερμανικής πλευράς και μια υποσχεσιολογία απέναντι στα ελληνικά αιτήματα. Εκφράζεται η διάθεση για στενότερη συνεργασία, η οποία μετουσιώνεται και μεταφέρεται μέσω άτυπων διαδικασιών στις σχέσεις των γερμανικών σχολικών αρχών με τους εκπροσώπους των ελληνικών κοινοτήτων και συλλόγων γονέων και κηδεμόνων. Εξάλλου, στην ίδια συνεδρίαση της 16-18/11/83 συμμετέχει επίσημα για πρώτη φορά, έπειτα από πρόταση της ελληνικής πλευράς, ο πρόεδρος της Ομοσπονδίας Ελληνικών Κοινοτήτων Δυτ. Γερμανίας (Π.Ε.Ε., 16-18/11/83, 3).

Το γεγονός εμπηνεύεται από την σύνδεση που έχει ήδη επισημανθεί ανάμεσα στα συλλογικά όργανα έκφρασης και εκπροσώπησης των Ελλήνων μεταναστών και τα κόμματα που δρουν στον ελλαδικό χώρο. Η σημασία που αποδίδει το σοσιαλιστικό κόμμα του ΠΑ.ΣΟ.Κ. στους συνδικαλιστικούς φορείς και στα όργανα μαζικής εκπροσώπησης, μεταφράζεται στη συμμετοχή του εκλεγμένου προέδρου των ελληνικών κοινοτήτων στις ελληνογερμανικές συνομιλίες.

Η έννοια της ταυτότητας και της διατήρησής της, η οποία συνάδει με τη διατήρηση της γλώσσας και του πολιτισμού παρέχει τις κατευθυντήριες γραμμές για το σχεδιασμό της ακολουθούμενης εκπαιδευτικής πολιτικής και που οδηγεί την ελληνική πλευρά να προτάξει ως αίτημα αφενός την επαρκή διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας και πολιτισμού στο υποχρεωτικό σχολικό πρόγραμμα για τα παιδιά που η θέληση των γονέων τους είναι να παραμείνουν στη Γερμανία και αφετέρου την ίδρυση αναπληρωματικών σχολείων (Ersatzschulen) ή διγλωσσων τάξεων, ενταγμένων στα γερμανικά σχολεία για τα παιδιά, που οι γονείς τους

επιθυμούν να παλιννοστήσουν στην Ελλάδα. Ο προσανατολισμός και η εμμιονή προς την διδασκαλία της μητρικής γλώσσας των παιδιών των μεταναστών προκύπτει ως αίτημα, που νιοθετούν οι ελληνικές εκπαιδευτικές αρχές οι οποίες συνομιλούν με τις αντίστοιχες γερμανικές, προφανώς λαμβάνοντας υπόψη τις θέσεις που οι Σύλλογοι Γονέων και Κηδεμόνων έχουν κατά καιρούς εκφράσει μέσω ανακοινώσεων και διακηρύξεων (Π.Ε.Ε., 26-27/9/83, 4).

Οι προτάσεις που διατυπώνει η ελληνική πλευρά στην Δ' σύνοδο της ελληνογερμανικής επιτροπής αναφέρονται στην λειτουργία δίγλωσσων τάξεων ενταγμένων στα γερμανικά σχολεία, στις οποίες η διδασκαλία θα γίνεται κατά πλειοψηφία στην ελληνική και με ελληνικό πρόγραμμα και μόνο για μαθήματα, όπως γυμναστική, μουσική και τεχνικά θα γίνεται συνδιδασκαλία με τα γερμανόπουλα. Αξιοσημείωτη είναι η τοποθέτηση της ελληνικής πλευράς σχετικά με την ίδρυση ελληνικών σχολείων. Ουσιαστικά, την χαρακτηρίζει ως «λύση ανάγκης», εξαιτίας της πολιτικής της ενσωμάτωσης που εφαρμόζεται σε διάφορα κρατίδια, η οποία δεν επιτρέπει την λειτουργία οποιασδήποτε άλλης μιοφής εκπαίδευσης. Η επιχειρηματολογία της ελληνικής αντιπροσωπείας επικεντρώνεται στην ανάγκη για διδασκαλία της μητρικής γλώσσας μεταθέτοντας τις ευθύνες για την ίδρυση των ιδιωτικών σχολείων στην προσπάθεια που καταβάλλεται για ικανοποίηση των αιτημάτων των Ελλήνων γονέων. Η γερμανική πλευρά επιτρέπει την ίδρυση ιδιωτικών σχολείων σε ορισμένα μόνο κρατίδια, προτείνοντας ταυτόχρονα ως εφικτή - πάλι σε ορισμένα κρατίδια - τη λύση των δίγλωσσων τάξεων. Η επίμονη άρνηση εντοπίζεται κυρίως στο αίτημα για συμπληρωματική διδασκαλία της ελληνικής και σταδιακή ένταξή της στο γερμανικό σχολικό πρόγραμμα, γεγονός που θα έχει δυσμενή επίπτωση στην σχολική εξέλιξη των Ελλήνων μαθητών.

Η κατάργηση δίγλωσσων τάξεων σε ορισμένα κρατίδια, όπως αυτό της Βόρειας Ρηνανίας-Βεστφαλίας, εγέρει αντιδράσεις από την ελληνική κυβέρνηση, η οποία έχει καταφύγει στην λύση των συμπληρωματικών σχολείων (Ergänzungsschulen), που για πολλούς λόγους δεν είναι της προτίμησής της, απλά προκύπτει ως πιεστικό αίτημα των γονέων. Η σύνδεση που ενυπάρχει ανάμεσα στη θέληση των γονέων και στα αιτήματα που αυτοί εκφράζουν και στην ασκούμενη από το Π.Α.Σ.Ο.Κ. εκπαιδευτική πολιτική διαφαίνεται να είναι λεπτή, έτσι ώστε να μην είναι ορατή και ξεκάθαλη η επιρροή που το κόμμα ασκεί στους συλλόγους, τις οργανώσεις και τα συλλογικά όργανα των Ελλήνων, αλλά ούτε και η επίδραση των απόψεων και των επιλογών που το Π.Α.Σ.Ο.Κ. νιοθετεί έναντι αυτών των συλλόγων.

Οι μηχανισμοί που αναπτύσσονται ανάμεσα σε ομάδες έκφρασης συλλογικών συμφερόντων, όπως οι συγκεκριμένες μεταναστευτικές οργανώσεις που δρουν στη Γερμανία, και στον εκφραστή της κυβερνητικής εξουσίας, το κυβερνών στην Ελλάδα κόμμα, παρουσιάζουν μια πλοκή και εμπλοκή παραγόντων πολυδιάστατων και πολυσύνθετων, οι οποίοι ανάγονται κυρίως στην άμεση διασύνδεση των ομάδων αυτών με τους κομματικούς μηχανισμούς, καθώς και στη δραστηριοποίηση φυσικών προσώπων τόσο σε συλλογικά μεταναστευτικά όργανα όσο και σε κομματικά όργανα.

Το Π.Α.Σ.Ο.Κ. έχει ήδη αναπτύξει από τα χρόνια της αντιπολιτευτικής του ιδιότητας μηχανισμούς και στρατηγικές προσέλκυσης των μαζών, στις οποίες κυριαρχεί νιοθετώντας συνθήματα όπως εθνική ανεξαρτησία, λαϊκή κυριαρχία και κοινωνική απελευθέρωση, διαμορφώνοντας ταυτόχρονα πολιτική συνείδηση στις μάζες αυτές (Νικολινάκος, 1980, 125).

Σε άμεση συσχέτιση με τη μορφή, που θα λάβει η ελληνική εκπαίδευση στην Γερμανία, βρίσκεται και το θέμα της αναγνώρισης των τίτλων σπουδών, που θα αποδίδει αυτή η εκπαίδευση στα άτομα που την παρακολουθούν. Η ισότιμη αναγνώριση των τίτλων, των ενδεικτικών και των απολυτηρίων που παρέχονται οι ισχύουσες κατά κρατίδιο μορφές εκπαίδευσης είναι αίτημα που προέρχεται από τους Έλληνες γονείς και ιδιαίτερα από αυτούς που προσανατολίζονται σε μια πιθανή παλιννόστηση και εγκατάσταση στην Ελλάδα.

Το ΠΑ.ΣΟ.Κ., λοιπόν, ως δέκτης μηνυμάτων προσλαμβάνει, νιοθετεί και «μεταφέρει» τα αιτήματα των μεταναστών. Έτσι, φέρει προς συζήτηση στις ελληνογερμανικές συνομιλίες την ισότιμη αναγνώριση των σχολικών τίτλων και μάλιστα καταθέτοντας συγκεκριμένες προτάσεις. «*Η ελληνική πλευρά προτείνει: 1) την ίδρυση αναπληρωματικών σχολείων ή διγλωσσικών τάξεων ενταγμένων στα γερμανικά σχολεία, γιατί οι τίτλοι και των δυο αντών σχολείων αναγνωρίζονται από την ισχύουσα γερμανική σχολική νομοθεσία. 2) τη λειτουργία τμημάτων μέσα στις Gesamtschulen, όταν συγκεντρώνονται πάνω από 10 Ελληνόπουλα. Όπου δεν είναι δυνατό να ικανοποιηθούν τα αιτήματα αυτά πρότεινε: 3) να αναγνωρίζονται οι σχολικοί τίτλοι των ελληνικών σχολείων, που λειτουργούν στην Ελλάδα και στην ΟΔΓ, αφού η ελληνική πλευρά αναγνωρίζει τους τίτλους των Γερμανικών Σχολείων Γενικής Εκπαίδευσης...*

» (Π.Ε.Ε., 16-18/11/83, 19). Αξιοσημείωτη είναι η στάση της γερμανικής πλευράς, η οποία διάκειται θετικά στο παραπάνω αίτημα αφήνοντας να καλλιεργηθεί ένα συναινετικό κλίμα.

7.2 Τεχνική και Επαγγελματική Εκπαίδευση (Τ.Ε.Ε.)

Το ζήτημα της τεχνικής και επαγγελματικής εκπαίδευσης απασχολεί την κυβέρνηση του ΠΑ.ΣΟ.Κ. Για το λόγο αυτό επιχειρείται διευθέτησή του μέσω των ελληνογερμανικών συνομιλιών. Αν και η συνεργασία στον τομέα αυτό έχει σημειώσει πρόοδο, όπως χαρακτηρίστικά αναφέρεται στα πρακτικά της 10ης Συνόδου, το ζήτημα απασχολεί διαφορώς τα συμμετέχοντα μέρη και το θέμα ανακινείται συχνά. Ο προβληματισμός σχετικά με την επαγγελματική εκπαίδευση προκαλείται από το γεγονός ότι ένα μεγάλο ποσοστό ελληνόπουλων δεν παίρνει Απολυτήριο Hauptschule και, επομένως, δεν μπορεί να αρχίσει άμεσα την επαγγελματική εκπαίδευση. Τα αίτια αναζητούνται στην έλλειψη επαρκούς ενημέρωσης, στην ελλιπή γερμανομάθεια, στις ελλιπείς σχολικές γνώσεις και στην έλλειψη επαρκών θέσεων μαθητείας. Διαπιστώνεται μια δυσλειτουργία του γερμανικού εκπαιδευτικού συστήματος, το οποίο δεν παρέχει τις επαρκείς γνώσεις και πληροφορίες στους αλλοδαπούς μαθητές, αλλά και γονείς.

Για την ελληνική κυβέρνηση έχει τεράστια σημασία «*η καλή επαγγελματική εκπαίδευση των Ελληνόπουλων*» ακριβώς γιατί αποτελεί την καλύτερη προετοιμασία για παλιννόστηση. Προς την κατεύθυνση αυτή προτάσεις και οι ενέργειες του κυβερνώντος κόμματος. Για το λόγο αυτό προτείνει: να μεταφραστούν περισσότερα ενημερωτικά φυλλάδια στην ελληνική γλώσσα, να υπάρξει συνεργασία με τις αρμόδιες ελληνικές αρχές, προκειμένου να ενημερωθούν έγκυρα οι γονείς και οι νέοι για τις δυνατότητες επαγγελματικής εκπαίδευσης, να πληροφορηθούν οι νέοι για τα προγράμματα βελτίωσης της γερμανομάθειας, να προετοιμαστούν κατάλληλα οι εκπαιδευτικοί που ασχολούνται με την επαγ-

γελματική εκπαίδευση των αλλοδαπών, να αυξηθούν οι θέσεις εργασίας στη σχολική επαγγελματική εκπαίδευση, να καθιερωθεί η επαγγελματική εκπαίδευση υπό τη μορφή εξωεπιχειρησιακής επαγγελματικής εκπαίδευσης (Π.Ε.Ε., 16-18/11/83, 11-12). Στα αιτήματα/προτάσεις της ελληνικής αντιπροσωπείας η γερμανική πλευρά διάκειται ευνοϊκά εκφράζοντας το ενδιαφέρον της για μια σωστή επαγγελματική εκπαίδευση.

Γεγονός είναι ότι εντοπίζεται μια προσπάθεια από την πλευρά του Π.Α.Σ.Ο.Κ. να ασκήσει πίεση προς τους Γερμανούς εκπαιδευτικούς εκπροσώπους προκειμένου να επιτύχει μια καλύτερη αντιμετώπιση του ζητήματος της επαγγελματικής εκπαίδευσης. Το ενδιαφέρον εστιάζεται στο συγκεκριμένο θέμα αφενός γιατί απασχολεί έντονα τους φορείς και τα συλλογικά όργανα των Ελλήνων μεταναστών και ιδιαίτερα των γονέων και αφετέρου γιατί οι μεταπολιτευτικές κυβερνήσεις επιχειρούν με διάφορα μεταρρυθμιστικά μέτρα μια στροφή προς την επαγγελματική εκπαίδευση.

Συγκεκριμένα, συμφωνήθηκε «μια περαιτέρω ανταλλαγή ειδικών της επαγγελματικής εκπαίδευσης, με σκοπό την πληροφόρηση πάνω στα θέματα της σχολικής και εξωσχολικής επαγγελματικής εκπαίδευσης των δυο χωρών. Λεπτομέρειες θα πρέπει να ανταλλαγούν μέσω της διπλωματικής οδού» (Π.Ε.Ε., 26-27/9/83, 8). Η γερμανική πλευρά υπόσχεται στενότερη και συστηματική συνεργασία με τον υπεύθυνο για αυτά τα θέματα Σύμβουλο Σχολικού και Επαγγελματικού Προσανατολισμού και μέσω κατάλληλου πληροφοριακού υλικού να επιτευχθεί πληρότερη ενημέρωση γονέων και μαθητών σχετικά με το ζήτημα του επαγγελματικού προσανατολισμού.

Στα πλαίσια αυτής της συνεργασίας, ανακοινώνεται το νέο μέτρο για την εφαρμογή ειδικών προγραμμάτων διδασκαλίας, που θα παρέχουν την δυνατότητα απόκτησης τίτλου, απαραίτητου για τη φοίτηση σε επαγγελματικές σχολές.

Το πνεύμα της στήριξης και της αποδοχής των αιτημάτων, που διαφαίνεται να κατέχει τις δυο πλευρές, προέρχεται μάλλον από μια θετική διάθεση απέναντι στο συγκεκριμένο ζήτημα της τεχνικοεπαγγελματικής εκπαίδευσης. Η γερμανική πλευρά έχει διατυπώσει θετική άποψη και φαίνεται να συμμερίζεται τα αιτήματα, τις τοποθετήσεις και τις επιδιώξεις των ελληνικών εκπαιδευτικών αρχών οι οποίες επιθυμούν μια πιο ολοκληρωμένη και σίγουρη επαγγελματική εκπαίδευση των ελληνόπουλων της Γερμανίας. Στο πλαίσιο, άλλωστε, αυτό εντάσσεται η πρόταση της γερμανικής αντιπροσωπείας να προσκαλέσει τρεις εκπαιδευτικούς εμπειρογνώμονες από τα Λαϊκά Πανεπιστήμια, προκειμένου να εξετάσουν το θέμα.

7.3 Στελέχωση της εκπαίδευσης/Εκπαιδευτικό προσωπικό

Με την ανάληψη της εξουσίας το Π.Α.Σ.Ο.Κ. επιχειρεί μια «εκκαθάριση» των εκπαιδευτικών αρχών στη Γερμανία. Απομακρύνει από την ελληνική Πρεσβεία στη Βόνη τον Επόπτη Συμβούλων Εκπαίδευσης Δυτικής Ευρώπης και ειδικό εμπειρογνώμονα του Υπουργείου Εξωτερικών, καθώς και το Σύμβουλο Εκπαίδευσης στο κρατίδιο της Βόρειας Ρηνανίας-Βεστφαλίας. Η ανάληση των καθηρώντων των συγκεκριμένων εκπαιδευτικών στελέχων εγείρει αντιδράσεις από την Ν.Δ., ως αξιωματική αντιπολίτευση, η οποία μεταφέρει το θέμα με ερώτησή της στο κοινοβουλευτικό σώμα. Στις 28 Μαΐου 1982, ο βουλευτής της Ν.Δ. Β. Κοντογιαννόπουλος φέρει προς συζήτηση στη Βουλή το θέμα της ανάλησης των συ-

γκεκομένων συμβούλων. Η διάσταση που λαμβάνει το θέμα και η αναλυτική παραθεση γεγονότων σχετικών με τη στελέχωση των ελληνικών εκπαιδευτικών αρχών στο εξωτερικό και συγκεκριμένα στη Γερμανία, αλλά και με τη δραστηριοποίηση των εκεί Ελλήνων αξιωματούχων, ανακινεί ζητήματα που αφορούν την κατάλληλη ή μη επιλογή προσώπων για τις θέσεις αυτές. Ουσιαστικά, το ζήτημα της επιλογής των εκπαιδευτικών αρχών «ταλανίζει» τις μεταπολιτευτικές κυβερνήσεις, οι οποίες κληρονομούν και διαιωνίζουν μια ελεγχόμενη στελέχωση της ελληνικής εκπαίδευσης, σε χώρους ζωτικούς, όπως αυτός της Γερμανίας.

Τα κληροδοτούμενα από τη δικτατορία προβλήματα, σχετικά με την τοποθέτηση ελεγχόμενων προσώπων στις διοικητικές εκπαιδευτικές θέσεις, διαιωνίζονται και στις επόμενες κυβερνήσεις δημιουργώντας συναισθήματα πολιτικής/ιδεολογικής διώξης και ανάκλησης καθηκόντων λόγω παρατάξιακών διαφορών. Η συνέχιση της ίδιας τακτικής και νοοτροπίας έχει ως αποτέλεσμα να διεξάγονται συζητήσεις επί συζητήσεων στη Βουλή για την τοποθέτηση στελεχών από τη Ν.Δ., όταν ασκούσε εξουσία, και την ανάκλησή τους από το ΠΑ.ΣΟ.Κ. με την ανάληψη της διακυβέρνησης.

Στα πλαίσια τέτοιων συζητήσεων, δίδεται η δυνατότητα στο ΠΑ.ΣΟ.Κ. να παρουσιάσει και να απαριθμήσει τα μέτρα που έχει λάβει και τα οποία αφορούν τη στελέχωση των Γραφείων Εκπαίδευσης. Ο Υφυπουργός Μώραλης αναφέρει συγκεκριμένα ότι έργο της κυβέρνησης είναι: «η ανάκληση των αποσπασμένων εκπαιδευτικών, που παρέμεναν στο εξωτερικό παρά τις κείμενες διατάξεις και με ευνοιοχρατικά κριτήρια καθώς και η σύσταση επιτροπής κρίσης των αιτήσεων για απόσπαση των εκπαιδευτικών, στην οποία συμμετείχαν εκπρόσωποι της ΔΟΕ και ΟΛΜΕ».

Έγινε προκήρυξη και σχέδιο νόμου, το οποίο κατατίθεται σύντομα στη Βουλή, για την επιλογή νέων Συμβούλων Εκπαίδευσης εξωτερικού, που θα αντικαταστήσουν όσους υπηρετούν σήμερα στο εξωτερικό.

Επίσης «πραγματοποιήθηκαν ταχχύρουθμα σεμινάρια για την επιμόρφωση των αποσπασμένων εκπαιδευτικών στο εξωτερικό» (Π.Β., 8/11/82, 698).

Το ΠΑ.ΣΟ.Κ. δεσμεύεται ότι θα τροποποιήσει τις κείμενες διατάξεις για την επιλογή των Συμβούλων, αλλά και των προς απόσπαση εκπαιδευτικών με ακόμα αυστηρότερα κριτήρια. Έτσι, με βάση τις ρυθμίσεις που περιέχονται στο ΦΕΚ 446/18/7/85 και με βάση τις συστάσεις του Κ.Ε.Μ.Ε. ανακοινώνεται η απόφαση για τη «διαδικασία επιλογής εκπαιδευτικών για απόσπαση ως συμβούλων εκπαίδευσης εξωτερικού» (Εγκ. ΥΠΕΠΘ, 11/7/85). Ήδη με κοινή απόφαση των Υπουργείων Προεδρίας και Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων έχει συσταθεί υπαγόμενο την κεντρική υπηρεσία του Υπουργείου Παιδείας «το συμβούλιο επιλογής εκπαιδευτικών λειτουργών για απόσπαση ως συμβούλων εκπαίδευσης εξωτερικού» με συγκεκριμένες αρμοδιότητες και δικαιοδοσίες (Εγκ. ΥΠΕΠΘ, 24/4/85).

Η σημασία που αποδίδεται στη στελέχωση των γραφείων εξωτερικού αιτιολογείται αρχιβώς από το γεγονός ότι ο εκάστοτε σύμβουλος ως απεσταλμένος της ελληνικής κυβέρνησης ασκεί εκπαιδευτική πολιτική μέσω των αρμοδιοτήτων και των δυνατοτήτων που του παρέχει η θεσμική και νομική θέση που κατέχει. Ουσιαστικά, δηλαδή, ο Σύμβουλος Εκπαίδευσης στα πλαίσια των αρμοδιοτήτων του ρυθμίζει τα προκύπτοντα κατά περίσταση ζητήματα ακολουθώντας –«θεωρητικά»- τις απόψεις και τις θέσεις της κυβέρνησης, που τον έχει το-

ποθετήσει στη συγκεκριμένη θέση. Η επιλογή λοιπόν ατόμων συγκεκριμένης ιδεολογικοπολιτικής θέσης και άποψης λαμβάνεται ως πολιτική απόφαση υψίστης σημασίας. Για το ΠΑ.ΣΟ.Κ. οι σύμβουλοι έχουν ως αποστολή τους «την διαπραγμάτευση με τις γερμανικές αρχές, θεμάτων ουσιαστικών για την εκπαιδευτική μας αποστολή» (Π.Β., 19/10/82, 363).

Για το λόγο αυτό η επιλογή των στελεχών είναι θέμα προς συζήτηση στη Βουλή με συχνότητα. Τον Οκτώβριο του 1982, ο Υφυπουργός Μώραλης αναφέρει ότι για πρώτη φορά επί κυβερνήσεως ΠΑ.ΣΟ.Κ. γίνονται προκηρύξεις για την κάλυψη των θέσεων των Συμβούλων Εκπαίδευσης Εξωτερικού, οι οποίοι θα δώσουν εξετάσεις στη γλώσσα της χώρας στην οποία επιθυμούν να αποσταλούν και θα δώσουν συνέντευξη σε συγκεκριμένη ειδική επιτροπή επιλογής (Π.Β., 19/10/82, 363). Ένα μήνα αργότερα, το Νοέμβριο του 1982, με ερώτησή τους οι βουλευτές Α. Αμπατέλου, Μ. Δαμανάκη, Δ. Μαυροδόγλου και Αιμ. Υψηλάντη θίγουν το θέμα «της εξυγίανσης της ελληνικής εκπαιδεύσεως παιδιών της ελληνικής κοινότητας Offenbach», για το οποίο απαντάει ο Υφυπουργός Παιδείας Μώραλης (Π.Β., 3/11/82, 541). Αξιοσημείωτη είναι, στην απάντηση του Υφυπουργού, η διάσταση που προσδίδει στο ρόλο των οργανώσεων και των συλλογικών οργάνων των μεταναστών. Χαρακτηρίζει τις ελληνικές κοινότητες ως αντιπροσωπευτικούς φορείς των μεταναστών και δεσμεύεται ότι η κυβέρνηση λαμβάνει υπόψη τις θέσεις και τις απόψεις που αναπτύσσουν οι σύλλογοι των Ελλήνων της Γερμανίας στη χάραξη της πολιτικής της και στις επιδιώξεις που θέτει προς επίτευξη.

Κάτω από αυτό το πρόσμα εξηγούνται και εμμηνεύονται τα έγγραφα και η σχετική αλληλογραφία που επισημαίνεται την χρονική περίοδο διακυβέρνησης από το ΠΑ.ΣΟ.Κ. με διάφορους φορείς και οργανώσεις που δρουν στο χώρο της Γερμανίας. Η σχετική αλληλογραφία επισημαίνει τη σχέση ανάμεσα στους μεταναστευτικούς φορείς και την ελληνική κυβέρνηση και τον μεταξύ τους επηρεασμό. Τα θέματα που απασχολούν τους Έλληνες μετανάστες και θίγονται στα σχετικά έγγραφα μετουσιώνονται σε προτάσεις του ΠΑ.ΣΟ.Κ., το οποίο σε πολλά ξητήματα, νιοθετεί τις προτεινόμενες λύσεις σχεδιάζοντας αντίστοιχη εκπαιδευτική πολιτική. Για παράδειγμα, σε επιστολή του συλλόγου Ελλήνων εκπαιδευτικών «Ο ΠΛΑΤΩΝ» επιχειρείται μια τοποθέτηση των μελών του σχετικά με τις αποσπάσεις εκπαιδευτικών και τη στελέχωση των σχολείων της Γερμανίας. Οι θέσεις του συλλόγου αφορούν στην παράταση της απόσπασης εκπαιδευτικών, που έχουν συμπληρώσει την πενταετία, στην ιατροφαρμακευτική περίθαλψη των εκπαιδευτικών, στην εξίσωση επιμισθίου των εκπαιδευτικών όλων των βαθμίδων, όπως ισχύει στην Ελλάδα, και άλλα συναφή ξητήματα (Εγγρ. 25/7/83).

Στα ίδια περίπου θέματα αναφέρεται και το έγγραφο του Συμβούλου Εκπαίδευσης Φραγκφούρτης, στο οποίο γίνονται «προτάσεις για το νόμο περί εκπαιδεύσεως Ελληνοπαίδων Εξωτερικού» και, ειδικότερα, για τη στελέχωση των υπηρεσιών, αλλά και για τα επιμέρους ξητήματα πρόσληψης εκπαιδευτικών και κάλυψης των θέσεων στα ελληνικά σχολεία. Οι επιμέρους προτάσεις που παρατίθενται στο έγγραφο συνοψίζονται στην έκφραση «η εκπαίδευση των Ελληνοπαίδων του εξωτερικού για τα Ελληνόπουλα και όχι για τους εκπαιδευτικούς» (Εγγρ. 8/7/83). Η χρονική συγγένεια αποστολής των εγγράφων, αλλά και η απάντηση του Υπουργείου Παιδείας με έγγραφο σχετικό με τις «ανανεώσεις αποσπάσε-

ων εκπαιδευτικών» σκιαγραφεί τους δεσμούς και τις σχέσεις των διαφόρων ομάδων και ενδιαφερομένων με τις δομές εξουσίας, αλλά και την λήψη των μηνυμάτων από πλευράς της κυβέρνησης. Αναφέρεται, μάλιστα, ότι «για τη Δυτική Γερμανία οι προτάσεις ανανέωσης ή απόσπασης θα γίνουν από επιτροπή που θ' αποτελείται απ' τη Συντονίστρια Συμβούλων Εκπαίδευσης Βόννης, ως πρόεδρο και από τους Συμβούλους Εκπαίδευσης ή τους υπεύθυνους των γραφείων, ως μέλη. Στην επιτροπή συμμετέχει αιρετός εκπρόσωπος των κλάδων... Οι εκπρόσωποι θα πρέπει να είναι δημόσιοι εκπαιδευτικοί και η συμμετοχή τους έχει συμβουλευτικό χαρακτήρα» (Εγκ. 2/12/83).

Ακόμα και για τη στελέχωση των Γραφείων Εκπαίδευσης με βοηθητικό προσωπικό θεσπίζονται συγκεκριμένα κριτήρια, τα οποία ανακοινώνονται στους Συμβούλους με το υπ.αρ. Φ 821.1/90/Z1/4321, 24/10/83, και ως προϋποθέσεις αναφέρεται η γνώση της ξένης γλώσσας της χώρας στην οποία υπηρετούν και η προηγούμενη εμπειρία σε ανάλογη θέση. Η επιλογή γίνεται από το Υπουργείο Παιδείας έπειτα από πρόταση κάθε Συμβούλου, ο αριθμός των εκπαιδευτικών που τοποθετούνται σε κάθε γραφείο δεν είναι δυνατό να υπερβαίνει τους πέντε και είναι ανάλογος του αριθμού αποσπασθέντων αλλά και των προβλημάτων της περιοχής (Εγκ. ΥΠΕΠΘ, 1/2/84).

Σχετικά με την επιμόρφωση των εκπαιδευτικών, που αποσπώνται να εργαστούν στο εξωτερικό, ο Υφυπουργός Μώραλης αναφέρει ότι παρακολουθούν σεμινάρια, τα οποία έχουν περιεχόμενο σχετικό με τις επικρατούσες στο εξωτερικό συνθήκες, προκειμένου να προετοιμαστούν όσο γίνεται πιο κατάλληλα και να αντεπεξέλθουν στο έργο τους (Π.Β., 19/10/82, 362). Τα επιμορφωτικά σεμινάρια περιλαμβάνουν εντατικά μαθήματα γερμανικής, εισηγήσεις σχετικά με τις επικρατούσες συνθήκες και τις προϋποθέσεις στην ΟΔΓ, καθώς και τις ιδιαίτερες ανάγκες και τα προβλήματα των Ελλήνων μεταναστών. Το πρόγραμμα της επιμόρφωσης παρέχει μια γενικότερη εικόνα της κατάστασης στη Γερμανία, σύμφωνα όμως με τους Έλληνες εκπαιδευτικούς αξιωματούχους, απαιτείται ειδικότερη ενημέρωση/επιμόρφωση για τις ιδιαιτερότητες της συγκεκριμένης χώρας αλλά και για το εκπαιδευτικό της σύστημα. Ακόμα πιο συγκεκριμένα προτείνεται να διεξάγεται επιμορφωτικό σεμινάριο γερμανικής γλώσσας για ένα μήνα πριν από την έναρξη των μαθημάτων καθώς και σεμινάρια παιδαγωγικού περιεχομένου και διδακτικής μεθοδολογίας (Π.Ε.Ε., 16-18/11/83, 16-17).

Σχετικά με την επιλογή των εκπαιδευτικών που αποσπώνται, αλλά και αυτών που ανακαλούνται, συστάθηκε ειδική πενταμελής επιτροπή με συμμετοχή συνδικαλιστικών οργανώσεων των εκπαιδευτικών, προκειμένου να διασφαλιστεί η αντικειμενική επιλογή των εκπαιδευτικών. Η παραπάνω νομοθετική ρύθμιση από την κυβέρνηση του Π.Α.Σ.Ο.Κ. γίνεται στα πλαίσια της αποκέντρωσης της εξουσίας και της ομαλής ρύθμισης των αρμοδιοτήτων που αναλαμβάνει το Υπουργείο. Η συμμετοχή παραγόντων και φορέων παραπέμπει σε μια συλλογική διαδικασία λήψης αποφάσεων. Στην ουσία διακρίνονται δείγματα μαζικής συμμετοχής στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων, χαρακτηριστικό της πολιτικής του Π.Α.Σ.Ο.Κ.

Η στελέχωση των γερμανικών νηπιαγωγείων με ελληνίδες αποσπασμένες νηπιαγωγούς, εκπαιδευμένες στις παιδαγωγικές σχολές, αποτελεί αίτημα της ελληνικής αντιπροσωπείας και αντιμετωπίζεται με ευνοϊκή διάθεση από την αντίστοιχη γερμανική. Το ξήτημα στελέ-

χωσης της προσχολικής εκπαίδευσης αιτιολογείται ως σημαντικό εξαιτίας της εκμάθησης της μητρικής γλώσσας, που επιχειρείται στο νηπιαγωγείο, αλλά και της προετοιμασίας για ομαλή ένταξη στην ελληνική κοινωνία σε περίπτωση παλιννόστησης.

Διαπιστώνεται ότι ακόμα και το θέμα της επιλογής και τοποθέτησης εκπαιδευτικού προσωπικού αντιμετωπίζεται υπό το πρόσμα της παλιννόστησης και της παροχής στα ελληνόπουλα ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης. Ουσιαστικά, με το επιχείρημα της επικείμενης παλιννόστησης ζητείται η τοποθέτηση ελληνίδων νηπιαγωγών, οι οποίες θα διδάξουν την ελληνική γλώσσα. Το ΠΑ.ΣΟ.Κ. έχοντας αντιληφθεί την ισχύ του συγκεκριμένου επιχειρήματος, το χρησιμοποιεί σε κάθε επίπεδο και θεματικό πεδίο, προκειμένου να στηρίξει το αίτημα για παροχή ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης και ειδικότερα διδασκαλία της μητρικής γλώσσας, μη αντιλαμβανόμενο, σ' αυτή τη φάση, τη δυνατότητα αντιστροφής του επιχειρήματος. Δηλαδή, όποιος δεν παλιννοστεί δεν χρειάζεται ελληνόγλωσση εκπαίδευση.

Η πολιτική αυτή ερμηνεύεται λαμβάνοντας υπόψη το γεγονός ότι ταυτόχρονα εξυπηρετούνται, τουλάχιστον προσωρινά, και οι δυο άμεσα εμπλεκόμενες πλευρές: η γερμανική μεταναστευτική πολιτική, που επιδιώκει την επιστροφή των προσωρινά φιλοξενούμενων εργατών στις χώρες καταγωγής τους, και τα αιτήματα των ελληνικών φορέων και οργανώσεων για παροχή ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης.

7.4 Διδακτικό υλικό – Αναλυτικά Προγράμματα

Η αναγνώριση της ανάγκης για διαφοροποίηση των σχολικών εγχειριδίων, που προορίζονται για τη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας στο εξωτερικό, έχει από πολύ νωρίς επισημανθεί από στελέχη του ΠΑ.ΣΟ.Κ., ήδη κατά την περίοδο που το κόμμα βρισκόταν στην αξιωματική αντιπολίτευση. Με την ανάληψη της εξουσίας το 1981, επισημαίνει σε συνητήσεις στη Βουλή την ανάγκη συγγραφής νέου διδακτικού υλικού που θα περιλαμβάνει στοιχεία και από τη χώρα καταγωγής την Ελλάδα. Η ανάγκη συγγραφής τέτοιου είδους υλικού και για τις υπόλοιπες χώρες επισημαίνεται από το Υπουργείο Παιδείας. Έτσι, η τοποθέτηση του Υφυπουργού Μώραλη, έπειτα από επερώτηση αντιπολιτευόμενων βουλευτών ότι «συστάθηκε ομάδα εργασίας για την επιστημονική μελέτη των αναλυτικών προγραμμάτων των ελληνικών τάξεων του εξωτερικού σε συνδυασμό με τις τοπικές συνθήκες, για την αναθεώρηση και σύνταξη βιβλίων, για τα μεταναστόπουλα...», δηλώνει την πρόθεση της κυβέρνησης για αντιμετώπιση του προβλήματος (Π.Β., 19/10/83, 366).

Συγκεκριμενοποιώντας τις προτάσεις σχετικά με το θέμα η ελληνική αντιπροσωπεία στην Δ' σύνοδο της Μικτής Ελληνογερμανικής Επιτροπής προτείνει:

«1. κατάρτιση κατάλληλων αναλυτικών προγραμμάτων για τη διδασκαλία των γλωσσιών και πατριδογνωστικών μαθημάτων στα πλαίσια των τμημάτων μητρικής γλώσσας για τους Έλληνες μαθητές που φοιτούν σε γερμανικές τάξεις.

2. βελτίωση των δίγλωσσων προγραμμάτων στην 1η βαθμίδα της B/βάθμιας εκπαίδευσης, όπου λειτουργούν δίγλωσσες τάξεις...

3. αναθεώρηση του Αναλυτικού Προγράμματος της πρώτης βαθμίδας της B/βάθμιας εκπαίδευσης στα ιδιωτικά σχολεία της Βαναρίας, έτσι ώστε να δίνεται διέξοδος στους αποφίστους αυτών των σχολείων, τόσο στην επαγγελματική εκπαίδευση όσο και στα ελληνικά

λύκεια» (Π.Ε.Ε., 16-18/11/83, 24-25). Οι προτάσεις αυτές ουσιαστικά περικλείουν τις διαθέσεις της κυβέρνησης για μια συνολική αναπροσαρμογή των περιεχομένων των βιβλίων και των αναλυτικών προγραμμάτων που απευθύνονται στα ελληνόπουλα του εξωτερικού. Αξίζει, ωστόσο, να επισημανθεί και να συσχετιστεί η πραπτάνω τοποθέτηση με το «πρόγραμμα παραγωγής οπτικοακουστικού υλικού για τα ελληνόγλωσσα μαθήματα σε σχολεία της B.P.-B» που υλοποιείται από το Υπουργείο Παιδείας με κονδύλια της Ευρωπαϊκής Κοινότητας (Εγκ. ΥΠΕΠΘ, 11/10/84). Το πρόγραμμα αναφέρεται «στην επιλογή και επεξεργασία 6 παιδικών εκπομπών το περιεχόμενο των οποίων να συνάδει με τις ανάγκες και τις προϋποθέσεις των παιδιών Ελλήνων μεταναστών στη Δ. Γερμανία». Το οπτικοακουστικό υλικό περιέχει θεματικές ενότητες και διατίθεται στους Έλληνες εκπαιδευτικούς του κρατιδίου της Βόρειας Ρηγανίας-Βεστφαλίας να το χρησιμοποιήσουν και να το αξιολογήσουν. Ταυτόχρονα, λαμβάνουν χώρα επιμορφωτικά σεμινάρια με σκοπό να ενημερωθούν οι εκπαιδευτικοί σχετικά με τη χρήση του συγκεκριμένου υλικού.

Σε επόμενο έγγραφο της Διεύθυνσης Εκπαίδευσης Ελληνοπαίδων Εξωτερικού προτείνεται η δημιουργία ενός σχολικού περιοδικού που θα απευθύνεται στα ελληνόπουλα. Αναφέρεται ότι σκοπός του προγράμματος σύνταξης δύο τευχών παιδικού περιοδικού μορφωτικού και ψυχαγωγικού περιεχομένου για τα παιδιά των Ελλήνων της B.P.-B. είναι «να δημιουργηθεί ένα κανάλι επικοινωνίας με τα παιδιά... να μπορέσουν οι συνεργάτες του προγράμματος να γνωρίσουν άμεσα τις απόψεις, τις δυσκολίες και τις επιθυμίες των παιδιών με προοπτική να τις λάβουν υπόψη στην εκτέλεση του σχεδιασμένου προγράμματος παραγωγής βασικού γλωσσοδιδακτικού υλικού... να συνδεθούν τα παιδιά με την ελληνική παράδοση και τη σημερινή Ελλάδα...» (Εγκ. ΥΠΕΠΘ, 20/11/84).

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι εκδηλώνεται ενδιαφέρον για συμμετοχή στη δημιουργία του υλικού των ομάδων στις οποίες αφορά, δηλαδή δασκάλων, μαθητών, γονέων, ώστε το υλικό να ανταποκρίνεται στις πραγματικές ανάγκες και συνθήκες που επικρατούν στη Γερμανία. Η προσπάθεια προσέγγισης των άμεσα ενδιαφερόμενων ερμηνεύεται από την συμμετοχική διαδικασία σε διάφορα επίπεδα σχεδιασμού εκπαιδευτικής πολιτικής που επιχειρεί το Π.Α.Σ.Ο.Κ. Οι βασικοί σκοποί και στόχοι, που περιλαμβάνονται στη δημιουργία αυτού του υλικού, συμπίπτουν με τις γενικότερες αρχές της εκπαιδευτικής πολιτικής του Π.Α.Σ.Ο.Κ., έτσι όπως έχουν διατυπωθεί σε έγγραφα, ανακοινώσεις, διακηρύξεις, κοινοβουλευτικές και διακρατικές συνήτησης. Η επαφή με την σύγχρονη Ελλάδα, αλλά και η διδασκαλία της μητρικής γλώσσας ως βασικοί στόχοι της παραγωγής του υλικού, σχετίζονται άμεσα με την ιδέα της παλινόστησης, η οποία εμπεριέχεται και καλλιεργείται ως ιδέα σε όλα τα κείμενα στελεχών της κυβέρνησης.

Για την εφαρμογή, μάλιστα, του διδακτικού υλικού η γερμανική αντιπροσωπεία δηλώνει στις μεταξύ των δυο χωρών συνομιλίες ότι δέχεται πρόθυμα να συνεργαστεί ίδιαίτερα για το κρατίδιο της Β. Ρηγανίας – Βεστφαλίας, αλλά και σε όλες τις ελληνικές τάξεις στην ΟΔΓ (Π.Ε.Ε., 16-18/11/83, 3). Σε συνομιλίες που διεξάγονται ανάμεσα σε ελληνικές και γερμανικές αντιπροσωπείες σχετικές με εκπαιδευτικά θέματα διαφαίνεται η τάση για συνεργασία σε διακρατικό επίπεδο. Η εξαγγελία δημιουργίας ειδικού ινστιτούτου με σκοπό τη δημιουργία διδακτικού υλικού για τη διδασκαλία της ελληνικής στο εξωτερικό, τονίζεται

από τους Γερμανούς εκπαιδευτικούς ακόλουθους η ανάγκη συνεργασίας αυτού του ινστιτούτου με αντίστοιχα γερμανικά προκειμένου να επιτευχθούν καλύτερα αποτελέσματα πάνω στο συγκεκριμένο θέμα (Εγκ. ΥΠΕΠΘ 28/11/84).

Σχετική με την παραγωγή εποπτικού υλικού για τη διδασκαλία των ελληνόπουλων είναι και η κατάρτιση ενός σχεδίου Αναλυτικού Προγράμματος ενταγμένου στα πλαίσια πενταετούς προγράμματος, επίσης χρηματοδοτούμενου από την Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα, το οποίο ανακοινώνεται με έγγραφο του Υπουργείου (Εγκ. ΥΠΕΠΘ, 21/12/84). Για την εκπόνηση, μάλιστα, του Αναλυτικού Προγράμματος επίκειται συνεργασία μεταξύ ελληνικών και γερμανικών εκπαιδευτικών αρχών. Συγκεκριμένα στο κρατίδιο της Βόρειας Ρηγαναίας Βεστφαλίας στα πλαίσια επιμορφωτικών σεμιναρίων ζητείται από τους Έλληνες εκπαιδευτικούς να στείλουν διδακτικές ενότητες οι οποίες θα συμπεριληφθούν σε διδακτικά εγχειρίδια που κατασκευάζει το Υπουργείο Παιδείας του ομώνυμου κρατίδιου για τη διδασκαλία της ελληνικής ως μητρικής γλώσσας (Εγκ. ΥΠΕΠΘ, 10/1/85). Ας σημειωθεί ότι καταβάλλονται προσπάθειες για τον καθορισμό ενός πλαισίου διδασκαλίας της μητρικής γλώσσας με γενικότερη επιδίωξη τόσο την ενσωμάτωση, όσο και την επανενσωμάτωση.

Η προσπάθεια καλυτέρευσης της προσφερόμενης εκπαίδευσης προς τους Έλληνες μαθητές της Ο.Δ.Γ οδηγεί την πολιτική ηγεσία του Υπουργείου Παιδείας να αναθέσει το 1985 στο Παιδαγωγικό Τμήμα Δ.Ε. του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων το πρόγραμμα «Παραγωγής διδακτικού υλικού για την ελληνόγλωσση διδασκαλία των Ελληνοπαίδων της Ο.Δ. Γερμανίας στα Τμήματα Μητρικής Γλώσσας», το οποίο χρηματοδοτείται από την Επιτροπή Ευρωπαϊκής Ένωσης. Οι προκαταρκτικές εργασίες και, κυρίως, οι συνομιλίες με γερμανικές εκπαιδευτικές αρχές, αρχίζουν το 1985, η πορεία, όμως, μέχρι την ολοκλήρωσή του προγράμματος διήρκεσε μέχρι το 1991. Ουσιαστικά, το πρόγραμμα είχε ως σκοπό την δημιουργία διδακτικού υλικού για τις έξι τάξεις του Δημοτικού σχολείου αποτελώντας μ' αυτό τον τρόπο την πρώτη ουσιαστική προσπάθεια της Ελλάδας να δημιουργήθει υλικό, που να ανταποκρίνεται στις ανάγκες των συγκεκριμένων μαθητών. Η οργάνωση του διδακτικού υλικού περιλαμβάνει ένα διδακτικό πυρήνα (ύλη για 35 2ωρα), συμπληρωματικό διδακτικό υλικό για το μαθητή (π.χ. τετράδιο ασκήσεων, κείμενα, λεξικό), συνοδευτικό οπτικοακουστικό υλικό για την τάξη και βιβλίο για τον εκπαιδευτικό*.

Ας σημειωθεί ότι, αν και η Ελλάδα και η Γερμανία είναι ισότιμες χώρες-μέλη του ίδιου οργανισμού με κοινή νομοθεσία – τουλάχιστον σε θέματα εκπαίδευσης παιδιών μεταναστών (βλ. Οδηγία 25/7/1977) – εντούτοις σε όλα τα έγγραφα σχεδιασμού οποιασδήποτε δράσης σχετικά με την εκπαίδευση ελληνοπαίδων επισημαίνεται η ανάγκη για έγκριση από τις αρμόδιες γερμανικές εκπαιδευτικές υπηρεσίες. Οι συνομιλίες με Γερμανούς εκπροσώπους είναι συχνές στα πλαίσια οργάνωσης της ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης και ωθούμενης συναφών θεμάτων και απαιτείται πάντα η έγκριση για οποιαδήποτε ενέργεια. Ουσιαστικά διαπιστώνεται η δυσχέρεια εκπόνησης και εφαρμογής εκπαιδευτικής πολιτικής που σχεδιάζεται προς εφαρμογή εκτός των ορίων του έθνους κράτους.

* Το υλικό αυτό εκδόθηκε από τον ΟΕΔΒ και χρησιμοποιείται από το 1992 μέχρι σήμερα, κυρίως στα Τμήματα Μητρικής Γλώσσας στη Γερμανία.

7.5 Σύνοψη

Στην κατηγορία που προσάπτεται στο ΠΑ.ΣΟ.Κ. ότι ακολουθεί ως εκπαιδευτική πολιτική τις επιδιώξεις που εκφράζουν οι σύλλογοι των γονέων, οι οποίοι πρόσκεινται και στις κομματικές οργανώσεις του, το κυβερνών κόμμα επιμένει να ισχυρίζεται ότι απλά «προωθεί σαφή εκπαιδευτική πολιτική, λαμβάνοντας υπόψη τις τοπικές συνθήκες, τις αναγκαίες προϋποθέσεις και τη θέληση των μεταναστών...» για να τονίσει με ακόμα μεγαλύτερη έμφαση ότι «η εκπαιδευτική πολιτική του ΠΑ.ΣΟ.Κ. είναι η φωνή των γονέων στο εξωτερικό, Ό,τι εκείνοι πιστεύουν ότι κάνει καλό στους ίδιους και στα παιδιά τους, εμείς αυτής της πλειοψηφίας την άποψη θα ενισχύσουμε, είτε ενισχύοντας τα προγράμματα στα ξενόγλωσσα σχολεία για βελτίωση της ελληνικής γλώσσας, είτε δημιουργώντας εκείνα τα ελληνικά σχολεία, που θα δώσουν τη δυνατότητα σε εκείνα τα παιδιά, που οι γονείς τους αποφασίζουν να επιστροφή τους στην Ελλάδα, να γρίσουν στην Ελλάδα» (Π.Β., 19/10/82, 368).

Η σχέση που αναπτύσσεται ανάμεσα στην κυβέρνηση του ΠΑ.ΣΟ.Κ. και τις ελληνικές μεταναστευτικές οργανώσεις στη Γερμανία, εντοπίζεται στους λόγους του Υφυπουργού και γίνεται ορατή η λεπτή και αλληλένδετη συσχέτιση απόψεων και θέσεων που υιοθετούνται από τη μια και την άλλη πλευρά. Το ΠΑ.ΣΟ.Κ. τονίζει με ένα κείμενο, εξ' ολοκλήρου αναφερόμενο στη σημαντικότητα των θέσεων των συλλόγων των Ελλήνων της Γερμανίας, ότι γνώμονας της πολιτικής του και των απόψεων που υιοθετεί είναι πάντα οι εκφρασμένες θέσεις των συλλόγων και των οργανώσεων και κυρίως των Συλλόγων Γονέων και Κηδεμόνων. Όπως έχει ήδη δειχθεί στο αντίστοιχο κεφάλαιο, οι απόψεις που υιοθετεί ο κάθε Σύλλογος Γονέων και Κηδεμόνων, αλλά και οι ανακοινώσεις που εκδίδονται από αυτούς τους συλλόγους, εμφανίζουν μια αλληλεπίδραση ανάμεσα στο κυβερνών στην Ελλάδα κόμμα και στις μεταναστευτικές οργανώσεις, η οποία δεν είναι πάντα ορατή και με σαφή όρια. Αυτό είναι αποτέλεσμα του ελέγχου που ασκεί το ΠΑ.ΣΟ.Κ. λόγω της προηγούμενης κομματικής οργανωτικής δομής που έχει αναπτύξει και των συνεκτικών δεσμών του με την ελληνική ομογένεια.

Ωστόσο, και η Ν.Δ. ως κόμμα διακυβέρνησης έχει κι αυτή επισημάνει ότι η πολιτική της είναι σύμμετρη με τις απόψεις των συλλογικών οργάνων των μεταναστών. Δεν επιμένει, όμως, τόσο, όσο το ΠΑ.ΣΟ.Κ. να υπερασπίζεται τους λόγους, που αρθρώνονται μεταναστευτικές οργανώσεις. Κινείται κυρίως σε επίπεδο επισήμανσης της σημασίας των συλλόγων αυτών και όχι κατ' ανάγκη αποδοχής των αιτημάτων που αυτοί διατυπώνουν. Το ενδιαφέρον της εκδηλώνεται μετά το πέρασμα στην αντιπολιτευτική θέση, οπότε λαμβάνουν χώρα και οι διαδικασίες ανασυγκρότησης του κόμματος.

Στις συνομιλίες, στα πλαίσια της ελληνογερμανικής επιτροπής, επί κυβερνήσεων ΠΑ.ΣΟ.Κ., το κλίμα που επικρατεί είναι θετικό σε κάποιες απ' αυτές τις συνεδρίες. Ενδεικτική είναι η παρατήρηση που σημειώνεται στα πρακτικά της Δ' Συνόδου, όπου αναγράφεται ότι «οι συνομιλίες διεξήχθησαν σε κλίμα αμοιβαίας κατανόησης και επιδείχθηκε και από τις δυο πλευρές ειλικρινής διάθεση συνεργασίας και αντιμετώπισης προβλημάτων».

Διαπιστώνεται μια πλουραλιστική προσέγγιση των θεμάτων, που συζητούνται στις ελληνογερμανικές συνομιλίες, κατά την περίοδο διακυβέρνησης του ΠΑ.ΣΟ.Κ., γεγονός που εντοπίζεται κυρίως με τη συμμετοχή περισσότερων προσώπων στις συνεδριάσεις. Η σύνθεση της ομάδας των συμμετεχόντων από ελληνικής πλευράς περιλαμβάνει περισσότερα

άτομα απ' ότι σε προηγούμενες συνεδριάσεις και, μάλιστα, από τομέας που δεν είναι άμεσα εμπλεκόμενοι (π.χ. ο αναπληρωτής αρχηγός της ελληνικής στρατιωτικής αποστολής στο Βερολίνο, ο εργατικός ακόλουθος πρεσβείας Βόννης κ.ά.). Το γεγονός βέβαια ότι για πρώτη φορά συμμετέχει εκπρόσωπος από τις ελληνικές κοινότητες παραπέμπει στη συμμετοχή διαδικασία λήψης αποφάσεων, την οποία νιοθετεί το ΠΑ.ΣΟ.Κ. σε διάφορα επίπεδα πολιτικής βούλησης και σχεδιασμού.

Το θέμα συμμετοχής μαζικών φορέων και εκπρόσωπων στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων γενικότερου και ευρύτερου περιεχομένου τίθεται ως αίτημα και στις συνομιλίες με τις γερμανικές εκπαιδευτικές αρχές. Η συμμετοχή των ενδιαφερομένων φορέων, δηλαδή των Συλλόγων Γονέων και Κηδεμόνων, των εκπρόσωπων των Κοινοτήτων και άλλων μεταναστευτικών σωματείων είναι δυνατόν να επηρεάσει τις αποφάσεις σχετικά με τα θέματα εκπαίδευσης των παιδιών των Ελλήνων μεταναστών.

Η διεύρυνση της συμμετοχής στα όργανα και στις επιτροπές λήψης αποφάσεων επέφερε τη δημιουργία περισσότερων συνδικαλιστικών οργανώσεων, χρίσιμων στους κόλπους των εργαζομένων, κατά συνέπεια και των Ελλήνων εργατικών μεταναστών της Γερμανίας, οι οποίες διεκδικούν αιτήματα των ομάδων που εκπροσωπούν. Κατ' αυτό τον τρόπο και κάτω από αυτό το πρόσμα θα πρέπει να αναζητηθούν οι αιτίες που οδηγούν τις μεταναστευτικές οργανώσεις και τους φορείς των Ελλήνων να διεκδικήσουν και να απαιτήσουν τη δικαίωση των αιτημάτων τους, αλλά και την αλλαγή και τροποποίηση της ασκούμενης κυβερνητικής πολιτικής από την κυβέρνηση που προσθλαμβάνει και νιοθετεί τα αιτήματα αυτά.

Σε γενικές γραμμές, το ΠΑ.ΣΟ.Κ. επικεντρώνεται στην άσκηση μιας εκπαιδευτικής πολιτικής αρεστής πρωτίστως στους Έλληνες μετανάστες της Γερμανίας. Τα κίνητρα και οι αιτίες, που οδηγούν στην άσκηση τέτοιου είδους πολιτικής, εντοπίζονται χρίσιμως στον επιχειρησιμό και ουσιαστικό «εγκλωβισμό» των κομματικών διακηρύξεων από τις επιδιώξεις και απαιτήσεις των σύλλογικών μεταναστευτικών οργάνων. Ταυτόχρονα, όμως, με το επιχείρημα του πιθανού επαναπατρισμού των Ελλήνων, η κυβέρνηση του ΠΑ.ΣΟ.Κ. νιοθετεί τη λύση για ελληνικά σχολεία, πρόταση που δεν θίγει την γερμανική εκπαιδευτική πολιτική, ενώ ταυτόχρονα συσπειρώνει τους Έλληνες γονείς γύρω από τον κομματικό ιστό που έχει ήδη οργανώσει.

Η μορφή εκπαίδευσης, που το ΠΑ.ΣΟ.Κ. νιοθετεί και εφαρμόζει, είναι αυτή της ίδρυσης ελληνικών σχολείων στις πόλεις και τα κρατίδια που οι συνθήκες το επιτρέπουν, παρέχοντας τη δυνατότητα για ελληνόγλωσση παιδεία στα παιδιά των Ελλήνων μεταναστών. Σε τοποθετήσεις, κατά τη διάρκεια τόσο της αντιπολιτευτικής όσο και της κυβερνητικής του δραστηριότητας, το ΠΑ.ΣΟ.Κ. εκφράζει την άποψη ότι θα πρέπει τα ελληνόπουλα να διδάσκονται τη μητρική τους γλώσσα παράλληλα με τη γερμανική, ώστε να έχουν τα εφόδια να ενσωματωθούν σε οποιαδήποτε από τις δύο χώρες αποφασίσουν να διαμείνουν, εντούτοις η πολιτική που εφαρμόζει επικεντρώνεται στην παροχή ελληνοκεντρικής εκπαίδευσης ικανοποιώντας μονομερώς το αίτημα των Ελλήνων μεταναστών. Ουσιαστικά αναλαμβάνει την ευθύνη για την ίδρυση και λειτουργία ελληνικών σχολείων στη Γερμανία απαλλάσσοντας τις γερμανικές εκπαιδευτικές αρχές από το κόστος εκπαίδευσης των Ελλήνων μαθητών.

Ενδεικτικό της στάσης και της εμπιστούμενής για ίδρυση αμιγών ελληνικών σχολείων, είναι το γεγονός ότι στις 4 από τις 8 συζητήσεις σε κοινοβουλευτικό επίπεδο αναλύονται διεξοδικά

και με ιδιαίτερη έμφαση η αναγκαιότητα και η σπουδαιότητα ίδρυσης αυτών των σχολείων.

Εξίσου σημαντικό θέμα ανακύπτει αυτό της επαγγελματικής εκπαίδευσης, για το οποίο, όμως, το ΠΑ.ΣΟ.Κ. δεν έχει συγκεκριμένη πρόταση. Το ζήτημα απασχολεί το κοινοβούλευτικό σώμα κατά τη διάρκεια διακυβέρνησης από το ΠΑ.ΣΟ.Κ., αλλά δεν προτείνονται συγκεκριμένα μέτρα αντιμετώπισής του, παρά γίνονται γενικόλογες τοποθετήσεις. Ωστόσο, η συγνότητα εμφάνισης του θέματος είναι μεγαλύτερη απ' ό,τι την περίοδο διακυβέρνησης της Ν.Δ., δηλώνοντας το ενδιαφέρον του ΠΑ.ΣΟ.Κ.

8. Συγχριτική θεώρηση της εκπαιδευτικής πολιτικής της Νέας Δημοκρατίας και του Πανελλήνιου Σοσιαλιστικού Κινήματος

Η προσπάθεια περιγραφής, ανάλυσης και εμπνείας της εκπαιδευτικής πολιτικής των δυο κυρίαρχων μεταπολιτευτικών κομματικών φρούρων οδήγησε στον εντοπισμό ενός συνόλου παραγόντων, οι οποίοι δρώντας παράλληλα και ταυτόχρονα διαμόρφωσαν τον πολιτικό λόγο και κατ' επέκταση, την πολιτική πρακτική της περιόδου 1975-'85. Η ερευνούμενη στην παρούσα μελέτη δεκαετία διακρίνεται από μια γενικότερη συζήτηση και ανάλυση εκπαιδευτικών θεμάτων, που άπτονται στην ικανοποίηση των αιτημάτων των Ελλήνων μεταναστών της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας. Αιτήματα, όπως η μορφή εκπαίδευσης, που θα λάβει η ελληνόγλωσση εκπαίδευση, η τεχνική και επαγγελματική εκπαίδευση, η επιλογή του διδακτικού προσωπικού και η αναμόρφωση των προγραμμάτων και των βιβλίων μετουσιώνονται σε άξονες της εκπαιδευτικής πολιτικής της Νέας Δημοκρατίας και του Πανελλήνιου Σοσιαλιστικού Κινήματος.

Αναφορικά με τις ιδεολογικές αφετηρίες της Νέας Δημοκρατίας και το πως επηρεάζουν την εκπαιδευτική άποψη που εκφράζει, αυτές εδράζονται κυρίως σε μια φιλελεύθερη προσέγγιση των εκπαιδευτικών ζητημάτων, που οδηγούν σε συγκεκριμένες επιλογές και αποφάσεις. Η ιδεολογική πλατφόρμα της Ν.Δ., ως κόμματος προσκείμενου στο συντηρητικό χώρο, επιβάλλει πάγιες και βασικές αρχές, οι οποίες μετουσιώνονται σε εκπαιδευτική πολιτική. Η απαρέγκλιτη τήρηση και προβολή των ίδιων εκπαιδευτικών αρχών και αξιών, ακόμα και μετά την απώλεια της εξουσίας ενισχύει την ύπαρξη ενός σταθερού και παγιωμένου ιδεολογικού σώματος καθοριστικού των εκπαιδευτικών επιλογών και αποφάσεων. Η παροχή εκπαίδευσης, που να συνάδει με τις ανάγκες και τις προϋποθέσεις των Ελλήνων μαθητών της Γερμανίας, είναι ο άμεσα επιδιωκόμενος στόχος της κυβερνητικής πολιτικής. Όμως, οι διακηρυγμένες και προβαλλόμενες προθέσεις, ακυρώνονται και αναπροσαρμόζονται από τις επικρατούσες χωροχρονικές συνθήκες και οδηγούν σε ανασχέσεις και αναπροσαρμογές. Επιπλέον, η υιοθέτηση προσφιλών κοινωνικών αιτημάτων – όπως αυτό της ίδρυσης ελληνικών σχολείων στη Γερμανία – τροποποιεί την εκπαιδευτική θέση της Ν.Δ. Ενώ κατά την διάρκεια της κυβερνητικής της πορείας προτεινόμενη μορφή εκπαίδευσης είναι τα δίγλωσσα σχολεία/τμήματα, σταδιακά συζητά και την λύση των ελληνικών σχολείων.

Βασική πολιτική επιλογή του Π.Α.Σ.Ο.Κ. υπήρξε η προσπάθεια δημιουργίας μιας ευρείας μαζικής λαϊκής οργανωτικής δομής, που θα εξυπηρετούσε άμεσα την εκλογική άνοδο και ίσως και την ανάληψη της εξουσίας σε σύντομο χρονικό διάστημα. Η νέα πολιτική επιλογή εδράζόταν εντός των ίδιων των πολιτικο-ιδεολογικών αρχών που προωθούσε και αναφέρονταν στην ανάγκη ευρείας κοινωνικής/μαζικής συμμετοχής στη διαδικασία λήψης αποφάσεων δίχως αποκλίσεις, εξαιτίας των ιδιαίτερων κοινωνικών ή οικονομικών χαρακτηριστικών ομάδων, που ως τότε παρέμεναν εκτός των διαδικασιών. Παράλληλα, η ανάγκη «αλλαγής» που προωθούσε άμεσα καταδείκνυε την παγίωση του κοινωνικού και πολιτικού ιστού της χώρας, με κομματικούς εκπροσώπους του τα κόμματα της ευρύτερης αποκαλούμενης «κεντροδεξιάς». Κατά συνέπεια, ακολουθώντας την πολιτική επιχειρηματολογία που εκφράζει το Π.Α.Σ.Ο.Κ., αποβαίνει λογική η ανάγκη ανατροπής του παγιωμένου πολιτικού σκηνικού με την ανάδειξη ενός νέου, εκσυγχρονιστικού, εθνικού και κυρίως σο-

σιαλιστικού κομματικού σχηματισμού, που θα εξασφάλιζε την κοινωνική μεταβολή, παρέχοντας έτσι το όραμα σε «χαμηλές» κυρίως κοινωνικές ομάδες.

Με τη διακήρυξη της 3ης Σεπτέμβρη 1974 και το κάλεσμα προς τον ελληνικό λαό να αυτοοργανωθεί και να δημιουργήσει αυτόβουλα πολιτικές οργανώσεις, το Π.Α.Σ.Ο.Κ. τοποθετεί τα θεμέλια μιας μαζικής λαϊκής οργανωτικής δομής, η οποία εξαπλώνεται και εκτός των εθνικών ορίων του κράτους και μεταφέρεται σε ομογενειακούς φορείς. Σταδιακά, αρχίζει να διαφαίνεται η ισχύς που αποκτά, ιδιαίτερα με το αποτέλεσμα του 13,58% (παρ' ότι ο πρόσδρος του κυνήματος ανάμενε μεγαλύτερη εκλογική απήχηση) που λαμβάνει στις εκλογές του 1974, δημιουργώντας διεξόδους κοινωνικής έκφρασης και δράσης σε πολλαπλά επίπεδα. Ουσιαστικά μεταβάλλεται σε εκφραστή και συναρρόωτη των αιτημάτων και γενικότερα του πολιτικού λόγου του κοινωνικού κυνήματος της πρώτης μεταπολιτευτικής περιόδου (Σπουρδαλάκης, 1998, 35).

Άμεσα συνυφασμένες με την αιδιαμφισβήτητη, όπως αναδεικνύεται μέσα από την έρευνα, δράση και ανάμειξη των ελληνικών κομματικών σχηματισμών στους κόλπους των μεταναστευτικών οργανώσεων και συλλόγων, είναι οι αναφορές που πραγματοποιούν εντός του ελληνικού κοινοβουλίου. Οι κομματικοί σχηματισμοί επιδίδονται σε μια «αναμέτρηση» ανάληψης του ρόλου επίσημου εκπροσώπου των ομογενειακών συλλόγων και οργανώσεων στον ελλαδικό χώρο, γεγονός που αιδιαμφισβήτητα συμφύρωει την ανάγκη των κομμάτων για εκλογική προσέλκυση κοινωνικών ομάδων. Στην αναμέτρηση αυτή ωθητικός είναι ο κυβερνητικός ή αντιπολιτευτικός ρόλος των δύο κομμάτων. Κατά την περίοδο διακυβέρνησης της Ελλάδας από την Νέα Δημοκρατία, η κομματική οργάνωση αδρανεί, εξαιτίας βέβαια και της έλλειψης οργανωτικής δράσης που χαρακτηρίζει γενικότερα τον φιλελεύθερο πολιτικό χώρο. Η δράση στον τομέα της οργάνωσης της λαϊκής μάζας αντιστέφεται για το κόμμα της Νέας Δημοκρατίας, όταν επέρχεται σε αντιπολιτευτική θέση. Την ίδια χρονική περίοδο, η πορεία του Π.Α.Σ.Ο.Κ. είναι αντιστρόφως ανάλογη. Αναπτύσσει οργανωτικές δομές ακόμα και στον εξωελλαδικό χώρο, εγκολπώνει τις μεταναστευτικές μάζες υιοθετώντας κοινωνικά προσφυλή αιτήματα, κυριαρχεί σε αυτές και τις καθοδηγεί.

Η συνολική εξέταση του θέματος της εφαρμοζόμενης εκπαιδευτικής πολιτικής για τα παιδιά των Ελλήνων μεταναστών της Γερμανίας, οδηγεί σε μια γενικότερη διαπίστωση, ότι, δηλαδή, η εκπαιδευτική πολιτική που επιλέγει να εφαρμόσει και να υλοποιήσει το εκάστοτε κόμμα δεν απορρέει από ερευνητικά δεδομένα και δεν είναι αποτέλεσμα συστηματικής και μεθοδευμένης έρευνας. Η εξαγγελία οποιασδήποτε πολιτικής είναι μάλλον συνυφασμένη με την εκάστοτε πολιτική συγκυρία, καθώς και με μια τυχαία και πρόσκαιρη απόφαση για εξαγγελία μέτρων και προτάσεων, παρά για συστηματική έρευνα πάνω στα ζητήματα και την διατύπωση λύσεων λογικών και εφαρμόσιμων.

Κοινή παραδοχή, αποδοχή και επιδίωξη των δυο κομματικών φορέων είναι η παροχή ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης στα παιδιά των Ελλήνων μεταναστών, ιδιαίτερα δε των μεταναστών στις χώρες του ευρωπαϊκού βιορρά, στους οποίους η επιθυμία για παλιννόστηση είναι έντονη. Ο εντοπισμός αυτής της «συμφωνίας» και ταύτισης στον ίδιο σκοπό δεν οδηγεί κατ' ανάγκη και σε κοινή πολιτική πρακτική. Η τελευταία είναι αποτέλεσμα αφενός της πολιτικο-ιδεολογικής τοποθέτησης των κομμάτων και αφετέρου των εξωγενών ωθητικών παραγόντων, που δρουν και αλληλεπιδρούν στην πολιτική αρένα, σε συνδυασμό πά-

ντοτε με το ιστορικό συγκείμενο και τις προϋποθέσεις που αυτό δημιουργεί. Συνεπώς, η εκπαιδευτική πρόταση, που αρθρώνουν τα κυβερνώντα τη συγκεκριμένη δεκαετία κόμματα, διαφροποιείται τόσο στη σύλληψη και νιοθέτηση στόχων προς επίτευξη, όσο και στην επιδίωξη των τελικών αποτελεσμάτων από την εφαρμογή οποιασδήποτε πολιτικής.

Αναφορικά με τη μορφή ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης, που η Νέα Δημοκρατία επιδιώκει να δημιουργήσει κατά τη διακυβέρνηση της χώρας, είναι αυτή του «δίγλωσσου μοντέλου», το οποίο, όμως, δεν πετυχαίνει ποτέ να πραγματοποιηθεί στην εκπαιδευτική πράξη. Οι λόγοι κυρίως εντοπίζονται τόσο στην απροθυμία των γερμανικών κυβερνήσεων να αποδεχθούν και να χρηματοδοτήσουν την ίδρυση και λειτουργία ενός τέτοιου σχολείου, όσο και στην αρνητική δυναμική που αναπτύχθηκε στις ελληνικές μεταναστευτικές οργανώσεις και κυρίως στους Συλλόγους Γονέων και Κηδεμόνων, οι οποίοι υποστήριζαν την δημιουργία «ελληνικών σχολείων» με καθαρά ελληνόγλωσσο πρόγραμμα.

Η πρόταση του ΠΑ.ΣΟ.Κ. για την ελληνόγλωσση εκπαίδευση προτάσσει, όπως και αυτή της Ν.Δ., την παροχή ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης. Παρόλο που κοινός άξονας των δυο κομμάτων είναι η δημιουργία προϋποθέσεων και συνθηκών για τους Έλληνες μαθητές, ώστε να είναι δυνατή η ένταξή τους στο ελληνικό ή γερμανικό εκπαιδευτικό σύστημα, εντούτοις ο σκοπός αυτός για το ΠΑ.ΣΟ.Κ. μετουσιώνεται στην δημιουργία ελληνικών σχολείων σε κρατίδια που επιτρέπεται η λειτουργία τους. Οι μεταξύ των δυο κομμάτων επιθέσεις και επιδρύψεις ευθυνών για αδράνεια σχετικά με τα θέματα της εκπαίδευσης των παιδιών των Ελλήνων μεταναστών της Γερμανίας εμφανίζονται συχνά ίδιαίτερα σε συζητήσεις στη Βουλή. Η κατηγορία, που το ΠΑ.ΣΟ.Κ. εξαπολύει εναντίον της κυβέρνησης της Ν.Δ., ακόμα και όταν το ίδιο βρίσκεται στην εξουσία, είναι σχετική με την «πολιτική απερισκεψία», η οποία «άφησε να χαθούν μεγάλες ευκαιρίες θετικών διαπραγματεύσεων για το καλό των ελληνοπαίδων και της εκπαίδευσης των παιδιών μας. Ακόμη άφησαν ανεκμετάλλευτη πολιτικά και την προσχώρηση – ένταξη στην ΕΟΚ, χωρίς να τεθεί ούτε καν σ' αυτή την τελευταία ευκαιρία επι τάπτος η τύχη και το μέλλον χιλιάδων Ελληνοπαίδων».

Αναφορικά με την τεχνική και επαγγελματική εκπαίδευση των ελληνοπαίδων της Γερμανίας, δε διαπιστώνονται ουσιαστικά και ρηξικέλευθα μεταρρυθμιστικά μέτρα κατά την εξεταζόμενη περίοδο. Ο όρος των κυβερνήσεων της Νέας Δημοκρατίας και του ΠΑ.ΣΟ.Κ. εξαντλείται στην διαπίστωση της αναγκαιότητας για παροχή συστηματικής και ουσιαστικής τεχνικοεπαγγελματικής εκπαίδευσης. Καμία από τις δυο κυβερνήσεις δεν προχωρά στην ανάληψη μέτρων κατάλληλων προς αυτό το επίπεδο. Η αδράνεια που εντοπίζεται αναφορικά με το συγκεκριμένο θέμα απορρέει από το γεγονός ότι γενικότερα τα ξητήματα της τεχνικοεπαγγελματικής εκπαίδευσης είναι δυσεπίλυτα πολύ περισσότερο δε όταν γίνονται προσπάθειες να επιλυθούν εκτός των γεωγραφικών ορίων του ελληνικού κράτους και επεκτείνονται στην εμβέλεια του γερμανικού. Παρόλο που και τα δυο εμπλεκόμενα κράτη ανήκουν σε ένα οργανισμό (Ευρωπαϊκή Κοινότητα) με κοινή στοχοθεσία και πολιτική – σε κάποια ξητήματα- και, κυρίως, με δεσμεύσεις και ρυθμιστικούς κανόνες κοινούς για τα συμμετέχοντα μέλη, η εφαρμογή εκπαιδευτικής πολιτικής δυσχεραίνει, όταν επεκτείνεται εκτός των ορίων του εθνικού κράτους, στην περίπτωσή μας εκτός Ελλάδας.

Η ένταξη σε ένα κοινό οργανισμό εντοπίζεται ως ρυθμιστικός παράγοντας της ακολου-

θητέας εκπαιδευτικής πολιτικής. Συγκεκριμένα, η ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα λειτούργησε θετικά στις μεταξύ των χωρών συνομιλίες και διαπραγματεύσεις σε ζητήματα εκπαίδευσης, δημιουργώντας τις προϋποθέσεις για δεσμεύσεις και άσκηση κοινής πολιτικής. Ταυτόχρονα, όμως, η διάθεση και η στάση που αναπτύσσουν τα κόμματα απέναντι σ' αυτή την ευρωπαϊκή ένταξη είναι διαφορετική και ωθητική των εκάστοτε επιλογών. Η ιστορική πορεία του θέματος εμφανίζει τις πρώτες προσπάθειες για ένταξη από το κόμμα της Νέας Δημοκρατίας. Συγκεκριμένα, στα πλαίσια αναδιάρθρωσης των διεθνών προσανατολισμών της χώρας μέσα σε πνεύμα εκσυγχρονισμού, ο Κ. Καραμανλής, πρόεδρος της Ν.Δ., επιχειρεί την ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα, συνδέοντας άρρηκτα το μέλλον της χώρας με αυτή την επιλογή (Ροζάκης, 1986, 116). Η ένταξη στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα είναι ένα ζήτημα που εγείρει αντιδράσεις από την πλευρά του ΠΑ.ΣΟ.Κ. και αξιώσεις από το κόμμα της Νέας Δημοκρατίας, η οποία υπερασπίζεται την ένταξη της Ελλάδας. Ειδικότερα για τη Ν.Δ., η εκπαιδευτική πολιτική που σχεδιάζει και υλοποιεί είναι άμεση συνάρτηση της φιλευρωπαϊκής της διάθεσης και του προσανατολισμού που επιδεικνύει. Το δεσμευτικό πλαίσιο που δημιουργεί η ένταξη της χώρας μεταφέρεται και διαπερνά τις πτυχές της εκπαιδευτικής πολιτικής προς τα Ελληνόπουλα της Γερμανίας.

Το ΠΑ.ΣΟ.Κ. ακολουθεί αντίθετη πορεία. Ενώ αρχικά αντιτάσσεται στην ευρωπαϊκή ιδέα, με την ανάληψη της εξουσίας μετριάζει την αντίθεσή του και σταδιακά καταλήγει – ακολουθώντας τις εξελίξεις - να κατασκευάζει διδακτικό υλικό για τη διδασκαλία της ελληνικής στη Γερμανία με πρόγραμμα χρηματοδοτούμενο από την ΕΟΚ. Γεγονός είναι ότι η Ν.Δ., ενώ εντοπίζει την αναγκαιότητα συγγραφής σχολικών εγχειριδίων, που να ανταποκρίνονται στις ιδιαίτερες απαιτήσεις των ελληνοπαίδων Γερμανίας και εξαγγέλλει την προσπάθεια δημιουργίας τέτοιου είδους υλικού, εντούτοις δεν προβαίνει ποτέ σε πραγματοποίηση αυτών των υποσχέσεων.

Η προσπάθεια εφαρμογής της στάσης της Ν.Δ. προσδιορίζει ταυτόχρονα άλλο ένα παράγοντα – ανασχετικό - στην εφαρμογή μιας εκπαιδευτικής πολιτικής. Πάγια στάση της Ν.Δ. είναι η σύσταση επιτροπών και ομάδων με έργο και σκοπό τη μελέτη ενός θέματος και τη διεξαγωγή προτιμάτων σχετικά μ' αυτό. Η δημιουργία τέτοιων επιτροπών και ομάδων, οι οποίες σπάνια λειτουργούν προκειμένου να δώσουν κάποιο πόρισμα ή να καταθέσουν συγκεκριμένες προτάσεις, αναγνωρίζεται ως πολιτική που εξυπηρετεί συγκεκριμένους στόχους. Η αντιμετώπιση των θεμάτων με αυτό τον τρόπο απαλλάσσει την κυβέρνηση από την ευθύνη αιμέλειας μετατοπίζοντας το βάρος και την πιθανή κωλυσιεργία στις συσταθείσες επιτροπές. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι οι επιτροπές αυτές συνήθως απαρτίζονται από στελέχη του Υπουργείου, αλλά και διακεκριμένες προσωπικότητες και επιστήμονες, διασφαλίζοντας με τον τρόπο αυτό την εγκυρότητα των πορισμάτων και των προτάσεων.

Εξετάζοντας τη στάση που το ΠΑ.ΣΟ.Κ. αναπτύσσει σχετικά με την σύσταση επιτροπών διαφαίνεται μια μετριότερη χρήση της δυνατότητας αυτής, παρόλο που ως κόμμα με σοσιαλιστικό προσανατολισμό ενθαρρύνει τη λαϊκή συμμετοχή στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων. Η συμμετοχική διαδικασία ενέχει σπουδαίο ρόλο στην εφαρμογή της πολιτικής του εγείροντας αξιώσεις και από την λαϊκή μάζα την οποία είχε προσεγγίσει με τέτοιου είδους υποσχέσεις και προοπτικές.

Η ακολουθούμενη από το ΠΑ.ΣΟ.Κ. εκπαιδευτική πολιτική εφιηνεύμενη υπό το πρόσωπο του λαϊκισμού, που χαρακτηρίζει την πολιτική του συγκεκριμένου κόμματος και σε άλλα ζητήματα μας παρέχει το πλαίσιο ανάλυσης των ενεργειών και της πιθανής αντίφασης λόγων και πράξεων. Ουσιαστικά, το ΠΑ.ΣΟ.Κ. έχοντας υποσχεθεί τα πάντα, βρέθηκε στην διακυβέρνηση της χώρας με πολλαπλά αντιφατικά και παράλογα αιτήματα, τα οποία έπρεπε είτε πραγματικά, είτε συμβολικά να τα ικανοποιήσει (Λυριντζής, 1990, 59). Το αποτέλεσμα ήταν μια συγκεχυμένη και αντιφατική πολιτική, η οποία συχνά άφηνε ακάλυπτα τα στελέχη του κόμματος. Τα συνθήματα αλλαγής που υιοθετεί προεκλογικά και πετυχαίνουν να εγείρουν τις λαϊκές μάζες, όταν μετουσιώνονται σε πολιτική πρακτική, σε οποιοδήποτε επίπεδο, εγκλωβίζονται και πέφτουν σε τέλμα.

Η ερευνητική υπόθεση που αφορούσε την ιδεολογική τοποθέτηση των κομματικών σχηματισμών που ασκούν εκπαιδευτική πολιτική, δηλαδή της Νέας Δημοκρατίας και του Πανελλήνιου Σοσιαλιστικού Κινήματος, επαληθεύεται κατά ένα μέρος. Πιο συγκεκριμένα: η ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Ένωση και γενικότερα η εκδήλωση φιλευρωπαϊκών αισθημάτων αποδίδονται στη Νέα Δημοκρατία. Το ΠΑ.ΣΟ.Κ., αντίθετα, χαρακτηρίζεται από μια «εχθρότητα» προς την ιδέα της ευρωπαϊκής ένταξης της χώρας. Διαπιστώνεται όμως ότι η ιδεολογική αυτή αντίθεση, όταν μετουσιώνεται σε εκπαιδευτική πολιτική έχει την τάση να μετριάζεται και να προσαρμόζεται στις συγκείμενες ιστορικές συνθήκες.

Γεγονός είναι ότι σταδιακά αυξάνονται οι προσπάθειες για κοινή συνεργασία ελληνικών και γερμανικών εκπαιδευτικών αρχών σε ζητήματα που αφορούν την εκπαίδευση των Ελλήνων μαθητών της Γερμανίας. Κατά την περίοδο διακυβέρνησης της χώρας από τη Νέα Δημοκρατία απονοιάζουν έγχρωμα επίσημα ή ανεπίσημα του Υπουργείου Παιδείας που θα πιστοποιούσαν και θα παρέτεμπταν σε προσπάθειες συνεργασίας πάνω σε τέτοιου είδους ζητήματα. Κυρίως σε συζητήσεις στη Βουλή εμφανίζεται η τάση, η οποία ήδη επισημάνθηκε, να συστήνονται επιτροπές, οι οποίες θα μελετήσουν τα προκύπτοντα ζητήματα και, ταυτόχρονα, να συνομιλήσουν με τις γερμανικές εκπαιδευτικές αρχές. Έχοντας ενταχθεί, με προσπάθειες της Νέας Δημοκρατίας, η Ελλάδα στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα το έδαφος έχει ήδη προετοιμαστεί, ώστε με την ανάληψη της εξουσίας από το ΠΑ.ΣΟ.Κ., οι συζητήσεις και οι συνομιλίες με τις γερμανικές αρχές να αποτελούν μέρος της πολιτικής που επιβάλλει η κοινή συμμετοχή σε ένα θεσμό ευρωπαϊκού επιπέδου, και από την άλλη να είναι δυνατή η χρηματοδότηση εκπαιδευτικών προγραμμάτων με κοινοτικούς πόρους. Ουσιαστικά, δηλαδή, το ΠΑ.ΣΟ.Κ., ενώ αντιτίθεται ιδεολογικά στην ένταξη της χώρας σε ένα ευρωπαϊκό οργανισμό με ασαφείς ως τότε στόχους, καταλαμβάνοντας την εξουσία και την διακυβέρνηση της χώρας αντιμετωπίζει με θετική διάθεση τις δυνατότητες για συνεργασία. Κάτω από αυτό το πρόσωπο, οι επαφές γίνονται αρκετά συχνές και οδηγούν σε πολλές περιπτώσεις στην ομοιογία κοινής πορείας και αντιμετώπισης θεμάτων με κοινούς στόχους, όπως για παράδειγμα η ίδρυση ινστιτούτου στην Ελλάδα, το οποίο θα υλοποιεί τα χρηματοδοτούμενα από την ΕΟΚ προγράμματα σχετικά με την παραγωγή διδακτικού υλικού για τη διδασκαλία της ελληνικής στο εξωτερικό και, ταυτόχρονα, θα προωθεί τη συνεργασία με αντίστοιχα γερμανικά ινστιτούτα.

Η αλλαγή στάσης αλλά και εκπαιδευτικής πολιτικής του Πανελλήνιου Σοσιαλιστικού Κινήματος είναι αναμενόμενη, καθώς, όπως έχει επισημανθεί σε αντίστοιχο κεφάλαιο, η εκ-

παιδευτική πολιτική συνεξαρτάται και καθορίζεται από ένα σύνολο παραγόντων, μεταξύ αυτών οι διεθνείς σχέσεις και το ιστορικό συγκείμενο μέσα στο οποίο καλείται να υλοποιηθεί. Κάτω από αυτό το πρόσμα θα πρέπει να ειδωθεί η για πρώτη φορά το 1985 ουσιαστική και με συγκεκριμένη στοχοθεσία ανάθεση ερευνητικού προγράμματος από την πολιτική γηγεσία του Υπουργείου Παιδείας στο Παιδαγωγικό Τμήμα Δ.Ε. του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων. Το πρόγραμμα «παραγωγής διδακτικού υλικού για την ελληνόγλωσση διδασκαλία των ελληνοπαίδων της Ο.Δ.Γερμανίας στα Τμήματα Μητρικής Γλώσσας» αποτελεί απόδειξη για τη στάση του ελληνικού κράτους απέναντι στα παιδιά των Ελλήνων μεταναστών, αφού για πρώτη φορά διεξάγεται έρευνα για τις συνθήκες και τις ανάγκες των μαθητών και στη συνέχεια υλοποιείται η συγγραφή εγχειριδίων που να απευθύνονται σ' αυτούς τους μαθητές.

Η ουσία βέβαια που κρύβεται πίσω από την όλη προσπάθεια είναι ότι η ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα της εξασφάλισε κονδύλια για την παραγωγή υλικού για διδασκαλία της ελληνικής. Διαπιστώνται και ουσιαστικά τεκμηριώνται η ερευνητική υπόθεση, που έχει τεθεί στη συγκεκριμένη εργασία, ότι, δηλαδή, η ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Ένωση και οι υπογραφέσες συμφωνίες και ωθημίσεις επηρεάζουν την ασκούμενη και εφαρμοζόμενη εκπαιδευτική πολιτική της Ελλάδας.

Αναφορικά με το προσωπικό, το οποίο είτε αποσπάται για να καλύψει τις διδακτικές ανάγκες στα σχολεία της Γερμανίας, είτε τοποθετείται στις διοικητικές θέσεις, διαπιστώνεται μια «όμοια» και χωρίς ουσιαστικές διαφοροποιήσεις πολιτική από τα δύο κόμματα, τη Ν.Δ. και το Π.Α.Σ.Ο.Κ. Ουσιαστικά, διαιωνίζεται η ήδη παγιωμένη τακτική των κυβερνήσεων της χούντας να τοποθετούνται στελέχη ελεγχόμενα και με συγκεκριμένη ιδεολογική/κομματική τοποθέτηση, στις διοικητικές θέσεις.

Η τάση βέβαια, μετριάζεται σταδιακά, παρόλο που ως κατηγορία αλληλοεκτοξεύεται από το ένα στο άλλο κόμμα. Η επιλογή προσωπικού που θα ακολουθεί τις γενικές αρχές της σχεδιαζόμενης εκπαιδευτικής πολιτικής μιας κυβέρνησης αποδεικνύεται από τις αλλεπάλληλες κοινοβουλευτικές συζητήσεις αναφορικά με τα χαρακτηριστικά που θα πρέπει να διακρίνουν ιδιαίτερα τους Συμβούλους Εκπαίδευσης.

Η σύνδεση και η ιδεολογική συγγένεια που διαπιστώνεται ανάμεσα στο κυβερνών κόμμα με στελέχη της εκπαίδευσης – π.χ., μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η επιλογή του διδακτικού προσωπικού είναι άμεσα εξαρτώμενη από την ιδεολογική του τοποθέτηση.

Κατά συνέπεια, επαληθεύεται η ερευνητική υπόθεση η οποία αναφερόταν στην επιλογή των στελεχών της εκπαίδευσης προκειμένου να ακολουθήσουν την εκπαιδευτική πολιτική του κυβερνώντος κόμματος, αλλά και να διαμορφώσουν και τα ίδια πολιτική.

ΠΗΓΕΣ

ΚΚΕ Μετανάστευση και σχολικό πρόβλημα	Καναβάκης, τ.1, σελ. 278
Επιτροπή για το σχολικό των φύλων του	
ΚΚΕεσ στο Μόναχο	Καναβάκης, τ.1, σελ. 294
ΚΚΕ εσ	Προβληματισμοί, τ.2, 1983
ΚΚΕ εσ: Για τα δικαιώματα των μεταναστών	Καναβάκης, τ.6, σελ. 251-254
Δημοκρατική Ενότητα: Τα «σχολικά γκέτο»	
επιτείνουν, δε λύνουν τα προβλήματα	Καναβάκης, τ.6, σελ. 255-259
Δημοκρατική Ενότητα: Για μια σωστή μόρφωση	
των παιδιών μας κείμενο χωρίς ημερομηνία	
ΠΑ.ΣΟ.Κ.: Η εκπαιδευτική πολιτική	
του ΠΑ.ΣΟ.Κ. στην ΟΔΓ/ΔΒ	Φυλλάδιο χ.χ.
ΣΓΚ-BPB: 29/3/75	Καναβάκης, τ.1, 371-373
ΣΓΚ-BPB: 6/6/75	Καναβάκης, τ.1, 363-371
ΣΓΚ-BPB: 23/11/75	Καναβάκης, τ.1, 374-385
ΣΓΚ-BPB: 6/5/79	Καναβάκης, τ.2., 8
ΣΓΚ-B.B.: Δεκέμβρης 1979	Καναβάκης, τ.2, 75
ΣΓΚ-Φραγκφούρτης: 23/4/79	Καναβάκης, τ. 2, 126
ΣΓΚ-Φραγκφούρτης:25/6/79	Καναβάκης, τ.2, 127-134
ΣΓΚ-Μονάχου: χ.χ.	Καναβάκης, τ.2, 151
ΣΓΚ-Μονάχου:28/3/79	Καναβάκης, τ.2., 177-179
ΣΓΚ-Μονάχου:22/3/80	Καναβάκης, τ.2., 180
ΣΓΚ-Μονάχου: 1981	Καναβάκης, τ.2., 194
ΣΓΚ-Μονάχου:	Καναβάκης, τ.2, 360
ΣΓΚ-Solingen: χ.χ.	Καναβάκης, τ.2., 365
ΣΓΚ-Φραγκφούρτης: χ.χ.	Καναβάκης, τ.2, 375
ΣΓΚ-Μονάχου:1/4/76	Καναβάκης, τ.3, 9-10
ΣΓΚ-BPB: 14/8/85	Καναβάκης, τ.4, 276
Προβληματισμοί 2/83	
Προβληματισμοί, τ.1/84	
ΟΕΚ: 7/6/81	Καναβάκης, τ.1., 344
ΟΕΚ: 5/8/82	Καναβάκης, τ.1, 349
Ελληνικές Κοινότητες, χ.χ.	Καναβάκης, τ.1., 357
Σύλλογος Εκπαιδευτικών BPB, χ.χ.	Καναβάκης, τ.4, 312
ΣΓΚ-Βαναρίας13/12/81	Καναβάκης, τ.4, 344
Ν.Δ. Επιστολή Βαρβιτσιώτη, 8/2/1984	Καναβάκης, τ.1., 276-278

Μορφωτική Σύμβασις Ελλάδος – Γερμανίας (Αθήναι 17/5/956)
 2-3/3/1977, Πρακτικά Ελληνογερμανικής Επιτροπής
 26-28/6/1979, Πρακτικά Ελληνογερμανικής Επιτροπής
 2-3/3/1980, Πρακτικά Ελληνογερμανικής Επιτροπής
 9-12/6/1981, Πρακτικά Μικτής Ελληνογερμανικής Μορφωτικής Επιτροπής
 26-27/9/1983, Πρακτικά 10ης Μικτής Ελληνογερμανικής Επιτροπής
 16-18/11/1983, Πρακτικά Δ' Συνόδου Μικτής Ελληνογερμανικής Επιτροπής

Πρακτικά Βουλής

Σύνοδος Β', Συνεδρίαση MZ', 16/12/1975, 1582
 10/7/1978, 4266
 26/5/1978, 4277
 NB' 10/1/1977, 2184
 MZ' 16/12/1975, 1582
 Συνεδρίασης Z', 17/10/1975
 7/6/1976, 5501
 17/6/1976, 5504
 30/6/1976, 5505
 24/7/1976, 60
 Συνεδρίασης ΙΔ', 22 Οκτωβρίου 1976, 436
 Συνεδρίασης NB', 10 Ιανουαρίου 1977, 2185
 Συνεδρίασης Κ' 17 Νοεμβρίου 1978, 611
 11/4/1978, 4267
 21/4/1978, 4270
 26/5/1978, 4276
 Συνεδρίασης ΡΗ' – 4 Μαΐου 1979, 4133
 Συνεδρίασης ΡΙΣΤ' – 18 Μαΐου 1979, 4551
 Συνεδρίασης Ε', 10 Οκτωβρίου 1980, 423-440
 Συνεδρίασης ΡΔ', 28 Μαΐου 1982, 4205
 Συνεδρίασης ΙΔ', 3 Νοεμβρίου 1982
 Συνεδρίασης ΙΖ', 8 Νοεμβρίου 1982
 Συνεδρίασης ΝΔ', 13 Ιανουαρίου 1983
 Συνεδρίασης ΡΔ', 20 Μαΐου 1983
 Συνεδρίασης NZ', 10 Ιανουαρίου 1984

Προεδρικά Διατάγματα

Π.Δ. 155/78

Π.Δ. 384/80 «Περί συστάσεως θέσεων ομογενών εκπαιδευτικών εις ελληνικά σχολεία του εξωτερικού και ρυθμίσεως συναφών θεμάτων»

ΦΕΚ 446/18/7/85

Εγκύλιοι

- Φ 821.1/90/Z1/4321, 24/10/1983
Φ 821.4/448/Z1/6549, 2/12/1983
Φ 824.1/7/Z1/722, 1/2/1984
Φ 817/6, 11/10/1984
Φ 817.6/69/Z1/5135, 20/11/1984
Φ 817.6/122/Z1/5568, 20/12/1984
Φ 821.1/25/81/834, 24/4/1985
Φ 821.1/40/Z1/2956, 11/7/1985

Έγγραφα-αλληλογραφία φορέων με ΥΠΕΠΘ

- Έγγρ. 25/7/83
Έγγρ. 8/7/83
Έγγρ. Φ. 15.2/22, 10.1.1985
Έγγρ. 4/1/85
Έγγρ. 28/11/84

Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων-Παιδαγωγικό Τμήμα Δ.Ε. Επιτροπή Ευρωπαϊκής Ένωσης (1994): "Πρόγραμμα παραγωγής διδακτικού υλικού για την ελληνόγλωσση διδασκαλία των ελληνοπαίδων της Ο.Δ. της Γερμανίας στα Τμήματα Μητρικής Γλώσσας". Επιστημονική Έκθεση, τόμος Α' και Β', Ιωάννινα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Appleyard R. (1991):** International Migration: Challenge For The Nineties, IOM, Switzerland.
- Archer M.S.(1984):** Educational Politics: a model for their analysis in: Policy making in Education, The breakdown of consensus, (Eds McNay I.-Ozga J.), Open University Set Books, Pergamon Press, Oxford, NY.
- Ball St. (1994):** Education Reform, a critical and post-structural approach, Open University Press Buckingham – Philadelphia.
- Berelson B. (1971):** Content Analysis in communication research, Hafner Pub Company, New York.
- Beringer R.E. (1978):** Historical Analysis, John Wiley & Sons, N. York
- Blaschke J. (1993):** Gates of International Migration into the Federal Republic of Germany, in: Internatioanal Migration, Vol. XXXI 2/3 1993, 361-388.
- Bowe, Ball, Gold, (1992):** Reforming education and changing schools, Routledge.
- Chant S., & Radcliffe S. (1992):** Migration and Development: the importance of gender, in: Chant S. (ed.), Gender an Migration in Developing Countries, Belhaven Press, London and N. York.
- Clark W.A.V. (1986):** Human Migration, Sage, California.
- Dale R. (1982):** Education and the Capitalistic State: Contributions and Contradictions, in: Apple M.W., Cultural and Ecenomic Reproductions in Education: Essays in Class, Ideology and the State, Routledge and Paul, London,
- Dale R. (1994):** Applied education politics or political sociology of education? Contrasting Approaches to the study of recent education reform in England and Wales, in: Halpin D.- Troyna B., Researching education policy: Ethical and methodological issues, The Falmer Press, London - Washington, D.C.
- Green N. (1997):** The comparative Method and Poststructural Structuralism: New Perspectives for Migration Studies, in: Lucassen J.&L. (eds), Migration, Migration History, History: Old Paradigms and New Perpectives, Peter Lang, Germany.
- Heslep R.D. (1987):** Conceptual sources of Controversy about educational policies in: Educational Theory, Fall, vol. 37, 4.
- Holsti O. (1969):** Content analysis for the social sciences and humanities, Addison Wesley Pub Co, Philadelphia.
- Ifanti A. (1995):** Policy Making, Politics and Andministration in Education in Greece, in: Educational Management and Administration, Vol. 23, No 4, p. 271-278.
- Kaestle C.F. (1985):** Research Methodology Historical Methods in: The International Encyclopaidia of Education, vol. 7, σελ. 4300-4305.
- Khun T. (1970):** The structure of Scientific Revolutions, Chicago: University of Chicago Press.
- Kogan (1975):** Educational policy-making. A study of interest groups and Parliament, Allen and Unwin, London.

- Kosiński L. & Prothero M. (1975):** People on the Move. Studies on international migration, Methuen & Co Ltd.
- Le Thanh Khoi (1986):** Toward a General Theory of Education, in: Comparative Education Review, vol.30, no1.
- Lee Ev. (1996):** A Theory of Migration, in: Cohen R. (ed.), Theories of Migration, An Elgar Reference Collection, UK.
- Lucassen J.&L. (1997),** Migration, Migration History, History: Old Paradigms and New Perspectives, Peter Lang, Germany.
- Nogle J.M. (1994):** The Systems Approach to International Migration: An Application of Network Analysis Methods, in: Internatioanal Migration, vol. XXXII, no 2, 1994, 329-340.
- Salt J. (1989):** A comparative Overview of International Trends and Types, in: Robinson V. (ed.) (1996), Geografy and Migration, Elgar.
- Shaw M.E. (1981):** Group Dynamics, Mc Graw-Hill.
- Tajfel H. (1990):** Introducing Social psychology, Penguin Books.
- Zlotnik H. (1998):** International Migration 1965- 1998, in: Population and Development Rewie, vol. 24, no 3,
- Αβδελά E. (1997):** Η συγκρότηση της εθνικής ταυτότητας στο ελληνικό σχολείο: «εμείς» και οι «άλλοι», στο: Φραγκουδάκη Α. – Δραγώνα Θ.(επιμ.) «Τι ειν' η πατρίδα μας;», εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα.
- Βάμβουκας Μ. (1988):** Εισαγωγή στην Ψυχοπαιδαγωγική έρευνα και μεθοδολογία, εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα.
- Βεντούρα Λ. (1992):** Μετανάστευση και έθνος, εκδ. Μνήμων, Αθήνα.
- Βεντούρα Λ. (1997):** Η μεταπολεμική ελληνική μετανάστευση προς τη Βορειοδυτική Ευρώπη, στο: Η γλωσσική εκπαίδευση των Ελλήνων μεταναστών στην Ευρώπη, εκδ. Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, Αθήνα.
- Βεντούρα Λ. (1999):** Έλληνες μετανάστες στο Βέλγιο, εκδ. Νεφέλη, Αθήνα.
- Gaham H. (1994):** Η εφαρμογή της διεθνούς σύμβασης που αωδικοποιεί τα δικαιώματα των μεταναστών και των μελών των οικογενειών τους, στο: Τα δικαιώματα των μεταναστών εργατών, εκδ. Εστίας, Αθήνα.
- Γκότοβος Α. (1997):** Γλωσσική συνέχεια και εκπαιδευτική περιχαράκωση στη Γερμανία, στο: Η γλωσσική εκπαίδευση των Ελλήνων μεταναστών στην Ευρώπη, Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, Αθήνα.
- Δαμανάκης Μ. (1987):** Μετανάστευση και Εκπαίδευση, εκδ. Gutenberg, Αθήνα.
- Δαμανάκης Μ. (1997α):** Η Εκπαίδευση των Παλιννοστούντων και Άλλοδαπών Μαθητών στην Ελλάδα. Μια Διαπολιτισμική Προσέγγιση, εκδ. Gutenberg, Αθήνα.
- Δαμανάκης Μ. (1997β):** Αναζήτηση μιας εκπαιδευτικής πολιτικής για τα παιδιά των μεταναστών στην Ευρώπη, στο: Η γλωσσική εκπαίδευση των Ελλήνων μεταναστών στην Ευρώπη, εκδ. ΚΕΓ, Αθήνα.
- Δαμανάκης Μ. (1997γ):** Διαπολιτισμική αγωγή και εκπαίδευση στην Ελλάδα, στο Πρακτι-

κά Ζ' Διεθνούς Συνεδρίου Π.Ε.Ε. (επιμ.) Βάμβουκας Μ.-Χουρδάκης Α., εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.

Δαμανάκης Μ. (1999): Εθνοπολιτισμική ταυτότητα και εκπαίδευση στην ελληνική διασπορά, Δαμανάκης Μ. & Μιχελακάκη Θ. (επιμ.) Ελληνόγλωσση Εκπαίδευση στο εξωτερικό, Πρακτικά Πανελλήνιου – Πανομογενειακού Συνεδρίου, Ρέθυμνο 26-28 Ιουνίου 1998, Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ., Ρέθυμνο.

Δαμανάκης Μ. (επιμ.) (1999β): Σχέδιο ίδρυσης Διγλωσσων Σχολείων στη Γερμανία, Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ., Ρέθυμνο.

Διαμαντόπουλος, Θ. (1991): Κομματικές οικογένειες. Συντηρητικά, φιλελεύθερα, χριστιανοδημοκρατικά, σοσιαλιστικά, κομμουνιστικά κόμματα, εκδ. Εξάντας, Αθήνα.

Έμπε – Πουλοπούλου Ήρ. (1986): Προβλήματα Μετανάστευσης – Παλιννόστησης, εκδ. ΙΜΕΟ, ΕΔΗΜ, Αθήνα

Ζαμπέτα Ε. (1994): Η εκπαιδευτική πολιτική στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση 1974-89, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα.

Hobsbawm E. (1994): Έθνη και Εθνικισμός από το 1780 μέχρι σήμερα. Πρόγραμμα, μύθος, πραγματικότητα, εκδ. Καρδαμίτσα, Αθήνα.

Hopf D. (1995): Η εκπαιδευτική κατάσταση των παιδιών Ελλήνων μεταναστών κατά τη διάρκεια της παραμονής τους στη Γερμανία και μετά την παλιννόστησή τους στην Ελλάδα στο: Ο Ελληνισμός της διασποράς και η ελληνική παιδεία του, Πρακτικά, ΣΤ' Διεθνές Παιδαγωγικό Συνέδριο, Φλώρινα 29-31 Οκτωβρίου 1993, εκδ. Ελληνικά Γράμματα.

Ζωγράφος Α. (1997): Η εκπαιδευτική κατάσταση των παιδιών των Ελλήνων μεταναστών και η αναγκαιότητα της διαπολιτισμικής αγωγής στην Ελλάδα, εκδ. ΤΕΙ Πάτρας.

Καζάκος Π.κ.α. (1995): Ο ελληνισμός στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, εκδ. ΥΠΕΞ, ΓΓΑΕ, ΕΚΤ, Αθήνα.

Καζαμίας Α. & Κασσωτάκης Μ. (1995): Εκπαιδευτικό Μανιφέστο: προβλήματα για την ανασυγκρότηση και τον εκσυγχρονισμό της ελληνικής εκπαίδευσης, στο: Καζαμίας Α. & Κασσωτάκης Μ., Ελληνική Εκπαίδευση: Προοπτικές, ανασυγκρότηση και εκσυγχρονισμός, εκδ. Σείριος, Αθήνα.

Καζαμίας Α. (1993): Η κατάρα του Σίσυφου στην ελληνική εκπαιδευτική μεταρρύθμιση: μια κοινωνικο-πολιτική και πολιτισμική ερμηνεία, στο: Μπουνζάκης Σ. (επιμ.), Συγκριτική Παιδαγωγική III, εκδ. Gutenberg, Αθήνα.

Καλογιανάκη – Χουρδάκη Π. (1993): Συγκριτική εκπαίδευση και εκπαιδευτικά φαινόμενα: μια θεωρητική – κριτική προσέγγιση, στο: Μπουνζάκης Σ. (επιμ.), Συγκριτική Παιδαγωγική III, εκδ. Gutenberg, Αθήνα.

Καραποστόλης Βασ. (1984): Μορφές κοινωνικής δράσης, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα.

Καρπενησιώτης Κ. & Κλεισούρας Β. (1998): Μελέτη στα πλαίσια του προγράμματος «Παιδεία Ομογενών» σχετικά με τους φορείς και τις μορφές της ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης στη Γερμανία.

Κασιμάτη Κ. (1984): Μετανάστευση – Παλιννόστηση. Η προβληματική της δεύτερης γενιάς, εκδ. ΕΚΚΕ.

Κατσούδας Δ. (1991): Συντηρητισμός και/ή Φιλελευθερισμός: η ιδεολογική εξέλιξη της Νέ-

ας Δημοκρατίας, στο: Ο φιλελευθερισμός στην Ελλάδα, εκδ. Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα.

Κοντογιαννοπούλου -Πολυδωρίδη Γ. (1995): Εκπαιδευτική πολιτική και πρακτική. Κοινωνιολογική ανάλυση, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.

Κυπριανός Π. (1997): Δημόσιο ενδιαφέρον και κοινωνική αξία της πολιτική, εκδ. Πλέθρον, Αθήνα.

Κυριαζή Ν. (1997): Η κοινωνιολογική έρευνα: κριτική επισκόπηση των μεθόδων και των τεχνικών, εκδ. ελληνικές επιστημονικές εκδόσεις, Αθήνα.

Κωνσταντινίδης Στέφ. & Πελαγίδης Θ. (επιμ.) 2000: Ο Ελληνισμός στον 21ο αιώνα. Διεθνείς σχέσεις, Οικονομία, Κοινωνία, Πολιτική, Πολιτισμός, Παιδεία, Εκδ. Παρατηρητής, Αθήνα.

Λάζος Χ.Γ. (1997): Η εκπαίδευση των μεταναστών στην Ευρωπαϊκή Ένωση, στο: Η γλωσσική εκπαίδευση των Ελλήνων μεταναστών στην Ευρώπη, εκδ. ΚΕΓ, Αθήνα.

Λέκκας Π. (1992): Η εθνικιστική ιδεολογία. Πέντε υποθέσεις εργασίας στην ιστορική κοινωνιολογία, εκδ. Μνήμων, Αθήνα.

Λυριντζής Χ.ρ. (1990): Λαϊκισμός: η έννοια και οι πρακτικές στο: Εκλογές και κόμματα στη δεκαετία του '80, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα.

Μάνεσης Αρ. (1986): Η εξέλιξη των πολιτικών θεσμών στην Ελλάδα: αναζητώντας μια δύσκολη νομιμοποίηση, στο: Η Ελλάδα σε εξέλιξη, εκδ. Εξάντας, Αθήνα.

Μάρκου Γ. (1995): Εισαγωγή στη Διαπολιτισμική Εκπαίδευση. Ελληνική και Διεθνής Εμπειρία. Αυτοέκδοση. Αθήνα.

Μαυρογιώργος Γ. (1986): Οι εξετάσεις ως μηχανισμός «παρακυβέρνησης» της εκπαίδευσης, στο: Γκότοβος Αθ., Μαυρογιώργος Γ., Παπακωνσταντίνου Π. (1986), Κριτική Παιδαγωγική και Εκπαιδευτική Πράξη, εκδ. 2η Σύγχρονη Εκπαίδευση, Αθήνα.

Μαυρογιώργος Γ. (1986): Παιδαγωγική έρευνα, εκπαιδευτική αλλαγή και κοινωνική αλλαγή: Ανάγνωση της κυριαρχησαστικής ιδεολογίας, στο: Σύγχρονη Εκπαίδευση, τ. 30.

Μιχαήλ Δ. (1993): Έθνος, Εθνικισμός και Εθνική Συνείδηση, εκδ. Λεβιάθαν.

Μιχαηλίδης Κ. (1986): Η έννοια της ερμηνευτικής κοινωνίας, στο: Η Φιλοσοφική Ερμηνευτική (Συλλ.τόμ.), Ελληνική Φιλοσοφική Εταιρεία, Αθήνα.

Μουζέλης Ν. (1994): Ο εθνικισμός στην ύστερη ανάπτυξη, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα.

Μουζέλης Ν. (1998): Νεωτερικότητα, ύστερη ανάπτυξη και κοινωνία των πολιτών, στο: περ. Κοινωνία Πολιτών, τ. 1.

Μουσούρου Λ.Μ. (1982): Το ελληνικό κράτος και ο ελληνισμός του εξωτερικού, στο: Τσαούσης Δ. (επιμ.), Ελληνισμός - Ελληνικότητα. Ιδεολογικοί και Βιωματικοί Άξονες της Νεοελληνικής Κοινωνίας, εκδ. Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Ι.Δ. Κολλάρου, Αθήνα.

Μουσούρου Λ.Μ. (1991): Μετανάστευση και Μεταναστευτική Πολιτική στην Ελλάδα και την Ευρώπη, Gutenberg, Αθήνα.

Μπουζάκης Σ. (1993): Σύγχρονες τάσεις στη διεθνή εκπαίδευση, στο: Μπουζάκη Σ. (επιμ.), Συγκριτική Παιδαγωγική ΙΙΙ, εκδ. Gutenberg, Αθήνα.

Νικολινάκος Μ. (1973): Καπιταλισμός και Μετανάστευση, μτφρ. Α. Αρτέμη, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα.

Νικολινάκος Μ. (1980): Το λαϊκό κίνημα μπροστά στις εκλογές και μια «προσωπική περίπτωση», στο: Π.Α.Σ.Ο.Κ. και Εξουσία, εκδ. Παρατηρητής, Αθήνα.

Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Τομέας Φιλοσοφίας, (1998): Πρακτικά Διεθνούς Επιστημονικού Συνεδρίου «Ο Ελληνισμός της διασποράς. Προβλήματα και προοπτικές», εκδ. Νέα Σύνορα - Λιβάνη, Αθήνα.

Παπαδημητρίου Γ. (1980): Το δικαίωμα της ψήφου των εκτός Επικρατείας πολιτών, εκδ. Αντ. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή.

Παπασωτηρίου Χ. (2000): Διασπορά και εθνική Στρατηγική, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.

Πατινιώτης Ν. (1989): Εξάρτηση και μετανάστευση. Η περίπτωση της Ελλάδας, εκδ. EKKE, Αθήνα.

Πετρινιώτη Ξ. (1995): Η ετερογένεια των μεταναστών και η εθνική ετερότητα. Μια ανολοκλήρωτη εικόνα, στο: Σύγχρονα Θέματα, τ. 54.

Προβληματισμοί, (1983): Έκδοση του Συλλόγου Ελλήνων Εκπαιδευτικών Β. Ρηγανίας-Βεστφαλίας.

Πυργιωτάκης Ι. (1984): Κοινωνικοποίηση και Εκπαιδευτικές Ανισότητες, εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα.

Πυργιωτάκης Ι. (1992): Η ελληνική εκπαιδευτική κρίση: μύθοι και πραγματικότητα, στο: Κανάκης Ι. & Πυργιωτάκης Ι. (επιμ.) Παγκόσμια κρίση στην εκπαίδευση, εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα.

Ρικέρ Π. (1990): Δοκίμια Ερμηνευτικής, μτφρ. Α. Μουρίκη, εκδ. Μορφωτικό Ίδρυμα Αγροτικής Τράπεζας, Αθήνα.

Ροζάκης Χρ. (1986): Η ελληνική εξωτερική πολιτική, 1974-1985: Εκσυγχρονισμός και διεθνής ρόλος ενός μικρού κράτους, στο: Η Ελλάδα σε εξέλιξη, εκδ. Εξάντας, Αθήνα.

Ρομπόλης Σ. (1994): Η μετανάστευση στην Ελλάδα κατά την πρώτη μεταπολεμική περίοδο (1945-1967) ως συνιστώσα της αναπτυξιακής πολιτικής, στο: Η ελληνική κοινωνία κατά την πρώτη μεταπολεμική περίοδο, (1945-1967), εκδ. ίδρυμα Σ. Καράγιωργα, Αθήνα.

Segal M. (n.a.) (1996): Διαπολιτισμική Ψυχολογία, εκδ. Gutenberg, Αθήνα.

Schwartzenberg R.G.: (1984), Πολιτική Κοινωνιολογία, τόμος II, εκδ. Παρατηρητής, Αθήνα.

Σαροίδης Εμμ. (1985): Μεταξύ παλιννόστησης και ενσωμάτωσης, στο: Η ελληνική διασπορά στη Δυτ. Ευρώπη, (επιμ. Γ. Πετρόχειλος), εκδ. Βασιλόπουλος, Αθήνα.

Σιάνου-Κύργιου Ελ. (1998): Η εκπαίδευση ως μηχανισμός αναπαραγωγής της εθνικής ταυτότητας στην ελληνική διασπορά, στο: Ο Ελληνισμός της Διασποράς. Προβλήματα και Προοπτικές. Διεθνές Επιστημονικό συνέδριο, εκδ. Νέα Σύνορα, Αθήνα.

Σπουρδαλάκης Μ. (1990): Για τη θεωρία και τη μελέτη των πολιτικών κομμάτων, εκδ. Εξάντας, Αθήνα.

Σπουρδαλάκης Μ. (1998): Από το «Κίνημα Διαμαρτυρίας» στο «Νέο Π.Α.Σ.Ο.Κ.», στο: Π.Α.Σ.Ο.Κ. Κόμμα-Κράτος-Κοινωνία (επιμ. ίδ.), εκδ. Πατάκη, Αθήνα.

Tajfel H. (1990): Συνεργασία μεταξύ ανθρώπινων ομάδων, στο: Παπαστάμου Στ. (επιμ.) Σύγχρονες έρευνες στην Κοινωνική Ψυχολογία. Διομαδικές Σχέσεις, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα.

Ταίηλος Τσ. (1997): Πολυπολιτισμικότητα, εκδ. Πόλις, Αθήνα

Τσαούσης Δ. (επιμ.) (1982): Ελληνισμός και Ελληνικότητα. Το πρόβλημα της νεοελληνικής ταυτότητας, στο: Ελληνισμός - Ελληνικότητα. Ιδεολογικοί και Βιωματικοί Άξονες της Νεοελληνικής Κοινωνίας, εκδ. Εστία, Ι.Δ. Κολλάρου, Αθήνα.

Τσιβάκου Ιωάννα (1997): Υπό το βλέμμα του παρατηρητή. Περιγραφή και σχεδίαση κοινωνικών οργανώσεων, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα.

Τσουκαλάς Κ. (1977): Εξάρτηση και αναπαραγωγή. Ο κοινωνικός ρόλος των εκπαιδευτικών μηχανισμών στην Ελλάδα, 1830-1922, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα.

Υφαντή Α. (1994): Μοντέλα εκπαιδευτικής πολιτικής και εκπαιδευτικός έλεγχος στην Ελλάδα, στο: περ. Νέα Παιδεία, τ. 71.

Φακιολάς Ρ. & Δημητρόπουλος Β. (1987): Επαγγελματική αποκατάσταση και εκπαίδευση των παλιννοστούντων, στο: περ. Εκπαίδευση και Επάγγελμα, Οκτώβριος 1987, τ. 1.

Φραγκουδάκη Α. & Κονδύλη Μ. (1982): Η «εκπαιδευτική μεταρρύθμιση» ως πολιτική ιδεολογία: η θέση των πολιτικών κομμάτων για την εκπαίδευση, στο: περ. Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης, τ. 3.

Χάντινγκτον Σ. (1998): Η σύγκρουση πολιτισμών εκδ. Τερζοbooks, Αθήνα.

Χασιώτης Ι.Κ. (1993): Επισκόπηση της ιστορίας της Νεοελληνικής Διασποράς, εκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη.

Χουρδάκης Α. (1997): Η ιστορίας της παιδείας: επιστημολογία, μεθοδολογία και προβληματική, στο: Βάμβουκας Μ. & Χουρδάκης Α. (επιμ.) Παιδαγωγική επιστήμη στην Ελλάδα και στην Ευρώπη. Τάσεις και προοπτικές, πρακτικά Ζ' Διεθνούς Συνεδρίου, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.

Woolf St. (1995): Ο Εθνικισμός στην Ευρώπη, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα.

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΤΗ ΔΙΑΣΠΟΡΑ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΣΕΙΡΑΣ: ΜΙΧΑΛΗΣ ΔΑΜΑΝΑΚΗΣ

№ 1: **Δαμανάκης Μιχάλης (επιμ.)**: Παιδεία Ομογενών. Θεωρητικές και εμπειρικές προσεγγίσεις, Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ., Ρέθυμνο 1999.

№ 2: **Κωνσταντινίδης Στέφανος (επιμ.)**: Ελληνόγλωσση εκπαίδευση στον Καναδά, Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ., Ρέθυμνο 2001.

№ 3: **Μιχελακάκη Θεοδοσία**: Η εκπαίδευτική πολιτική της Ελλάδας για τα παιδιά των Ελλήνων μεταναστών στη Γερμανία (1975-1985), Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ., Ρέθυμνο 2001.

№ 4: **Τάμης Αναστάσιος**: Ελληνόγλωσση εκπαίδευση στην Αυστραλία: Η σημερινή κατάσταση της Ελληνικής, Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ., Ρέθυμνο 2001.

ΛΟΙΠΕΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ.

- **Δαμανάκης Μιχάλης:** Η εκπαίδευση των παλιννοστούντων και αλλοδαπών μαθητών στην Ελλάδα. Διαπολιτισμική προσέγγιση, Gutenberg, Αθήνα 1997.
- **Δαμανάκης Μιχάλης (επιμ.):** Η ελληνόγλωσση εκπαίδευση στο Βέλγιο και στη Γαλλία, Gutenberg, Αθήνα 1997.
- **Δαμανάκης Μ., Μιχελακάκη Θ., Λυδάκη Μ. (επιμ.):** Πρακτικά Α' Συνάντησης Εργασίας, Ρέθυμνο 27 Ιουνίου - 2 Ιουλίου 1997, Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ., Ρέθυμνο 1997.
- **Δαμανάκης Μ., Μιχελακάκη Θ. (επιμ.):** Ελληνόγλωσση εκπαίδευση στο εξωτερικό. Πρακτικά Πανελλήνιου - Πανομογενειακού Συνεδρίου, Ρέθυμνο 26-28 Ιουνίου 1998, Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ., Ρέθυμνο 1999.
- **Δαμανάκης Μιχάλης (επιμ.):** Σχέδιο Ίδρυσης Σχολείων στη Γερμανία, Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ., Ρέθυμνο 1999.
- **Δαμανάκης Μιχάλης (επιμ.):** Επίπεδα και χριτήρια διαπίστωσης / πιστοποίησης της ελληνομάθειας. Αποτελέσματα και προβληματισμοί ερευνητικών προγραμμάτων, Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ., Ρέθυμνο 2001.
- **Δαμανάκης Μ., Βάμβουκας Μ., Κατσιμαλή Γ. (επιμ.):** Προλεγόμενα Αναλυτικού Προγράμματος για την Ελληνόγλωσση Εκπαίδευση στο εξωτερικό, Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ., Ρέθυμνο 2001.